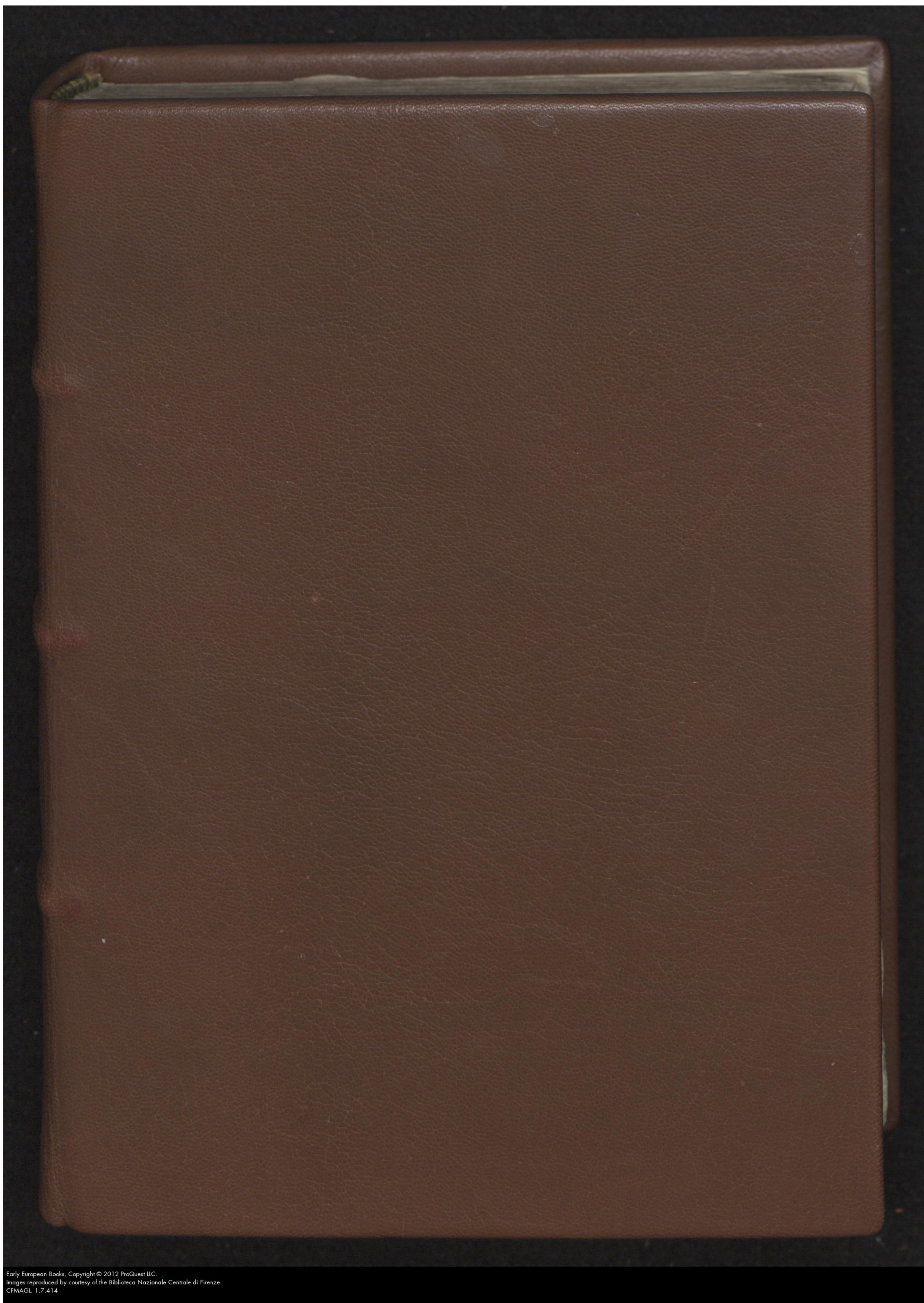
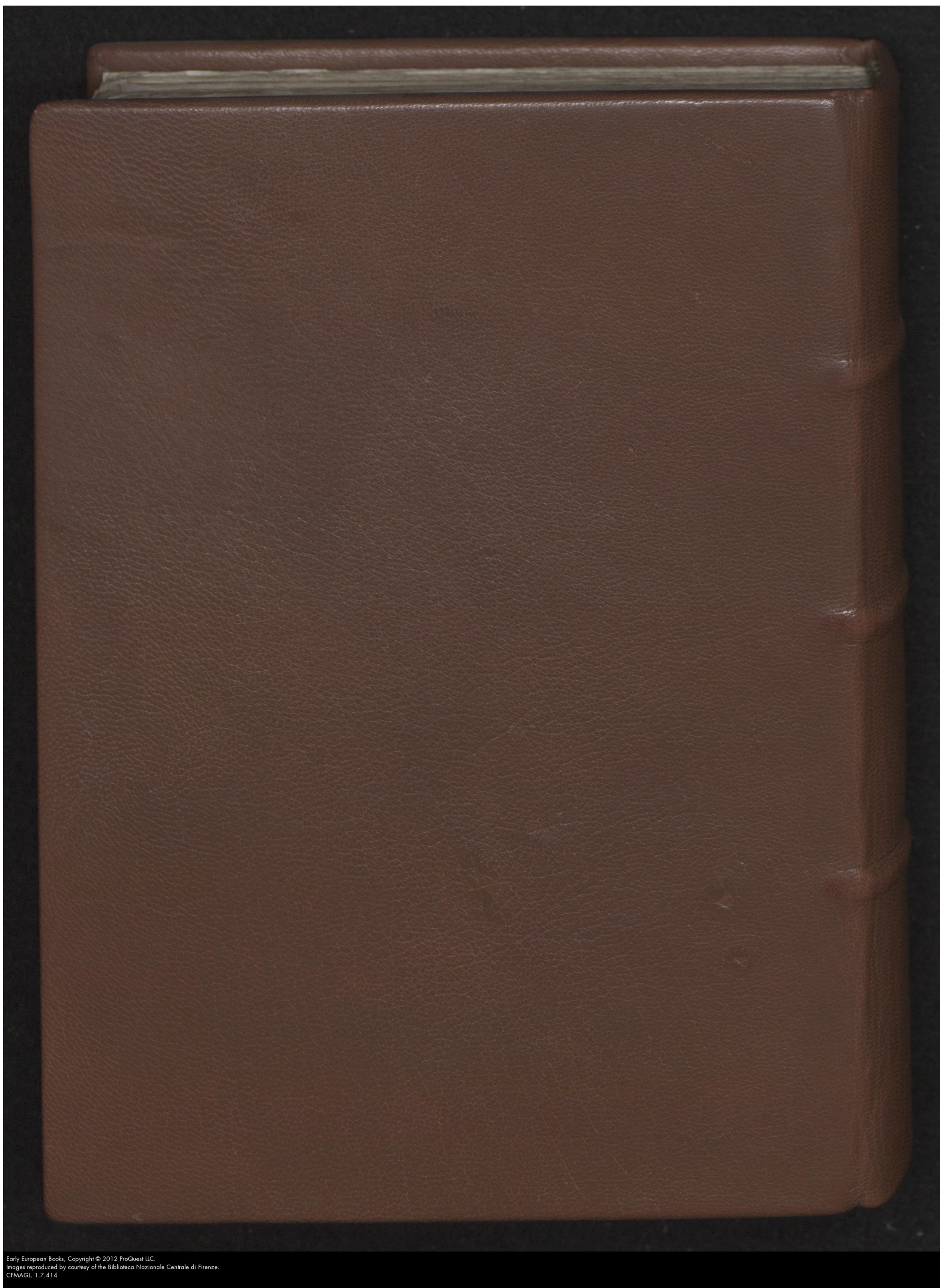

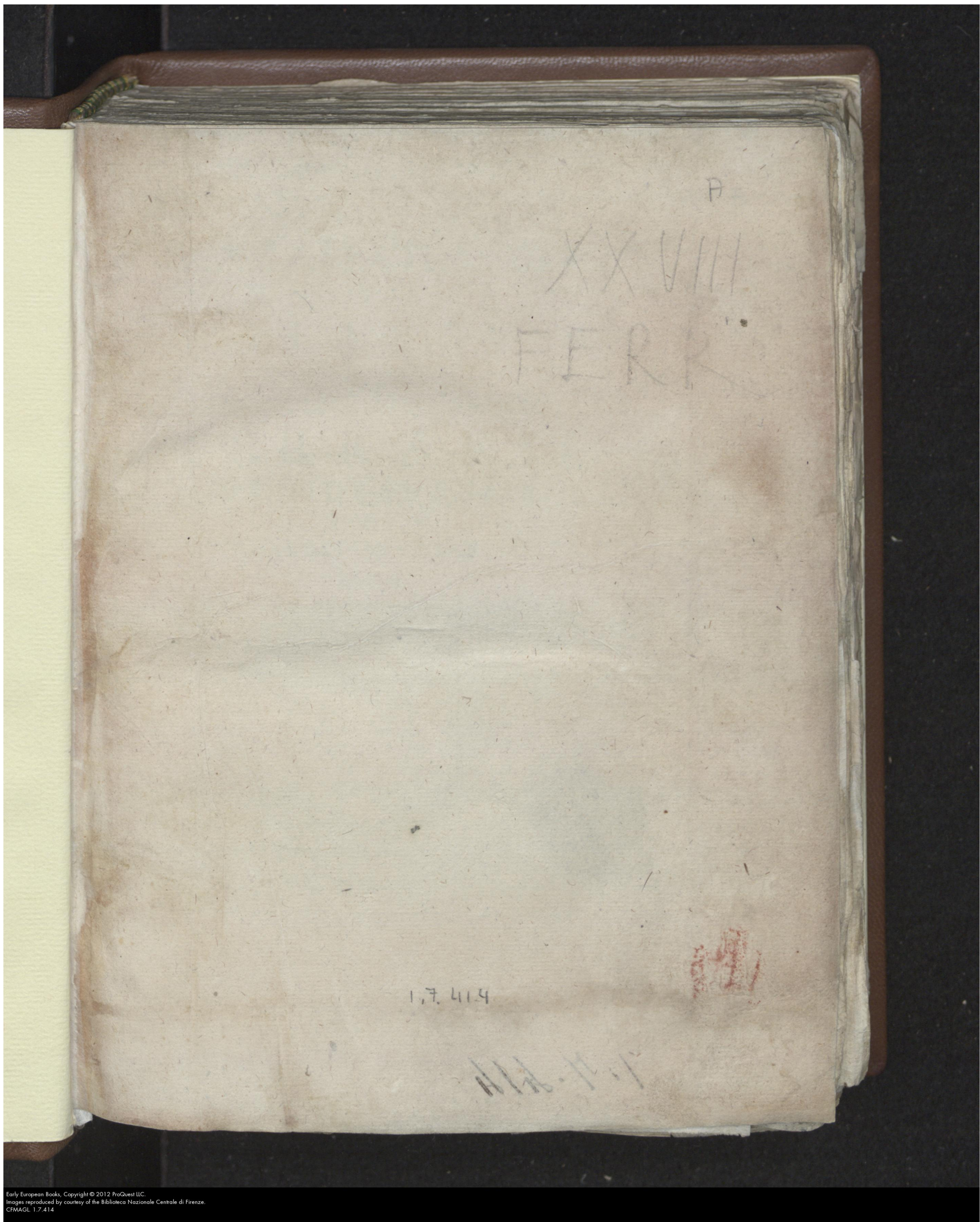

1
7
414

A
XXVIII
FERR
1.7.414

B

cI

DE VETERVM ACCLAMATIONIBVS ET PLAVSV

LIBRI SEPTEM

FRANCISCI BERNARDINI
FERRARII
MEDIOLANENSIS
Theologi, ac
AMBROSIANI COLLEGII
Doctoris.

MEDIOLANI
Ex Ambrosiani Collegij Typographia. MDCXXVII.
Cum Priuilegio.

Facultas Collegij Ambrosiani.

TIbi Francisco Bernardino Ferrario, Ambrosiani Collegij Doctori, Opus de *VETERVM ACCLAMATIONIBVS, ET PLAVSV*, omnium eiusdem Collegij Doctorum suffragijs, consensuque receptum, imprimendi facultatem concedimus.

Franciscus Collius, Collegij Ambrosiani Præses, suo, & Collegarum nomine.

Imprimatur.

Fr. Paulus Ayroldus Mediol. Ord. Prædic. S. T. Magister, Commissarius S. Officij Mediol.

Fr. Aloysius Bariola Augustinianus, Consultor S. Officij; pro Illustriss. D. Cardinali Archiepiscopo.

Vidit Saccus pro Excellentissimo Senatu.

III

CAPITA,
QVÆ, QVA DE RE
IN HORVM LIBRORVM
PARTIBVS SINGVLIS AGATVR,
PAVCIS VERBIS EDVNT.

LIBRI PRIMI

INDEX

Caput

INDEX

Caput XVIII.

MVSICVM in acclamando CONCENTVM ALTERNIS factitatum interdum, interdum ab OMNIBVS SIMVL ACCLAMANTIBVS. Acclamandi SIGNVM fuisse in Auditorijs à MESOCHORO datũ, quemadmodum vel CANENDI in Veterum Choris à CORIPHAEO, vel à PORTISCVLO seu PAVSARIO in nauibus REMIGANDI.

Caput XIX.

CARMINE conceptas aliquando & pronunciatas ACCLAMATIONES.

Caput XX.

Fuisse MVLTA identidem inter ACCLAMANDVM ijsdem verbis ITERATA. Indicatur eius rei causa.

Caput XXI.

NON PLENAS interdum, ac veluti DECVRTATAS fuisse ACCLAMATIONES; ita nimirum pronunciatas, vt ad perfectam earum intelligentiã aliquid omnino SVBAVDIRI oporteret. Has etiam acclamandi formulas, *Hosanna filio Dauid*, &c, *Christianos ad Leonem*, *Christianos ad bestias*, SEMIPLENAS fuisse, & quasi IMPERFECTAS.

Caput XXII.

IVREIVRANDO firmatas nonnunquam & conclusas à Veteribus ACCLAMATIONES, vt se, non FICTE ac SIMVLATE, sed VERE & EX ANIMO acclamasse testarentur.

Caput XXIII.

ACCLAMATIONES omnes, siue Sacras, siue Prophanas,

BO-

CAPITVM.

BONA VOTA habuisse & LAVDATIONES, si FAVSTAE essent; si INFAVSTAE, EXECRATIONES, & CONVICIA eorum, quibus fiebant. Declaratum, QVIBVS potissimum VERBIS concipi solerent & BONA VOTA, & EXECRATIONES.

Caput XXIV.

Fuisse CLARISSIMORVM Virorum NOMINA ad LAVDATIONEM ijs, quibus FAVSTE acclamabatur; quibus autem INFAVSTE, DETERRIMORVM ad VITVPERATIONEM quandoque tributa.

Caput XXV.

In ACTA PVBLICA referri olim, atque IN AERE etiam incîdi solitas ACCLAMATIONES omnes, tam Sacras, quàm Prophanas. Afferuntur eius rei causæ.

Caput XXVI.

ADNOTATVM diligenter IN ACTIS, QVOTIES quidque inter Acclamandum fuisset ITERATVM.

Caput XXVII.

CONSECRANDARVM PVBLICIS MONVMENTIS Acclamationum CONSVETVDO QVANDONAM potissimum INVALVERIT.

Caput XXVIII.

Indicatum, QVIBVS maxime IN LOCIS solerent olim PLAVSVS excitari, fierique ACCLAMATIONES.

LIBRI SECVNDI.

Caput I.

THEATRALIVM ACCLAMATIONVM nomine quid debeat à nobis intelligi.

Caput

INDEX

Caput

CAPITVM.

Caput VII.

ORARIA quoq; *AD FAVOREM* interdum *CONCVSSA ET AGITATA*. Imperatorem *AVRELIANVM* fuisse huiusce consuetudinis principem, & *AVCTOREM*. Penetrasse nonnunquam eandem consuetudinem in *SACROS* etiam Christianorum *CONVENTVS*.

Caput VIII.

ORARIORVM ad fauorem AGITATORVM quæ sit nominis *ORIGO*, quæ *FORMA*, qui *VSVS*, aperitur commodius, quàm quomodo eruditi Viri docuerint.

Caput IX.

PRETIO quandoque *REDEMPTOS*, qui *PLAVDERENT* in Theatris, & *ACCLAMARENT*.

Caput X.

INFESTE etiam, ac *TVRPITER FAVTVM* olim in Theatro.

Caput XI.

Indicatum, *QVO* olim *MODO TVRPIS FAVOR*, *QVO* item *INFESTVS* exprimi soleret.

Caput XII.

INFESTVM olim Spectatorum in Gladiatorijs ludis *FAVOREM*, *POLLICIS* potissimum *CONVERSIONE* expressum.

INDEX

Caput XIII.

Caput XIV.

Caput XV.

Caput XVI.

Caput XVII.

Caput

CAPITVM.

Caput XVIII.

VOCIFERATIONE, atque *INCONDITO CLAMORE*, expressum nõnunquam *TVRPEM THEATRI FAVOREM*.

Caput XIX.

ORIS DISTORTIO ad illudendum. *VALGIA*, ideſt, *labellorum obtortiones*; à *voluendo* dicta, quaſi, *VOLVIA*. *Laborum ductus*, *rictuſque oris*.

Caput XX.

Illudentes olim *LINGVAM* quandoque *EXERVISSE*.

Caput XXI.

PINSENTEM ROSTRO CICONIAM ad deridendum digitis aliquando expreſſam. Quomodo fieret hæc irriſio, & cur ita vocaretur. Falli Caſaubonum, qui ciconiam, non digitorum, ſed colli motu repræſentatam ſcripſiſſe B. Hieronymum arbitratur. *ASINI* etiam *AVRICVLAS* manibus imitatos Veteres illudentes. *Stupidum* & *aſinum* hac irriſione ſignificabant.

Caput XXII.

MEDIVS DIGITVS ſupremi olim contemptus, ac ignominiæ index. *Verpus* ob id, *infamis*, & *impudicus* appellatus. Ad aliquem per ſummam ignominiam notandum porrigebatur hic, compreſſis cæteris digitis, atque in eum, cui illudebant, intendebatur. Sanna hæc multis nominibus appellata. *Interponebatur* etiam quandoque *pollex inter medium, & indicem*, contractis in pugnum cæteris digitis, brachioque intento, ad deridendum. Dicitur ſanna hæc ab Italis, *Far le fiche*.

Caput XXIII.

THEATRALIS FAVORIS TVRPITVDINEM gradus olim habuisse. Etiam in SANNIS erant contemptus, & ignominiæ gradus. Quæ digito medio, cæteris compressis, porrecto, atque in eum, qui irridebatur, intento, fiebat sanna, eam omnino fuisse extremæ contumeliæ indicem. Conclusum tandem, quid sit apud Capitolinum, TVRPISSIME CONTRA ALIQVEM FAVERE.

Caput XXIV.

LAPIDIBVS nonnunquam in Theatro APPETITOS ab infeste Fauente populo & LVDORVM ACTORES, si displicerent in agendo, & SPECTATORES, si minus chari & accepti.

Caput XXV.

BONOS LVDORVM ACTORES nonnunquam ab amice fauentibus & *varia accepisse* MVNVSCVLA, & FLORVM ac FRONDIVM CONIECTIONE *fuisse honoratos*. MVNERVM COLLECTIONEM ἐπαγερμὸν, φυλλοβολίαν FLORVM AC FRONDIVM CONIECTIONEM Græci dixêre. Emendatus ac illustratus obscurior & corruptus Clementis Alexandrini locus. Declaratum, quæ potissimum essent MVNVSCVLA in hanc rem dari & accipi solita.

Caput XXVI.

Spectantem populum fuisse nonnunquam ab ipsis ludorum actoribus ADORATVM. ADORATIONEM hanc, ita dictam, quòd manus AD ORA admouerent adorantes. Factam eam, non *manu prius porrecta, deinde ad os relata, sed ori prius admota, mox protensa in eos, quibus honos deferebatur*. ADORARE hoc modo, appellatum, *A facie iactare manus; Iactare basia; Oscula iacere; Manu venerari.*

CAPITVM.

Ab Imperatoribus etiam adoratum quandoque populum in Theatro. *FLAGELLO VENERARI*. προσκυνεῖν τῇ μάστιγι. Cur maxime fieret hæc adoratio à ludorum Actoribus.

LIBRI TERTII.

Caput I.

Quæ sint *SCHOLIASTICAE* Acclamationes, & cur ita appellatæ.

Caput II.

STVDIOSISSIME QVAESITAS à Scholiasticis *ACCLAMATIONES* & *PLAVSVS*. Eam ob causam *INVITATOS* ambitiosius ac *CORROGATOS* Auditores, & Acclamatores. *Corrogandi*, ac *inuitandi* morem quis primus inuexerit.

Caput III.

Audientium, & Acclamantium *INVITATIO* varie facta. *INDICEBATVR* Recitatio ac Declamatio, vel *in crastinum*, vel *in perendinum*; forte etiam *in menstruum diem*; declamantis, ac recitantis *voce* interdum, interdum per *codicillos*, ac *libellos*; (indicatum, quid essent hi *libelli*, ac *codicilli*) aliquando *per nuncios*; quandoque etiam, qui recitaturus erat, vel declamaturus, *inuestigabat* qui audirent, *ipsas* quoque *singulorum ædes ambiendo*. Declaratum, quibus potissimum verborum formulis fieret huiusmodi *INVITATIO*.

Caput IV.

MOLESTIVS TVLISSE Scholasticos, ac *STOMACHATOS FASTIDIOSE*, si, dicentibus ipsis aut recitantibus, minime *ACCLAMASSENT* & *PLAVSISSENT* Auditores.

Capute V.

Caput VI.

Caput VII.

Caput VIII.

Capue

IX

CAPITVM.

Caput IX.

Quò plauderent commodius & acclamarent Auditores, frequentiusque conuenirent, consueuisse interdum Scholasticos *IPSVM* etiam *EXTRVERE AVDITORIVM*, & *NVMEROSA CONDVCERE*, inibique *COLLOCARE SVBSELLIA*.

Caput X.

Recitantibus, aut Dicentibus Scholasticis, large omnino effuseque plausum & acclamatum ab Auditoribus. *IN PRIMA* quandoque *POST EXORDIVM TRANSITIONE*; *AD OMNEM CLAVSVLAM* interdum; interdum *AD OMNEM GESTVM*; aliquando etiam *AD SINGVLA VERBA*, & *SYLLABAS*.

Caput XI.

Valde laboratum olim, vt *ACCLAMATIONES PERSONIS, AC REBVS*, quibus fiebant, maxime *CONVENIRENT*.

Caput XII.

Communiores, & magis vsitatæ Acclamationum formulæ in Latinos, siue Orantes, siue Recitantes, emissæ enumerantur, ac illustrantur. *SOPHOS* frequentissima Latinorum Acclamatio; à Græcis tamen etiam aliquando vsurpata. Eam perinde valere, atque, *SCITE*, seu *DOCTE*. Indicatum, cur *SOPHOS* appelletur *GRANDE, INSANVM, MAGNVM, TERGEMINVM*. *Sophoclæ̃s*, & *Laudicani*.

Caput XIII.

Quàm varie fuerit olim acclamatum ad Græcorum Recitantium, vel Dicentium laudem. Auctores plures illustrati.

Caput

Caput XIV.

Acclamationum omnium cumulus, ac veluti summa, Θεῖως hoc est, *DIVINITVS*. Quæsitum, quando hæc Acclamatio primùm fuerit in Auditoria & Scholas inuecta. Inanis quorundam opinio, Aeschini illam Sophistę dicenti primum impertitam existimantium. Obscurior Philostrati locus in Aeschine illustratus. Plutarchi omnino temporibus eam primo introductam. Damnatur hæc acclamandi formula. Recensentur Acclamationes quædam illius similitudinem habentes.

Caput XV.

Admirantis interiectionem, Οὐά, tùm emittebant acclamantes, cùm, vel ob rei siue nouitatem, siue magnitudinem, vel ob dicentium aut recitantium excellentiam, in admirationem traducebantur. Vox erat Græcorum æque ac Latinorum propria & quasi legitima, charactere duntaxat immutato. οὐά, illi; hi, *VAH*, scribebant. Arriano in Epicteti Disputationibus lux allata. Obscurior item Dionis Cassij locus illustratus, forte etiam emendatus.

Caput XVI.

COERCITAS nonnunquam Magistratuum auctoritate immoderatas Audientium Acclamationes.

Caput XVII.

Voce, *OHE*, *satietatem* ac *fastidium* designari. Vsurpatam interdum eam vocem à dicentibus, aut recitantibus, vt *effusiores* & *immodicas* Audientium *Acclamationes coercerent*. Persio, & Horatio lux allata. Eam vocem forte *manibus alte elatis* pronunciatam.

Caput XVIII.

Ab Audientibus etiam interdum acclamatum, *OHE*; tùm ſcilicet, cùm Dictio, aut Recitatio, in longum nimis produceretur. *CITO*, eandem ob cauſam ab iiſdem quandoque acclamatum. Forte etiam, *DESINE, DESINE*, Senecæ loco lumen allatum. *RECITA, RECITA*, eoſdem nonnunquam acclamaſſe Recitatori, ſi vellet, nondum perfectâ recitatione, deſinere.

Caput XIX.

Alia multa feciſſe identidem Auditores ad dicentium ſeu recitantium laudem, præter Acclamationes & Plauſus. *ASSVRREXISSE* interdum *honoris, fauoriſque causâ*.

Caput XX.

Ad dicentium, ſeu recitantium laudem *EXVLTASSE* etiam interdum Auditores, *EXCVRRISSE, PROSILVISSE*, ac *SVBSVLTASSE*.

Caput XXI.

MANVS item *IACTABANT* nonnunquam Auditores *honoris fauoriſque causâ*, *VESTES EXCVTIEBANT*, *SVPPLODEBANT PEDES*, totumque *CIRCVMAGEBANT CORPVS*.

Caput XXII.

Ad Scholaſticorum fauorem, inter recitandum, *DATA* interdum ab Auditoribus *OSCVLA ipſi Recitationis Libello, ſeu Exemplari*. *EADEM* etiam nonnunquam *in Recitantes* honoris causâ ab iiſdem *IACTATA*.

INDEX

Capue XXIII.

IPSOS quandoque SCHOLASTICOS, finitâ Declamatione, aut Recitatione, fuisse ab Auditoribus OSCVLIS EXCEPTOS; & DOMVM item ex auditorio HONORIFICE REDVCTOS.

Caput XXIV.

Scholasticos, si inter dicendum, aut recitandum, Auditoribus displicuissent, ADVERSIS ac CONTVMELIOSIS fuisse exceptos Acclamationibus; EXSIBILATOS etiam, & EXPLOSOS; nec non LAPIDIBVS interdum APPETITOS. In malos etiam Auditores IACTA quandoque SAXA à ceterâ audientium turba. Locus in Senecæ Patris Controuersijs illustratus.

LIBRI QVARTI.

Caput I.

Omnia pene publica negotia SENATVS ACCLAMATIONIBVS actitata ac terminata.

Caput II.

Quadruplici potissimum condita olim modo Senatusconsulta. *In ijs condendis* FACTAS *semper* A SENATV ACCLAMATIONES. Vsitatiorem earum formulam fuisse hac vna voce, OMNES, conceptam.

Caput III.

COMMVNEM omnium in Senatu Conscriptorum Patrum CONSENSVM *Acclamatione* olim *expressum*. Hanc acclamandi formulam vnica voce, OMNES, interdum; interdum geminata, OMNES, OMNES; aliquando his verbis,

LIBRI QVINTI.

RES

CAPITVM.

RES CONFVSOS & NIHIL CERTI DECLARANTES ab audiente populo, in admirationem ob dicentis eloquentiam traducto. Indicatum, quibus maxime vocibus exprimeretur confusus iste Clamor.

Caput VII.

CONTINVIS ac CONTENTIS Audientium CLAMORIBVS fuisse ipsum quandoque CONCIONIS CVRSVM INTERRVPTVM.

Caput VIII.

Quæ solerent olim ad CONCIONANTVM laudem fieri ab Auditoribus Acclamationes. SACERDOTIO DIGNVM, ac TERTIVM DECIMVM APOSTOLVM quandoq; appellatum ab acclamante populo CONCIONANTEM; aliquando etiam ORTHODOXVM.

Caput IX.

Præter Acclamationes faustas alia multa identidem factitasse audienrem olim populum ad Concionantum honorem. SVBSVLTASSE, MOVISSE MANVS, PEDES AGITASSE, CIRCVMEGISSE CORPVS, CONCVSSISSE PLVMAS, ARMA TETIGISSE, IACTASSE etiam ORARIA, seu FASCIOLAS.

Caput X.

Sanctorum Patrum iudicio REPVDIATOS in Concionibus Sacris PLAVSVS, FAVORISque SIGNA DAMNATA.

Caput XI.

Cur in CONCIONE SACRA TOLERARENT SS. Patres ACCLAMATIONES, & PLAVSVS. Affertur vna eius

XIII

CAPITVM.

Caput XVII.

SEMIPLENAS, & quasi DECVRTATAS fuisse interdum SYNODICAS ACCLAMATIONES; ita scilicet prolatas, vt ad earum sensum perficiendum aliquid subintelligi oporteret.

Caput XVIII.

In Synodis FACTAS ACCLAMATIONES fuisse olim à Notarijs IN ACTA, seu GESTA SYNODICA, RELATAS.

Caput XIX.

In ACTIS SYNODICIS ADNOTATVM, QVOTIES quicque inter acclamandum REPETITVM esset à Patribus.

Caput XX.

In SYNODICIS Conuentibus factas ABSENTIBVS etiam quandoque ACCLAMATIONES.

Caput XXI.

SENATVI etiam fauste IN SYNODIS ACCLAMATVM; tunc scilicet, cùm vota fierent pro Imperij incolumitate.

Caput XXII.

EIECTOS interdum E SYNODIS Hæreticos infaustis ACCLAMANTIVM Patrum vocibus.

Caput XXIII.

ANATHEMATE PERCVLSOS à Patribus inter ACCLAMANDVM Hæreticos.

Caput

INDEX

Caput XXIV.

INFELICES ANNOS Hæreticis ab Acclamantibus Patribus *OPTATOS*. Eas quoque fuisse in Hæreticos Patrum voces, vt *SEPVLTORVM OSSA EFFODERENTVR*.

LIBRI SEXTI.

Caput I.

MILITARIVM, ac *NVPTIALIVM* Acclamationum Partitio.

Caput II.

Tunc fauste à *MILITIBVS*, siue Ethnicis, siue Christianis, acclamatum, cùm quis *IN BELLI DVCEM ELIGERETVR*. Militarem istam acclamandi formulam fuisse his maxime verbis, *DII TE SERVENT*, vel, *DEVS TE SERVET*, conceptam.

Caput III.

IN BELLI CONGRESSV varias omnino fuisse olim *MILITARIVM* Acclamationum formulas. Ab Ethnicis, *VICTORIAM*, inclamatum. A Christianis *CRVCIS VICTORIAM*, interdum; interdum, *CRVX VICIT*; nonnunquam, *SIGNVM CRVCIS*.

Caput IV.

Christianos cum hostibus congredientes, *ALLELVIA*, aliquando inclamasse; aliquando etiam, *PARATI, IVVA, DEVS*.

Caput V.

Fuisse, *DEVS VVLT*, ingeminatum quandoque inter acclamandum.

mandum à Militibus Cruce signatis, prælium inituris. Aperitur huius acclamandi formulæ Origo. Hæc item interdum ab ijsdem acclamata, *ADIVVET NOS CHRISTVS DEI FILIVS, ET SANCTVM SEPVLCHRVM EIVS.*

Caput VI.

Prœlium udituros inclamasse nonnunquam *DEI*, ac *IESV NOMEN*. *SANCTOS* item *TVTELARES* in belli congressu contentâ voce inuocatos. Etiam Ethnicos, mox ante prœlium, *IMPERATORVM NOMINA* pro *NVMINIBVS* acclamasse.

Caput VII.

Etiam *VLTREIA*, *VLTREIA*, inclamatum nonnunquam à Cruce signatis Militibus. Quæsitum, quæ sit huiusce formulæ origo, ac significatio. *VLTREIA* pro *Vltra eia*, breuitatis causâ, scriptum & pronunciatum. Etiam *HOSANNA* pro *Hosia*, & *Anna* olim acclamatum. *MVLTIMODIS* item pro *Multis modis*, *OMNIMODIS* pro *Omnibus modis*, *PASSICRINIBVS* pro *Passis crinibus*, & pro *Tectis fractis TECTIFRACTIS* Veteres quandoque protulisse.

Caput VIII.

IMPERATORIS appellationem tribus olim modis acceptam. pro quocunque *EXERCITVS DVCE* interdum; interdum pro *VICTORE*; aliquando pro *PRINCIPE SVMMO*, ac *REGE*. Belli Duces, re prospere, ac feliciter gestâ, fuisse à *MILITIBVS*, fauste *ACCLAMANTIBVS*, *IMPERATORIS NOMINE* consalutatos. idq; *TOTIES* à militibus factitatum, *QVOTIES VICISSENT* Duces. Quæ *VICTORIBVS* belli Ducibus consueuit *IMPERATORIS APPELLATIO* à Militibus inter acclamandum tribui,

Caput

CAPITVM.

Caput XIII.

Antiquitus MOX FACTIS SPONSALIBVS, acclamatum FELICITER interdum; interdum FELIX; aliquando, QVAE RES RECTE VORTAT, aut, DII BENE VORTANT. Nuptiarum ritus aliquot summatim perstricti.

Caput XIV.

HYMENAEVM in NVPTIIS solitum olim ACCLAMARI. Quæsitum, QVID ESSET HOC VERBI, HYMENAEVS, & CVR ACCLAMARETVR. Probatur præ ceteris Procli hac de re sententia.

Caput XV.

QVANDONAM potissimum in Nuptijs, & à QVIBVS soleret HYMENAEVS ACCLAMARI.

Caput XVI.

THALASSII nomen olim fuisse SCRIBENDO varie vsurpatum. Eandem VOCEM IN NVPTIIS frequentissime ACCLAMATAM.

Caput XVII.

Veterum nonnullos THALASSII nominis originem à LANIFICIO deduxisse. CAVSAM item, CVR in Nuptijs THALASSIVS ACCLAMARETVR, hanc eosdem attulisse, vt nouæ nuptæ ad LANIFICIVM prouocarentur. Ταλασίαν olim pro LANIFICIO à Romanis, æque vt à Græcis, vsurpatam. TALASIVM omnino, aut TALASIONEM, non autem THALASSIVM, scribendum ijs, qui vocis huius etymon à Ταλασία repetunt.

Caput XVIII.

Antiquitus fuisse non paucos, qui THALASSII nominis etymon, eiusque in Nuptijs acclamandi originem, & causam, à ROMVLI DVCE THALASSIO deriuarent. Rem tamen istam ab ijsdem VARIE omnino enarrari.

Caput XIX.

Eorum SENTENTIAM VERISIMILIOREM videri, qui Nuptialis THALASSII VOCEM, & ACCLAMANDI ORIGINEM, ac CAVSAM, à Romuli Duce THALASSIO deducunt. CVR hæc SENTENTIA magis probetur, plures afferuntur causæ.

Caput XX.

THALASSIVM TVNC maxime in Nuptijs olim ACCLAMATVM, CVM noua nupta in VIRI DOMVM DEDVCEBATVR. Habuisse TVRBAM ID OPERIS ac MVNERIS.

Caput XXI.

FESCENNINA CARMINA fuisse olim in Nuptijs ACCLAMATA.

Caput XXII.

FESCENNINORVM CARMINVM quæ fuerit ORIGO, nunc primùm explicatur. FESTA Agricolarum CONVICIA collectis frugibus. Vindemiatorum, ac Viatorum, MVTVI IOCI. SERVIS etiam permissum olim VINDEMIAE TEMPORE INIVRIAS in Dominos impune IACERE. Nunc etiam alicubi magnam esse VINDEMIAE LIBERTATEM.

CAPITVM.

Caput XXIII.

FESCENINORVM versuum *NOMINIS NOTATIO* aperitur. *FESNVM, FASNVM, FASCINVM*. Festi locus illustratus.

Caput XXIV.

FESCENINOS, in Nuptijs olim acclamari solitos, fuisse & *IOCOSIS plenos CONVICIIS*, & *LASCIVIÆ* maxime *DIFFLVENTES*. Hinc appellati sunt, *Ioci*, *Ludi*, *Risus*, *Sales*, *Festa conuicia*, *Probra*; & item, *Procaces*, *Dicaces*, *Obscæni*, *Petulantes*. *FESCENINA LOCVTIO* apud Catullum.

Caput XXV.

Quæsitum, *CVR* in Nuptijs *ACCLAMARENTVR FESCENINI*. Ad *arcendum fascinum* Veteres consueuisse *laudationibus præfari*, vel *addere vocem*, *PRÆFISCINE*, seu, *PRÆFISCINI*. Nuptiarum die *NOVAM NVPTAM LAVDIBVS ORNARI* solitam. *LAVDIBVS* ijs additos statim *FESCENINOS*, vt *FASCINI VIS ARCERETVR*, quam habere credebantur eæ *LAVDES*. Catullus illustratus.

Caput XXVI.

FESCENINOS VERSVS fuisse olim in Nuptijs à *PVERORVM* multitudine *ACCLAMATOS*; *TVM* potissimum, *CVM* ad *MARITVM DVCEBATVR SPONSA*.

LIBRI SEPTIMI.

Caput I.

MISCELLANEARVM Acclamationum nomine quid debeat hîc a nobis intelligi.

Caput II.

Caput III.

Caput IV.

Caput V.

Caput VI.

VITAM, & *VICTORIAM*, contentis vocibus optari. Christianissimo *GALLORVM REGI*, primùm *CORONATO*, *VIVAT REX*, acclamatum.

Caput VII.

EDITOS à populo in Ecclesia gratulationis & admirationis *CLAMORES*, dum ad alicuius Sancti Memoriam parraretur *MIRACVLVM*. His verbis, *DEO GRATIAS*, *CHRISTO LAVDES*, concipi solitam huiusmodi *ACCLAMATIONIS* formulam.

Caput VIII.

OB resuscitati Lazari MIRACVLVM Christo Domino Hierosolymam ingredienti *acclamatum* à turbis Iudæorum, *HOSANNA FILIO DAVID* &c.

Caput IX.

Acclamandi formulæ, *HOSANNA FILIO DAVID*, in Matthæi Euangelio, qui sit verus ac germanus sensus. Nonnullorum de ea opiniones confutatæ. Verbum *HOSANNA* ex vocibus *HOSIA* & *ANNA* compositum; sed compendio sermonis *HOSANNA* pronunciatum. Voces, *FILIO DAVID*, commode posse cum *dicentes*, & non cum *Hosanna* copulari. Non plenas fuisse interdum Acclamationes. Acclamationem hanc posse congruenter accipi & exponi distinctam hoc modo & interpunctam; *HOSANNA. FILIO DAVID*. ita vt illi, tanquam non plenæ, ea subaudiantur verba, *Hoc precamur*, seu, *Hanc à Deo salutem optamus*. Posse eandem hoc modo non incommode explicari; *HOSANNA, FILIO DAVID*. hoc est, *Solemne illud Hosanna Dauidicum, sit*, vel *contingat*, aut *accinatur*, seu, *acclametur* Filio Dauid. In sacris Biblijs verbum *Hosiah*, à quo deriuatum est *Hosauna*, casui tertio iunctum sæpe reperiri. Hinc factum, vt Interpretes, & Græcus, & Latinus, verbum *Hosanna* retinentes in vertendo, phrasim etiam

retinue-

bundũ populum vniuersum *FAVSTE* olim *ACCLAMASSE*. Lux allata Phædri loco. Indicatur, quibus verbis soleret concipi hæc acclamandi formula.

Caput XV.

Vespere olim, cùm *LVMEN PRIMO* adferretur, *VINCAMVS*, ab Hispanis acclamatum; φῶς ἀγαθὸν à Græcis. Illustrantur hæ acclamandi formulæ. *SOLE NVBIBVS OBDVCTO* solitos acclamare contenta voce pueros, *EXORERE O AMICE SOL*. In *CALENDARVM FESTO*, ad extorquendam pecuniam, acclamatum fauste & plausum. Etiam *NOVAE LVNAE FESTVM* plausibus & Acclamationibus personasse.

Caput XVI.

TANTO MELIOR, acclamatum antiquitus, cùm quis plus dedisset, aut fecisset, quàm quantum ab eo vere expectaretur, aut postularetur. In Saturnalibus, *IO SATVRNALIA*, clamitatum. Aliquibus pugnis decertantibus spectantes identidem acclamasse, εὖ, hoc est, *EVGE*.

Caput XVII.

Infaustarum Acclamationum formulæ quædam enumerantur. *Tiberius in Tiberim. Sedes ei inter impios. Vncus & Gemoniæ. Galba Cupido fruaris ætate tua.* Illustratus, forte etiam emendatus, Suetonij locus. *Viuus ardeat N. Ignis, & Saxa.*

Caput XVIII.

Formulam acclamandi, qua quis *AD LEONEM* deposcebatur, fuisse interdum *A SENATV* quidem *IN DELATORES* vsurpatam; sæpius tamen *A POPVLO* iactatam, cùm *IN CHRISTIANOS QVOSQVE*, tùm *IN EPISCOPOS*. Christianas quoque *FOEMINAS* & *AD*

LENO-

FINIS.

FRANCISCI BERNARDINI FERRARII DE VETERVM ACCLAMATIONIBVS, ET PLAVSV LIBER PRIMVS,

Qui est de Acclamationis, & Plausus nominibus, ac differentia; deque ijs, quæ vniuerse, vel communia sunt omnibus, siue Acclamationibus, siue Plausibus, vel certe ad ea possunt apte reuocari.

Operis totius Argumentum, & Partitio.

CAPVT I.

Acclamationum, & *Plausuum*, non semel; neque vno in loco, meminere scriptores multi Græci, simul & Latini Veteres. In recentium etiam Philologorum monumentis multa sparsim de ijsdem notata videas. Sed qui certo, ac proprio Syntagmate vniuersam plaudendi, & acclamandi rationem sit complexus, hactenus, quod ego sciam, extitit nemo. Atqui multa tamen habet Tractatio hæc &

ad Lectoris delectationem apta mirabiliter, & ad totius antiquitatis cognitionem maxime opportuna. Quapropter crediderim, facturum me operæ pretium, eam si rem totam hac vna Diatriba pro meis viribus aperuerim diligenter.

Opus autem totum, vt breuiter instituti mei rationem aperiam, in septem Libros partiri commodum duxi. Primus, quid sit Acclamatio; quid, & quotuplex Plausus; quæ fuerint præcipua eorum nomina; quid inter vtrumque differat, quidue conueniat; quæ item vniuerse, vel communia sint omnibus, siue Acclamationibus, siue Plausibus, vel certe ad ea apte possint, ac legitime reuocari, continebit. In Secundo Theatrales illustrabimus Acclamationes. Dabitur Tertius Scholasticis, ac Forensibus. Senatorijs Quartus. Quintus eas comprehendet, quæ in sacris Christianorum Concionibus, cœtibusq; Synodicis fieri solebant. Sextus Militares, & Nuptiales complectetur. Reliquas, quæ propter varietatem ad certum caput reuocari non possunt, ob idque placuit Miscellaneas appellare, in Septimum conferam Librum: ad quem etiam selectiores nonnullæ Acclamationum formulæ addentur. His autem omnibus ea opportune admiscebuntur, quæ de Explosione, ac Sibilis explicanda occurrent. Ceterum antequam de ijs sigillatim dissero, lubet pauca præfari generatim.

Faustas igitur ab Infaustis, à Profanis Sacras omnino seiungere hoc in Opere Acclamationes ab initio decreueram. sed, quominus in eo starem, causa me illa sane probabilis impulit, quòd multa necesse fuisset crebro iterare. ineptum est autem, id quod res ipsa loquitur, eadem iterata sæpius inculcare. Quæ item de Plausibus se se ad dicendum obtulissent, separatim tradere in animo erat. Verum, quia hæc duo, *Acclamatio*, & *Plausus*, vt loco docebimus, sociantur sæpius, ac nectuntur ab Auctoribus, confunduntur etiam, ac permiscentur, ob eam credo causam, quòd raro ad acclamandum ederentur voces, quin manus mouerentur ad applaudendum. idcirco nos etiam, vt quisque locus postulabit, cùm Sacras, & Profanas, Faustas, & Infaustas iungemus Acclamationes, tum confuse, ac permiste ipsos Plausuum, & Acclamationum Ritus perstringemus.

Acclamationis, ac Plausus nomine quid sit à nobis intelligendum.

CAPVT II.

Ggredior rem ipsam, à nomine, vt fieri solet, exorsus. *Acclamatio* igitur, à *clamore* nomen ducens, aliud nihil erat, quàm *Voces, siue plures, siue pauciores, contentius semper, & in cantici modum emissæ: quæ, si faustæ erant, laudationes habebant, & bona vota; execrationes, & conuicia, si infaustæ.*

Plausus duplex habetur in Veterum scriptis. *dicentium* alter, ac *recitantium*; alter *audientium*, ac *spectantium*; *manuum* hic, ille *vocis* ac *linguæ*. Agimus nunc de *manuum Plausu*, reseruata alterius Tractatione in alium huiusce primi libri locum.

Ac *manuum* quidem *Plausus*, *sonus erat, nec insuauis, nec absurdus, quem manus audientium, seu spectantium, inuicem sese apte ferientes, collidentesque artificiose, ad fauorem efficiebant*. Triplex autem erat; ex triplici vtiq; sono, quem solebant exercitatæ in plaudendo manus reddere. *Bombos* dixere, *Imbrices*, ac *Testas*. Atque hæc pro tempore summatim de Acclamationis, ac Plausus nomine dicta sint, infra distincte, & accuratius retractanda.

Quibus potiſsimum nominibus Veteres appellarint Acclamationem, & Plauſum.

CAPVT. III.

FAuſtam porro *Acclamationem*, & *Plauſum* permultis nominibus ſignarunt Scriptores Græci, ac Latini. Δημηγόρους τιμὰς, hoc eſt, *Oratorios honores*, dixit Euripides in Hecuba; quòd nimirum dicentis laudes haberet fauſta Acclamatio, vt loco docebimus. Quam eandem ob cauſam Plato in lib. 6. de Republ. & Beatus Chryſoſtomus in Homil. 2. ad Populum Antiochenum, atque alibi ſæpe, ἔπαινον dixere; & Heliodorus Aethiopic. lib. 10. εὐφήμους βοάς, appellauit Acclamationem; ipſumque acclamare Dio Chryſoſtomus non vno loco τιμῆσαι vocat, & ἐπιφημίζειν. Plutarchus in Sympoſiacis lib. 7. quæſt. 5. θόρυβον, κρότον, ἀλάλαγμον, nominauit, *tumultum* ſcilicet, & *conclamationem*. & in libr. de Auditione κραυγὰς, & θορύβους, ideſt *vociferationes, ac tumultus*; ſcilicet ob eam rem, quòd ad rauim vſque, ſeu ad vocis vſque defectum, vt infra dicemus, nonnunquam acclamaretur. Vnde ab eodem Plutarcho, à Beato Chryſoſtomo, ab Euagrio, alijſque Scriptoribus non ſemel βοᾷν, ἐκβοᾷν, ἀλαλάζειν, ἐπικράζειν, ἐπικραυγάζειν, appellatum eſt acclamare. Idem Plutarchus in adducto de Auditione libro, & in eo, qui inſcribitur, *Non poſſe ſuauiter viui ſecundum Epicuri decreta*, κροτοθορύβους, iuncta voce dixit, quaſi *Plauſuum tumultus*. Dio Chryſoſtomus in Orat. 31. ποππυσμόν vocat; ἐκβοήσεις autem, & κρότους Themiſtius ſub Orationis primæ initium; & in Orat. 4. κρότους, ἐκβομβήσεις, καὶ θορύβους. Dio Caſſius in Pertinace, εὐρύθμως ἐκβοᾷν, hoc eſt, *modulate acclamare*; quòd videlicet ad rythmum

rum, modosque musicos pronunciari solerent Acclamationes; qua de re inferius. Beatus Gregorius Nazianzenus in Carmine de Vita sua ipsum *Plaudere* ἐπιῤῥοθεῖν nominat, quod est, *perstrepere*; in Oratione autem 4. *Canoram manuum actionem* appellat Plausum, χειρῶν πρᾶξιν ἔνηχον; nimirum, etsi cum strepitu quodam dabatur Plausus, non insuauis tamen, nec absurdus erat ille strepitus: de quo postea dicturi sumus. Sed ex Græcis hæc quidem sufficiant Plausuum, & Acclamationum nomina. Proferam deinceps nonnulla ex Latinis itidem Scriptoribus, à Marco Tullio exorsus, qui ceteris omnibus, vt tempore, sic iuditio & sapientia longe antecellit. In primo igitur de Oratore Marcus Cicero *Clamorum*, & *Admirationum* nomine signat Acclamationem, quæ Oratoribus fieri solebat: quòd scilicet in admirationem traducti interdum Auditores ob dicentis eloquentiam, contentis vocibus dicenti ipsi acclamarent. Etiam Seneca *Clamores* dixit in epist. 52. In extrema autem 59. Epistola, *Acclamationis secundæ fauorem* appellat. Quinctilianus quoque, & Macrobius *fauorem* dixere; is autem hoc etiam amplius, *Laudantis clamorem*, in lib. 10. cap. 1., alter vero in 7. Saturnal. lib. Sanctus Valerianus *studium laudis* appellat, & *vocis fauorem* in Homil. 14. quæ est de Humilitate.

Plura certe alia Plausuum, & Acclamationum nomina adduci possent, tam ex Latinis, quàm ex Græcis Scriptoribus: sed ea sciens prætermitto, quod & longum nimis esset omnia persequi, & magna eorum pars in promptu sita est. Quapropter de vocis, ac linguæ Plausu videamus; & an hic esset in Veterum dictione, paullulum consideremus.

Vocis etiam, ac linguæ Plausum fuisse in Veterum dictione. Philostratus, & Eunapius illustrati: emendati eorundem Interpretes. Declaratum, quid esset huiusmodi Plausus.

CAPVT IV.

PRæmonui in 2. huius libri Capite, duplicem olim fuisse Plausum: *Manuum* alterum, alterum *Orationis*, seu *vocis* ac *linguæ*; atque vt *dicentium* hic erat, ac *recitantium*, sic ille *audientium*, ac *spectantium*. Ac de manuum quidem Plausu & nonnulla iam attigimus, & plura deinceps toto in Opere accurate dicentur. Verum, quia hæc commodius omnino, ac dilucidius aperientur, si cognitum erit prius, fuisse in veterum dictione *Vocis* etiam, ac *linguæ* Plausum; si item patuerit, quid esset huiusmodi Plausus: idcirco placet ista primo loco excutere. Quæ quidem vt coner lubentius, faciunt doctissimi alioqui, ac politissimi Græcorum Auctorum Interpretes, qui verbi κρότος notione decepti, bona eorum venia dixerim, & falluntur ipsi, & alios fallunt. Animaduertentes enim, *manuum* Plausum in Græcorum scriptis κρότος vocabulo sæpe demonstrari; ex eo, vt eadem semper esset vis illius vocis, ac significatio, confici crediderunt. Quod quidem à vero perspicue alienum esse, atque adeo voce illa, *orationis* etiam Plausum, nec à paucis, nec raro significari, quæ mox subijciam, satis ostendent.

Orationis igitur, seu *vocis* ac *linguæ* Plausum fuisse in Veterum dictione, testificatur Apuleius in eo libro, quem de Deo Socratis effecit, scribens hoc pacto, *Homines ratione pollen-*

pollentes, *oratione plaudentes*, *immortalibus animis*, *moribundis membris* &c. De re eadem in S. Hieronymi Epist. 139. quæ est ad Cyprianum, ista planissime dicuntur, *Postulas vt difficillimum Psalmum, qui apud Græcos, & Latinos octogesimus nonus inscribitur, tibi edisseram, non composita verborum oratione, plausuque populari, qui solet imperitos Auditores decipere, atque palpare, sed oratione simplici &c.* Hic animo, tanquam oculis, aperte admodum cernis, eius omnino Plausus fieri à Hieronymo, sicut & ab Apuleio, mentionem, qui, non *manuum* est, sed *vocis* ac *linguæ*, atque adeo in *dicentium* duntaxat *oratione* positus. Inuenio etiam ex Græcis Scriptoribus, qui Plausus in hunc eundem sensum meminerint. in eis est Lemnius Philostratus, & Sardianus Eunapius. quorum vterque, Sophistarum in dicendo sonoritatem diligenter quæsitam, & affectatum linguæ pulsum, vocisque conformationem (in quibus nimirum *orationis* Plausus consistit, vt proxime dicturi sumus) exprimere non vno loco intendens, simplex verbum κρότον interdum, interdum γλώττης κρότον cum adiunctione vsurpat. In primo itaq; Philostrati de Vitis Sophistarum libro de Polemone Græce sic est, φθέγμα δὲ ἦν αὐτῷ λεπτὸν, καὶ ἐπίπονον, καὶ κρότος θαυμάσιος, οἷος ἀπεκτύπει τῆς γλώττης. Idest, *Vox erat ei tenuis, & laboriosa, plaususque mirabilis, prout lingua strepebat*. & ab hoc loco non longe admodum, plaudentem, & altam orationis sonoritatem eidem Polemoni tribuit Philostratus; interrogatum enim aliquando ab Imperatore Marco Sophistam Herodem de Polemonis dictione, ita respondisse ait, Ἵππων ὠκυπόδων ἀμφὶ κτύπος οὔατα βάλλει hoc est,

Quadrupedum sonitus mî aures perculsit equorum.

Atque, vt indicaret Philostratus, quid vellet Herodes per eam vocem, κτύπος, intelligi, hæc illico subijcit, ἐνδεικνύμενος δὴ τὸ ἐπίκροτον, καὶ τὸ ὑψηχὲς τοῦ λόγου. quæ sic Latine sonant, *Per hoc plaudentem, & altam orationis sonoritatem ostendens*. Idem Philostratus in 2. de Vitis Sophistarum libro, de Atheniensis Herodis stylo, ac dictionis genere agens, hæc scribit, ἡ δὲ ἁρμονία τοῦ λόγου, ἱκανῶς κεκολασμένη, καὶ ἡ δεινότης ὑφέρπουσα μᾶλλον, ἢ ἐγκειμένη. κρότος τε σὺν ἀσφαλείᾳ, καὶ Κριτιάζουσα ἠχὼ &c. quod est, *Concinnitas*

ser-

sermonis admodum castigata est, & subtilitas grauis, subrepens potius, quàm premens; & plausus cum securitate, & sonoritas Critiæ vocis æmula &c. Et in eodem libro de Aristoclis dictione eodem sensu ita scriptum est, αὐτὴ δὲ ἡ Ἀττίκισις εἰ παρὰ τοῦ Ἡρώδου γλῶσσαν βασανίζοιτο, λεπτολογεῖσθαι μᾶλλον δόξει ἢ κρότου τε καὶ ἤχους ξυγκεῖσθαι. *Atticismus ipse*, ait, *si cum Herodis lingua expendatur, tenuis potius, & exilis esse videbitur, quàm qui constet plausu, & sonitu*, Vocis nimirum, ac linguæ. sic enim, quantum video ipse, Latine sonant Philostrati verba, non quomodo reddidit politissimus alioqui Interpres, κρότον, & ἦχον, *plausum*, & *acclamationem Auditorum* conuertens. In eiusdem Philostrati Hermocrate de eodem linguæ plausu hæc apertissime leguntur, ἐδίδου τὶ καὶ ἡ εὔροια, καὶ ὁ τῆς γλώττης κρότος. hoc est, *Aliquid ei etiam facilis orationis fluxus, ac linguæ plausus dabat*. Denique in Adriano ita plane scriptum est, τὴν δὲ παρασκευὴν τῆς λέξεως, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων σοφιστῶν περιεβάλλετο ἤχῳ προσάγων μᾶλλον, ἢ κρότῳ. *Ceterum*, inquit, *apparatum orationis ab antiquis Sophistis congesserat, sonum vocis potius, quàm plausum affectans*. Sardianus vero Eunapius in Himerio, ita vt Philostratus vocem hanc, κρότος, vsurpauit dicens, εὔκολος δὲ ἀνὴρ εἰπεῖν καὶ ἦχον ἡ συνθήκη πολιτικόν, hoc est, *Sermo illi facilis, & concinnus; compositio vero plausum habet, & sonitum politicum*, Moderatum nimirum, & à Sophistarum pompis alienum, qualis consueuit esse ciuilium orationum plausus, & sonus. Et in Acacio, ἡ λέξις, inquit, μετὰ κρότου πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἐπίστρεφε τρόπον. Quem locum Hadrianus Iunius sic transtulit, *Dictio eius ad manuum plausum prisco dicendi generi accedit*. Verum in eo vertendo, quid opinaretur ipse nobis exposuit; quæ esset Eunapij mens, vel prætermisit, vel minime assecutus est. nunquam enim efficiet, vt vox illa, κρότος, *manuum plausum* hoc loco significet, cum *dicentem* omnino respiciat, non *audientes*; ac proinde, non de *manuum*, sed de *linguæ*, ac *orationis* plausu accipienda est. Nos eum locum sine exornatione vlla, vt veritatis ratio fert, simpliciter ita vertimus, *Dictio cum plausu ad antiquum modum accommodata erat*. Extat etiam Nysseni Gregorij in 12. aduersus Eunomium Oratione, de voce, κρότος, in hunc eundem sensum

vsur-

vsurpata, locus, quem, quòd maxime faciat ad rem, libenter recitabo, *Magistrum*, inquit, *nostrum exagitat*, *& sermonem, quem de commentatione habet ille, distrahit, ac lacerat, & dictis insultat; rursus consueto dictiunculorum sono, & plausis lasciuiens verbis, & luxurians &c.* κατορχεῖ τῷ κρότῳ τῶν λεξειδίων, ἐν σατυρίζων τοῖς ῥήμασι. Ex quibus omnibus plane patet fuisse in Veterum dictione *vocis* etiam, *ac linguæ plausum*. Simul & illud elucet, κρότον, seu γλώττης κρότον, hoc est, *vocis* ac *linguæ* plausum aliud nihil fuisse, quàm *dicentium plenam dignitatis sonoritatem, animos audientium quasi titillantem, & ad eos cum suauitate illabentem*: fiebat autem cùm ex verbis, ac sententijs lectis, & illustribus, apteque connexis inter se, ac colligatis, tùm ex apta vocis ipsius compositione, & pulsu linguæ temperato. Sed omisso *vocis*, ac *linguæ plausu*, ad eum, qui *manibus* edebatur, reuertamur.

Factas raro Acclamationes, quin manuum etiam Plausus darentur.

CAPVT V.

HOC facillime ex eo deprehendas, quòd consueuerunt Veteres, tum Græci, tum Latini, semper fere Acclamationes, & Plausus scribendo iungere, ac copulare. Quo posito, quantum ego video, inferre hoc pacto licet; Acclamationes, & Plausus ab Auctoribus scribendo disiunguntur raro ac separantur, igitur raro fiebant, vel sine Plausu Acclamationes, vel sine Acclamatione Plausus, hæc enim consecutio, vt est maxime probabilis, ita necessaria videtur. Sed ad probationis firmitatem præstat ipsa Scriptorum testimonia de hac Plausuum, & Acclamationum

coniunctione, ac nexu subijcere. Est igitur apud Isocratem in Panathenaico his ipsis verbis scriptum, *Lecta est Oratio, atque laudata, & cum plausu excepta; & ea consecuta omnia, quæ excessum Declamationum sequuntur*. Vbi vides necti ab Isocrate *Acclamationes*, & *Plausus*; ait enim, lecta Oratione excitatos statim Plausus, laudesque emissas, quas nimirum faustæ, vt dicturi sumus, habebant Acclamationes. Theophrastus in Charactere de Adulatore, *Iam*, inquit, *si loquatur ille*, declamando scilicet, aut recitando, *hic vero adulator silentium omnibus imperare, dicenti voce gestuque applaudere*. Hic etiam copulatam cernis cum *gestu vocem*, *acclamationem* nimirum cum *plausu*; quod daretur hic *manibus*, *vocibus* ea fieret, vt non ita multo post apparebit. Apud Plutarchum etiam in libr. de Auditione ita legimus, *Canities dicentis, gestus, supercilium, sui iactatio, maxime autem vociferationes, ac tumultus, & saltationes eorum, qui intersunt, faciunt ad percellendum Auditorem imperitum*. Et aliquanto post, *Ac mihi serio considera, quid rei sit, Philosopho disserente, eos, qui foris sunt, propter Auditorum vociferationem, & fremitum dubitare, tibicen ne aliquis, an citharædus, an vero saltans laudetur*. Et in libro, cuius Inscriptio est, *Non posse suauiter viui secundum Epicuri decreta*, hæc ait, *Cardaces secum collocarent, & Agriantas, & Callias scurras, ac Thrasonidas aliquos, & Thrasyleontas, vociferationes, & plausuum tumultus excitaturos*. Ecce tibi in hisce Plutarchi locis *Vociferationis*, ac *Fremitus*, seu *Tumultus*, manuum scilicet motu excitati, coniunctio; vt intelligas, raro ad acclamandum edi solitas *voces*, quin *manus* mouerentur ad applaudendum. Id quod ex ipso contextu Græco manifestius adhuc apparet: siquidem in adductis locis Plutarchus *Acclamationem*, & *Plausum* vnica voce exprimens, κροτοθορύβους dixit. In eundem autem sensum dixerunt & Philostratus in Arrichione, *Clamant exilientes à sedibus, atque hi quidem mouent manus &c.* & Aristænetus in libr. 1. epist. 26. de Panareta Pantomima loquens, *Populus interea rectus, ac mirabundus adstat, & voces alternas melodice respondet, manusque mouet*. Cassius item Dio *Acclamationem*, & *Plausum* nectit, dum libr. 54. in Augusto ita scribit, *Quinimo Tiberium increpauit*,

crepauit, quòd ludis votiuis, quos pro suo reditu faciebat, Caiò iuxta se sedem dedisset; populumque obiurgauit, quòd plausu, & laudibus eum prosecutus esset. Etiam Themistius in eorum numerum, qui *Acclamationem*, & *Plausum* copularint, adscribendus est; siquidem sub primæ Orationis initium ait in hunc modum, *An quod nouum vobis, insolensque videatur, hominem Philosophiæ nomine insignitum, sublimi quodam in solio sophisticè in primis, & arroganter sedere, & sua vos oratione ad clamores, & plausus excitare velle; cuiusmodi à vobis multa identidem in beatos illos Sophistas conferri solent?* Et in Orat. 4. *Num me etiam nunc creditis, Auditores, vestro illo plausu, atque clamoribus indigentem, cuiusmodi mihi à vobis, cum dico, identidem conferuntur, rursum hic vos congregaße, & hodierna die in suggestum ascendisse, atque illos auide excipere, & amare strepitus, quibus verba mea prosequi soletis?* Et in orat. 17. *Et plausum quidem, vt apparet, extremis nunc manibus excitatis, summaque lingua clamores cietis*. Hoc etiam est illud, vt opinio mea fert, quod sub 31. Orationis initium scriptum reliquit Dio Chrysostomus, *Relinquitur*, ait, *vt vobis ipsis imperetis, & ciuitatem gubernetis, & aliquem honore afficiatis, & plaudatis*. nam quod ait, *Aliquem honore afficiatis*, hoc proinde est, ac si dixisset, *Alicui faustè acclametis*: habet enim secunda Acclamatio, vt planum faciemus, laudes illius & honores, cui acclamatur. Beatus præterea Chrysostomus, vt è nostris etiam aliquem producam, *plausum*, & *acclamationem* sæpe coniunxit. In Homil. 2. ad populum Antiochen. *Quæ mihi*, ait, *horum plausuum vtilitas? quæ laudum, & tumultuum?* In Homil. 13. in Matth. *Nempe omnia dicta laudastis, sed nequaquam ego plausum requiro, nec fauentium sonos, & vocum tumultus &c.* In Homil. 54. in Genesim, *Nunquid temere & in vanum dicere volumus, vt à vobis laudum fructus recipiamus, & vt plaudentes manibus recedatis? Non hoc spectamus, absit. sed vestra vtilitas, mea maxima laus est, & summus plausus, si quis à vitijs ad virtutem conuertatur*. Et in Homil. 2. de Lazaro, *Tacete, qui hæc auditis, multò maiorem vobis habeo gratiam pro silentio, quàm pro plausibus: propterea quod plausus quidem ac laudes me faciunt gloriosiorem, silentium verò hoc vos reddit compositiores.*

Faustam igitur Acclamationem, & Plausum iungi, copulari que scribendo consueuisse, planum ex Græcis feci, sed quominus idem faciam ex Latinis, ne nunc quidem res vlla impedit. Senecæ verba sunt ex epist. 59. sub finem, *Sicut plausus & acclamationis secundæ fauor, qui magna solicitudine, & partus est & expiandus*. In lib. 6. Epigrammate 34. ita canit Martialis.

Quæque sonant pleno vocesq; manusq; theatro.

Crediderim, huc etiam allusisse Tacitum, cum in 16. Annalium lib. sic scribit, *Et plebs quidem vrbis, histrionum quoque gestus iuuare solita, personabat certis modis, plausuque composito*. vt perinde sit, *Personare certis modis*, ac, *Conceptis verbis modulate acclamare*. Apertissime Suetonius in Tiberio Claudio, *Eosdem spectacula edentes surgens & ipse*, de Tiberio sermo est, *cum cetera turba voce, ac manu veneratus est*. quamquam scio, aliò flecti posse hæc Suetonij verba, vt infra dicemus. Quinctilianus lib. 8. cap. 3. *Nec fortibus modo, sed etiam fulgentibus armis præliatus in causa est Cicero Cornelij, qui non assecutus esset docendo Iudicem tantum, & vtiliter demum ac Latine perspicueque dicendo, vt populus Romanus admirationem suam non acclamatione tantum, sed etiam plausu confiteretur*. & lib. 10. cap. 1. *In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter aut suus cuique fauor, aut ille laudantium clamor extorquet*. Beatus demum Hieronymus in epist. 75. quæ est aduersus Vigilantium, *Recordare quæso*, ait, *illius diei* (ipsum affatur Vigilantium Hieronymus) *quando me de resurrectione & veritate corporis prædicante, ex latere subsultabas, & plaudebas manu, & applodebas pede, & Orthodoxum conclamabas*.

Si est autem, vt aliquis adhuc dubitet de ista acclamationum ac plausuum coniunctione, lectis Sexti Aurelij Victoris, Tertulliani, Sidonij, Pauli Diaconi, & Africani Corippi locis, is vt opinio mea fert, dubitare desinet. Hi enim omnes, *Plausus* & *Acclamationes* scribendo sic copulant, ac confundunt, vt & *Vocem*, quæ Acclamationum propria est, Plausibus concedant; & *manuum motum*, qui Plausibus duntaxat debetur, ipsis tribuant Acclamationibus. Placet eorum verba apponere, ne quid commentitium attulisse existime-

stimemur. Sextus igitur Aurelius Victor in Pertinace, *Huic mortuo*, inquit, *Diui nomen decretum est; ob cuius laudem ingeminatis ad vocis vsque defectum Plausibus acclamatum est &c.* Expressit hoc, vt alia multa, ex Aurelio Victore Paulus Diaconus, & in 10. Miscellæ Historiæ libro totidem verbis narrauit. A Tertulliano autem in libro de Spectaculis cap. 25. scriptum est hoc pacto, *Auertat Deus à suis tantam voluptatis exitiosæ cupiditatem. Quale est enim, de Ecclesia Dei in Diaboli Ecclesiam tendere? De cœlo, quod aiunt, in cœnum? Illas manus, quas ad Dominum extuleris, postmodum laudando histrionem fatigare?* Sidonij vero verba in hanc rem talia sunt in lib. 9. Epist. 3. *Licet Prædicationes tuas*, Fausti Reiensis Episcopi, *nunc repentinas, nunc, cum ratio poposcisset, elucubratas, raucus plosor audierim.* Et Corippi ista ex libro 2. numero 8.

——— ingens fremit vndiq; murmur,
Ingeminantque cauos dulci modulamine plausus.

Hæc igitur atq; alia huiusmodi, sicuti planum faciunt, raro diuidi solitas scribendo ac dissociari à *Plausibus Acclamationes*, ita ostendunt dilucide, factas raro *Acclamationes*, quin *Plausus* etiam darentur. Nunc, quando potissimum disiungerentur, vt breui dicam, res admonet.

Quan-

Quandonam potissimum fuerit, vel Plausus sine Acclamatione datus, vel facta sine Plausu Acclamatio.

CAPVT VI.

NEque vero existimandum est, ita necti consueuisse Acclamationes, & Plausus, vt non aliquando dissoluerentur, fierentque aut sine Plausu Acclamationes, aut Plausus sine Acclamatione. Locus est in eodem Isocratis Panathenaico, qui ea, quæ dico, planissime sic approbet, *Non applauserunt*, inquit sub finem, *quod omnibus eleganter disserentibus facere solent; sed acclamauerunt, quasi excellenter perorasset*. Quæ quidem Isocratis verba attento animo legi valde desidero. etenim non modo docent, factum aliquando, vt vel sine Acclamatione Plausus, vel sine Plausu Acclamatio daretur; verum etiam significant apertissime, dicenti tunc potissimum sine Acclamatione plausisse Auditores, cum ipsum Orationis genus summissum esset, ac humile; cum autem excelsum, & mirabile, tunc sine plausu acclamasse. Ex quo etiam illud, meo quidem animo, apparet, vulgare quid, ac magis commune fuisse Plausum, Acclamationem autem excellentius, ac præstantius.

Verum tunc etiam factas sine Plausu Acclamationes, cum in absentes emitterentur, ex eo facillime perspexeris, quòd, inquirentes inferius Acclamationis, & Plausus dissimilitudinem, ac differentiam, illud quoque euincimus, factas interdum absentibus Acclamationes, Plausus non nisi præsentibus datos. Tu illinc assume, quæ ad hunc locum pertinere videbuntur. *Senatorias* item Acclamationes, *Synodicas*, atque eas omnes fere, quas solerent viri graues, non vero imperitum vulgus, facere, sine Plausu emitti solitas obseruo.

Id

Id quod ex ijs, quæ infra loco subijciam, cum singulas recensebo Acclamationes, manifesto apparebit. His ita patefactis, iam, quid inter Plausum, & Acclamationem differat, quidue conueniat, liberius paullo explicemus.

In quo maxime differat ab Acclamatione Plausus. Factas vocibus Acclamationes, Plausus manibus datos. Vocem, *Mouere manus*, perinde, atque *Plaudere* acceptam.

CAPVT VII.

HAnc vtique puto fuisse præcipuam inter Acclamationem, & Plausum differentiam, quòd Plausus daretur manibus, vocibus fieret Acclamatio.

Atque huius quidem posterioris probationem si adferre conemur, frustra sane suscipiatur labor. res enim est, quam & satis aperit nominis Etymon, vt supra posui, & ipsæ Acclamationum formulæ, quæ loco producentur, dilucidius adhuc patefacient.

De priori vero plena est exemplorum antiquitas. ex quibus hæc illustria maxime supponentur. *Tunc ingressus Vagao*, ita habetur in libr. Iudith cap. 14. *cubiculum eius, stetit ante cortinam, & plausum fecit manibus suis*. Prouerbiorum cap. 17. *Stultus homo plaudet manibus, cum spoponderit pro amico suo*. Ieremiæ cap. 5. *Stupor, & mirabilia facta sunt in terra; Prophetæ prophetabant mendacium, & Sacerdotes plaudebant manibus suis*. Thren. cap. 2. *Plauserunt super te manibus omnes transeuntes per viam*. Ezechielis 21. *Quin & ego plaudam manu ad manum, & implebo indignationem meam*. Nazianzenus Gregorius in Oratione 4. *Canoram manuum actio-*

actionem appellat Plausum: sub finem autem Orationis 32. quæ est ad 150. Episcopos, hæc ait, *Manibus plaudite, acute clamate, Rhetorem vestrum in sublime tollite*. Themistius in Oratione 17. *Et Plausum quidem, vt apparet, extremis nunc manibus excitatis, summaque lingua clamores cietis*. Loci sunt pene innumerabiles, tum sacrorum, tum prophanorum Auctorum, in quibus res ista apertissime confirmata legitur; sed eos commemorare minime quidem in præsentia necessarium ducimus. Tantum perspici cupio, Voce illa, *mouere manus*, quam ij non semel, neque vno in loco scribendo vsurparunt, hoc ipsum plane comprobari. Varronis certe, ac Columellæ querelam de suorum temporum Patribus familiæ si quis legerit, is, dum quidem sit doctus, & intelligens existimator, *mouere manus*, pariter accipi oportere, ac si, *Plaudere*, dixissent, iudicabit. adiungamus locos ipsos, vt ex eis, tanquam adhibito lumine, obscura cùm Latinæ vocis, tùm moris antiqui notio magis illustretur. Varronis ergo ex Præfatione libri 2. de Re Rustica, hæc sunt verba, *Igitur quod nunc intra murum fere Patres familiæ correpserunt, relictis falce & aratro, & manus mouere maluerunt in Theatro, ac Circo, quàm in segetibus, ac vinetis &c.* Columellæ vero ista in primi libri Præfatione, *Omnes enim, sicut M. Varro in temporibus auorum conquestus est, Patres familiæ, falce & aratro relictis, intra murum correpsimus, & in Circis potius, ac Theatris, quàm in segetibus, & vinetis manus mouemus*. Caius etiam Plinius, scribens ad Aristonem in lib. 5. epist. 3. ita vt duo superiores, ea voce vsus est, cum dicat, *Itaque has recitandi causas sequor. primùm, quod ipse, qui recitat, aliquanto acrius scriptis suis Auditorum reuerentiâ intendit. deinde, quòd de quibus dubitat, quasi ex consilij sententia statuit. Multa etiam à multis admonetur; & si non admoneatur, quid quisque sentiat, perspexit ex vultu, oculis, nutu, manuum motu &c.* Et in epist. 17. lib. 6. ad Restitutum, *Recitabatur*, ait, *liber absolutissimus; hunc duo, aut tres, vt sibi & paucis videntur, diserti, surdis mutisque similes audiebant. non labra diduxerunt, non mouerunt manum, non deniq; assurrexerunt &c.* Philostratus quoque, & Aristænetus eodem pacto, *Clamant*, inquit ille in Arrichione, *exilientes à sedibus, & hi quidem*

Mouent manus; illi vestem &c. Alter vero in lib. 1. epist. 26. *Populus*, ait, *interea rectus, ac mirabundus adstat, & voces alternas melodice respondet, manusque mouet, & vestem quatit*. Vt idem omnino esse, *Mouere manus*, & *Plaudere*, iam satis appareat. Offert autem mihi sese Tranquilli Suetonij locus, quem prætermittere nullo modo debeo; eam præsertim ob causam, quòd, tametsi laberetur res nostra, nullius Auctoris boni testimonio firmata, hoc tamen vno posset firmissime fulciri, ac sustentari. Etenim in Sulpicio Galba scriptum est hoc pacto, *Postridie quam ad legiones venit*, de eodem Galba loquitur Tranquillus, *solemni forte spectaculo plaudentes inhibuit, data tessera, vt manus pænulis continerent*. Ex quibus Tranquilli verbis plane licet videamus, *Datos manibus Plausus*; & hoc amplius, *fuisse manus solas Plausuum effectrices*. Quandoquidem, vt plaudere milites vetaret Galba, tesseram dedisse dicitur, quæ manus intra pænulas ita contineret, vt minime possent se se ad applaudendum mouere. ex quo necessario consequi videas, *vt manus solæ fuerint Plausuum ministræ, & effectrices*.

Nos quidem ita de loci huius sententia opinamur. Quæ vero protulimus de verbo, *Manus mouere*, dicenda omnino videntur de vocibus, *A facie iactare manus*, &, *Tendere in ora manus*, quas in eundem forte etiam sensum à Iuuenali, & Martiali vsurpatas sequentibus proxime Capitibus, Octauo, & Nono docebimus.

Sine Arte fuisse ab initio Plausus. Eosdem postea nonnisi artificiose datos.

CAPVT VIII.

Tque hæc quidem superiora, manibus datos Plausus, fidem faciunt. quo porro manuum gestu, flexu, motuque id fieret, vt dicamus hoc loco, res admonet. Sed hoc, meo inditio, non apte fiet ad docendum, antequam patuerit, Vtrum Arte aliqua darentur Plausus, nec ne.

Equidem non dubito, quin fuerint aliquando priscis temporibus omnino sine Arte Plausus; sic nimirum dati, quales naturæ vis quædam, & impetus ad res nouas, improuisas, inopinatas, admirabiles, lætas, tristes, & his similes, exprimere solebat. Adducor autem, vt ita credam, Ouidij verbis ex lib. 1. de Arte amandi, sic habentibus.

In medio Plausu, Plausus tunc arte carebat.

Tunc, ait Ouidius; primis scilicet Imperij Romuli annis; quando facta fuit Sabinarum Virginum rapina, de qua inibi sermo est. Iuuenalis quoque, & Martialis hûc animum intendisse possunt videri, cum, de Plausu verba facientes, simpliciter dixere, *A facie iactare manus* alter, alter vero *Tendere in ora manus*. Iuuenalis verba sunt hæc in Satyra 3. de adulatore loquentis,

——— qui semper, & omni
Nocte, dieque potest alienum sumere vultum,
A facie iactare manus, laudare paratus.

Martialis ista in epigram. 10. libri 10.

Sæpius assurgam recitanti carmina? tu stas,
Et pariter geminas tendis in ora manus?

sine arte videlicet, pro vt illas repentinus quidam animi impetus ciebat. Id quod etiam de voce illa, *Manus mouere*, quam

quam non multo ante commemorauimus, haud absurde dici posse videtur. Quamquam scio, vt monui superius, licere & hanc ipsam, & mox adductas Iuuenalis, & Martialis voces, veluti lentam materiem, aliò non incommode flectere. quorsum igitur? an eò detorquenda sunt, vbi nobis indicent, consueuisse plaudentes *Tendere in ora*, seu, *A facie iactare manus*, quasi osculo iactato venerantes eum, cui plauderent? vel suum eidem pollicentes præsidium, ac victoriam deferentes? Nisi forte manis de artificioso manuum in plaudendo motu voces illas accipere. qua de re tota non ita multo post dicam vlterius.

Vt igitur certum est, sine Arte veteres ab initio plausisse, sic & illud minime dubium, fuisse postea Plausus nonnisi artificiose datos. Id quod ita se habere, Taciti locus ex 16. Annalium libro planissime confirmat; in quo de Plausu Neroni in Theatro cithara canenti dato, hæc verba scripta sunt, *Et plebs quidem vrbis, histrionum quoq; gestus iuuare solita, personabat certis modis, plausuq; composito. crederes lætari, ac fortasse lætabantur, per iniuriam publici flagitij. Sed qui remotis è municipijs, seueramq; adhuc, & antiqui moris retinentes Italiam, quique per longas prouincias lasciuiæ inexperti, officio legationum, aut priuata vtilitate aduenerant, neque adspectum illum tolerare, neque labori inhonesto sufficere: cum manibus nescijs fatiscerent, turbarent gnaros, ac sæpe a militibus verberarentur, qui per cuneos stabant, ne quod temporis momentum impari clamore, aut silentio segni præteriret.* Hic est Taciti locus, quem, quòd rem nostram apertissime explicaret, adscribere totum minime grauati sumus. Quod ergo ait, *Plausu composito*, id perinde est, quasi, *artificiose dato*, dixisset. quod vero addit, *cum manibus nescijs fatiscerent, turbarent gnaros*, hoc indicat manifeste, fuisse aliquam in plaudendo manuum artem, quam nossent alij, alij ignorarent. Idipsum autem cognoscitur æque aperte ex verbis Tranquilli, de eodem Nerone in 6. libro capite 20. ita scribentis, *Captus autem modulatis Alexandrinorum laudationibus, qui de nouo commeatu Neapolim confluxerant, plures Alexandria euocauit. Neque eo segnius adolescentulos Equestris ordinis, & quinque amplius millia è plebe robustissimæ iu-*

iuentutis vndique elegit, qui, diuisi in factiones, Plausuum genera condiscerent. Bombos, & Imbrices, & Testas vocabant. operamque nauarent cantanti sibi. Quid enim hæc sibi volunt verba, *Plausuum genera condiscerent*? an non apertissime ostendunt, Extitisse Neronis tempore, artificiosam Plausuum doctrinam qui traderent, & qui condiscerent? mihi quidem videntur; credo item alijs. siquidem, quos vndique elegisse dicitur Nero è tota iuuentute, ad id potissimum electos, narrat, vt ad Plausuum scientiam erudirentur. Confirmant hoc idem, vt opinio mea fert, commemorata non multo ante Ouidij ex primo libro de Arte amandi verba,

In medio Plausu, Plausus tunc arte carebat.

ex ijs enim, quemadmodum plane licet intelligi, Ab initio quidem, primis nimirum Imperij Romuli annis, sicuti ante dictum est, sine Arte fuisse Plausus; ita postea, ipsius maxime Ouidij temporibus, nonnisi artificiose datos, tum aperte, tum necessario conuincitur. Verum hanc rem eandem, etsi hactenus dilucide patefactam, quæ tamen à nobis deinceps producentur de manuum in plaudendo conformatione ac motu, planius omnino declarabunt.

De manuum in plaudendo conformatione ac motu. Pierij Valeriani hac de re inanis Opinio. Arriani locus de Sardanapali statua perpenditur. Strabo, & Athenæus illustrati. Artificiosa manus vtriusque illisione plausum effici solitum; palma nimirum cum palma collata interdum, interdum dexteræ digitis paullulum contractis, & læuæ palmam apte ferientibus.

CAPVT IX.

NON dubium est igitur, quin fuerint Plausus manibus artificiose dati. illud adhuc incertum, Quænam esset artificiosa hæc manuum in plaudendo conformatio, ac motus. Agesis ergo, hanc rem quoq; tenebris inuolutam illustrare, quantum licet, experiamur.

Artificiosum plaudendi modum, sunt, qui in eo simulachro, quod in Sardanapali tumulo collocatum visebatur, expressum fuisse existiment. In eis est Pierius Valerianus, vir antiquitatis bene peritus, in 35. Hieroglyphicorum libro sic scribens, *Plausum, lætitiæ & gratulationis signum, manib. in eum gestum figuratis, vt se complodere viderentur, significari, theatra Romana & Poetarum pulpita sæpius ostenderunt. Id autem in Sardanapali statua, quæ Tharsi erat, exprimebatur, cum Inscriptione, quæ modis omnib. lasciuiendum esse*

commo-

commoneret. Hæc Pierius. Ac quod dicit, *manibus sese complodentibus* Plausum effici, id ego illi dederim sane non inuitus. quod addit autem, fuisse eam *manuum complosionem in Sardanapali statua expressam*; in eo, si me dicam hærere, nihil mentiar. in promptu est ambigendi causa; nam ex Strabone, & Athenæo constat, aliud nihil fuisse eo Sardanapali statuæ gestu expressum, quàm inutilium & abiectarum rerum contemptum; si quidem in ea dexteræ pollex, ac medius digitus sese valide collidentes crepitum edere videbantur. qui sane gestus, non plausus erat, sed inanitatis ac vilissimæ rei index; quemadmodum & citati auctores testificantur, & notum est ex eo, quod nunc etiam, cum lubet vilem & abiectam rem exprimere, non alium gestum vsurpamus: atque illud, *Ne digitorum quidem crepitu dignum*, ita peruulgatum est, vt iam prouerbij locum obtineat, *de re inutili & contempta*. Strabonis & Athenæi verba, quoniam huc apte cadunt, adscribam libenter. Ε'νταῦθα δὲ, ait Strabo in quartodecimo de Geographia libro, εἶναι μνῆμα τοῦ Σαρδαναπάλου, καὶ τύπον λίθινον, συμβάλλοντα τοὺς τῆς δεξιᾶς χειρὸς δακτύλους, ὡν ἂν ἀποκροτοῦντα & paulo post, ipsam monumenti Inscriptionem commemorans, Ε'σθιε, inquit, πῖνε, παῖζε. ὡς τ᾽ ἄλλα τὰ ἀνθρώπινα οὐκ ὄντα τούτου ἄξια τοῦ ἀποκροτήματος. quæ nos in Latinum sic vertimus, *Atque inibi Sardanapali monimentum esse ac lapideam imaginem, dexteræ manus digitos coniungentem, ac veluti crepitum edentem. Ede, bibe, lude; nam cæteræ res hominum haud dignæ sunt hocce digitorum crepitu*. Apud Athenæum autem in 12. Deipnosophistarum libro his ipsis verbis scriptum videas, Ο῞θεν ὁ πάντων εὐδαιμονέστατος Σαρδανάπαλος παρ᾽ ὅλον τὸν βίον τιμήσας τὰς ἀπολαύσεις, καὶ τελευτήσας δείκνυσιν ἐν τῷ τοῦ μνήματος τύπῳ τοῖς δακτύλοις, οἷου καταγέλωτος ἐστὶν ἄξια τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα οὐκ ἄξια ὄντα ψόφου δακτύλων, ὃν πεποίηται ποιούμενος δὶς ἐν χορῷ ἢ περὶ τὰ λοιπὰ σπουδή. & aliquanto infra καὶ ἰῷ οὐ πόῤῥω τὸ τοῦ Σαρδαναπάλου μνημεῖον, ἐφ᾽ οὗ ἑστάναι τύπον λίθινον συμβεβληκότα τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοὺς δακτύλους, ὡς ἂν ἐπικροτοῦντα. Ε῎σθιε, πῖνε, παῖζε. ὡς τ᾽ ἄλλα τούτου οὐκ ἄξια. τοῦ ἀποκροτήματος ἔοικε λέγειν. Efferamus Latine eadem ista, e verbo verbum, quoad licet, exprimentes. *Omnium autem felicissimus*

licissimus Sardanapalus, cum toto vitæ decursu voluptatem plurimi fecisset, post obitum declarat insculptis monumento digitis, res hominum esse ridiculas, & ne digitorum dignas strepitu, quem collisis inter se digitis duobus significauit, inutilem vero curam esse, quæ impenditur reliquis. Illinc haud procul aberat Sardanapali monumentum, vbi sculpta in lapide fuit imago dexteræ manus coniunctis digitis, velut ad sonum elidendum. Ede, bibe, lude. reliqua ne digitorum quidem strepitu digna sunt. hæc scilicet illa loquebatur inscriptio. Stephanus etiam in libro de Vrbibus, verbo Ἀγχιάλη, Ἔσθιε, inquit, πῖνε, παῖζε. ὡς τ' ἄλλα τούτου οὐκ ἄξια τοῦ ἀποκροτύματος. quæ sic Latine sonant, *Ede, bibe, lude. cætera ne digitorum quidem crepitu digna sunt*. In quibus sane locis tria sunt, quæ in vsum nostrum obseruemus. primum est, Non ambarum, sed vnius duntaxat manus, crepitum illum fuisse. alterum solitum illum edi ex digitis inter se collisis, seu compressis. postremum, fuisse eundem inanitatis ac rei contemptæ indicem. Quæ tria de Plausu neutiquam dici possunt. siquidem hic, quemadmodum non ita multo post dicam vberius, nonnisi artificiosa vtriusq; manus collisione fiebat; & amplius erat lætitiæ ac gratulationis signum. Primum autē illud, quod animaduertendum diximus, aperte significatur, dum in ijs locis dexteræ solummodo manus mentio fit. Ostenditur alterum ex eo dilucide, quod ad rem illam exprimendam, voces ἀποκροτέω, & ἀποκρότημα adducti auctores vsurpant. quas quidem voces idem omnino valere, quod, *Digitis concrepare*, & *Digitorum crepitus*, quiuis vnus paullo in Græcis exercitatior non magno negotio deprehendet. & docet Eustathius, vt est in linguæ Græcæ Thesauro, verbo ἀποκρότημα, ea voce *digitorum concrepationem*, seu, *crepitum*, significari. subijcit autem Eustathius, crepitum illum *ex digito medio pollici primum innixo, deinde in pulpam ei subiectam illiso, excitari*. Quod autem tertio loco posui, satis indicant ea, quę ex ijsdem auctoribus, citatis locis, protulimus in extremo adiecta, ὡς τ' ἄλλα τούτου οὐκ ἄξια τοῦ ἀποκροτήματος, quæ sententiā habent huiusmodi, ex Sardanapali scilicet mente & lasciuia, *Vt res hominum vniuersæ, si cum cibo, potu, ludo, cæterisq; voluptatibus conferantur, ne digitorum*

gitorum quidem crepitu dignæ ſint, vt pote contemnendæ omnino ac pro nihilo putandæ. ſiue autem, τοῦ ἀποκροτήματος Inſcriptionis ipſius verbum ſit, vt omnes pene libri habent, ſiue eorundem auctorum Inſcriptionem explicantiũ, quemadmodum ad Strabonem diſtinguit & adnotat vir doctiſſimus, nihilominus ſemper res noſtra manet. Atque hæc quidem omnia quoniam planiſſime ſcripta ſunt, eo fit, vt Valerianum Pierium mirer, qui adducto proxime ſuperius libro, à tantis viris diſſentiens, Sardanapali ſtatuæ geſtum, non ad inanium ac vilium rerum contemptum, ſed ad plauſum, lætitiæ ac gratulationis ſignum, trahere maluerit. Hîc mihi Arrianum afferet Pierius, qui in ſecundo de Alexandri Expeditione libro, tumulum Sardanapali commemorans, in eo collocatum dicit Sardanapalum συμβεβληκότα τὰς χεῖρας ἀλλήλαις, ὡς μάλιστα ἐς κρότον συμβάλλονται, hoc eſt, ex Bonauenturæ Vulcanij interpretatione, *Manus collidentem, vt in plauſibus fieri ſolet*; atque ita confici, vt ex hoc Sardanapali ſimulachro plaudendi modus eluceſcat. Verum, quidquid ſit de horum verborum ſenſu & interpretatione, Arriani certe opinionem inanem & commentitiam eſſe totam, non modo grauiſſimi auctores, vt vidimus, Strabo & Athenæus, quibus non habere fidem in re tali pene ſit nefas, firmiſſime coarguunt, ſed res etiam ipſa clamat apertiſſime. Siquidem fuit Sardanapali ſtatua, vel ipſo teſte Arriano, in eo, quem dixi libro non longe admodum, ob id vnum in tumulo collocata, vt indicaret res hominum vniuerſas præ voluptatibus ridiculas eſſe ac pro nihilo ducendas. Quî autem fieri poteſt, vt ad id exprimendum Plauſus adhiberetur, qui fuit lætitiæ ſemper ac gratulationis, nunquam inanitatis aut contemnendæ rei, ſignum? Quanto igitur Strabonis & Athenæi, quàm Arriani; noſtra, quàm Pierij, ſententia procedit commodius? quàm ſine offenſione vlla? ita quidem res eſt. Quapropter, cum artificioſus plaudendi modus ex Sardanapali ſimulachro neutiquam elici poſſit, aliunde petenda erit huius rei cognitio. Quam quidem vt facilius conſequamur, placet duo præmonere. primum eſt, Vtramque manum in plaudendo adhibitam. alterum, fuiſſe manus eaſdem elatas omnino, ac protenſas ſeu porrectas in eos, quibus plaudebatur.

batur.

batur. Ac primum illud haud obscure partim ex ijs, quæ supra posui, partim ex ijs, quę mox dicam, potest perspici. Etenim cap. 7. cum in eo potissimum differre ab Acclamatione Plausum probaremus, quòd fieret vocibus Acclamatio, Plausus manibus daretur, quæcunque ad hoc euincendum Veterum loca protulimus, in eis, non vnius duntaxat, sed vtriusque manus mentio fit. mox autem ex Seneca, Philostrato, & Aristæneto ostendemus, plausum ipsum non nisi ex artificiosa manus ad manum collisione excitari. ex quo sequi oportet, vt ambæ manus in plaudendo adhiberentur. Alterum vero ex Iuuenalis Satyra tertia cognoscitur; quo in loco, non semel à nobis citato, plaudentem adulatorem exprimens Iuuenalis, tollere eum manus scribit, atque à facie sua in eos iactare, quibus plaudebat; eius verba sunt hæc,

———— qui semper, & omni
Nocte, dieque potest alienum sumere vultum,
A facie iactare manus, laudare paratus.

atque etiam ex Martialis epigram. 9. libri 10. ita scribentis de Auditorum plausu recitantibus Poetis dari solito,

Sæpius assurgam recitanti carmina? tu stas,
Et pariter geminas tendis in ora manus?

in ora scilicet *recitantium*. vt idem omnino sit, *Manus à facie iactare*, &, *Tendere in ora*. Quod si hùc etiam vocem illam, *Mouere manus*, de qua semel atque iterum superius ex Varrone, Columella, Plinio, & alijs diximus, trahere velis; id ego, si minus vt verum, at vt maxime verisimile, non grauate concedam.

Verum, his ita positis, iam, quæ fuerit artificiosa manuum in plaudendo conformatio, videamus. Apud Senecam in Quæstionum Naturalium libro 2. cap. 27. cum de nubium inter se collisarum sono verba faceret, hæc de manuum item in plaudendo conformatione scripta reliquit, *Quid autem? non quemadmodum illisæ manus inter se plausum edunt, sic illisarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt?* quibus è vestigio attexuit, ipso Capitis 28. initio, *Videmus nubes impingi montibus, nec sonum fieri. primum omnium, non quocunque modo illisæ sunt, sonant, sed si apte sunt compositæ ad sonum edendum. auersæ inter se manus*

collisæ non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit. & plurimum interest, vtrum cauæ concutiantur, an planæ & extentæ. Sed planius omnino ac distincte magis rem totam iunior Philostratus in Comi imagine ita persequitur, μιμεῖται τινα ἡ γραφὴ καὶ κρότον, οὗ μάλιστα δεῖται ὁ Κῶμος. καὶ ἡ δεξιὰ τοῖς δακτύλοις ὑπεσταλμένοις, ὑποκειμένην τὴν ἀριστερὰν πλήττει ἐς τὸ κοῖλον, ἵν᾽ ὦσιν αἱ χεῖρες ξύμφωνοι, πληττόμεναι τρόπῳ κυμβάλων. quæ hoc modo conuertas, *Plausum etiam imitatur pictura, cuius maxime indiget Comus. Nam dextera contractis digitis subiectam sinistram ad cauum plectit, vt manus cymbalorum more percussæ consonæ fiant.* Hæc Philostratus; quibuscum ea, quæ Aristænetus in epist. 10. libri primi prodidit, maxime congruunt: inibi enim de Plausu in Cydippi & Acontij nuptijs dato loquens, αἱ δὲ τῆς παιδὸς ἡλικιώτιδες, inquit, ἐνεργὸν ὑμέναιον ᾖδον. καὶ ἡ διδάσκαλος ἐπέβλεπε τὴν ἐπάδουσαν. καὶ εἰς τὸ μέλος ἱκανῶς ἐνεβίβαζε χειρονομοῦσα τὸν τρόπον. ἕτερος δὲ τοῖς ᾄσμασιν ἐπεκρότει, καὶ ἡ δεξιὰ τοῖς δακτύλοις ὑπεσταλμένοις, ὑποκειμένην τὴν ἀριστερὰν ἔπληττεν εἰς τὸν κοῖλον. ἵν᾽ ὦσιν αἱ χεῖρες εὔφωνος συμπληττόμεναι τρόπον κυμβάλων. Conuertamus hæc quoque, ab ijs, qui Græce nesciunt, paruo labore gratiam inituri, *At Virginis æquales perfectum tum demum hymenæum cecinere: e queis si qua discrepare visa, respicit eam chori magistra, & ad modulum commode reducit, manibus simul increpans. alius canticis applaudere, dexteræ contractis digitis subiectæ læuæ palmam feriens, vt manus complosæ dulcem sonum, cymbalorum in modum, ederent.* Seneca igitur apertissime omnino, & sine circuitione dicit vlla, *manum alteram alteri aduerse, non auerse, illisam, palma scilicet cum palma collata, plausum facere.* Philostratus autem, & Aristænetus, *Dexteram manum contractam, & fere in pugnum deductam, læuæ palmam apte percutientem, plausum conficere.* Vt iam satis constet, artificiosa omnino manus vtriusque conformatione ac illisione plausum effici, palma nimirum cum palma collata interdum, interdum dexteræ digitis paullulum contractis, & læuæ palmam apte ferientibus. Quæ vero sunt adiecta in extremo Philostrati & Aristæneti verba, *Vt percussæ manus, cymbalorum more, consonæ fiant,* &, *Vt manus complosæ dulcem sonum, cymbalorum in modum, ederent,* hoc amplius signifi-

significant, Elici ex artificioso illo manuum motu sonum, nec insuauem, nec absurdum. Quæ res mihi causam & iustam & necessariam attulit, verba hoc loco faciendi de sonitu, quem solerent multiplicem exercitatæ in plaudendo manus efficere.

Multiplex omnino fuisse Plausuum genus, ex multiplici sono, quem plaudentes manus redderent. Cymbalorum etiam ac Tympanorum sonitum artificiosa manuum collisione expressum. Tria Plausuum genera à Suetonio commemorari, Bombos nimirum, Imbrices, ac Testas.

CAPVT X.

Azianzenus certe Gregorius, vir sanctissimus & eruditissimus, multiplicem plaudentium manuum sonitum ac crepitum generatim expressit in Oratione 4. semel atque iterum à nobis citata, Plausum, *canoræ manuum actionis* nomine appellans. Quod idem etiam factitatum fuisse obseruo ab Africano Corippo, dum in secundo de laudibus Iustini Imperatoris libro cecinit in hunc modum,

Ingeminantq; cauos dulci modulamine plausus.

Singillatim autem Cymbalorum sonum artificiosa manuum collisione redditum aliquando, satis indicant, quæ proxime superius ex Philostrato, & Aristæneto adduximus, *Vt*, inquiunt, *manus complosæ dulcem sonum, cymbalorum in modum,*

ederent. Probant hoc idem Plinij verba, in epist. 14. libri 2. sic scribentis *Plausus tantum, ac potius Cymbala, ac Tympana illis canticis desunt*. quo loci vides, non Cymbalorum modo, sed Tympanorum etiam sonitum manibus expressisse quandoque plaudentes. Suetonius autem tria omnino Plausuum genera commemorat; vtique ex triplici sono, quem artificiosus hic plaudentium manuum motus efficere consueuit: *Bombos* appellat, *Imbrices*, ac *Testas*. quibus autem suam sententiam ostendit, sunt hæc illius in Nerone verba, superius etiam à nobis indicata, *Adolescentulos equestris ordinis, & quinque amplius millia è plebe robustissimæ iuuentutis vndique elegit* Nero, *qui, diuisi in factiones, Plausuum genera condiscerent: Bombos, & Imbrices, & Testas vocabant: operamque nauarent cantanti sibi*. Talis est Tranquilli locus. in quo triplex quidem constituitur Plausuum genus, & suum etiam cuique generi nomen imponitur; veruntamen, cur ita nominentur, nulla prorsus redditur causa. quæ res nobis curam iniecit minime mediocrem experiundi, posset ne de ijs nominibus dici aliquid, quod erudito Lectori non incommode dictum videretur.

Declaratum, quid essent Bombi in Plausibus, quid Testæ, quid Imbrices.

CAPVT XI.

BOmbus apud Latinos vere apum sonitus est. atque hoc Plinio teste dicimus; apud quem, de apum operibus agentem ita in lib. 11. cap. 10. scriptum legitur, *Ratio operis hæc, interdiu statio ad portas more castrorum, noctu quies in matutinum; donec vna excitet gemino aut triplici bombo, vt buccino aliquo*. & in eiusdem capitis extremo, *Cum aduesperascit, in alueo strepunt minus ac minus, donec vna cicumuolet, eodem quo excitauit bombo, ceu quietem capere imperans, & hoc castrorum more; tunc repente omnes conticescunt*. & Varrone etiam, à quo pauca hæc ex lib. 3. de re rustica sumpsimus, *Ex apibus*, enumerat Varro eximendorum fauorum signa, *coniecturam faciunt, si intus faciunt bombum*.

Testæ vero vasa erant ex argilla lutoque facta, & ad ignem tosta, vnde & nomen inuenêre. Et has quidem fuisse olim apte percussas, seu pulsatas, multi magna auctoritate viri tradiderunt. In Aristophanis Ranis ita est, *Sed quid opus est lyra ad hanc rem? Vbi illa testis crepitans?* ad quem locum Græcus enarrator, *Lyræ*, inquit, *inopia testas nonnulli accipientes crepitum faciebant*. De re eadem in 11. Iuuenalis Satyra hæc dicuntur.

Non capit has nugas humilis domus; audiat ille
Testarum crepitus.

Testas, ait vetus Iuuenalis Interpres ex docti Viri emendatione, *antea percutiebant saltantibus pantomimis, quia tunc non erat, vt mesochori percuterent manibus*. Planissime etiam Athenæus in 14. libro ex Didymo & Aristophane, *Didymus scribit, consueuisse quosdam lyræ vice conchas & testas com-*

plodere, ac numerosum efficere saltantibus sonum, vt testatur in Ranis Aristophanes. Suidas demum in verbo ξυλυφίων, *Diocles*, inquit, *Atheniensis primus inuenit harmoniam in testaceis vasis, quæ pulsabant ligno.* & in verbo ὀξύβαφον, *Aiunt, Dioclem Atheniensem inuenisse harmoniam in fictilibus, quæ pulsauerit bacillo.* Ex quibus omnibus sex minimum elucescunt. primum, Testas olim vere pulsatas seu percussas. alterum, factitatum id ligno, seu bacillo. tertium, saltantibus potissimum pantomimis. quartum, lyræ vice solitas illas circumferri. quintum, huius harmoniæ inuentorem ac principem fuisse Dioclem Atheniensem. postremum, nonnisi procedente tempore factum, vt manuum collisione testarum iste crepitus exprimeretur. Quæ cum ita sint, longe fallitur meo iuditio Ioannes Brodæus, vir cæteroqui doctissimus, dum in Miscellaneis libro 9. cap. 17. adductum Iuuenalis locum explicans, *Testas* comminiscitur *inseri olim solitas ab architectis in parietes, in theatris potissimum, vt, quemadmodum reciprocs reddit Echo voces, exceptum eæ hominum spectantium plausum cum harmonia quadam redderent.*

Imbrices porro erant tegulæ curuæ & oblongæ ad arcendum imbrem ex primo sui vsu tectis applicitæ. Crediderim autem, has quoque fuisse ad Testarum modum apre olim percussas, nisi mauis collisas, vt certum redderent sonum.

His ita patefactis, in eo, de quo quæritur, ecquid sit veri, non difficile est videre. Nam certe triplicem hunc sonum, siue crepitum, in saltationibus, ac ludis ab initio solitum vsurpari, didicit postea artificiosa manuum plaudentium collisio in spectaculis, publicisque auditorijs, exprimere. Ac Neroni quidem publice cantanti eos omnes fuisse adhibitos cognoscimus ex Tranquilli loco, à nobis paullo superius adducto.

Bombum igitur in Plausibus interpretor *sonitum illum, quem ad apum similitudinem, leuiorem, nec satis distinctum,* manus aptè se se in plaudendo collidentes reddebant. Qui vero Plausus *percussarum*, aut *collisarum*, siue *imbricum*, siue *testarum, crepitum* maxime imitarentur, ij *Imbricum*, ac *Testarum* nomine sunt appellati.

Dixe-

Dixerit hîc aliquis, Imbricum nomen fuisse huic Plausui impositum, non quòd imitaretur, vt dictum est, pulsatarum, seu collisarum Imbricum sonitum, sed quia cadentis super tegulas pluuiæ crepitum exprimeret. equidem contra minime tendam; neque verum, quod esse potest, insipienter negabo. quapropter per me quidem liceat vnicuique de duobus vtrum malit probare. hoc enim, an illud, an vtrumque potius sequatur, ad rem minimum interest. Reliqua nunc videamus, ad Plausuum, & Acclamationum differentiam longo post interuallo redeuntes.

Plausus nonnisi præsentibus datos, at factas interdum absentibus Acclamationes.

CAPVT XII.

IN hoc etiam videntur à Plausibus differre Acclamationes, quòd istæ fierent quandoque absentibus, nonnisi præsentibus ij darentur.

Ac de posteriori quidem, quin ita sit, nihil est, quare quisquam dubitet, cum omnes tum Græcorum, tum Latinorum loci, qui de Plausibus possunt adduci, idipsum apertissime confirment. Eos ego, quòd hoc toto in Opere pateant omnibus, sintque positi in promptu, idcirco de industria prætermitto.

Prius vero, factas nimirum quandoque absentibus Acclamationes, quoniam ab ijs non satis animaduersum video, qui de Acclamationibus multa collegerunt, nos ex grauibus, ac vetustis Auctoribus notum faciamus. Quas igitur in Auidio Cassio commemorat Gallicanus Vulcatius factas Antonino Commodo Acclamationes, eas in absentem emissas paruo labore cognoscet quicunque legendo meminerit,

optatam

optatam maxime à Senatu inter Acclamandum ipsius Antonini, vtpote absentis, præsentiam. Adiungamus autem Acclamationes ipsas. *Hanc Antonini clementiam*, inquit Vulcatius, *Senatus his Acclamationibus prosequutus est. Antonine pie, Dij te seruent. Antonine clemens, Dij te seruent. Tu noluisti quod licebat, nos fecimus quod decebat. Commodo Imperium iustum rogamus, progeniem tuam robora. Fac securi sint liberi tui, bonum Imperium nulla vis lædit. Antonino Tribunitiam potestatem rogamus. Præsentiam tuam rogamus.* En optatam à Senatu absentis Antonini præsentiam. Quæ item à Iulio Capitolino in Maximinis duobus recensentur emissæ in Gordianum Imperatorem Acclamationes, eas nonnisi absenti factas patet ex eo, quòd in Africa tum degeret inter Milites Gordianus, cū ei à Senatu Romæ acclamaretur. Capitolini verba sunt huiusmodi, *Lectis litteris statim Senatus acclamauit, Gordiane Auguste Dij te seruent. Felix imperes, tu nos liberasti. Per te salua respubl., omnes tibi gratias agimus.* & mox, *Item Consul retulit, P.C. de Maximinis quid placet?* erant hi quoque absentes, vt ex ipso contextu fit planum, *responsum est, Hostes, Hostes; qui eos occiderit præmium merebitur.* In ijsdem Maximinis sub finem legimus, nunciata Maximini cæde, Maximo apud Rauennam bellum paranti hæc Romæ à Senatu acclamata. *Hostes populi Romani Dij persequuntur. Iupiter optime tibi gratias. Apollo venerabilis tibi gratias. Maxime Auguste tibi gratias. Balbine Auguste tibi gratias. Tibi gratias Gordiane Auguste. Diuis Gordianis templa decernimus. Maximini nomen olim erasum, nunc animis eradendum. Hostis publici caput in profluentem abijciatur, corpus eius nemo sepeliat &c. Victores hostium omnes desideramus. Præsentiam Maximi omnes desideramus.* Etiam narratas ab eodem Capitolino in tribus Gordianis Acclamationes, omnino absentibus factas necesse est fateri, cum & senior Gordianus, cui potissimum acclamabatur, apud Afros in oppido Tysdro moraretur; & Senatus ipse, dum acclamat, Gordianorum longe disiunctorum miro se teneri desiderio significat. *Post hæc*, inquit Capitolinus, *litteras legit Gordianorum ad Senatum, & ad se missas. Tunc acclamauit Senatus, Dij vobis gratias. Liberati ab hostibus sumus, si penitus liberemur.*

rimur. Maximinum hostem omnes iudicamus. Maximinum cum filio Dijs inferis deuouemus. Gordianos Augustos appellamus. Gordianos Principes agnoscimus. Imperatores de Senatu Dij conseruent. Imperatores nobiles victores videamus. Imperatores nostros Roma videat. Longe quoque aberant & Valerianus, & Claudius, cum illi in Censorem, huic in Imperatorem delecto fauste acclamat Senatus; si quid est, quod Trebellio Pollioni credere possimus. cuius verba, in Valeriano quidem Patre & Filio, sunt hæc, *Vbi primum Prætor edixit, Quid vobis videtur P. C. de Censore deligendo? atque eum, qui erat princeps, cum Senatus sententiam rogasset, absente Valeriano,* absentem hic mecum animaduerte Valerianum, *omnes vna voce dixerunt, Valeriani Vita censura est. Ille de omnibus iudicet, qui est omnibus melior. Ille de Senatu iudicet, qui nullum habet crimen. Ille de vita nostra sententiam ferat, cui nihil potest obijci. Valerianus à prima pueritia Censor fuit. Valerianus in tota vita sua Censor fuit. Prudens Senator, modestus Senator, grauis Senator. Amicus bonorum, inimicus Tyrannorum, hostis criminum, hostis vitiorum. Hunc Censorem omnes accipimus, hunc imitari omnes volumus.* In Claudio autem ista, *Cum esset nunciatum nono Calendas Aprilis Claudium Imperatorem factum &c. hæc in Claudium dicta sunt. Auguste Claudi Dij te nobis præstent. Claudi Auguste, Principem te, aut qualis tu es, semper optauimus. Claudi Auguste, te resp. requirebat. Claudi Auguste, tu frater, tu Pater, tu amicus, tu bonus Senator, tu vere Princeps &c.* Eidem præterea Claudio in Illyrico consistenti, bellumque inibi fortiter gerenti, Romæ tamen acclamat Senatus, vt est apud eundem Trebellium in ipso Claudio, *Cum esset nuntiatum, illum,* Claudium, *cum Macriano fortiter contra gentes in Illirico dimicasse, acclamauit Senatus, Claudi Dux fortissime habeas virtutibus tuis, deuotioni tuæ. Claudio statuam omnes dicamus. Claudium Consulem omnes cupimus.* Tranquillus quoque Suetonius rem eandem aperte confirmat, in Caligula cap. 6. scribens in hunc modum, *Romæ equidem, cum ad primam famam valetudinis*, de Germanico sermo est, *attonita, & mœsta ciuitas sequentes nuncios opperiretur, & repente iam vesperi incertis auctoribus conualuisse tandem percrebuisset, passim cum luminibus,*

& victimis in Capitolium concursum est, ac pene reuulsæ Templi fores, ne quid gestientes vota reddere moraretur. Expergefactus è somno Tiberius est gratulantium vocibus, atque vndique concinentium, Salua Roma, salua patria, saluus est Germanicus. Atq; hic videre est, emissas tunc huiusmodi Acclamationes, cum Germanicum, absentem, & iam ægrotum, conualuisse tandem Romæ percrebuisset.

Plena est testimoniorum ad rem eandem confirmandam Ecclesiastica etiam antiquitas; quibus tamen recitandis supersedeo, quòd ea sunt à nobis in 5. libro opportunius producenda. Tantum admonebo, in Synodicis Conuentibus consueuisse Patres & Pontifici Romano absenti, & Imperatoribus ac Regibus Catholicis, itidem absentibus, fauste acclamare. sic Cœlestino Pontifici Romano absenti Ephesina Synodus; sic Leoni Chalcedonensis; sic Agathoni Constantinopolitana; sic tandem Tridentina, vt de ceteris omittam dicere, & Pontifici Pio, & Ferdinando Imperatori, & Regibus, ac Principibus Catholicis absentibus acclamat. sed hæc alibi.

In eo igitur standum; quod hactenus ex optimis Auctoribus, iisque perantiquis, ac nobilibus docui; Plausus quidem nonnisi præsentibus dari consueuisse, Acclamationes autem absentibus etiam interdum factas.

A fœ-

A fœminis acclamatum nonnunquam, forte non item plausum.

CAPVT XIII.

NE quid porro prætermittam eorum, quæ Plausuum ab Acclamationibus differentiam possint quoquo modo illustrare, illud etiam adiungam; fuisse ab ipsis quoque fœminis factas quandoque Acclamationes; an vero Plausus etiam fuerint dati, firme asseuerare quempiam posse negabo, cum, qui rem approbet, testis certus produci nemo queat. Philosophus igitur Seneca sub epistolæ 29. finem de fœminis acclamantibus, *Cæterum*, ait, *si te videro celebrem secundis vocibus vulgi; si intrante te clamor, plausus, & pantomimica ornamenta obstrepuerint; si tota te ciuitate fœminæ, puerique laudauerint; quid ni ego tui miserear, cum sciam, quæ via ad istum fauorem ferat?* In Sophistæ etiam Libanij ad Iulianum Legatione de ijsdem fœminarum Acclamationibus hæc apertissime dicuntur, *Simul atque autem hæc quidem finem habuerunt, tua vero incrementum acceperunt, & occasio se obtulit mentem tuam aperiendi, Dij clamorem audiuerunt, quantum antea nunquam; tum virorum, qui non Theatrum tantum compleuerant, sed etiam montis sinus; tum fœminarum, cum pro more suo singulæ ex ædibus suis Acclamatione fausta prosequerentur ob ea, quæ hic gesta fuerant.* Extat etiam Cœsariensis Eusebij in Ecclesiastica Historia locus, qui facere ad hanc rem videatur, sic fere ex Ruffini interpretatione in lib. 7. cap. 26. conscriptus, *Verbum faciens ad plebem*, Samosatenus Paulus, *iactare supra modum dexteram, ac palmam fœmori illidere, pede quoque subsaltare, ac scabellum ferire cum sonitu. Ab Auditoribus vero non fauorem, neque plausum sperare solum, sed Thea-*

trali more Oraria moueri sibi expetebat, & vocem tanquam de caueis dari. Hæc non solum à viris, sed etiam à mulieribus indecenter expectabantur. Hæc eadem ab Eusebio accepta narrauit nobis Callisti filius Nicephorus in Ecclesiastica Hist. libr. 6. cap. 30. hoc pacto, *Subinde fœmur manu pulsans, & suggestum pedibus quatiens; quod si qui hæc non laudarent, &, quod in Theatris fieri solet, fasciarum tenuium iactatione, & concussione non applauderent, quiue non acclamarent; atque itidem, vt qui circa ipsum stabant factionis eius exilirent, ab eis sibi iniuriam fieri putabat. Sic enim Viri, & Mulieres Concionantem indecore admodum audiebant.* Quæ quidem extrema Eusebij, ac Nicephori verba, si non euincunt necessario, factas à fœminis Acclamationes, Plaususque etiam datos, at saltem significant haud obscure, Concionantem Samosatenum Paulum, qua erat superbia, animiq; elatione, à fœminis audientibus idipsum, licet indecorum, & forte etiam insolens, ac insuetum, expetisse tamen vehementer, auideque expectasse. Maneat igitur, de Acclamationibus quidem firme asseuerari posse, factas illas à fœminis etiam quandoque; an vero fuerint ab ijsdem Plausus quoque dati, nondum certum haberi.

A stan-

A ſtantibus æque & factas Acclamationes, & Plauſus datos.

CAPVT XIV.

Et hæc quidem omnia, quomodo differant inter ſe Plauſus, & Acclamatio, aperiunt: in quo porro conueniant, deinceps nobis explicandum videtur. Atque in eo ſi dicam potiſſimum conuenire, quod à ſtantibus æque & Plauſus darentur, & fierent Acclamationes, nihil mentiar.

De Plauſibus quidem locus extat in M. Tullij epiſt. 19. libr. 2. ad Atticum, qui eos à ſtantibus datos ſic approbet. *Inimici erant Equitibus, qui Curioni ſtantes plauſerant, hoſtes omnibus.* Idem M. Tullius, hoc ita fieri conſueuiſſe, in Lælio his quæ ſubſcripſi verbis docuit, *Qui clamores tota cauea nuper hoſpitis & amici mei M. Pacuuij in noua fabula? &c. Stantes plaudebant in re ficta, quid arbitramur in vera fuiſſe facturos?* Cognoſcitur idipſum ex Suetonio, cum hæc ait in Auguſto, *Eiſdem prætextatis adhuc aſſurrectum ab vniuerſis in Theatro, & à ſtantibus plauſum, grauiſſime queſtus eſt.* Propertius quoque huiuſce conſuetudinis teſtimonium dat, cum in Elegia 16. libri 3. ſcribit in hunc modum,

I nunc, tolle animos, & tecum finge triumphos,
Stantiaque in Plauſum tota theatra iuuent.

Etiam Martialis videtur rem eandem haud obſcure ſignificaſſe, cum in 10. lib. epigrammate 10. ita cecinit,

Sæpius aſſurgam recitanti carmina? tu ſtas,
Et pariter geminas tendis in ora manus?

vitio enim vertit Paullo inibi Martialis, quòd, cum vſitato more ſurgeret ipſe, vt recitantibus plauderet, Paullus tamen contra morem ſedens manus ad plaudendum moueret. Phædrus tandem de re eadem planiſſime Aeſopiarum Fabularum

larum libro quinto in Tibicine procaci,

In Plausus, inquit, *consurrectum est: iactat basia.*
Tibicen gratulari fautores putat.

At vero Acclamationes quoque à stantibus factas, L. Apulei ex Apologia locus hic ostendit, in quo est, *Sophocles Poeta, cum accusaretur à filio suomet dementiæ, quasi iam per ætatem desiperet, protulisse dicitur Coloneum, suam peregregiam Tragoediarum, quam forte tum in eo tempore conscribebat, eamque Iudicibus legiße: nec quidquam amplius pro defensione sua addidisse, nisi vt audacter dementiæ condemnarent, si carmina senis displicerent. Ibi ego comperior, omnes Iudices tanto Poetæ aßurrexiße, miris laudibus eum tulisse ob argumenti solertiam, & cothurnum facundiæ.* Cum enim surrexissent Iudices, vt Sophoclem honore afficerent, videntur etiam sic stantes eidem fauste acclamasse. Similiter apud Quintilianum de Institutione Oratoria lib. 2. cap. 2. eodem sensu ita scriptum inuenias, *Minime vero permittenda pueris, vt sit apud plerosque, assurgendi, exultandique in laudando licentia.* Et non multo post, *At nunc proni, atque succincti ad omnem clausulam non exurgunt modo, verum etiam excurrunt, & cum indecora exultatione conclamant.* Huc etiam faciunt, quæ inferius à nobis in libro 5. afferuntur, vt euincamus, Synodicas item Acclamationes fuisse à stantibus factas. tu vide, quæ inibi dicuntur.

Atque hi quidem Auctores, separatim à stantibus siue Plausus datos, siue factas Acclamationes, prodiderunt; quos vero proxime adducam, ij & de Acclamationibus, & de Plausibus coniunctim idipsum docent. In Aristæneti epist. 26. libri primi sic est, *Populus interea rectus, ac mirabundus adstat, & voces alternas melodice respondet, manusque mouet, & vestem quatit. Vocibus* enim *musico modo emissis* Acclamationem, *manuum* autem *motu* Plausum significari, & ante indicatum est, & deinceps planius dicetur. Apud Philostratum in Arrichione ita scriptum videas, *Clamant exilientes à sedibus; atque hi quidem mouent manus &c.* Suetonius in Tiberio Claudio, *Eosdem*, ait, *spectacula edentes, surgens & ipse cum cætera turba, voce ac manu veneratus est.* In Arnobij demum lib. 4. aduersus Gentes sub finem diserte scribuntur

hæc,

hæc, *Conclamant, & assurgunt Theatra, caueæ omnes concrepant fragoribus, atque plausibus.*

His autem ita de Plausuum nominibus, genereq; multiplici, ac differentia, accurate explicatis; essent nunc attexenda quæcunque possent de explosione, ac sibilis commode dici: verum, quia in secundo ac tertio libro hæc eadem necessario tractanda sunt, idcirco de ijs hoc loco disserendi, non sane est, cur suscipiatur labor. Ipsas nunc excutiamus Acclamationes.

Artificiose conceptas Acclamationes omnes.

CAPVT XV.

QVid sit Acclamatio; quid, & quotuplex Plausus; quæ sint eorum nomina; quid item inter vtrumque potissimum differat, quidue conueniat, ex his, quæ dicta sunt hactenus, satis manifestum putamus. Nunc nostræ sunt partes, vt, quæ communia sunt omnibus Acclamationibus, vel certe ad eas omnes possunt non incommode reuocari (hoc enim vltimo loco probandum posuimus) proxime persequamur.

Omnium autem primum sit illud, Non temere, quid quisque vellet acclamatum, sed Arte quadam conceptas Acclamationes omnes. Fuerit hoc alijs forsitan minime dubium: mihi tamen quiddam occurrit, quamobrem videatur, de eo posse non abs re ambigi. Certum est enim, id quod ex dicendis apparebit, non semper meditatas fuisse, ac præparatas Acclamationes, sed improuisas etiam nonnunquam, & repentinas; quæ autem repente fiunt, atque ex improuiso, omnino sine arte fieri videntur. Verum hanc paruo negotio sustuleris dubitationem, si dicas, subito, ac veluti

luti

luti ex tempore pronunciatas quidem huiusmodi Acclamationes, non tamen ex improuiso, ac repente conceptas. siquidem extabant earum vsitatæ quædam, ac peruulgatæ quasi formulæ, artificiose conceptæ, quibus ad res, siue improuisas, nec opinatas, siue expectatas, atque præuisas, vterentur acclamantes. Producemus nos huiusmodi formulas suo loco, & accurate exponemus. Cæterum ea ipsa, quæ deinceps, tanquam Acclamationum pene omnium communia proferemus, illud etiam manifesto comprobabunt, fuisse illas nonnisi artificiose conceptas. sunt autem hæc fere eiusmodi, Ad musicos omnino modos pronunciatas Acclamationes; alternis quidem interdum, interdum ab omnibus simul acclamantibus. Eadem inter acclamandum non raro iterata. Non plenas, ac veluti decurtatas, emissas quandoque Acclamationes. Carmine aliquando conceptas. Iureiurando firmatas, ac conclusas nonnunquam. In Acta publica relatas, atque in ære etiam incisas. & alia, neque pauca, neq; vulgaria, his similia. quæ, sicut vel omnium pene Acclamationum communia sunt, vel certe ad eas possunt apte reuocari; item Arte quadam conceptas omnes, ita patefaciunt luculenter, nihil vt fieri queat illustrius. Ea mox omnia nos, datis in res singulas testibus incorruptis ex antiquorum auctoritate, ac fide graui, & certa considerabimus; à concentu ordientes, quem in Acclamando effici ac seruari solitum dicebamus.

Con-

Contentis omnino vocibus factas olim Acclamationes. Etiam vsque ad rauim, hoc est, ad vocis vsque defectum fuisse nonnunquam acclamatum.

CAPVT XVI.

DE Acclamationum concentu, musicisque modis loquar, si prius de vocibus contentis, quibus eæ fieri solebant pauca prædixero. Ac contentius quidem semper pronunciatas olim Acclamationes, præter quam quod satis indicant, & ipsum nominis Etymon à clamore, vt dixi, deriuatum, & quæ mox suggeram de concentu in Acclamando effici, ac seruari solito; ex eo preterea fit planum, quòd Acclamationes, quemadmodum supra posui in capite 3. κραυγὰς, & θορύβους, hoc est, *vociferationes*, ac *tumultus*, ipsumq; acclamare, βοᾶν, ἐκβοᾶν, ἀλαλάζειν, ἐπικράζειν, ἐπικραυγάζειν, quod est, *vociferari*, ac *perstrepere*, Veteres nominarunt. Quam eandē ob causam *Sophos* (de qua nos acclamandi formula loco dicemus) appellatum est à Martiali *grande* interdum, interdum *magnum*, aliquando *insanum*, quandoque *tergeminum*: quòd scilicet nonnisi magna & contenta voce pronunciari soleret. Idipsum etiam puto ex Suetonio satis ostendi, apud quem in Caligula capite 6. dicitur Tiberius ex somno excitatus faustis populi acclamantis vocibus. *Expergefactus*, inquit Suetonius, *è somno Tiberius est gratulantium vocibus, atque vndique concinentium, Salua Roma, Salua Patria, Saluus est Germanicus.* Sed planius omnino Aurelius Victor, Paulus Diaconus, & Apollinaris Sidonius, dum vsque ad rauim, hoc est, ad vocis vsq; defectum,

fuisse nonnunquam acclamatum adfirmant. eorum verba, aliam in rem superius adducta ad faciendam huic etiam fidem adscribam libenter. Aurelius Victor in Pertinace, & ex eo Paulus Diaconus in 10. Miscellæ Historiæ libro, de eodem Pertinace loquentes, *Huic mortuo*, aiunt, *Diui nomen decretum est; ob cuius laudem ingeminatis ad vocis vsque defectum plausibus acclamatum est &c.* Apollinaris autem Sidonius in Epistola 3. libri 9. *Licet*, inquit, *prædicationes tuas, nunc repentinas, nunc, cum ratio poposcisset, elucubratas raucus plausor audierim &c.* loquitur Sidonius de Acclamationibus, & Plausibus Fausto Reiensi Episcopo Concionanti datis.

Ad rythmum, musicosque modos pronunciatas olim Acclamationes, tam Faustas, quam Infaustas.

CAPVT XVII.

QVas porro diximus solitas emitti contentius Acclamationes, non inconditos illas, ac dissonos fuisse clamores, verum suaues omnino, & ad rythmum, modosque musicos accommodatas voces, magna auctoritate multi prodiderunt. Probant autem hoc aperte adducta à nobis in superiori capite Tranquilli verba in Caligula ex capite sexto, vbi referens Romani populi Acclamationes absenti Germanico ob restitutam sanitatem factas, qui acclamant, hos *concinentes* dixit. *Expergefactus*, Tranquilli verba sunt, *è somno Tiberius est gratulantium vocibus, atq; vndique concinentium, Salua Roma, Salua Patria, Saluus est Germanicus.* Idem Suetonius in Nerone cap. 20. Alexandrinorum Acclamationes commemorans, quibus Nero mirifice delectari consueuerat, & ad quarum deinde similitudinem

Romæ

Romæ Plaudentium & Acclamantium factiones instituit, eas vtique *modulatas* appellat. *Captus*, inquit de Nerone, *modulatis Alexandrinorum laudationibus* &c. *Adolescentulos Equestris ordinis, & quinque amplius millia è plebe robustissimæ iuuentutis vndique elegit, qui, diuisi in factiones, Plausuum genera condiscerent*. Nec aliud certe puto nobis indicari ijs Taciti verbis, *Plebs personabat certis modis*, superius à nobis ex 16. Annalium lib. prolatis. Plausibus etenim iungens inibi Tacitus Acclamationes, Neroni in Theatro cithara canenti factas, sicut illos nonnisi artificiose datos, vt dictum est, has item canoras omnino, & ad musicos editas modos prodit. *Et plebs quidem*, ait, *Vrbis, histrionum quoque gestus iuuare solita, personabat certis modis, plausuque composito*. Etiam Taciti æqualis, & amicus C. Plinius sententiam hanc eandem confirmat, dum populi Acclamationes *concentum* appellat, *teneros clamores*, & *cantica*. *Concentum* quidem in Panegyrico ad Traianum, scribens hoc pacto non multo post initium, *Et populus Romanus dilectum Principem seruat, quantoque paulo ante concentu formosum alium, hunc fortissimum personat; quibusque aliquando clamoribus gestum alterius, & vocem, huius pietatem, abstinentiam, mansuetudinem laudat*. atque etiam ibidem, sed multo post, hoc modo, *Rogatus es tu, quod cogebat alius, cœpitque esse beneficium, quod necessitas fuerat. Neque enim à te minori concentu, vt tolleres pantomimos; quàm à Patre tuo, vt restitueret, exactum est*. *Teneros* autem *Clamores*, & *Cantica*, in Epist. 14. lib. 2. ijs verbis, *Pudet referre, quæ quàm fracta pronunciatione dicantur, quibus quàm teneris clamoribus excipiantur. plausus tantum, ac potius sola cymbala, & tympana illis canticis desunt*. Cassius item Dio in Pertinace, Acclamare, εὐρύθμως ἐκβοᾶν, dixit, hoc est, *concinne*, seu *modulate clamare*, & *canere*. Eius verba ex libro 73. sic Latine conuertas, *Tum omnia, quæ in Theatris dicere in honorem Commodi consueuerant concinnis quibusdam clamoribus, ea versa in contumeliam canebant illudendi causa*. Ex quo Dionis loco plane licet intelligi, Non *faustas* modo, sed *infaustas* etiam Acclamationes fuisse *ad rythmum*, *musicosque modos* pronunciatas. Cognoscitur illud idem ex Apuleij Apologia, in qua *congruentissima voce*, *ad musicos* videlicet *inflexa*

modos, acclamatum dicitur. *Dissero*, inquit Apuleius, *aliquid postulantibus amicis publice. Omnes, qui aderant, ingenti celebritate Basilicam, qui locus Auditorij erat, complentes, inter alia pleraque congruentissimâ voce insigniter acclamant, petentes, vt remanerem fieremque ciuis Oeensium*. Aristænetus quoque in Epist. 26. lib. 1. *Populus*, ait in hanc rem, *interea rectus, ac mirabundus adstat. & voces alternas melodice respondet*. Africanus item Corippus in libro 2. cecinit in hunc modum.

——— ingens fremit vndique murmur,
Ingeminantque cauos dulci modulamine Plausus.

Sed longe manifestius Cassiodorus in primo Variarum epistola 31. In ea enim populi Romani lasciuiam in spectaculis edicto coercens Theodoricus, Italiæ, & Gothorum Rex, de Acclamantibus ita loquitur, *Soletis aera ipsa mellifluis implere clamoribus, & vno sono dicere, quod ipsas quoque belluas delectet audire: profertis voces organo dulciores; & ita sub quadam harmonia citharæ concauum Theatrum per vos resonat, vt tonos possit quilibet credere potius, quàm clamores*. De Ecclesiasticarum item Acclamationum concentu, musicisque modis, alibi dicimus.

Musicum in acclamando concentum alternis factitatum interdum, interdum ab omnibus simul acclamantibus. Acclamandi signum fuisse in Auditorijs à Mesochoro datũ, quemadmodum vel canendi in Veterum Choris à Coryphæo, vel à Portisculo seu Pausario in nauibus remigandi.

CAPVT XVIII.

Væraet hîc aliquis forsitan, Cum Musicus iste in acclamando concentus duplici posset effici modo; altero, ab acclamantibus omnibus vnà canentibus; altero, præcinentibus alijs, alijs succinentibus: ex his duobus, quemnam potissimum tenuisse Veteres, censere oporteat. Equidem non dubito, quin fuerit vterque modus à priscis promiscue vsurpatus.

Si enim ad Cassij Dionis verba ex extremo 61. libro respicias, eum alternis omnino factum dices. siquidem de Acclamationibus in Neronem, cithara in Theatro publice canentem, emissis loquens, præcinuisse ait Augustales (erant hi homines à Nerone ad id potissimum electi & instituti, vt canenti sibi acclamarent & plauderent) cæteros omnes succinuisse. Dionis verba, ex eo quem dixi libro, sunt hæc: *Assistebant ei Burrus & Seneca, vt magistri, suggerentes aliquid; cumq; dixisset, plaudebant manibus & vestimentis, vt reliquos ad idem faciendum inducerent. Erant ob eam causam paratá quinque*

millia

millia militum, qui, Augustales nominati, incipiebant eum laudibus extollere; post hos cæteri omnes inuiti acclamare cogebantur: atque in primis nobiles viri studiose simul & ingemiscentes omnia comprobabant, quæ ab Augustalibus dicta essent, atque vnà simulata lætitia conclamabant. Idipsum etiam ante Dionem discere licet ex Liuij libro 4. de Caio Valerio triumphante scribentis in hunc modum, *Cum ex Senatusconsulto vrbem ouans introiret, alternis inconditi versus militari licentia iactati; quibus Consul increpitus Menenij celebre nomen laudibus fuit, cum ad omnem mentionem Tribuni fauor circumstantis populi plausu & assensu cum vocibus militum certaret.* Fescenninos etiam versus à pueris in nubentes alternis omnino acclamatos tradunt Horatius, Liuius, & alij; quorum testimonia producuntur à nobis in Sexto Libro. Aristænetus item testificatur, fuisse nonnisi alternis Panaretæ pantomimæ acclamatum; *Populus*, inquit in epistola 26. libr. 1., *interea rectus ac mirabundus adstat, & voces alternas melodice respondet.*

Sin autem Platonis ex Euthydemo, & Caij Plinij ex epist. 14. libr. 2. locos spectes; ne non ab omnibus simul acclamantibus efficeretur, non iniuria dubitaueris. etenim narrant hi, fuisse vnum aliquem in Auditorum corona (*Magistrum* appellat Plato, Plinius μεσόχορον) qui signum opportune daret; quo dato cuncti simul acclamandi initium facerent. Sunt hæc ipsa Platonis verba, *Cum hæc ille dixisset, quemadmodum Chorus, signum dante Magistro, summo plausu conclamarunt, & riserunt omnes ij, qui Euthydemi, & Dionysodori partes sequebantur.* Plinij autem locus ita scriptus est; *Heri duo nomenclatores mei ternis denarijs ad laudandum trahebantur: tanti constat, vt sis disertissimus: hoc pretio quamlibet numerosa subsellia implentur: hoc ingens corona colligitur: hoc infiniti clamores commouentur, cum μεσόχορος dedit signum; opus est enim signo apud non intelligentes, ne audientes quidem; nam plerique non audiunt, nec vlli magis laudant.* Hæc sunt Platonis, & Plinij, planissime meo iuditio scripta; vt eos mirer, qui ex hisce locis, alternis factas Acclamationes crediderunt; Magistrum, ac μεσόχορον, *præcentorem* interpretantes. Errorem quorum ea certe verba, *signum dante*, & *Dedit signum* pla-

ne coarguunt. Nimirum, quemadmodum in Veterum Choris erant τοῦ χοροῦ κορυφαῖοι, qui pede terram, aut pulpitum tundentes, canendi signum ac modum cæteris dabant, neutiquam canentes ipsi, vel certe cum reliquis vnà canentes, (id quod nunc etiam fit in Musicis concentibus ab eo, qui, librum aut mensam leuata positaque manu feriens, cantici modulationem temperat ac moderatur), quemadmodum etiam in nauibus erat vnus aliquis (*pausarium* appellauit hunc Seneca in epist. 56., Plautus in Asinaria *portisculum*) qui, nequaquam ipse remigans, remigibus tamen remigandi modos ac signum daret: sic aderat in Auditorijs Magister, seu μεσόχορος, qui cunctis signum acclamandi daret, minime acclamans ipse, vel certe vnà cum cæteris acclamans.

Tales sunt ergo Platonis ac Plinij loci; talis est expressa illorum hac de re sententia. Vt iam satis liqueat, Et duplici modo effici potuisse hunc in acclamando concentum, & vtrumque promiscue fuisse à Veteribus vsurpatum.

Carmine conceptas aliquando & pronunciatas Acclamationes.

CAPVT XIX.

T certum est igitur, contentis quidem semper, sed ad Musicos tamen omnino modos proferri solitas Acclamationes; sic & illud minime dubium, fuisse easdem carmine nonnunquam conceptas ac pronunciatas. Argumento sunt, tum dicteria, ac ioculares illæ Acclamationes, quas, carminibus plane conceptas, scimus olim à militibus iactatas in triumphantes Imperatores; tum obscæni illi, mollicieque ac lasciuia diffluentes versus, quos & Fescenninos appellauit antiquitas, siue quòd fascinum arcere putarentur, siue quòd essent ex vrbe Fescennina primum allati, & nubentibus olim puerorum multitudo impune acclamare consueuit. Possum equidem Dionysij Halicarnassæi, Cassij Dionis, Horatij, Liuij, Suetonij, Vellei Paterculi, Plinij, & aliorum, tum Græcorum, tum Romanorum, testimonijs hæc, quæ dixi de iocularibus in triumphantes, & obscænis in nubentes, conceptis carmine, ac pronunciatis Acclamationibus confirmare; sed, quoniam sunt ea necessario proferenda, cum in Sexto huius Operis libro Militares, ac Nuptiales persequemur Acclamationes, idcirco placet nunc illa præterire, ne objicias, eadem à me sæpius inculcari. Suetonius autem firmum huius rei testimonium dat, dum in Caligula cap. 6. hæc ait fuisse ab vniuerso populo in Germanicum sanitati reductum fauste acclamata,

Salua Roma, Salua Patria, Saluus est Germanicus.

his enim verbis throcaicum integrum versum omnino effici, adnotarunt ad Suetonium Viri docti. Rem eandem Tertullianus planissime confirmat, in Apologetici capite 35. scribens

bens in hunc modum, *Iam si pectoribus ad translucendum quandam specularem materiam natura obduxisset, cuius non præcordia insculpta apparerent noui ac noui Cæsaris scenam in Congiario diuidundo præsidentis? etiam illa hora, qua acclamant,*

De nostris annis tibi Iupiter augeat annos.

Ad quam certe veterem Acclamandi formulam & ante Tertullianum Ouidius, & post B. Ambrosius animum intendisse possunt videri, cum in primo Fastorum libro alter, imperium longum, multosque annos Augusto precaturus, ita canit,

Augeat Imperium nostri Ducis, augeat annos.

alter vero in Oratione de obitu Valentiniani Imperatoris dum scribit in hæc verba, *Quod si me ad illum reuocatis dolorem, quòd cito excessit è vita; nec ego abnuo, immatura obijsse ætate, quem nostræ vitæ temporibus fulcire cuperemus, vt de nostris annis viueret, qui fungi non potuit suis.* Hũc etiam si quis dixerit pertinere vota illa in Synodorum Acclamationibus pro Imperatorum, ac Episcoporum salute in hunc fere modum concipi solita, *Multos annos Augustis, Patriarchis multos annos; Multi sint anni Patriarchæ, multi anni Imperatoris, multi anni Augustæ;* & huiusmodi alia pene innumera, quæ extant passim in Synodorum Actis, & à nobis infra loco accurate exponentur, id ei nos quoque non grauate concesserimus. Cæterum ex ijs Tertulliani verbis, quæ mox supra posui, hanc carmine conceptam Acclamationis formulam in Congiarij potissimum largitione solitam vsurpari, facillime possumus intelligere, qua de re infra.

Fuisse

Fuisse multa identidem inter acclamandum ijsdem verbis iterata. Indicatur eius rei causa.

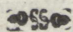
CAPVT XX.

Ere conclusum igitur, contentis quidem, sed canoris tamen, & ad musicos omnino modos accommodatis vocibus factas olim Acclamationes. Quemadmodum autem fieri videmus in quibusdam cantionibus, vt eadem ex interuallo repetantur, sic multa fuisse in ijsdem Acclamationibus identidem iterata reperio. Historiæ Augustæ Scriptores, Spartianus, Vulcatius, Lampridius, Capitolinus, Trebellius, & Vopiscus, huius consuetudinis testes idonei sunt. apud eos enim licet passim videre, iterum ac tertio inter acclamandum ijsdem omnino verbis, & repeti vota ad Deos pro bonorum Imperatorum salute, eorumque virtutes laudibus efferri, & execrationes fieri pro malorum exitio, eorumque vitia exagitari. Id quod etiam in Ecclesiasticis Concilijs, tam pro Pontificum ac Principum salute ac laudatione, quàm pro Hæreticorum exitio & vituperatione, sæpe factitatum ab acclamantibus, alibi obseruo. Aelius autem Lampridius in Alexandro Seuero ex Actis ea retexens, quæ & Senatus acclamans diceret Alexandro, cum ei vellet *Antonini* & *Magni* nomen deferre, & Alexander ipse responderet, illud idem nomen recusans, hæc subijcit, morem nostrum aperte confirmantia, *Item acclamata quæ supra*, Et aliquanto infra, *Item acclamatum vt supra*. Et paulo post, *Et cum hæc diceret, acclamatum est vt supra*. Et inferius, *Et cum sæpius dicerent &c.* Quæ quidem, multa inter acclamandum identidem repetita, satis ostendunt, Trebel-

lius quoque Pollio, Valeriano factas à Senatu Acclamationes commemorans, vt eadem in ijs crebro iterata ostendat, ista subiungit, *Quæ cum essent sæpius dicta, addiderunt, Omnes*. Flauius demum Vopiscus, emissas publice à populo in Valerianum victorem Acclamationes referens, ludicra hæc et à à pueris inter saltitandum sic iterata scribit, *Mille, mille, mille, mille, mille, mille decollauimus. Vnus homo mille, mille, mille decollauimus. Mille, mille, mille viuat, qui mille, mille occidit &c.* Hæc vtique res eadem, quantum ego existimare possum, dilucidius omnino patebit, si meminerimus, ex ijs non paucos, qui posteris Veterum Acclamationes scribendo tradiderunt, illud etiam diligenter adnotasse, *Quoties quidq; fuisset in ijs iteratum*: ex quo sequitur necessario, vt multa inter acclamandum identidem repeterentur. atque hinc emanant illa Veterum, tam prophanorum, quam Ecclesiasticorum Scriptorum, dum factas referunt Acclamationes, *Dictum quinquies, Dictum sexies, Dictum septies, Octies, Decies, Vicies, Trigies, Quadragies, Sexagies*, & similia. quorum exempla commemorare, minime quidem in præsentia necessarium ducimus, cum ea in 26. huius libri capite, vndique petita, subijciantur. illinc assumes, quæ ad hunc locum pertinebunt. Maneat igitur, multa fuisse inter acclamandum ijsdem sæpius verbis iterata.

Quærat hic aliquis forsitan, quid sit causæ, cur acclamantes multa identidem repeterent: quibus ego, vt breui satisfiat, respondere non dubitarim; factum id, vt maiorem animi eam in rem testarentur affectum. quam eandem ob causam firmatas puto interdum iureiurando Acclamationes, vt non multo post dicemus. Pergo nunc ad cætera.

Non plenas interdum, ac veluti decurtatas fuisse Acclamationes; ita nimirum pronunciatas, vt ad perfectam earum intelligentiam aliquid omnino subaudiri oporteret. Has etiam acclamandi formulas, *Hosanna filio Dauid*, &, *Christianos ad Leonem*, *Christianos ad bestias*, semiplenas fuisse & quasi imperfectas.

CAPVT XXI.

Vemadmodum autem sæpe in statuarum ac sepulchrorum Inscriptionibus notata quædam videas, semiplena duntaxat, ac veluti imperfecta, quæ vix vllum efficiant sensum, nisi quæ desunt subijciat doctus & intelligens lector; sic inter acclamandum multa reperio fuisse non raro pronunciata, mutila adeo ac decurtata, vt ad perfectam earum intelligentiam, aliquid omnino subaudiri oporteat. Plena est semiplenarum huiusmodi Acclamationum antiquitas: ex quibus has nos illustriores seligemus.

Cassius igitur Dio libro 63. in Nerone, *Acclamabant*, inquit, *omnes, & Senatores inprimis, Oua Olympionica, Oua Pythionica. Auguste. Auguste. Neroni Herculi, Neroni Apollini.* Hæc vtique haud plena est Acclamatio; compleueris illam, si, *Fausta omnia optamus, ac precamur*, aut aliquid tale, subijcias. Videntur porro eadem omnino verba illi quoque Acclamationi subiungenda, quam in Commodum Antoninum emis-

emissam commemorat Vulcatius Gallicanus, sic scribens in Auidio Cassio, *Commodo Antonino Tribunitiam potestatem rogamus; præsentiam tuam rogamus. philosophiæ tuæ, patientiæ tuæ, doctrinæ tuæ, nobilitati tuæ, innocentiæ tuæ*. Et ei, quam Alexandro Seuero factam in hæc verba prodit Aelius Lampridius in eodem Seuero, *Alexander Auguste, Dij te seruent. Verecundiæ tuæ, prudentiæ tuæ, innocentiæ tuæ, castitati tuæ*. Et ei, quæ eidem Seuero à Senatu facta extat apud eundem Lampridium ibidem aliquanto post, *Alexander Auguste, Dij te seruent. Persice Maxime, Dij te seruent. Iuueni Imperatori, patri patriæ, pontifici maximo*. Item illi, quam in Gordianum emissam tradit Capitolinus in Gordianis tribus his verbis, *Nouo Scipioni, vero Scipioni, Gordiano Proconsuli*. Nec non illi, quam refert Sextus Aurelius Victor in Pertinace, & ex eo Paulus Diaconus in 10. Miscellæ Historiæ libro, hoc pacto conscriptam, *Pertinace imperante securi viximus, neminem timuimus. Patri pio, patri Senatus, patri omnium bonorum. Fausta* nimirum *omnia optamus ac precamur*. Apud eundem Lampridium in Commodo Antonino non semel ita acclamatum videas, *Gladiatorem in Spoliario*. subaudi, *poni* vel *laniari volumus*. Paulo post, *Fidei Prætorianorum feliciter. Prætorijs cohortibus feliciter. Exercitibus Romanis feliciter. Pietati Senatus feliciter. Victoriæ populi Romani feliciter. Fidei militum feliciter*. hoc est, *euenire optamus*, aut *speramus*, Ibidem mox, *Exaudi Cæsar, delatores ad leonem. Exaudi Cæsar, Speratum ad leonem*. nempe, *deposcimus*. Et statim, *Hostis statuas vndique, parricidæ statuas vndique, gladiatoris statuas vndique*. nimirum, *detrahimus*, vel *abolemus*. Et infra, *Vt securi simus, delatoribus metum, delatoribus fustem, te saluo*. scilicet, *decernimus*. Et sub finem, *Indices de Senatu, seruorum subornatores de Senatu*. subintellige, *moueantur*, vel, *exeant*, aut *eijci volumus*. Quæ item apud Trebellium Pollionem in Diuo Claudio habetur acclamatio, eiusmodi est, vt aliquid omnino subaudire necesse sit. *Claudi*, ait inibi acclamans Senatus, *dux fortissime habeas virtutibus tuis, deuotioni tuæ. iustum* nimirum *ac debitum honorem*. Et post pauca, *Felicem te Claudi iudicio Principum. Felicem te virtutibus tuis, Consulem te, te Præfectum*. adde, *statuimus*, aut *cupimus*.

mus. Apud Aelium rursus Lampridium & in Antonino Diadumeno, *Iupiter optime maxime*, *Macrino & Antonino vitam*. & in Alexandro Seuero, *Antoninorum Alexandro vitam. longam* videlicet, seu *quietam & tranquillam optamus*. Illa quoque mutila est, quam refert Aelius Spartianus emissam à Senatoribus in Pescennium Nigrum, *Illum Principem superi, illum Augustum*. perfecta erit, si addas, *dent nobis*. Quæ præterea apud Suetonium legitur à populo facta in Tiberium mortuum acclamatio, imperfecta omnino est, *Morte eius*, inquit Suetonius in Tiberio, *ita lætatus est populus, vt ad primum nuncium discurrentes, Tiberium in Tiberim clamitarent*. sunt autem ea verba subaudienda, *abijci volumus*. Trebellius iterum Pollio in Valerianis, *Quæ cum essent sæpius dicta, addiderunt, Omnes*. *atq; ita discessum est*. Flauius etiam Vopiscus in Tacito, *Hac oratione & Tacitus ipse vehementer est motus, & totus Senatorius ordo concussus, statimque acclamatum est, Omnes, Omnes*. & in Probo, *Post hæc acclamatum est, Omnes, Omnes*. Hîc autem subintelligi oportere, *Idem rogamus*, aut, *ad idem consentimus*, nemo non videt. siquidem hac vna voce, *Omnes*, communis omnium consensus in acclamando significari solebat, quemadmodum loco docebimus.

Esset equidem facile, exemplis non paucis, ex Ecclesiastica item Historia petitis, eandem veritatem confirmare: sed hîc vnum aut alterum attulisse contenti erimus, cæteris in 5. huius Operis librum apposite reseruatis. In Matthæi itaque Euangelio cap. 21. hæc à turbis Christo Domino Hierosolymam ingredienti fauste acclamata legimus, *Hosanna filio David*. quæ verba, cum multiplicem omnino habeant sensum, vt alibi dicimus, commode tamen possunt, meo iuditio, ac congruenter accipi & exponi distincta hoc modo & interpuncta, *Hosanna*. *Filio Dauid*. hoc est, *Saluum fac obsecro*. *Filio Dauid*, hîc autem subaudi, *hoc precamur*, seu, *hanc à Deo salutem optamus*. vt semiplena sit ac imperfecta hæc acclamandi formula, & nonnisi ijs aut similibus verbis compleri ac perfici queat. Atque huic sane Acclamationi non plenæ valde consimilis ac pene gemina ea est, quam Alexandro Seuero factam paulo ante protulimus ex Aelio

Lampri-

Lampridio in eodem Seuero ita conscriptam, *Alexander Auguste, Dij te seruent. Iuueni Imperatori, Patri Patriæ, Pontifici maximo*. etenim hîc etiam, vt sensus perficiatur, ista aut similia, vt dictum est, subintelligenda sunt, *hanc à Dijs salutem optamus*, aut *precamur*. Sed de voce Hosanna, ab acclamantibus turbis vsurpata, plura dicturi sumus in 7. libro. Fuit illa quoque vulgaris ac peruagata Gentium in Christianos Acclamatio, *Christianos ad Leonem*, *Christianos ad bestias*. de qua meminêre Tertullianus in Apologetici cap. 40. & cap. vltimo, in libro de Resurrectione carnis cap. 22. in lib. de Spectacul. cap. 26. & in lib. de Exhortat. Castitatis cap. 12. Cyprianus in Epist. 55. ad Cornelium Papam, Pontius Diaconus in ipsius Cypriani Vita, Ruffinus in Historia Ecclesiastica lib. 4. cap. 15. & alij. Quis nescit autem, semiplenam eam ac veluti decurtatam fuisse? quam plenam reddideris, si, *deposcimus*, aut, *postulamus*, subiungas. De qua formula hæc satis pro tempore. vberius enim in extremo huius operis libro eadem retractabitur. Accedo iam ad Iusiurandum, quo solebant aliquando firmari Acclamationes.

Iureiurando firmatas nonnunquam & conclusas à Veteribus Acclamationes, vt se, non ficte ac simulate, sed vere & ex animo acclamasse testarentur.

CAPVT XXII.

IVnior Plinius in eo, quem Traiano dixit, Panegyrico, Principes admonet, vt *discant, veras à falsis discernere Acclamationes*. Nimirum sciebat, eas extorqueri nonnunquã solere Principum vi quadam ac metu. Sic Neroni, vt de cœteris nunc taceam, in Theatro cithara canenti spectatores inuiti acclamare cogebantur, quemadmodum in Nerone sub libri 61. finem testificatur Dio Cassius in hunc modum scribens, *Erant ob eam causam paratæ quinque millia militum, qui, Augustales nominati, incipiebant eum laudibus extollere; post hos cæteri omnes inuiti acclamare cogebantur*. Et paulo post, *Reliqui*, ait, *atque inprimis nobiles Viri, studiose simul & ingemiscentes omnia comprobabant, quæ ab Augustalibus dicta essent, atque vnâ simulata lætitia conclamabant*. Quo loci verba illa, *inuiti, cogebantur, ingemiscentes, simulata lætitia*, quæ dicimus satis ostendunt. Interdum etiam assentatorie emittebantur. id quod in Charactere de Adulatione affirmat apertissime Theophrastus: & tales omnino fuisse crediderim Acclamationes illas, *Diuinitus, Diuino instinctu*, quas, & *insitatas voces, feroq; in Auditoria introductas*, dixit Plutarchus in libello de Auditione, & grauiter reprehendit in eo libro, qui inscribitur, *de se ipso sine inuidia laudando*; quo loci subdit, eos, qui, *Diuinitus*, sibi dici in declamando patiuntur, *moderatorum hominum, ac humanorum laudem amittere*. Præterea redimebantur sæpe

Acclamationes prece, pretio, ſportulis, cænarum impenſis, veſtium largitionibus, alijſque pollicitationibus, & artificijs; quæ omnia cum ſint à nobis accurate in libro 3. pluribus patefacienda, de ijs nihil dicam hoc tempore. Ex dictis autem facillime quiuis vnus perſpexerit, multas olim fuiſſe, non modo veras, ſponteque factas, ſed falſas etiam, atque artificioſe extortas Acclamationes. Vt nemini tandem mirum videri debeat, ſi nonnunquam Acclamatores, vt ſe, non ficte ac ſimulate, ſed vere & ex animo, acclamare teſtarentur, iureiurando ipſas firmarint Acclamationes.

Ac Plutarchus quidem in eo, quem dixi, de Auditione libro, varias recenſens Acclamationum formulas in Declamantes emiſſas, ritum hunc etſi damnat, exprimit tamen apertiſſime, ſcribens hoc pacto, *Vehementer etiam moleſti ſunt, qui iureiurando adhibito, veluti in foro, teſtimonia dicentibus perhibent*. Lucianus in Zeuxide, fauſtas referens Acclamationes, quibus, ob dicendi potiſſimum nouitatem ac peregrinitatem, fuerat declamans ipſe ab Auditoribus exceptus, eas item iureiurando, *per Herculem*, firmatas ſcribit in hunc modum, *Caput & ſumma laudationum hæc illis fuit, & omnes vno ore vnam eandemque ſententiam præſeferebant, confirmantes, Orationum mearum compoſitionem & ſententiam peregrinam eſſe, ac multum in ſe complecti nouitatis. Multo vero ſatius eſt, eadem illa verba commemorare, quibus illi tùm vſi fuêre. O nouitatem, inquiunt. O, Hercules, dictionem inauditam*. In Arriani Commentarijs de Epicteti Diſputationibus libro 3. cap. 23. acclamatio quædam hoc iureiurando, *Ita ſaluus ſim*, concluditur; *Dudum*, inquit, *laudatus circumibas, & omnibus dicebas, Quis tibi viſus ſum? Mirabilis Domine, Ita ſaluus ſim*. Caſſius etiam Dio ſub finem libri 61. multas enumerans factas Neroni in Theatro canenti à Spectatoribus Acclamationes, eas tandem narrat fuiſſe iureiurando, *Per ipſum Cæſarem*, terminatas; *Tum*, ait, *licebat audire, qui ita dicerent, Quàm pulcher Cæſar, Apollo, Auguſtus, vnus veluti Pythius. Nemo te, per ipſum te Cæſarem, vincit Cæſar*. Cognoſcimus hoc idem ex Aelio Lampridio in Commodo Antonino, vbi, cùm alia in Commodum infauſte, tùm iſta fauſte in Pertinacem acclamata prodit, *Vt ſalui ſcimus, Iupiter*

optime maxime serua nobis Pertinacem . Te saluo salui & securi sumus . Atque vt vere & ex animo à Senatoribus hæc acclamata significaret Lampridius, ista narrat illico ab ijs subiecta, *Vere , vere . modo vere . modo digne . modo vere &c.* Fabius item Quintilianus, ita vt duo superiores, ritum hunc, licet paulo obscurius, complecti videtur, cum sub initium capitis 5. ex lib. 8. Institut. Oratoriarum inquit hoc pacto, *Sententiam Veteres, quod animo sensissent, vocauerunt. id cùm est apud Oratores frequentissimum, tum etiam in vsu quotidiano quasdam reliquias habet; nam & iuraturi, Ex animi nostri sententia, & gratulantes, Ex sententia, dicimus. Gratulantes* enim crediderim proinde accipiendos hoc loco, quasi, *Fauste acclamantes*, dixisset Quintilianus. Sed Codicis Theodosiani locus in 7. lib. tit. 20. qui est de Veteranis, planissime omnino morem hunc declarat; in eo enim ita est, *Cum introisset*, Constantinus, *principia, & salutatus esset à Præfectis, & Tribunis, & Viris eminentissimis, acclamatum est, Auguste Constantine, Dij te nobis seruent. Vestra salus, nostra salus. Vere dicimus, iurati dicimus &c.*

Accla-

Acclamationes omnes, siue Sacras, siue Prophanas, bona vota habuisse & laudationes, si faustæ essent; si infaustæ, execrationes & conuicia eorum, quibus fiebant. Declaratum, quibus potissimum verbis concipi solerent & bona vota, & execrationes.

CAPVT XXIII.

Voniam hîc de re agitur pene ex toto manifesta, equidem existimarim, recitandis ad illius probationem superuacaneis Veterum testimonijs omnino supersedendum esse. Aduocentur hûc ex Opere toto Acclamationes, perlegantur, expendantur diligenter; statues profecto, eas omnes, siue Sacras, siue Prophanas, bona vota habere & laudationes, si faustæ sunt; si infaustæ, execrationes & conuicia eorum, quibus fiebant.

Perspici tamen cupio, bona faustarum vota in hosce fere modos concipi solita, *Dij te seruent. Te cum tuis Dij custodiant. Dij immortales N. Vitam. Dij te nobis dederunt, Dij conseruent. Dij te ex manibus impuri eripuerunt, Dij te perpetuent. Dij vos Principes fecerunt, Dij vos conseruent. Feliciter. Felicissime. Viuas. Vincas. Valeas. Felix imperes. Multis annis imperes. Feliciter imperetis. Multi anni Regi. Multi anni Reginæ. Orthodoxis multi anni. Multos annos Imperatoribus. Multos annos Catholicis. Multos annos Senatui. Multos annos Episcopis. Regnum in sæcula permaneat. Vestrum nobis duret Imperium. Semper nobis imperetis. In perpetuum maneat vestrum Imperium. Imperium in æternum. Æternum permaneat vestrum Imperium. Imperium vestrum Deus custo-*

diat. Deus custodiat potestatem vestram. Deus pacificet Imperium vestrum. Vestrum Imperium Deus conseruet. Cælestis Rex terrenum custodi. Christus, quem colis, ipse te seruet. Pium & Christianum Imperatorem Domine conserua. Custodes fidei Domine protegas. Propugnatores Ecclesiæ Domine conserua. Imperatori Vitam Domine tribue. Exaudi Christe, N. vita. Aeterna memoria Imperatori. N. perpetua memoria. Domine vitam ei. Christus te custodiat.

Infaustarum autem Acclamationum execrationes his ferme verbis conceptæ pronunciabantur; *Vnco trahatur. In spoliario lanietur. Statuæ detrahantur. Honores detrahantur. Delatores ad leonem. Delatoribus metum. Delatoribus fustem. Memoria aboleatur. Cadauer in spoliario ponatur. Cadauer trahatur. In crucem tollatur. Vbicunque feriatur. Viui exurantur. Caput in profluentem abijciatur. Corpus nemo sepeliat. In Tiberim. Mortuo sedes nulla sit, nisi inter impios. Cadaueri vncus & gemoniæ. Ad leonem. Ad bestias. Areæ non sint. Effodiantur ossa. Exhumentur ossa. Malos annos. Anathema sit. Anathema, Anathema. Tolle, tolle. Tolle de terra. Crucifige.* Sed de formulis huiusmodi, siue Votorum bonorum, siue Execrationum, fortasse nimis. non enim recondita eæ obseruatione cernuntur, sed patent atque in promptu sunt omnibus. Ad Acclamantium laudationes, & conuicia me conuerto.

Fuisse

Fuisse clarissimorum Virorum nomina ad laudationem, ijs, quibus fauste acclamabatur; quibus autem infauste, deterrimorum ad vituperationem quandoque tributa.

CAPVT XXIV.

VT bona vota, sic laudationes, habuisse faustas Acclamationes; infaustas autem, vt execrationes, sic conuicia eorum, quibus acclamabatur, ita quidem certum puto, vt, qui rem hanc in dubium vocet, is aut nullam omnino viderit Acclamationem, aut, quid sit fauste acclamare, quid item infauste, penitus ignoret.

Tantum admonuerim, factum aliquando, vt eis, quibus fauste acclamabatur, nomina clarissimorum olim hominum ad laudationem; quibus autem infauste, deterrimorum ad vituperationem tribuerentur. Sic legimus in Dione Cassio libro 61. Neronem fuisse ab acclamantibus, *Cæsaris*, & *Augusti*, Virorum amplissimorum atque omni laude dignorum, *Apollinis* etiam nomine vocatum. Et in lib. 63. idem Nero appellatur *Augustus*, *Hercules*, & *Apollo*. Rursus Nero apud Cornelium Tacitum in 14. Annalium libro *Deorum* vocabulis ab acclamantibus nominatur. Sic inter acclamandum Alexandro Seuero nomen *Antonini* interdum, interdum *Cæsaris*, aliquando *Augusti*, tribuitur, vt est apud Lampridium in eodem Seuero. Sic Gordianus senior apud Capitolinum in tribus Gordianis, ab alijs *Scipio*, *Cato* ab alijs, à multis *Mutius*, ac *Rutilius*, aut *Lælius*, dũ acclamabant, dicebatur.

batur. Idem Capitolinus in eodem libro non multo post, eundum Gordianum scribit fuisse inter acclamandum *noui* & *veri Scipionis* appellatione nominatum. Polemonem quoque Sophistam, *Demosthenis*, Atticorum Oratorum facile Principis, nomine signatum ab Acclamantibus tradit Philostratus de Vitis Sophistarum libro 1. in Polemone. Idem Philostratus libro 2. in Herode narrat, eidem Herodi nomen *vnius è decem sapientibus* inter acclamandum fuisse donatum. In Hippodromo autem affirmat, *Polemonis* appellatione (hic mox ibidem *Vir Diuinus* dicitur) vocatum fuisse ab acclamantibus eundem Hippodromum.

Sic in Concilio Ephesino sub Capitis 15. initium Romanus Pontifex Cœlestinus, & Cyrillus Episcopus, *noui Pauli* nomine nuncupantur. Sic Martiano Imperatori in Concilio Chalcedonensi Act. 1. & 6. *noui Constantini, noui Pauli, noui Dauid*; Pulcheriæ vero Augustæ, *nouæ Helenæ* nomen non semel tribuitur. Etiam Iustinus Imperator, *nouus Constantinus*; Augusta, *noua Helena*, iterum ac sæpius dicuntur in Concilio Constantinopolitano sub Menna Act. 5. In Concilio item Constantinopolit. sub Agathone Papa Act. 8. 16. & 17. Constantinus Pogonatus dicitur *nouus Constantinus magnus, nouus Theodosius, nouus Martianus, nouus Iustinianus*. In Concilio tandem Nicæno 2. Act. 3. & 7. Constantinus & Irenes *noui magni Constantini, & nouæ Helenæ* appellatione nominantur.

Infaustas porro Acclamationes habuisse quandoque deterrimorum hominum nomina ad eorum vituperationem, quibus acclamabatur, quæ proxime dicturus sum, fidem facient. In Concilio Constantinopolit. sub Menna, paulo superius à nobis adducto, Act. 5. Seuerus Manichæus *noui Iudæ* nomine inter acclamandum non semel appellatur. Etiam Photio, Pseudopatriarchæ Constantinopolitano, *noui Iudæ*, & *noui Dioscori* nomen ab acclamantibus tribuitur in Oecumenica Synodo 8. Constantinopolitana 4. quæ fuit pro Ignatio contra eundem Photium celebrata. Sed hac super re nunc satis. Proferam deinceps locos, quibus in publica referri Acta, atque in æs etiam aliquando incîdi solitas Acclamationes euincam.

In Acta publica referri olim, atque in ære etiam incîdi solitas Acclamationes omnes, tam Sacras, quàm Prophanas. Afferuntur eius rei causæ.

CAPVT XXV.

T vero, vt sempiterna esset Acclamationum memoria, consueuerunt prisci eas in publica referre Acta, atque etiam in ære aliquando incidere. Id quod Caius Plinius in Panegyrico ad Traianum clarissime ostendit, dum multa in Traianum ipsum à cuncto Senatu fauste acclamata commemorans, tandem concludit in hunc modum, *Sed quid singula consector, & colligo? quasi vero aut oratione complecti, aut memoria consequi possim, quæ vos P. C. ne qua interciperet obliuio, & in publica Acta mittenda, & incidenda in ære censuistis?* Cuius quidem consuetudinis, quo magis eam nobis ante oculos poneret, originem attulit, hæc illico subijciens, *Ante Orationes Principum tantum eiusmodi genere monumentorum mandari æternitati solebant. Acclamationes quidem nostræ parietibus Curiæ claudebantur: erant enim, quibus nec Senatus gloriari, nec Principes possent. has vero & in vulgus exire, & posteris prodi, cùm ex vtilitate, tum ex dignitate publica fuit: primum, vt orbis terrarum pietatis nostræ adhiberetur testis & conscius; deinde, vt manifestum esset, audere nos de bonis malisque Principibus non tantum post ipsos iudicare; postremo, vt experimento cognosceretur, & ante nos gratos, sed miseros fuisse, quibus esse nos gratos probare antea non licuit. At, qua contentione, quo nisu, quibus clamoribus expostulatum, ne affectus nostros, ne tua merita supprimeres?*

denique,

denique, vt in posteros exemplo prouideres. Discant & Principes Acclamationes veras falsasque discernere, habeantque muneris tui, quod iam decipi non poterunt &c. Talis est ergo Plinij de hac consuetudine locus. Ex quo etiam apertissime intelligas, Quas ob causas in publica referrentur Acta, aut in æs inciderentur Acclamationes. nimirum & propter vtilitatem ac dignitatem publicam, & ne vllo vnquam tempore (quemadmodū est à nobis in ipso capitis huius initio indicatum) in obliuionem venirent.

Cæterum extant apud Latinos Augustæ Historiæ Scriptores de hac mittendarum in Acta publica Acclamationum consuetudine loci, quos placet ad rei firmitatem adscribere. Aelius itaque Lampridius in Alexandro Seuero, *Interest*, ait, *retexere Orationem, qua nomen Antonini & Magni delatum sibi à Senatu recusauit*, Alexander, *quam priusquam referam, addam Acclamationes Senatus, quibus id decretum est, ex Actis Vrbis ad pridie Nonas Martias*. Idem Lampridius in eodem Alexandro, sed multo post, *Post hoc*, inquit, *Romam venit, triūphoq; pulcherrime acto apud Senatum primùm hæc verba habuit*, ex *Actis Senatus die septimo Calendas Octobris. Persas P. C. vicimus &c. Acclamatio Senatus, Alexander Auguste Dij te seruent &c.* Et infra de re eadem, *Hæc nos & in Annalibus, & apud multos reperimus*. Idem in Commodo Antonino, *Acclamationes Senatus post mortem Commodi graues fuerunt. Vt autem sciretur, quod iudicium Senatus de Commodo fuerit, ipsas Acclamationes de Mario Maximo*, qui Acta Vrbis & Senatus confecerat, *indidi* &c. Capitolinus etiam in tribus Gordianis, *Amatus est*, inquit de seniore Gordiano loquens, *ab Afris, vt nemo antea Proconsulum, ita vt eum alij Scipionem, Catonem alij &c. extat eorum Acclamatio, quæ à Iunio in litteras relata est*. Ex Actis igitur Vrbis ac Senatus fuere desumptæ, quas ex Lampridio ac Capitolino adductis proxime locis protulimus, Acclamationes. vt iam satis constet, in publica eas Acta solitas referri.

Sed & vetus Ecclesia consueuit cùm in Acta Synodica, tùm in alia Gesta Ecclesiastica, factas siue à populo siue à Clero Acclamationes, per Notarios suos pari diligentia refer-

referre. In Actis Ordinationis Eradij, quæ iam sæpius admonuimus, inter Augustini Epistolas post Epistolam 109. reperiri, scriptum est hoc pacto; *A Notarijs Ecclesiæ, sicut cernitis, excipiuntur quæ dicimus, excipiuntur quæ dicitis: & meus sermo, & vestræ Acclamationes in terram non cadunt. Apertius vt dicam, Ecclesiastica nunc Gesta conficimus. sic enim hoc esse, quantum ad homines, confirmatum volo &c.* In prima Synodo Romana sub Symmacho Papa ita est, *Symmachus Episcopus Catholicæ Ecclesiæ Vrbis Romæ dixit, Acclamationes vestras, Synodique iudicium præsentia Gesta suscipiant &c.* In Sexta etiam Synodo Romana sub eodem Symmacho hæc ad finem videas ab ipso Symmacho pronunciata, *Et facto silentio Symmachus Episcopus Catholicæ Vrbis Romæ dixit; Acclamationes vestras, Synodique iudicium præsentia Gesta suscipiant.*

Adnotatum diligenter in Actis, quoties quidque inter Acclamandum fuisset iteratum.

CAPVT XXVI.

PORRO tam diligentes fuisse obseruo, tamque accuratos Veteres in colligendis, atque in Acta referendis huiusmodi Acclamationibus, vt & illud in ijs studiose notarent, *Quoties quidque inter acclamandum fuisset repetitum*. Flauius quidem Vopiscus, recensens factas Tacito à Senatu Acclamationes, cum delatum Imperium ob eam causam recusaret, quòd esset affecta iam ætate, & viribus infirmis, ita scribit in ipso Tacito, *Et Traianus ad Imperium senex venit: dixerunt decies. Et Adrianus ad Imperium senex venit: dixerunt decies. Et Antoninus ad Imperium senex venit: dixerunt decies. Et tu legisti, in canaque menta Regis*

Romani: dixerunt decies. Et quis melius, quàm senex imperat? dixerunt decies. Imperatorem te, non militem, facimus: dixerunt vicies. Tu iube, milites pugnent: dixerunt tricies. Seuerus dixit, Caput imperare, non pedes: dixerunt tricies. Animum tuũ, non corpus, eligimus: dixerunt vicies. Apud Trebellium etiam Pollionem, factas Claudio Acclamationes, cum Imperator renunciaretur, in ipso Claudio commemorantem, scriptum videas in hunc modum, *Auguste Claudi, Dij te nobis præstent: dictum sexagies. Claudi Auguste, Principem te, aut qualis tu es, semper optauimus: dictum quadragies. Claudi Auguste, tu frater, tu pater, tu amicus, tu bonus Senator, tu vere Princeps: dictum octuagies. Claudi Auguste, tu nos ab Aureolo vindica: dictum quinquies. Claudi Auguste, tu nos à Palmyrenis vindica: dictum quinquies &c.* Hæc ex Trebellio Pollione, ac Flauio Vopisco: quibuscum ea, quæ in B. Augustini Ep. 110. seu potius in adductis Actis Ordinationis Eradij habentur, maxime congruunt. Inibi enim Eradium Presbyterum, populo coram, atque adstante Clero, sibi in Episcopali dignitate successorem faciens iam senex Augustinus, *Presbyterum Eradium*, inquit, *mihi successorem volo. à populo acclamatum est, Deo gratias, Christo laudes: dictum est vicies ter. Exaudi Christe, Augustino vita: dictum est sexies decies. Te Patrem, te Episcopum: dictum est octies.* Et aliquanto post, *A populo acclamatum est trigesies sexies, Deo gratias, Christo laudes. Exaudi Christe, Augustino Vita: dictum est tredecies. Te Patrem, te Episcopum: dictum est octies. Dignum & iustum est: dictum est vicies. Bene meritus, bene dignus: dictum est quinquies.* Et inferius, *Iudicio tuo gratias agimus: dictum est sedecies. Fiat, Fiat, dictum est duodecies. Te Patrem, Eradium Episcopum: dictum sexies. Deo gratias, Christo laudes: dictum est tredecies.* Et post pauca quædam, *Iudicio tuo gratias agimus: dictum est vicies sexies.* Et sub finem, *Fiat, Fiat: dictum est vicies quinquies. Dignum est, iustum est: dictum vicies octies. Fiat, fiat: dictum quaterdecies. Olim dignus, olim meritus: dictum vicies quinquies. Iudicio tuo gratias agimus: dictum tredecies. Exaudi Christe, Eradium conserua: dictum octies decies.* In vetusto instructissimæ nostræ Ambrosianæ Bibliothecæ Pontificalium ac Ritualium

Codicè M. S. ita scriptum legimus, *In Conseeratione, Coronationeque, Pontifici acclamatur his verbis, Exaudi Christe, Domino nostro N. à Deo summo Pontifici decreto & vniuersali Papæ, Vita. idque ter repetitur.* Pandulphus item Pisanus, Vir sane temporis sui doctus & diligens, cuius extant in eadem nostra Bibliotheca quorundam Pontificum Romanorum Vitæ, Paschali Secundo in nouum Pontificem electo sic acclamatum notat in eius Vita, *A Primiscrinijs & scribis Regionarijs ter acclamatum est, responsumque, Paschalem Papam Sanctus Petrus elegit.* Nicolaus Alemannus, qui nunc Vaticanam Bibliothecam honorificentissime cum maxima reipubl. litterariæ, Ecclesiæque totius vtilitate tractat, Vir sane in omni virtutum ac doctrinæ genere excellens, quarundam Acclamationum, hûc etiam pertinentium, copiam mihi ex antiquis duobus Vaticanæ Ceremonialibus humanissime fecit: sunt autē hæ, quas mox subscripsi. Ex vno quidem, hoc modo, *Expleta oratione à Pontifice, antequam Lector in ambonem ascendat, pronunciat secundo Diaconus, & tertio Cantores, respondente illis Schola, hoc modo. Exaudi Christe; respondet Schola, Domino nostro N. à Deo decreto summo Pontifici, & vniuersali Papæ, Vita. Exaudi Christe; respondet similiter, Saluator mundi, tu illum adiuua. Tertia vice, Exaudi Christe; respondet, Domino nostro N. Augusto à Deo coronato, magno & pacifico Imperatori, Vita & Victoria: per ter. Sancta Maria; respondet, Tu illum adiuua: per ter. Sancte Petre; respondet, Tu illos adiuua: per ter. Exaudi Christe; respondet, Exercitui Romanorum, & Theutonicorum, Vita & Victoria: per ter. Sancte Theodore; respondet, Tu illos adiuua: per ter &c.* Ex altero autem Codice, in hæc verba, *Dominus Papa incipit Missam, & post primam Orationem Diaconi Cardinales, Subdiaconi, & alij Ordines cum Scriniarijs faciunt laudes Domino Papæ taliter ordinato. Archidiaconus cum alijs Diaconibus & Subdiaconibus ordinatè sunt iuxta altare in duobus filis; Scriniarijs vero stantibus deorsum in Choro cum pluuialibus. Tunc Archidiaconus cum Diaconibus & alijs sic incipit laudem alta voce, Exaudi Christe; Scriniarij respondent, N. Domino nostro Papæ Vita. Iterum Archidiaconus dicit, Exaudi Christe; Scriniarij quoque respondent similiter. Tertio Archidiaconus dicit, Exaudi Christe; Scrinia-*

rij respondent sicut ante. Deinde Archidiaconus dicit, Saluator mundi: tribus vicibus: Scriniarijs totidem vicibus ei respondentibus, Tu illum adiuua. Post Archidiaconus dicit, Sancta Maria; duabus vicibus: & Scriniarij respondent duabus vicibus, Tu illum adiuua. Demum Archidiaconus dicit, Sancte Michael; duabus vicibus: Scriniarij totidem vicibus, Tu illum adiuua. Et hæc quidem hoc modo ex vetustis tum Vaticanæ, tum Ambrosianæ Bibliothecæ Ceremonialium ac Ritualium MM. SS. Codicibus; quorum verba illa, *Ter, Per ter, Tertio, Tertia vice, Tribus vicibus, Secundo, Duabus vicibus, Iterum*, id quod dicimus planum omnino faciunt. Abundant autem huiusmodi exemplis Synodica item Acta, sed reseruentur ea ad quintum librum; cum nimirum Synodicę excutientur Acclamationes. Nunc indicandum, quandonam potissimum cœperint Acclamationes in Acta publica referri, atque in ære incidi.

Con-

Consecrandarum publicis monumentis Acclamationum consuetudo quandonam potissimum inualuerit.

CAPVT XXVII.

Raiani quidem temporibus cœptas primo Acclamationes publicis consecrari monumentis, Caij Plinij ex Panegyrico ad Traianum verba hæc, superius à nobis aliam in rem prolata, aperte declarant, *Ante Orationes Principum tantum eiusmodi genere monumentorum mandari æternitati solebant* (in publica nimirum Acta referri, atque in ære incîdi, vt proxime superius scripserat Plinius) *Acclamationes quidem nostræ parietibus Curiæ claudebantur. erant enim, quibus nec Senatus gloriari, nec Principes possent.* *Has vero*, in Traianum emissas, *& in vulgus exire, & posteris prodi, cùm ex vtilitate, tùm ex dignitate publica fuit.* Traiani igitur honori videtur fuisse hoc primò delatum. post eius autem tempora factæ Principibus, atque adeo cuique, siue faustæ, siue infaustæ, Acclamationes, studiose diligenterque in Acta publica ab Historicis relatæ sunt. Quam consuetudinem si quis dixerit fuisse ab Ecclesiasticis mox Scriptoribus exceptam, retentamque deinceps ac conseruatam, id ego illi dederim sane non inuitus.

Indicatum, quibus maxime in locis solerent olim Plausus excitari fierique Acclamationes.

CAPVT XXVIII.

Iam vero tandem lubet, pro huius primi Libri clausula, summatim loca attingere, in quibus potissimum solerent olim fieri Acclamationes, Plaususque dari. Quæ sane res, licet perstricta leuiter, luminis tamen plurimum afferet ijs, quæ dicturi sumus; ob eam maxime rationem, quòd omnia pene Acclamationum genera, vt videbimus, à locis, in quibus fiebant, nomen inuenêre.

In Theatris itaque, cœterisque publicis Spectaculorum locis, inter communes populi voluptates, sunt primò natæ & adultæ Acclamationes. Exceperunt mox eas Scholæ & Auditoria. Ab his, cùm in Forum, ac Senatum, tùm in Christianorum etiam Ecclesias & conuentus penetrarunt.

Atque à Theatris quidem *Theatrales* dictæ sunt. *Scholasticæ* à Scholis, à Foro *Forenses*, *Senatoriæ* à Senatu, & ab Ecclesia *Ecclesiasticæ*. *Bellicæ* porro, ac *Nuptiales* (quod item de quibusdam alijs dicendum est) non à loco, sed à re traxerunt nomen.

FRANCISCI BERNARDINI FERRARII

DE VETERVM ACCLAMATIONIBVS, ET PLAVSV LIBER SECVNDVS,

Qui THEATRALES complectitur Acclamationes; eas nimirum, quæ in Theatris, cœterisque Spectaculorum locis fieri consueuerunt.

THEATRALIVM Acclamationum nomine quid debeat à nobis intelligi.

CAPVT I.

QVONIAM in libro primo generatim, quid esset Acclamatio, quid & quotuplex Plausus, quæ eorum nomina, in quo differrent aut conuenirent; quæ item communia essent omnibus siue Acclamationibus, siue Plausibus, vel certe possent ad ea commode reuocari, vt vires nostræ tulerunt, ostendimus: iam hinc singulas exequar Acclamationes, à THEATRALIBVS initium ducens.

THEATRO igitur, Amphitheatro, ac Circo, sua cuique ac propria fuisse ludorum ac spectaculorum genera, ignorat nemo. in Theatro tamen vno omnes pene ludos identidem exhibitos, testificatur Apuleius, dum in 4. Floridorum libro, de Carthaginis Theatro verba faciens, *Hîc*, ait, *Mimus hallucinetur, Comœdus sermocinatur, Tragœdus vociferatur, Funerepus periclitatur, Præstigiator furatur, Histrio gesticulatur, cœterique omnes Ludiones ostentant populo, quod cuiusque artis est*. Qui sane ludi omnes, licet dissimiles essent inter se, maximeque diuersi, similimas tamen omnino, ac ferme easdem habuêre populi Acclamationes. Atque hanc maxime ob causam placuit, omnes omnium ludorum, ac spectaculorum Acclamationes & vnum in hunc librum colligere, & vnico etiam THEATRALIVM nomine appellare. hoc quoque lubentius, quòd THEATRVM & pro *Spectaculis*, & pro *Spectatoribus*, fuit quandoq; ab Auctoribus scribendo vsurpatum.

Illustribus quandoque Viris in Theatrum introeuntibus à spectante populo honoris causa assurrectum, acclamatum, & plausum.

Communior, ac fere consueta *THEATRALIUM* Acclamationum formula, *FELICITER*.

CAPVT II.

IN THEATRO igitur, hoc est, in omni ludorum ac spectaculorum loco, fauste acclamatum & plausum obseruo, non ijs modo, qui spectaculorum erant ac ludorum actores, sed ipsis etiam quandoque spectatoribus. Atque, vt hoc neque semper, neque omnibus fiebat, sic erat illud omnium fere spectaculorum consuetum & quasi solemne. Vtrumque, exorsus à posteriori prius, pergam pluribus patefacere.

Illustribus itaque, vel dignitate, vel doctrina, vel nomine Viris, in Theatrum introeuntibus, consueuisse spectantem populum honoris causa assurgere, fauste acclamare, atque etiam applaudere, Tranquillo Suetonio teste dicimus, apud quem ita in Octauio Augusto scriptum legitur, *Eisdem*, de Augusti filijs loquitur Suetonius, *prætextatis adhuc aßurrectum ab vniuersis in Theatro, & à stantibus plausum, grauissime questus est*. Quam Augusti querelam, morem nostrum apposite firmantem, his verbis Dio persequitur in lib. 54. *Tiberium increpauit*, Augustus, *quòd ludis votiuis, quos pro suo reditu faciebat, Caio iuxta se sedem dedisset: populumque obiurgauit, quod plausu, & laudibus prosequutus esset*. Idipsum autem

tem confirmant plane eiusdem Dionis verba ex lib. 72. hoc pacto conscripta, *Tum nos magna voce dicebamus multa, in Commodum*, qui in Theatro aderat præsens, *illud autem crebro, Dominus es. Primus es. Omnium felicissimus vincis. Ab æuo vinces. Amazonie vincis. Multi ex reliqua plebe ne introibant quidem in Theatrum.* Cognoscitur hoc idem ex Philosopho Seneca, dum in epistola 29. ait in hunc modum, *Cæterum, si te videro celebrem secundis vocibus vulgi, si, intrante te, clamor, plausus, & pantomimica ornamenta obstrepuerint; si tota te ciuitate fœminæ, puerique laudauerint; quid ni ego tui miserear, cum sciam, quæ via ad istum fauorem ferat?* atque etiam ex Plutarcho, in Sertorio ita scribente, *Tribuit ei, Sertorio, & populus Romanus pro his rebus magnifice gestis honorem. introeuntem siquidem in Theatrum populus excepit plausu, & acclamatione; quod genus honoris Viri etiam illustres, & seniores raro consecuti sunt.* Horatius quoque, & Martialis hanc eandem consuetudinem approbant; is quidem in Ode 2. libri primi scribens hoc pacto,

——— datus in Theatro
Cum tibi plausus,
Care Mœcenas &c.

& in Ode 17. libri 2.

——— cum populus frequens
Lætum Theatris ter crepuit sonum.

Alter vero in lib. 6. epigr. 34. sic canens,

Quæque sonant pleno voceq; manuq; Theatro,
Cum populus subiti Cæsaris ora videt.

Fit item ab Auctore Dialogi de Oratoribus (siue Tacitus ille sit, siue Quintilianus) istius moris non obscura mentio, cum ait, *Malo securum & secretum Virgilij secessum, in quo tamen neque apud diuum Augustum gratia caruit, neque apud populum Romanum notitia. Testes Augusti Epistolæ, testis ipse populus, qui, auditis in Theatro versibus Virgilij, surrexit vniuersus, & forte præsentem, spectantemque Virgilium veneratus est, sic quasi Augustum.* quæ extrema verba fidem perspicue faciunt, primarijs duntaxat, vt dicebamus, illustribusque Viris, in Theatrum introeuntibus, factas à populo hasce honoris significationes. id quod etiam ex Plutarcho, & Sue-

tonio

tonio in ijs, quos proxime ſuperius protuli locis, manifeſto intelligitur.

Cæterũ nonpaucæ fuerunt, eæque variæ, THEATRALIVM huiuſmodi Acclamationum formulæ; ſed illa communior, ac fere conſueta, quam vnica voce, FELICITER, conceptam pronunciabant. *Præſedit*, ait Suetonius in Tiberio Claudio, *nonnunquam ſpectaculis in [illegible] vicem, acclamante populo, FELICITER*. Idem Suetonius in Flauio Domitiano, *Acclamari etiam*, inquit, *in Amphitheatro epulari die libenter audijt, Domino, & Dominæ, FELICITER*. Plutarchus in Galba, *Cum ederetur aliquando ſpectaculum, tribunique militum, ac turmarum ductores ſolemne illud Romanorum, FELICITER, Galbæ precarentur &c.* Florus tandem in lib. 3. cap. 4. de Bello Cymbrico, *Eodem die, quo geſta res eſt viſi pro æde Caſtoris, & Pollucis iuuenes laureati Prætori litteras dare, frequenſque in ſpectaculo rumor Victoriæ Cymbricæ, FELICITER, dixit*. Verum hæc nimium multa, ex quibus tamen, Illuſtribus Viris Theatrum ad ſpectacula intrantibus aſſurrectum à populo, plauſum, & acclamatum, FELICITER, manifeſtum eſt. Reliquas Theatri Acclamationes non hîc profero, quòd & in promptu ſitæ ſint, & toto in Opere opportune producantur. earum tamen formulæ aliquot inſigniores, nec omnibus ſatis cognitæ, in ſeptimo aperientur libro.

Acclamatum ijs, & plausum, qui spectacula, & ludos agebant. *PLAVDITE*, seu, *VALETE ET PLAVDITE*, vsitatam fuisse Comœdiarum, Tragœdiarumque clausulam.

CAPVT III.

Vamuis res ista admodum dubia non sit, haud tamen alienum erit, Veterum locis aliquot, quasi testibus, eam confirmare. Marcus igitur Cicero testificatur, ijs in Theatro acclamatum, & plausum, qui nouam Marci Pacuuij de Pylade & Oreste fabulam recitabant. eius verba in Lælio sunt hæc, *Qui clamores tota cauea nuper hospitis & amici mei Marci Pacuuij in noua fabula? cum, ignorante Rege, vter eorum esset Orestes; Pylades Orestem se esse diceret, vt pro illo necaretur; Orestes autem, ita vt erat, Orestem se esse perseueraret. Stantes plaudebant in re ficta; quid arbitramur in vera fuisse facturos?* Neroni item in Theatro cithara canenti factas Acclamationes, Plaususq; datos, commemorant Suetonius, Tacitus, & Dio. *Adolescentulos*, inquit Suetonius in Nerone cap. 20. *equestris ordinis, & quinque amplius millia è plebe robustissimæ iuuentutis vndique elegit, qui diuisi in factiones Plausuum genera condiscerent, operamque nauarent cantanti sibi.* Tacitus autem in 14. Annalium lib. ait in hunc modum, *Postremo ipse*, Nero, *scenam inscendit, multa cura tentans citharam &c. Tuncque primum conscripti sunt Equites Romani, cognomento Augustanorum, ætate ac robore conspicui. Hi dies ac noctes plausibus personare; formam Principis, vocemque, Deûm vocabulis appellantes.* & in lib. 16. *Primo carmen in scena recitat*, Nero, *mox flagitante*

Vulgo ingreditur Theatrum, cunctis citharæ legibus obtemperans. Et plebs quidem Vrbis, Histrionum quoque gestus iuuare solita, personabat certis modis, plausuq; composito. Planius omnino Dio in lib. 61. *Ipse quoque Nero in Theatrum prodit &c. Stetitque Cæsar in scena habitu Citharædi. Assistebant ei Burrus, & Seneca, vt magistri, suggerentes aliquid; cumque dixisset, plaudebant manibus, & vestimentis, & reliquos ad idem faciendum inducebāt. Erant ob eam causam parata quinque millia militum, qui, Augustales nominati, incipiebant eum laudibus extollere: post hos cæteri omnes inuiti acclamare cogebantur. Tum licebat audire, qui ita dicerent, Quàm pulcher Cæsar, Apollo, Augustus &c.* Rem eandem Tertulliani quoque verba ex cap. 25. libri de Spectaculis satis superq; sic declarant, *Sed Tragœdo vociferante, exclamationes ille alicuius Prophetæ retractabit: inter effœminationis modos Psalmum secum comminiscitur; &, cum Athletæ agent, ille dicturus est, repercutiendum non esse. poterit & de misericordia amoueri defixus in morsus vrsorum, & spongias retiariorum. Auertat Deus à suis tantam voluptatis exitiosæ cupiditatem. Quale est enim de Ecclesia Dei in Diaboli Ecclesiam tendere? De cœlo, quod aiunt, in cœnum? Illas manus, quas ad Dominum extuleris, postmodum laudando histrionem fatigare? Ex ore, quo, Amen, in sanctum protuleris, gladiatori testimonium reddere? εἰς αἰῶνας, alij omnino dicere, nisi Deo Christo?* Sed plura hac de re Veterum testimonia proferre, nihil nunc necesse est.

Addam tamen, Vsitatâ illa Comœdiarum, Tragœdiarumque clausula, siue vnica voce, PLAVDITE, seu duabus, VALETE, ET PLAVDITE, concepta, hoc idem apertissime confirmari. Atque eam quidem (quæ à grege interdum, sępius ab eo, qui postremus in scenam introducebatur, pronunciari solebat) videre est in omnibus Terentij Comœdijs, & in Plauti non paucis. ad illamque omnino respexêre Horatius, M.Cicero, Suetonius, Apuleius, & Quintilianus ex prophanis, ex nostris autem Tertullianus: quorum loca alibi producuntur. Nunc THEATRI voces, FAVOR, &, FAVERE, consideremus.

FAVOR, &, *FAVERE*, maxime propria fuisse Spectaculorum verba. Exprimi ijs non tacitam modo, & occultam animi beneuolentiam, sed quæ voce etiam, ac gestu significaretur. atque adeo hac vna, *FAVORIS*, voce faustas omnes spectaculorum Acclamationes, & Plausus comprehendi consueuisse.

CAPVT IV.

Voniam voces istæ, *FAVOR*, &, *FAVERE*, sunt & Theatri omniumque spectaculorum maxime propriæ, & vsurpatæ crebro ab ijs, qui scribendo *Theatralium* meminere Acclamationum, ac Plausuum: Quoniam item vis earum, ac significatio non vna est, nec satis cognita videtur recentioribus quibusdam, licet alioqui eruditis, Scriptoribus. idcirco placet, nunc de ijs nonnulla, ad id, quod mihi proposui, omnino pertinentia, diligenter inquirere. Atque hoc quidem in capite illud aperiemus, Vocibus huiusmodi, non tacitam modo, & occultam significari olim consueuisse spectantis populi beneuolentiam, sed quæ voce etiam, ac gestu exprimeretur; atque adeo vnica *FAVORIS* voce faustas omnes spectaculorum Acclamationes, & Plausus fuisse comprehensas. Ouidius igitur in 3. Amorum libro Elegia 2. Circenses equorum ludos, quorum ipse Spectator erat, describens, hæc ait inter cætera,

Sed iam pompa venit, linguis, animisque fauete.

quo

quo loci vides, non animo duntaxat, sed & voce fautum. Id quod etiam in 5. Aeneidos libro expressit non obscure Virgilius, dum fauentum studijs, ac plausibus ipsa resonare nemora canit,

Tum plausu, fremituque virûm, studijsque fauentum
Consonat omne nemus. ———————

Seneca item, faustas vulgi in Theatro Acclamationes, Plausus, & pantomimicorum ornamentorum strepitum, vno omnia FAVORIS nomine appellat, *Cæterum*, ait in extrema 29. epistola, *si te videro celebrem secundis vocibus vulgi si, intrante te, clamor, plausus, & pantomimica ornamenta obstrepuerint; si tota te ciuitate fœminæ, puerique laudauerint: quidni ego tui miserear, cum sciam, quæ via ad istum FAVOREM ferat?* Ab istis non longe discedit Plinius; nam in epist. 6. libri 9. colorum factiones in certaminibus Circi commemorans, ipsa etiam equorum nomina inter *fauendum* quandoque clamitata adfirmat, *Miror*, inquit, *tot millia virorum tam pueriliter identidem cupere, currentes equos, insistentes curribus homines videre. Si tamen aut velocitate equorum, aut hominum arte traherentur, esset ratio nonnulla. Nunc FAVENT panno, pannum amant; &, si in ipso cursu, medioque certamine, hic color illuc, ille huc transferatur, studium, FAVORque transilit, & repente agitatores illos, quos gratia procul noscitant, quorum clamitant nomina, relinquent.* Lampridius in Commodo Antonino, de Commodo ipso loquens, *Sane*, ait, *cum illi sæpe pugnanti, vt Deo, populus FAVISSET.* idest, Deum, illum inter acclamandum appellasset. Aeque aperte Spartianus in Pescennio Nigro, *Huic ob detestationem Iuliani primis Imperij diebus ita Romæ FAVTVM est, vt inter lapidationes, execrationesque omnium illi feliciter optarent, illum Principem insuper, & illum Augustum populus acclamaret.* Nec multo secus de hisce vocibus, FAVOR, &, FAVERE, videntur mihi sensisse ex nostris Hieronymus, Augustinus, Sidonius Apollinaris, Cassiodorus, & Africanus Corippus. Nam B. Hieronymus ad Pammachium scribens in epist. 26. *Hæc*, inquit, *dico: non quòd de ardore mentis tuæ quidquam dubitem, sed quo currentem impellam, & acriter dimicanti feruorem FAVORE augeam.* alludens scilicet ad spectaculorum FAVOREM.

REM. Et in epist. 83. quæ est ad Oceanum, *Heri Cathecumenus, hodie Pontifex; heri in Amphiteatro, hodie in Ecclesia; vespere in Circo, mane in altario; dudum FAVTOR histrionum, nunc Virginum consecrator*. & non multo post, *At nunc plerosque cernimus vel FAVOREM populi in aurigarum morem pretio redimere, vel tanto omnium hominum odio viuere, vt non extorqueant pecunia, quod mimi impetrant gestibus*. Beatus Augustinus in libr. de Cathechizandis rudibus cap. 16. *Studijs autem spectaculorum*, ait, *fiunt Dæmonibus similes, clamoribus suis incitando homines, vt se inuicem cædant. Si autem horrendas aduersus inuicem inimicitias eos exercere cognouerint, siue sunt Athletæ, qui appellantur, siue Scenici, qui & Thymelici, siue Aurigæ, siue Venatores; quos miseros, non solum homines cum hominibus, sed etiam homines cum bestijs in certamen pugnamque committunt; quo maiore aduersus inuicem discordia furere senserint, eo magis amant & delectantur, & incitatis FAVENT, & FAVENTES incitant*. Apollinaris Sidonius in Narbone,

Raucus corda ferit fragor FAVENTVM.

Cassiodorus lib. 3. Variarum epist. 51. ad faustum Præpositum, *Is*, de Thomato auriga loquitur, *frequenter victor per diuersorum ora volitauit, plus vectus FAVORE, quàm curribus. suscepit partem populi protinus inclinatam, & quos ipse fecerat tristes, laborauit iterum reddere lætiores*. Africanus demum Corippus in quarto de Ludis Iustini Cæsaris libro,

Omnia roboribus sternunt loca plana politis,
Coniungunt tabulas, & ferri nexibus arctant,
Quæ pondus, strepitusque Virûm, motusq; FAVENTIS
Ferre queat populi ———

& paulo post,

Disposuere gradus; queis staret in ordine longo
Diuisum in turmas, atque in sua corpora vulgus;
Posset & exertas ad munera tendere palmas,
Liberius spectare oculis, manibusque FAVERE.

Ex quibus omnibus plane licet intelligi, non tacitam modo ijs vocibus, FAVOR, &, FAVERE, exprimi solitam spectantis populi beneuolentiam, sed quæ voce etiam, ac gestu

signi-

significaretur. Atque hîc quidem non mihi queo temperare, quin Cæsarij, Nazianzeni Gregorij fratris, locum producam, qui vniuersum pene FAVENDI morem exprimit apertissime. Totus iste locus ex Dialogo 5. sic Latine sonat, *Libet illos imitari, qui ludos Equestres perlubenter spectant. Solent ij cursuum in certaminibus ad eos, quos FAVORE suo complectuntur, tametsi ad summam illi celeritatem nihil reliqui faciant, victoris tamen studio de sellis, gradibusque superioribus, quasi toto cum viscerum motu, acclamatione vti; oculisque vnà cum cursu circumactis, aurigam, vti quidem arbitrantur ipsi, maiorem ad impetum excitant. Quin & equos acclamando hortantur, proque flagello manum ad eos protendunt, & indice digito proximos sibi feriunt. neque malas tantum fricant, sed nonnunquam etiam dentem exacuunt, & vultu minantur, & totos se ad stadij cursores erigunt, digitisque gesticulando, quæ facere sibi ad consequendum præmium videntur, indicant.*

Hæc de FAVORE apertissime Cæsarius. Vt iam satis constet, & spectaculorum verba fuisse, vt sæpius dictum est, FAVOR, &, FAVERE; & non sine vocibus, ac gestibus vsurpata à spectante populo; atque adeo hac vna voce, FAVOR, consueuisse faustas omnes spectaculorum Acclamationes, & Plausus comprehendi.

POLLICIS VTRIVSQVE COMPRESSIONE significatum olim THEATRI FAVOREM.

CAPVT V.

Orro alia quoque erant externa signa, & gestus, quibus soleret olim exprimi FAVOR iste, ac significari. *Pollicis nimirum vtriusque compressio, agitatio Vestium, atque Orariorum concussio*. Quæ tria si nunc patefecero, operæ pretium, vt ego sentio, non mediocre me facturum crediderim.

Atque in *pollicis* quidem *vtriusque pressu* fuisse antiquitus FAVORIS, ac studij significationem, planissime docet Caius Plinius Historiæ Naturalis lib. 28. cap. 2. scribens in hunc modum, *POLLICES, cum FAVEAMVS, PREMERE etiam prouerbio iubemur*. Ex quibus Plinij verbis hoc amplius apparet, iam in prouerbium abijsse, *Premere pollices*, de eo, qui quoquo pacto *faueret*. Cognoscitur autem hoc idem ex verbis Horatij manifeste in epistola 18. libri primi hæc scribentis,

Consentire suis studijs, qui crediderit te,
FAVTOR VTROQVE tuum laudabit POLLICE ludum.

Quo loci vides, *pollicis vtriusque compressionem* pro summo *fauore* positam. quicquid de hoc Horatij loco existimarint Porphyrion, & Acron: quorum opiniones inferius in cap. 13. sedulo, matureque examinamus. Iam ad Vestium agitationem pergo.

VESTES quandoque MOTAS ad FAVOREM IACTARE, seu MOVERE TOGAM, quid sit Ouidio, nunc primum explicatur, confutata eruditorum opinione. VESTIBVS olim CONCVSSIS, ac MOTIS, quemadmodum fit nunc agitata manu, vocatos eos, qui adesse iubebantur, atque accedere.

CAPVT VI.

Rant vtique fauentum studia in spectaculis adeo ardentia, vt inter fauendum non fauste duntaxat acclamarent, ac plauderent, pollicesque comprimerent, quemadmodum proxime superius exposuimus, sed & *Vestes ipsas* quandoque *agitarent, ac concuterent*. Hanc sane rem Dionis Cassij verba ex lib. 61. Burri, ac Senecæ, totiusque spectantis populi studium ac fauorem in Neronem publice cithara canentem commemorantis, planissime declarant. *Ipse Nero*, inquit Dio, *in Theatrum prodijt. Stetitque Cæsar in scena habitu Citharedi. Assistebant ei Burrus, ac Seneca, vt magistri, suggerentes aliquid; cumque dixisset, plaudebant manibus*, & *VESTIMENTIS, & reliquos ad idem faciendum inducebant*. Aristænetus quoque in libri primi epist. 26. de populi fauore in pantomimam Panaretam verba faciens, sententiam hanc eandem sic confirmat, *Populus interea rectus, ac mirabundus adstat, & voces alternas melodice respondet, manusque mouet, & VESTEM QVATIT*. Idipsum docent illa Philostrati in Arrichione, hoc modo

conuersa, *Clamant exilientes à sedibus, atque hi quidem mouent manus, illi VESTEM, isti tolluntur à terra, nonnulli cum vicinis hilariter luctantur*. Sardianus item Eunapius in Sophista Iuliano testificatur, dicentis Proæresij eloquentiam admiratum Proconsulem, Theatrali more exiluisse, plausisse manibus, ac vestem concussisse, *Ad quod verbum*, ait Eunapius, *repente à sede sua prosiluit Proconsul, purpureamq; TOGAM EXCVTIENS, iuuenis ad morem, grauis ille, & inexorabilis Iudex Proæresium plausu excepit*.

Etiam Ouidius in eorum numerum, qui *vestium* ad fauorem *concussarum* meminerint, à doctis hominibus adscribitur. In eis sunt Isaacus Casaubonus in suis ad Augustæ Historiæ scriptores notis, & Iulius Cœsar Bulengerus, vir antiquitatis bene peritus, in libris de Circo. Operæ pretium autem puto, verba ipsa Ouidij apponere, quòd vtilia cognitu hanc in rem non pauca habeant; atque etiam interpretari, quòd eorum sententia paulo obscurior erroris ansam Casaubono, & Bulengero præbuerit. Est igitur apud Ouidium in tertio Amorum libro Elegia 2. his ipsis verbis scriptum,

Maxima iam vacuo Prætor spectacula Circo
Quadriiuges æquo carcere misit equos.
Cui faueas, video: vincet cuicunque fauebis;
Quid cupias, ipsi scire videntur equi.
Me miserum, metam spatioso circuit orbe;
Quid facis? admoto protinus axe subi.
Quid facis infelix? perdis bona vota puellæ;
Tende, precor, validâ lora sinistra manu.
Fauimus ignauo; sed eum reuocate Quirites;
Et date IACTATIS vndique signa TOGIS;
En reuocant; at ne turbet TOGA MOTA capillos &c.

Quo in loco de equorum certaminibus in Circo verba fieri perspicue apparet. de qua re quatuor minimum hûc spectantia dici cernimus: primum, *Equorum agitatori fautum à spectatoribus*; alterum, *Ignauum eundem fuisse, & minime bonum agitatorem*; tertium, *De cursu ob id deductum à Quiritibus, ac reuocatum*; postremum, *IACTATIS TOGIS data ab ijsdem Quiritibus signa*. Quorum omnium, quod extremum est,

est, id difficultatem habet. Nam Bulengerus, & Casaubonus, ad fauorem omnino *iactatas* eo loci *togas* sunt arbitrati. ego vero firme asseuero, ex ijs Ouidij verbis aliud nihil elici posse, nisi *motas* à Quiritibus *togas*, vt *eo signo de cursu ignauus reuocaretur agitator*. Ouidius ipse, quid senserit, apertissime nobis declarat; cum enim, & ignauo fautum, & ob id reuocandum eum dixisset,

Fauimus ignauo, sed eum reuocate Quirites.

ea subiecit illico, quibus nimirum solerent de cursu reuocari agitatores,

Et date IACTATIS vndique signa TOGIS.

Quod vero sequitur proxime adiectum,

En reuocant; at ne turbet TOGA MOTA capillos &c.

sententiam habet huiusmodi, vt eo signo, *togæ* videlicet *iactatione*, vere fuerit agitator reuocatus. Id quod ex eo quoque potest facillime perspici, quòd idem ille agitator & iterauit cursum, &, diligens magis ac fortior factus, palmam deinde certaminis accepit: quæ quidem præstari minime potuissent, nisi reuera fuisset ille reuocatus. hæc itaque subdit Ouidius,

Iamque patent iterum reserato carcere postes,
Et volat admissis discolor agmen equis.
Nunc saltem supera, spatioque insurge patenti;
Sint mea, sint Dominæ fac rata vota meæ.
Sunt Dominæ rata vota meæ; mea vota supersunt,
Ille tenet palmam, palma petenda mea est.

In quibus debent ea præcipue verba animaduerti, ITERVM, NVNC SALTEM SVPERA, ILLE TENET PALMAM, apertissime id quod dicimus exprimentia. Ac iocari quidem Ouidium isto loco, & salibus ad hilaritatem more suo vti cernimus; si quæ tamen dicit, omnia ad Circi consueta reuocentur, cumque nostra interpretatione conferantur; & apte, congruenterque loquutum Ouidium, & eadem sensisse, quæ nos, paruo negotio quiuis vnus deprehendet. Quapropter neq; Casaubonus, neq; Bulengerus audiendi sunt, cum ex hoc Ouidij loco, *togas* fuisse AD FAVOREM *motas*, *& iactatas*, narrant.

Ac ne quid prætermittam eorum, quæ lucem possint aliquam

quam afferre huic rei, erutamque à nobis ex Ouidio *de togæ iactatione ad reuocandos agitatores* sententiam magis ac magis stabilire, placet locos aliquot producere, ex quibus appareat, Morisolim fuisse, *vt vestium agitatione & motu* (quemadmodum fit nunc agitata manu, eaque subinde veluti ad nos reuocata) *compellarentur, ac reuocarentur ij, qui adesse iubebantur, atque accedere*. Virgilius equidem in 8. Aeneidos libro Nilum inducit, fugientes & victos, *vestium agitatione & motu ad se vocantem*; inquit enim,

Contra autem magno mærentem corpore Nilum,
Pandentemq; sinus, & TOTA VESTE VOCANTEM
Cæruleum in gremium, latebrosaq; flumina victos.

Apud Philostratum etiam Imperator Hadrianus Heliodorum Sophistam concussa manu, *motaque veste* ad se *vocauit*; ait enim in ipsius Heliodori Vita, *Ad hæc exiliens Imperator, Equidem, inquit, talem Virum, qualem nunquam meo tempore noueram, inueni: Mox Heliodorum ita compellatum concussa manu, CHLAMYDISQVE SINV VOCAVIT*. Ausonius item, *Vestium motu* à Fluuio Sarauuo *compellatum* se, cecinit in Mosella,

Nauiger vndisona dudum me mole Saraunus
TORTA VESTE VOCAT ———

Quod si quis huc etiam posse referri opinabitur, quæ tradidit Flauius Vegetius in lib. 3. cap. 5. de *Veste* à belli duce *moueri solita ad aliquid mute significandum*, id ego illi concesserim non inuitus. Vegetij verba ex eo, quem dixi, loco, sunt hæc, *Præterea manu aliquid, vel flagello, more barbarico, vel certe MOTA QVA VTITVR VESTE, SIGNIFICAT*. Vt tandem minime mirum videri debeat, *si togæ iactatione compellatos olim, ac reuocatos* in Circo equorum agitatores ex Ouidio confecerimus. Ac de Ouidij loco, quo Bulengeri, ac Casauboni sententia nitebatur, hæc quidem hactenus. Venio ad *Oraria, ad fauorem* quandoque solita *agitari*.

ORARIA quoq; *AD FAVOREM* interdum *CONCVSSA ET AGITATA*. Imperatorem Aurelianum fuisse huiusce consuetudinis principem, & auctorem. Penetrasse nonnunquam eandem consuetudinem in sacros etiam Christianorum Conuentus.

CAPVT VII.

MOVEBANTVR igitur nonnunquam VESTES, ET AGITABANTVR AD FAVOREM: Verũ, cum id fortasse non satis commode fieret, dedit hoc Aurelianus Imperator, vt liceret populo Romano, ad eundem fauorem exprimendum, *Vestium* loco *Orarijs* vti; quòd ista scilicet essent parabilia magis, minusque incommode concuterentur. Atque hoc Flauio Vospico teste dicimus, apud quèm ita in ipsius Valeriani Vita scriptum legitur, *Sciendum tamen, congiaria illum*, de Aureliano sermo est, *ter dedisse &c. ipsumque primùm donasse ORARIA populo Romano, quibus vteretur AD FAVOREM*. Ex quibus Vospici verbis illud etiam elucet, *Instituti huius auctorem* fuisse Imperatorem Aurelianum. Introductam porro ab Aureliano consuetudinem, non Theatra modo, cæterique spectaculorum loci, sed & sacri ipsi quandoque Christianorum conuentus excepe-runt, ac retinuerunt. Siquidem & Concionanti Chrysostomo *fauit* non raro audiens populus, *præmollia iactando ami-*

cula,

cula, & *fasciolas* (ORARIA intellige, vt non multo post patebit) & Samosatenus Paulus, itidem Concionans, ab Auditoribus suis non modo acclamari sibi, ac plaudi, sed *Oraria* etiam ad Theatri morem *moueri* expectabat. Nobis hoc de Chrysostomo Alexandrinus Georgius narrat in eius Vita, cum ait, *Demirabantur omnes sapientiam munifico ac liberali Dei dono illi infusam; quodque tanta facilitate dissolueret Auditoribus, quæ in diuersis scripturis occurrebant, perquam difficilia interpretatu, & vix cuiquam perceptibilia, quare ipsius Conciones excipiebant Plausu, ipsum ferientes aerem: illi quidem IACTANDO PRAEMOLLIA AMICVLA, alij autem cutzulôn pennulas quatiendo, alij item FASCIOLAS &c.* De Paulo adfirmat Cœsariensis Eusebius, si quid est quod ipsius verbis, quæ Ruffinus recitat in Historia Ecclesiastica lib. 7. cap. 26. possimus credere. *Verbum*, inquit, *faciens ad plebem, iactare supra modum dexteram, ac palmam fœmori illidere, pede quoque subsaltare, ac scabellum ferire cum sonitu. Ab Auditoribus vero non fauorem, neque plausum sperare solum, sed Theatrali more ORARIA sibi MOVERI expectabat, & vocem tanquam de caueis dari.* Sed nos quomodo consuetudo ista *iactandi ad fauorem Oraria* in sacros etiam ipsos Christianorum conuentus irrepserit, vberius & enucleatius loco docebimus, cum Ecclesiasticas nimirum aperiemus Acclamationes. Nunc explicandum est, Quæ sit *Orariorum in fauendo* nominis Origo, forma, & vsus.

ORARIORVM ad fauorem AGITATORVM quæ ſit nominis Origo, quæ forma, qui vſus, aperitur commodius, quàm quomodo eruditi Viri docuerint.

CAPVT VIII.

Xpediam rem totam paucis hoc loco, quòd alibi iuſtum ei Syntagma deſtinarim.

ORARIVM igitur, ex primo ac præcipuo ſui vſu, *linteum erat abſtergendo ori paratum, longiuſculum, modiceque latum ad faſciarum formam. Ac linteum* quidem fuiſſe, ſatis indicat Ruffinus, dum Euſebij locum, quem nos proxime ſuperiori capite adduximus, de Samoſateno Paulo conuertens, vbi eſt in Euſebio ὀθόνη, *Orarium* ibi tranſtulit Ruffinus. τοῖς μὴ, ait Euſebius, ἐπαινοῦσι μηδὲ ὡς ἐν τοῖς θεάτροις κατασείουσι ταῖς ὀθόναις. Ruffinus autem, *Ab Auditoribus vero non fauorem, neque plauſum ſperare ſolum, ſed Theatrali more ORARIA MOVERI ſibi expectabat.* Quis autẽ vel tinctus Græcis litteris neſcit, id Græcis ὀθόνην ſignificare, quòd *linteum* Latinis? Idipſum etiam ex eo maniſeſte oſtenditur, quòd à probatis auctoribus, Græcis, & Latinis, conſunduntur ſæpe iſta, *Sudarium*, *Semicinctium*, φώσσον, & *Orarium*; alterum promiſcue pro altero, tanquam synonima, vſurpantur; & quod vnius duntaxat proprium videbatur, omnibus non raro tribuitur. In Etymologico magno ita eſt, φώσσον, σίνδων. λέγεται δὲ οὕτω καὶ ὁ παρὰ Ῥωμαίοις καλεῖται ὠράριον. Vt ſit Latinis *Orariũ*, quod φώσσον Græcis. Heſychius, Σιμικίνθια, φακεόλια, ζωνάρια, ὠράρια. Suidas, Σιμικίνθιον, φακεόλιον, ὁ σουδάριον. Etiam Beatus Hieronymus in Epiſtola 2.

quæ est ad Nepotianum, *Ridiculum*, ait, *& plenum dedecoris est, referto marsupio, quòd SVDARIVM, ORARIVMQVE non habeas, gloriari*. Hæc omnia porro, φώασον, *semicinctium*, & *sudarium*, *lintea* fuisse nemo ignorat. Siquidem de primo sic scriptum videas in eodem Etymologico Magno, φώασον, λινοῦν τι, *linteum quid*. De *Sudarijs*, & *Semicinctijs* idonei sunt Auctores Oecumenius, & Theophylactus in cap. 19. Actuum Apostolicorum. ille quidem, *SVDARIA*, inquiens, & *SEMICINCTIA, vtraque existimo LINEI generis fuisse*. Alter vero sic scribens; *SVDARIA, & SEMICINCTIA LINEA sunt vtraque*. B. quoque Hieronymus proxime adducto superiori loco sententiam hanc planissime confirmat, cùm *Sudarium*, & *Orarium* vestes *lineas* appellet, & *lineum* amictum. *Non absque amictu LINEO*, inquit, *incedere, sed pretium vestium LINEARVM non habere, laudabile est. alioquin ridiculum, & plenum dedecoris est, referto marsupio, quod SVDARIVM, ORARIVM que non habeas, gloriari*. Videri vtique potest idem Hieronymus hûc etiam respexisse, cùm ad Caput 3. Micheæ scripsit in hæc verba; *Quid prodest circa collum ad abstergendos sudores LINTEOLVM non habere? quid iuuat esse μονοχίτωνος, & præferre habitu paupertatem, cum marsupium nostrum vniuersa pauperum turba suspiret?* Scilicet *linteoli* nomine *ad abstergendos sudores* aliud nihil meo iudicio significare voluit Hieronymus, quàm *Sudarium*. Quas ob res *lintea* fuisse ista omnia, satis iam patere arbitror: Ex quo, vt & *Orarium* fuerit *linteum*, perspicue sequitur.

Ad id autem primo factum *ORARIVM*, vt *os*, seu *faciem abstergeret*, multa sunt quæ probent. Diximus paulo ante, hæc duo, *Orarium*, & *Sudarium*, confundi sæpe scribendo ab Auctoribus, & promiscue alterum pro altero poni; cum vero certum sit, *Sudarium*, quemadmodum & ipsa nominis notatio satis ostendit, & tradunt diserte ijdem illi, quos modo supra nominaui, Hieronymus, Oecumenius, & Theophylactus, vt de cæteris nunc taceam, *linteum fuisse ad tergendos sudores paratum*, fateri omnino necesse est, ipsum quoque *Orarium* ad *Oris*, seu *faciei sudores abstergendos* olim adhiberi consueuisse. Hoc idem significari ab Aurelio quoque Prudentio firme asseuero, cum in primo περὶ στεφάνων, hymno,

Oris pignus appellat *Orarium*, ita canens,

Hic sui dat PIGNVS ORIS, vt ferunt ORARIVM.

Sed apertissime Beda in Martyrologio, octauo Idus Februarij, scribens hoc pacto, *Dorothea ducta ad locum pœnarum, vbi & passa est, cum à Theophylo quodam Scholastico irrideretur; quod, ad Paradisum vadens, à sponso suo Christo rosas, & mala ei mitteret, quæ statim promisit, se esse missuram. Vbi ergo ventum est ad locum, in quo iugulanda erat, paulisper oratione facta, protulit ORARIVM suum, & vocato ad se quodam puerolo annorum sex, misit Theophylo dicens, Dic ei, Dorothea ancilla Dei mittit tibi mala de Paradiso sponsi sui Christi. Is accipiens, & gratias agens, quòd petitionem eius impleßet, cœpit sibi FACIEM TERGERE, tantaque repente suauitate perfusus est, vt tota mente mutaretur &c.* Hactenus Beda; cuius loci ea maxime verba, *cœpit sibi faciem tergere*, attento animo considerari oportet; rem enim nostram apertissime confirmant.

Itaque ab ORE qui ORARIVM nomen inuenisse opinatus est in suis ad Flauium Vopiscum Notis & Emendationibus, is vere indicauit: & illi ego libentissime assentior. quicquid de Græca vocis huius deriuatione tradiderit eruditissimus alioqui Balsamon in suis ad Canonem 22. Synodi Laodicenæ Commentarijs, & ex eo Matthæus Blastares in Conciliorum Synopsi M. S.; quorum opiniones examinamus alibi diligenter, ac reijcimus.

Iam vero, quod ad *formam* attinet *Orariorum*, erant ea omnino *ad fasciarum formam longiuscula, ac modice lata*. Vt autem ita sentiam, facit in 22. de Ciuitate Dei libro cap. 8. Beatus Augustinus; quo in loco, de eo agens, cui delapsus sede sua oculus in maxillam deciderat, *Tunc*, ait, *sicut potuit, oculum lapsum, atque pendentem, loco suo reuocatum ligauit ORARIO*. Quod autem *Orarium* Augustinus, idipsum in re simillima Euagrius vocat τελαμῶνας, hoc est, *Fasciolas*. sic enim scriptum est apud eum in Histor. Ecclesiastica lib. 4. cap. 7. ex Christophorsoni interpretatione, *Ioannes Chuzubites, postquam vxori Arcesilai alterum oculum radio effossum audiuit, propere ad illum contendit, plagam, quam acceperat, conspicaturus; vbi autem vidit pupillam penitus excidisse, &*

oculum ſede dilapſum; cuidam ex Medicis, qui eò commearant, mandat, vt ſpongiam afferat, oculumq; dilapſum in ſedem quàm commode poſſet inducat, & ſpongiam appoſitam FASCIOLIS ALLIGET. τελαμῶσιν ἀναδῆσαι, ait Euagrius; vt ſint omnino τελαμῶνες, hoc eſt, *Faſciolæ*, &, *Oraria*, par quid ac ſimile. Etiam Calliſti filium Nicephorum, quas dixit Euſebius ὀθόνας, & *Oraria* Ruffinus tranſtulit, eaſdem τελαμῶνας appellaſſe ex eo facile crediderim, quòd eius Interpres Ioannes Langus, *Faſcias tenues*, conuertit. Rem autem pendo coniectura, & ad Interpretem confugio, quòd Greca Nicephori ſcripta iamdiu non compareant. Ait igitur Nicephorus, ſeu Nicephori Interpres de Paulo Samoſateno lib. 6. cap. 30. *Quod ſi qui hæc non laudarent, & , quod in Theatris fieri ſoleret, FASCIARVM TENVIVM IACTATIONE, & CONCVSSIONE non applauderent &c.* Forte hac voce eâdem vſus quoque videatur Alexandrinus Georgius, cum, quæ nos *Oraria* ſumus interpretati, Concionante Chryſoſtomo iactari ſolita, eadem illius Interpres *præmollia* dixit *amicula*, & *faſciolas*. Verum hæc etiam eſto coniectura probabilis; cui tamen non ante aſſentiar, quàm Græcum Georgij textum, qui mihi fidem plane faciat, inſpexero. Beatus porro Ambroſius eandem *ORARII* formam non obſcure expreſſit, cum in Oratione de obitu Satyri fratris hæc plane narrat, *In naufragio conſtitutus*, Satyrus, *non mortem metuens, ſed ne vacuus Myſterij exiret è vita, quos initiatos eſſe cognouerat, ab illis diuinum illud ſacramentum popoſcit; non vt curioſos oculos inſereret arcanis, ſed vt fidei ſuæ conſequeretur auxilium. Etenim LIGARI fecit in ORARIO, & ORARIVM INVOLVIT COLLO, atque ita ſe deiecit in mare.* quæ enim extremo loco poſita ſunt verba, *Ligari fecit in Orario*, &, *Orarium inuoluit collo*, ea vidêtur *de linteolo longiuſculo, modiceque lato ad faſciarum formam*, quod noſtrum *Orarium* eſt, omnino intelligenda. Lucem autem aliquam poſſunt iſta capere à Suetonio in Nerone cap. 51. ſic ſcribente, *Circa cultum, habitumque adeo pudendus*, Nero, *vt comam ſemper in gradus formatam pone verticem ſummiſerit, ac plerunque Syntheſinam indutus, LIGATO CIRCVM COLLVM SVDARIO prodierit in publicum. Sudarium* enim fuiſſe pro

Orario promiscue scribendo vsurpatum, iam antea planum fecimus. Vetus præterea Iuuenalis interpres hanc nostram de Orarij forma sententiam nonnihil adiuuat, dum ad Satyram 10. *amiculum illud longiusculum*, *Flammeoli* nomine dictum, quo solebant nouæ nuptæ *amiciri*, *Orarium* appellari affirmat. Prætereo sciens hoc loco, quid fuerit apud Ecclesiasticos Scriptores *Orarium*, & in quem vsum paratum. quamquam ijdem etiam, quod ad eius formam, quam nunc tractamus, attinet, optime declarant, fuisse illud, siue ad Diaconi, siue ad Sacerdotis, seu ad Episcopi vsum, semper tamen *ad longiusculæ cuiusdam fasciæ formam* omnino factum. Sed redeo ad nostrum *Orarium*.

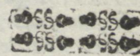
LINTEVM igitur istud, *ad fasciarum formam* factum, quod ex primo sui vsu *ad munditiem* duntaxat, *tergendo* nimirum *ori*, ac *faciei* adhibebatur, Imperator Aurelianus, vt ex Vopisco apparet, nouum, nec antea cognitum illius vsum instituens, dono dedit populo Romano, vt eo in spectaculis *ad fauorem* vteretur. Quapropter, vt concludam aliquando, *FAVERE ORARIO*, vel, *VTI ORARIO AD FAVOREM*, aliud nihil erat, quàm *iactato*, seu *concusso Orario*, hoc est, *fascia lintea longiuscula*, ac *modice lata* (eam nos hodie, vt opinio mea fert, *sudariolum* appellamus, vulgo, *fazzoletto*) *fauoris*, ac *beneuolentiæ* signum dare.

Falli itaque oportet eruditissimos Viros, qui prolatum Vopisci locum explicantes (alter quidem in Electis lib. 2. cap. 10., alter vero in Notis ad Tertulliani librum de Spectaculis cap. 25.) *FAVOREM* quidē, *solemnē Acclamationē*, *ORARIVM* vero, *TEGMEN*, seu *VELAMENTVM resonans*, *ORI admotum*, *ad dirigendum magis in acclamando vocem*, *concentumque augendum*, interpretatus est. Nec vllo modo audiendus alter, vir sane doctissimus, dum in suis ad Flauium Vopiscum Dilucidationibus, per *Oraria* adfirmat, intelligi debere (eius verba sunt) *VITTAS*, *vulgo*, *BANDE*, *quibus corpora cingere ab humero sursum*, *deorsum vero ad oppositum ilium solent*, *vel collo circundare milites*, *vt*, *cuius Centuriæ*, *seu Legionis*, *sint*, *dignoscantur*, *& sub quo duce militent*. Addit autem, eam ob causam donasse *Oraria* populo Romano Imperatorem Aurelianum, *vt popularium animos in sui amorem*

rem

rem alliceret, & popularem auram captaret. Errorem cuius Vopisci certe verba satis refellunt. Illud item, quod subijcit, *NOMEN* ex eo inuenisse *ORARIA*, quod *similitudinem haberent cum ijs nauium, seu anchorarum funibus, quos ORAS appellauit antiquitas*, id totum commentitium est. nam nusquam nos quidem apud probatum Auctorem inuenimus, *Oram* pro *fune nautico* positam; & Liuij Codices vetusti, non *Oras*, sed *Lora* semper habent; & Quintiliano, *Oram soluere*, aliud nihil est, quàm, *soluere*, seu, *discedere à litore*, & *nauigare*.

Hæc cum iam scripsissem, incidi in eruditissimas doctissimi Viri notas ad Augustæ Historię Scriptores. Hic igitur, adductum Vopisci de Aureliano locum exponens, *ORARII* nomen, non ab *ORE*, sed ab *ORA*, *vestis* nimirum *lacinia* deducit. Subdit autem, *ORAE huiusmodi, ac LACINIAE loco, quam in ludis publicis fauentes Romani agitabant, INSTITAS illis, ac FASCIAS quas manu tenerent, & ad fauorem mouerent, dedisse Aurelianum; atque ab ea re dicta ORARIA*. Quod cum eruditissimi Viri, non hic solum, sed alij etiam, quibus cum rem communicaui, probarint; hoc ipsum nos quoque, si minus vt necessarium, at vt maxime verisimile, libentissime concedamus. Quamquam, meo iuditio, summam ille gratiam ab eruditis inisset, si, quod dixit, *Vestium oras, ac lacinias* fuisse à Romanis *ad fauorem motitatas & concussas*, id aliquo modo comprobasset: neque enim ita se rem habere planum fecit argumento vllo, aut testimonio: quod tamen, vt est excellens ac singularis doctrina illius & eruditio, præstare facilime potuisset. Verum hoc ipsum de huiusmodi *ORARIIS* nunc quidem fortasse nimium: quare alia videamus.

PRE-

PRETIO quandoque *REDEMPTOS*, qui plauderent in Theatris, & acclamarent.

CAPVT IX.

ILlud vnum superesse videbatur, de quo quæreremus, antequam ab hoc Theatri propitio & honorifico fauore discederemus; *Emptos* nimirum nonnunquam in Theatris *Acclamatores*, & *Plausores*. Res enim eò processerat, vt quemadmodum lugendis mortuis mercede conducebantur fœminæ, sic homines plaudendis ludorum ac spectaculorum actoribus se locarent. Atque id locus ex Marci Ciceronis oratione pro P. Sestio plane probat, in quo ista scripta sunt; *Theatrales, gladiatoriíque consessus dicuntur omnino solere leuitate nonnullorum EMPTOS PLAVSVS, & exiles & raros excitare*. A Valerio quoque Martiali lib. 7. epigramm. in Cinnamum, consuetudinis huius mentionem factam video; est enim sic inibi,

VENDERE nec vocem Siculis, PLAVSVMq; Theatris,

Petronius item Arbiter eodem modo, cuius sunt illa ex primis Satirici sui Carminibus,

——————— neue PLAVSOR in scena
Sedeat REDEMPTVS, histrioniæ addictus.

quem locũ ab eruditis frustra video, & sine causa exagitari. Beatus etiam Hieronymus ad Oceanum scribens in epist. 83. rem eandem commemorat; inquit enim, *At nunc plerosque cernimus, vel FAVOREM populi in aurigarum morem PRETIO REDIMERE, vel tanto omnium hominum odio viuere, vt non extorqueant PECVNIA, quod mimi impetrant gestibus*. Verum de corrogatis, preceque, ac pretio redemptis Acclamatoribus, & Plausoribus, nunc quidem hactenus: eadem enim

enim in libro 3. vberius omnino retractanda sunt. Venio ad turpem, & aduersum Theatri fauorem.

INFESTE etiam, ac TVRPITER FAVTVM olim in Theatro.

CAPVT X.

Erba hæc, FAVOR, &, FAVERE, Theatri fuisse, ac spectaculorum omnium maxime propria; ijsque, non tacitam modo, & occultam animi beneuolentiam, sed quæ voce etiam, ac gestu significaretur, exprimi consueuisse, iam antea in 4. huius libri capite docuimus. Eandem itero nunc orationem; sed hoc amplius addo, loquutos inibi nos de *propitio* duntaxat, ac *honorifico fauore*: reseruatâ scilicet in hunc locum de *turpi*, & *aduerso* tractatione. Nam *indecore* etiam, ac *infeste fautum* olim in Theatro, eumque *fauorem* vocibus item, ac gestibus expressum, quæ proxime subijciam, planum facient.

Quemadmodum igitur vox ista, ACCLAMATIO, quamuis simpliciter pronunciata de *fausta* tantummodo accipi soleat, *aduersæ* tamen omnino, ac *secundæ* communis est: sic FAVOR promiscue dicitur, tàm de *propitio* & *honorifico*, quàm de *turpi* & *infesto*, licet sine addito prolatus consueuerit de *honesto* duntaxat, ac *secundo* intelligi. Atque INFESTE quidem, ac TVRPITER FAVTVM olim in Theatro, planissime confirmant Iulij Capitolini verba in Vero Imperatore hoc pacto conscripta; *Denique etiam præsens, & cum Marco sedens*, Verus, *multas à Venetianis passus est iniurias, quòd TVRPISSIME contra eos fauisset*. TVRPISSIME enim dicens, *indecorum ac turpem* expressit *fauorem*; dum autem subiecit, CONTRA EOS, *aduersum* vtique & *infestum* indicauit,

indicauit. Scite Græci de *aduerſo* huiuſmodi *fauore*, ἀντισπουδάζειν, dixêre, quaſi *fauere contra aliquem*, ſeu, *alicui infeſte fauere*. De TVRPI vero ſingillatim, præter Capitolinum, Arrianus etiam locuples teſtis eſſe poteſt, in Commentarijs de Epicteti Diſputationibus lib. 3. cap. 4. dum hæc ſcribit, In Capitis quidem titulo, πρὸς τὸν ἀκόσμως ἐν θεάτρῳ σπουδάσαντα, hoc eſt, *Aduerſus TVRPITER in Theatro FAVENTEM*. ſic enim prorſus latine ſonant verba illa parum bona fide ab Interprete conuerſa. Sub ipſum autem Capitis initium ita legimus, *Cum Prætor Epiri Comœdo cuidam TVRPIVS FAVISSET*, ἀκοσμότερον σπουδάσαντος, *eaque de re publice conuicio iactatus fuiſſet &c.* Ex quibus ſane locis illud etiam ſatis oſtenditur, *Infeſte* quidem ſimul & *turpiter* interdum, interdum tamen *turpiter* duntaxat *fautum* fuiſſe. Quæ res mihi cauſam attulit ſane iuſtam, inquirendi hoc loco, *Quo potiſſimum geſtu, ac modo ſoleret olim TVRPIS FAVOR, quo item INFESTVS ſignificari; & qua in re alter ab altero maxime differret.*

Indicatum, quo olim modo *TVRPIS FAVOR*, quo item *INFESTVS* exprimi soleret.

CAPVT XI.

Vamuis *TVRPIS FAVOR* omnis esset etiam aliquo modo *INFESTVS*; non tamen quemcunque *infestum*, *turpem* item semper fuisse existimo. Atque hanc ob causam factum crediderim, vt alio gestu, ac modo turpis, infestus alio significari soleret. *INFESTVM* certe, *Pollicis conuersione* exprimebant; *TVRPEM* vero, cùm *Sibilis* ac *Pastoritia fistula*, tùm *Vociferatione*, seu *incondito clamore*, & *Sannis*, hoc est, *Oris*, ac *Manuum inepta ac indecora conformatione*. Quæ omnia ex antiquorum monumentis, à *Pollicis conuersione* exorsi, accurate considerabimus.

INFE-

INFESTVM olim Spectatorum in Gladiatorijs ludis *FAVOREM*, *POLLICIS* potissimum *CONVERSIONE* expressum.

CAPVT XII.

POLLICIS vtiq; *CONVERSIONE infestum* seu *aduersum* Theatri *fauorem* potissimum significatum, discimus ex Iuuenalis Satyra 3. canentis in hunc modum,

Munera nunc edunt, CONVERSO POLLICE vulgi
Quemlibet occidunt populariter ——

de Gladiatorijs ludis sermo est, in quibus, si *INFESTE* quandoque *FAVISSET* populus, *POLLICEM* scilicet *CONVERTENDO*, eorum statim Gladiatorum *interitus* consequebatur, *contra quos fautum esset*. Ita hunc Iuuenalis locum explicant eruditissimi Viri, Politianus in Miscellaneis cap. 42. Turnebus Aduersariorum lib. 11. cap. 6. Torrentius ad Horatij librum 1. epist. 18. & Lipsius 2. Saturnal. sermon. libro cap. 22. quorum ego sententiæ & libentissime nunc assentior, & afferam fortasse etiam lumen non tenue in proxime sequenti capite. Aurelius item Prudentius in eundem sensum videtur *CONVERSVM POLLICEM* vsurpasse, cum sub posterioris contra Symmachum libri finem, in Vestales Virgines ob id inuectus, quòd gladiatoria munera libenter, studioseque spectarent, scripsit hoc pacto,

——— *consurgit ad ictus*,
Et quoties victor ferrum iugulo inserit, illa
Delitias ait esse suas, PECTVSQVE IACENTIS
Virgo modesta iubet CONVERSO POLLICE RVMPI.

Ac, *POLLICEM CONVERTERE*, iam in prouerbium abijsse de eo, qui male vellet, atque *infeste contra aliquem faueret*, scriptum reliquit Adagiorum Collector, verbo, *POLLICEM PREMERE*, vel *CONVERTERE*.

Declaratum, quo potissimum modo *PREMERETVR* olim *VTERQVE POLLEX* à *propitijs fautoribus*, quo item *ab infestis ALTER* duntaxat *VERTERETVR*. Perpenditur hac de re Porphyrionis, Acronis, ac Cruquij opinio. *INFESTI* spectatores apud Suetonium, idem, quod *INFESTE*, seu, *CONTRA FAVENTES*. Pollex *INFESTVS* à Pentadio Poeta pro *CONVERSO* positus.

CAPVT XIII.

Voniam in 5. huius libri capite est à nobis demonstratum, *POLLICIS VTRIVSQVE PRESSV propitium* Theatri *fauorem* quandoque expressum; quoniã item proxime superius ostendimus, *infestum*, seu *aduersum*, *ALTERIVS* duntaxat *CONVERSIONE* significatum; merito nobis occurretur hoc loco, & quidem ab eruditis, quærentibus, *quo* potissimum *modo POLLICEM* olim *VTRVMQVE PREMERENT amice fauentes*, *quo* item *ab infeste fauentibus ALTER* dũtaxat *VERTERETVR*. Quem sane nodum

dum haud scio, an, præter Porphyrionem, Acronem, & Cruquium, alius quispiam sit conatus expedire. Placet autem eorum & recitare verba, & opinionem examinare, vt deinceps, quid sit in re veri, perspici possit liquidius. Hi igitur ad eum omnes Horatij locum ex epist. 18. libri 1.

Consentire suis studijs qui crediderit te,
FAVTOR VTROQVE tuum laudabit POLLICE ludum,

scripsêre in hæc verba. Porphyrion quidem, *VTROQVE POLLICE, ait, idest, vtraque manu, συνεκδοχικῶς, à parte totum. an qui vehementius laudat, manus iungens iungit pollicem cum proximo?* Acron vero *VTROQVE POLLICE*, inquit, *συνεκδοχικῶς, manu vtraque sublata, ac sæpius mota; hic enim gestus valde laudantium est.* Iacobus demum Cruquius, vir sane doctissimus, & multæ lectionis, sic scribit, *POLLICE ad medium digitum presso, inque indicem relapso, signum clarum, sonitumque damus, fauoremque significamus; quod si fiat VTROQVE POLLICE, maximi id fauoris est; & hoc est, PREMERE POLLICEM. CONVERTERE vero POLLICEM, quod est, non annuentis, sed vituperantis, est, manu pansa POLLICEM A COMPRESSIONE CONTINERE in signum doloris, & maleuolentiæ.* atque hîc blandiens sibi, ac veluti fauens Cruquius, subijcit, *Iudicet Lector, an hæc coniectura nostra sit ALTERO POLLICE digna.* Hæc sunt illorum verba, hæc est expressa ab ijs nodi solutio. Verũ, vt quod sentio dicam libere, & ea difficultatem habent, & hanc probare nullo modo possum. Nam, quod aiunt Porphyrion, & Acron, positum ab Horatio *VTRVMQVE POLLICEM* συνεκδοχικῶς, *PRO MANV VTRAQVE, à parte totum*, non sunt audiendi. redarguit eos grauis auctor Plinius, qui de hoc in *fauendo pressu* pauca summatim perstringens in Naturalis Histor. lib. 28. cap. 2. *Pollicum* meminit, non *Manuum*, quemadmodum etiam Horatius dixit, *vtrumque pollicem*, non autem *manum vtramque*. *POLLICES*, inquit Plinius, *cum faueamus, PREMERE etiam prouerbio iubemur*. qui locus est à nobis in 5. huius libri capite iterum productus. Quod vero addunt, Porphyrion quidem, *Qui vehementius laudat, ab eo pollicem iungi cum proximo;* Acron vero, *Manum vtramque sublatam, ac sæpius motam, gestum fuisse valde laudantium*, ne non sit

fictum,

fictum, valde vereor. nec enim, quod sciam, alij consuetudinis huiusmodi meminerunt; & quod probare debebant vt dubium, suo quodam iure sibi sumpserunt pro concesso. Cruquium porro in eo primum falli crediderim, quòd *alterum* duntaxat *Pollicem* fuisse olim *in fauendo pressum* affirmat. Cuius error, si non alia re, Horatij certe, ac Plinij testimonio plane refellitur; quorum alter *vtrumque Pollicem*, *Pollices* alter dixit. Præterea gestus, quem in *premendo pollice* solitum vsurpari memorat Cruquius, non *pollicis pressus* est, sed *crepitus digitorum*; is scilicet, quo fiebat audientia interdum, interdum famuli euocabantur, sæpius indicabatur vilium, ac inanium rerum contemptus, nunquam autem fauor exprimebatur. Cuius sane gestus multiplicem significationem, cùm in Tractatu de Concionum Ritibus, & in primo huius Operis libro leuiter attigimus, tum in *SYNTAGMATE de artificiosa manuum loquela* suse, & accurate persequemur. In hoc quoque decipi Cruquium existimarim, quòd, *Premere pollicem* narrat fuisse, *Pollicem ad medium digitum premi, atque in Indicem relabi*. Hæc enim verba, quantum ego video, modum potius exprimunt, quo *digitus medius pollice tereretur*, quàm quo *premeretur pollex*; quod extra quæstionem erat. Quod item ait, *Conuertere pollicem* aliud nihil fuisse, quàm *manu pansa pollicem à compressione continere*; id totum incertum, atque obscurum est. neque enim ita se rem habere planum facit ratione vlla, aut argumento; & neutiquam possumus nos ex ijs verbis modum coniicere, quo *pollex alter verteretur*: id quod tamen inibi quærendum, & explicandum proposuerat Cruquius. Inanis ergo videtur, & commentitia tota, Porphirionis, Acronis, & Cruquij de *Pollicis conuersione*, ac *pressu* opinio; quam ob causam adnitendum est, vt, quod hûc faciat, nos aliquid curemus.

Duo autem debent hîc præcipue animaduerti. Vnum, *In gladiatorijs ludis potentem adeo fuisse spectatorem populum interdum, vt, cui faueret, is incolumis seruaretur; ille vero iugularetur, cui denegaret fauorem, seu contra quem turpiter faueret*. Quam rem Philosophus Seneca, licet subobscure, in libro, cui Titulus, *In sapientem non cadere iniuriam*, cap. 16. comple-

complecti videtur, cum inquit, *Quæris, quid inter duos intersit? Quod inter Gladiatores fortissimos; quorum alter premit vulnus, & stat in gradu; alter respiciens ad clamantem populum, significat nihil esse, ac intercedi non patitur.* Nimirum fortissimorum huiusmodi Gladiatorum occultabāt alij vulnera, stabantque in gradu suo, vt, fallentes hoc modo populum, fauorem ab eo, atque adeo vitam sibi extorquerent: alij vero contemnentes eundem populi fauorem, deque salute propria nihil curantes, pro se intercedi non patiebantur. *Delati* porro *fauoris*, atque adeo *vitæ*, *signum* erat *vnus & alter pressus pollex*; *denegati* vero, ac proinde *mortis*, *alter* duntaxat *conuersus*. Fit à Suetonio item, & à Pentadio Scholastico, Poeta veteri, istius consuetudinis non obscura mentio. quorum verba hoc libentius recitabo, quòd ex ijs apte adductus proxime superius Senecæ locus exponetur. *Gladiatores notos*, inquit Suetonius in Iulio Cæsare cap. 26. *sicubi infestis Spectatoribus dimicarent, vi rapiendos, seruandosque mandabat.* Pentadius vero in Elegia de Spe (de cuius quidem Poematis titulo, sicut & de Poetæ, adhuc anonymi, nomine nuper nos admonuit vir doctissimus Caspar Barthius in eruditissimis suis *ADVERSARIIS* lib. 23. cap. 17.) canit in hunc modum,

Sperat & in sæua victus Gladiator arena,
Sit licet infesto pollice turba minax.

Siquidem Suetonio, *Infesti* spectatores, idem omnino valent, quod, *contra fauentes*, seu, *fauorem denegantes*, *conuerso* scilicet *pollice*. Cœsar enim probe tenens, certissimo in vitæ discrimine positos Gladiatores illos, qui inter dimicandum spectatores haberent *infestos*, hoc est, *minime fauentes*; siue quòd esset natura lenissimus, siue quòd in muneribus edendis frequentem omnino cuperet habere Gladiatorum numerum; quos *morti infestus* populus *conuerso pollice* destinabat, eos vi quandoque rapiendos, sibique ad munera reseruandos iubebat. *Infestum* quoque *pollicem* fuisse pro *conuerso* positum à Pentadio facile crediderim. nimirum ad id respiciebat Poeta, quod in gladiatorijs ludis fiebat nonnunquam. Quamuis enim qui aduersario inter dimicandum succubuerat, de more iugulandus esset, ipsumque *necis signum* daret

populus

populus *conuerso pollice*; fiebat tamen aliquando, vt populus ipse pro victo intercederet,& iam, non *alterum conuertens pollicem*, sed *vtrumque premens*, eum *à morte liberaret*. atque hanc ob causam puto dici à Poeta, Gladiatorem non plane de salute desperare, quamuis pene victus sit, & videatur ei populus *conuerso pollice mortem minitari*. Ex quibus omnibus valde planum fit, vt dicebamus, potentem adeo fuisse populum nonnunquam in gladiatorijs muneribus, vt, *cui denegaret fauorem, is interficeretur*; *seruaretur* autem *incolumis, cui faueret*. Simul & illud elucet, quod paulo ante monuimus, *delati fauoris*, ac proinde *salutis*, *signum* fuisse *vnum & alterum pollicem pressum*; *denegati* vero, atque adeo *necis*, *alterum* duntaxat *conuersum*. Hoc igitur primo animaduerti oportuit.

Sequitur aliud, quod est; *Gestus illos, qui, siue in pressu pollicis vtriusque, siue in alterius tantummodo conuersione, fieri solebant, maxime notos fuisse ac patentes*. Etenim cum *ex ijs*, vel *spectantium fauor*, aut *odium*, vel *dimicantium vita*, aut *interitus*, omnino penderent, credibile non est, ignotos fuisse ac latentes. Ex eo item existimarim, testatos omnibus, ac manifestos fuisse huiusmodi gestus, eorumque differentiam clare apparuisse, quòd, vt iterum ac sæpius dictum est, *vtroque pollice fieret* alter, alter *altero duntaxat*. vt minime verendum sit, ne, *siue vtrâque*, *siue alterâ tantummodo sublata manu*, non statim agnosceretur vel *fauor & vita*, vel *odium & interitus*.

His ita positis ac patefactis, quò tandem abditam rem, sicunde possumus, eruamus, modus ipse aperiendus est, quo vel *premeretur vterque pollex*, vel *alter duntaxat verteretur*. Ausim itaque affirmare, *PREMERE POLLICES* aliud nihil fuisse, quàm, *manu vtrâque sublata, pugnoque facto, pollices ipsos intra pugnum arcte, vehementerque comprimere*. *VERTERE* autem *POLLICEM*, erat, *altera manu leuata in sublime, inque pugnum pariter contracta, pollicem à pugno attollere, atque vel in eum ipsum, qui manum eleuarat, detorquere ac retroflectere, vel circumagere seu in gyrum ducere*.

Atque hunc puto fuisse Veterum, siue *premendi vtriusque pollicis*, siue *alterius duntaxat vertendi* modum. Cum quo

(nisi

(nisi quid mea me fallit opinio) & quæ animaduertenda præmonuimus, & quæ adduximus Veterum testimonia, maxime consentanea sunt. In cuius sane consuetudinis explicatione, si vel ad verum ipse accessi, vel lumen saltem aliquod rei perobscuræ videar attulisse; & gaudebo, non temere id à me tentatum, & non leue etiam me iam operæ pretium consequutum arbitrabor: sin contra accidat, magnum est etiam voluisse; & feram item æquo animo, argui errorem meum ac corrigi, atque eo nomine non mediocrem me gratiam erudito emendatori habiturum polliceor. His autem de *INFESTO THEATRI FAVORE* explicatis iam est de *TVRPI* dicendum.

SIBILVM proprie fuisse *inflatæ Fistulæ sonum*. *Sibilare*, &, *Fistulari* idem Latinis. Græcis etiam σύριγξ, *Fistula* erat, & *Sibilus*: συρίζειν, item, seu συρίττειν, & *fistula canere*, & *sibilare*. Spectantium & Audientium *sonum ore factum*, *compressis dentibus*, *labris parum diductis*, fistulæq; *sibilo* similem, *SIBILVM* appellatum. Sonitum hunc emittere, *sibilare* & *exsibilare* Latini dixerunt; Græci συρίττειν, συρίζειν, κλώζειν, χλευάζειν, διαμυλλαίνειν.

CAPVT XIV.

Luribus omnino modis expressum olim turpem Theatri fauorem, *Sibilis* nimirum ac *pastoritia Fistula*, *Vociferatione* seu *incondito clamore*, & *Sannis*, hoc est, *inepta oris deprauatione*, *manibusque indecore motis ac conformatis*, iam supra monuimus in cap. 11. Lubet nunc omnes hosce modos aperire, datis in singulos testibus incorruptis ex antiquorum auctoritate & fide.

Sibilus itaque, seu *sibilum*, vt hinc ordiar, proprie dicebatur *sonus* ille, quem *fistula inflata* emittebat. Ouidius in 13. Metamoph. libro,

Senserunt toti pastoria sibila montes.

pastoria sibila, hoc est, *sonos*, quos *Pastorum fistula* reddebat. Hinc & M. Cicero in epist. 13. libri 1. ad Atticum *pastoritiam*

tiam fistulam pro *sibilo* posuit; vt docti Viri eum locum explicantes adnotarunt. & a Martiano Capella in lib. 9. de Nuptijs Philologiæ *fistula* dicitur *sibilatrix*. & habent Isidori Glossæ, *Fistulor, Sibilo*. Græcis etiam σύριγξ *fistula* est, & *sibilus*: ipsumque συρίζειν, seu συρίττειν, *fistula canere*, & *sibilare*.

Qui *sonus* igitur, ad aliquem siue in Theatro, siue in Auditorijs, explodendum fiebat, *fistulæque sibilum* maxime imitabatur, eum Latini *SIBILVM* appellarunt; & *SIBILARE*, seu, *EXSIBILARE*, *sonitum* huiusmodi *emittere*. Græci communiter συρίζειν, seu συρίττειν, dixère: Pollux κλώζειν, Hesychius χλευάζειν, διαμυλλαίνειν Aristophanes. quòd scilicet *ore* fieret huiusmodi *sonus* seu *sibilus*, *compressis dentibus*, & *labris parum diductis*.

SIBILVM hunc PLAVSVI contrarie opponi. PEDES olim SVPPLODEBANT EXSIBILANTES. expressam eam rem à Græcis voce, πτερνοκοπεῖν.

CAPVT XV.

Illud etiam hoc loco præmonendi sumus (antequam ostendamus, sibilis huiusmodi vel spectaculorum ac ludorum actores, si minus probarentur, fuisse explosos; vel exceptos Illustres Viros ad spectacula intrantes, si odiosi populo & inuisi) *SONVM* hunc, seu *SIBILVM*, qui *explodentium*, vt dicebamus, *ore fiebat*, *PLAVSVI CONTRARIE OPPONI*. Id quod M. Tullij locus ex epist. 18. libri 2. ad Atticum plane probat, in quo ista scripta sunt; *Huic*, Curioni, *plausus maximi*, *consalutatio forensis*

perhonorifica, signa præterea beneuolentiæ permulta à bonis impertiuntur. Fusium clamoribus, conuicijs, & sibilis consectantur. quo loci, quemadmodum *beneuolentiæ signis* contrarij sunt *inconditi clamores*, pugnantq; inter se *conuicia* & *honorifica consalutatio*, sic *PLAVSIBVS SIBILOS contrarie opponi* nemo non videt. Idem M. Cicero in Oratione pro P. Sestio eodem pacto, *Quid ego nunc dicam, quibus Viris, aut cui generi ciuium maxime applaudatur? neminem vestrum fallit. Sit hoc sane leue, quod non ita est, quoniam optimo cuique impertitur: sed si est leue, homini graui leue est. ei vero, qui pendet à rebus leuissimis, qui rumore & fauore populi tenetur & ducitur, PLAVSVM IMMORTALITATEM, SIBILVM MORTEM videri necesse est.* Horatius quoque *sibilare*, & *plaudere* perinde accipit, quasi *contrarie opposita*. inquit enim sub auari illius Atheniensis persona in prima Satyra libri 1.

—— Populus me SIBILAT: at mihi PLAVDO
Ipse domi ————————

& apud Theophrastum in Charactere περὶ βδελυρίας, voces κροτεῖν, & συρίττειν, quæ sunt, *plaudere*, & *sibilare*, contrariæ sunt; Ἐν θεάτρῳ, ait, de homine impuro & inepto loquens, κροτεῖν, ὅταν οἱ ἄλλοι παύωνται, καὶ συρίττειν οὓς ἡδέως θεωροῦσιν οἱ λοιποὶ. quæ conuertas hoc modo, *In Theatro, reliquis tacentibus, ipse PLAVDIT, &, quos alij libenter spectant, ipse SIBILIS CONSECTATVR.* Aristophanes demum in Vespis verba ἀνακροτεῖν, & διαμυλλαίνειν, hoc est, *plaudere*, & *rictu oris sonum edere*, quod est nostrum *sibilare*, tamquam opposita vsurpat, sic scribens,

Οἱ δ' ἀνεκρότησαν, πλὴν γε Θουφράστου μόνου
Οὗτος δὲ διεμύλλαινεν.

quæ sonant hoc modo,

Hîc quisque PLAVSIT, sed Theophrastus tamen
DISTORSIT ORA ————

Nec reticere debeo in præsentia, solitos olim hoc modo *exsibilantes*, siue in Theatro, siue in Auditorijs, *pedes supplodere, ipsaque sedilia calcaneis verberare*. quam rem Græci hac vna voce πτερνοκοπεῖν, expressêre. Pollucis verba hæc ex Onomastici lib. 2. cap. 4. id plane omnino declarant, *Posterior pedis pars calcaneum dicitur; vnde, πτερνοκοπεῖν deriuatur,*

tur; *quod eſt*, *CALCANEO SEDILIA in Theatris PERCVTERE*, *vt aliquem EXSIBILENT*. Et in lib. 4. cap. 19. *De Theatro*, inquit, *vſitate dicitur*, *SEDILIA TALIS PVLSARE*, *quod*, πτερνοκοπεῖν, *appellauerunt. hoc autem aliquem EXPLODENTES faciebant; vnde & EXPLODERE, & EXSIBILARE dicitur*. Nunc etiam in publicis cœtibus conſueuerunt *exſibilantes* ſpectatores *terram ac tabulata plantis pedum tundere ac pulſare*.

SPECTACVLORVM, ac *LVDORVM ACTORES*, ſi minus probarentur, *SIBILIS* olim *EXPLOSOS* ab infeſto populo.

CAPVT XVI.

Atque hæc quidem de *SIBILI nominibus*, deque *Oris SIBILANTIVM conformatione*, quam breuiſſime potui; non vt omnia dicerem, ſed vt maxime neceſſaria. Nunc, qui ſolerent in Theatro, cæteriſq; ſpectaculorum locis, exſibilari, & explodi, ſtrictim ſubiungam. Ac quemadmodum, vt eſt à nobis in 2. ac 3. huius libri capite demonſtratum, fauſte olim acclamabatur & plaudebatur, non ijs modo, qui ſpectacula & ludos agebant, ſed Illuſtribus etiam Viris ad ſpectacula intrantibus; ita *ſibilis* quandoque *exploſos* obſeruo cùm *ludorum ac ſpectaculorum actores*, ſi minus probarentur, tùm *ſpectatores* etiam ſi inuiſi populo & odioſi.

Ac prius illud, de quo vno agimus in hoc capite, manifeſte probat M. Tullij locus ex Paradoxo, *Quod æqualia peccata*, hoc pacto conſcriptus; *HISTRIO*, *ſi paulum ſe mouit extra numerum, aut ſi verſus pronunciatus eſt ſyllaba vna breuior*,

nior, aut longior, EXSIBILATVR, EXPLODITVR. Idem Cicero in lib. 3. de Oratore, *Quotus, ait, quisque est, qui teneat artem numerorum, ac modorum? At in his si paulum modo offensum est, vt, aut contractione breuius fuerit, aut productione longius, Theatra tota RECLAMENT.* Hic autem, *RECLAMARE*, aliud nihil esse, quàm, *EXSIBILARE*, &, *EXPLODERE*, certissimum est. In Oratione item pro Q. Roscio Comœdo, *Quod nuper*, inquit Cicero, *in EROTE COMOEDO vsu venit, qui posteaquam è scena non modo SIBILIS, sed etiam conuicio EXPLODEBATVR, sicut in aram confugit in huius domum, disciplinam, patrocinium, nomen &c.* Demosthenes etiam illustre consuetudinis hujus testimonium dat, in Aeschine sic scribens, *Lustrabas, & ego circumferebar; docebas, ego ibam vt audirem; tertias IN FABVLÆ PARTES AGEBAS, & ego spectabam; EXCIDEBAS, ego SIBILABAM.* Respexit hùc præterea Theophrastus, dum in Charactere περὶ βδελυρίας ait in hunc modum; *IN THEATRO, reliquis tacentibus, ipse plaudit; &, quos alij libenter spectant, ipse SIBILIS CONSECTATVR.* Denique extat Tranquilli Suetonij in Octauio Augusto locus, qui ea, quæ dico, apposite confirmet; inquit enim in cap. 45. *PYLADEM*, is pantomimus erat, *Vrbe, atque Italia submouit Augustus, quòd spectatorem, à quo EXSIBILABATVR, demonstraßet digito &c.*

Etiam

Etiam *SPECTATORES* interdum, si odiosi populo & inuisi, ab infeste fauentibus *SIBILIS* in Theatro *EXPLOSOS*. Illustratus obscurior Ciceronis locus.

CAPVT XVII.

Hortensius certe, Orator clarissimus, qui *SIBILOS* nunquam in *foro* abstulerat, *Theatrum* semel ingressus, ab infesto populo *EXSIBILATVS* est statim, & *EXPLOSVS*. Rem persequitur Cœlius ad Ciceronem scribens, in Epistolarum familiar libro 8. epist. 2. *Accessit huc*, inquit, *quòd postridie eius absolutionis in THEATRVM Curionis Hortensius introiuit, puto, vt suum gaudium gauderemus. Hîc tibi strepitus, fremitus, clamor, tonitruum, & rudentum SIBILVS. Hoc magis animaduersum est, quòd INTACTVS A SIBILO peruenerat Hortensius ad senectutem.* Marcus ipse Cicero, dum narrat, quibus diebus committebantur ludi, Gladiatorumque spectacula exhibebantur, ijs se *faustas* semper abstulisse *Acclamationes*, & nunquam *pastoritiam fistulam*; indicat vtique, fieri solitum aliquando, vt *Viri Illustres*, quemadmodum *faustis* sæpe excipiebantur *Acclamationibus & Plausibus* ab amicis spectatoribus, sic *ab infestis exploderentur* quandoque *sibilis*. Sunt hæc illius verba in epist. 13. libri 1. ad Atticum; *Itaque & ludis, & gladiatoribus mirandas ἐπισημασίας sine vlla PASTORITIA FISTVLA auferebamus*. *PASTORITIAM* autem *FISTVLAM* hîc pro *SIBILO* positam, præterquam-

quod

quod multi magna auctoritate Veri ad hunc locum tradiderunt, ex eo quoque planissimum fieri iam supra docuimus in cap. 14. quòd & *SIBILVS* esset *FISTVLAE SONO* simillimus, & σύριγξ, quæ *FISTVLA* proprie dicebatur, pro *SIBILO* etiam à Græcis interdum vsurparetur, ipsumque συρίζειν, seu συρίττειν, eisdem esset, & *FISTVLA CANERE*, & *EXSIBILARE*. Sed alios item à ludorum ac spectaculorum actoribus fuisse in Theatris nonnunquam *exsibilatos* à populo & *explosos*, significant illa quoque eiusdem Ciceronis verba ex epist. 19. libri 2. ad Atticum, hoc pacto conscripta, *Populi sensus maxime THEATRO & SPECTACVLIS perspectus est. nam GLADIATORIBVS qua DOMINVS, qua ADVOCATI, SIBILIS CONSCISSI*. Cuius sane loci sensum eum esse existimarim; Gladiatoribus, *diebus* nimirum *illis, quibus gladiatorum munera dabantur*, & dominum interdum, hoc est, *munerarium*; & aduocatos etiam, *eos* scilicet, *quos sibi ad decernendum de gladiatorum præmijs ac pœnis aduocarat munerarius, & quasi socios ac testes adiunxerat*, fuisse interdum à spectante populo *explosos, sibilisq; conscissos*. Hûc etiam referri posse puto Vellei Paterculi locum ex libro 2., de Titio, qui Pompeium iugularat, loquentis; *Cui intantum*, ait, *durauit hoc facinore contractum odium, vt mox ludos in Theatro Pompeij faciens, EXECRATIONE populi, spectaculo, quod præbebat, pelleretur*. *EXECRATIONEM* enim hîc interpretor *turpem fauorem & sibilos*, quibus Titius ab infesto populo conscissus & explosus est.

VOCI-

VOCIFERATIONE, atque *INCONDITO CLAMORE*, expressum nonnunquam *TVRPEM THEATRI FAVOREM*.

CAPVT XVIII.

DE *SIBILIS* hæc hactenus. nunc de *VOCIFERATIONE*, atq; *INCONDITO CLAMORE* dicam. Ac *voce* quidem *contentiùs*, atque *incondite emissa*, *TVRPEM* nonnunquam significatum *THEATRI FAVOREM*, Arriano teste dicimus in adducto Epicteti libro 3. cap. 4. Etenim, cum *TVRPITER FAVENTEM*, vt vidimus, ἀκόσμως σπουδάσαντα inibi vocasset Arrianus; explicans deinde, quid ipsum esset, ἀκόσμως σπουδάζειν, hoc est, *TVRPITER FAVERE*, *Vide*, inquit, *quemadmodum Cæsaris Procurator spectet. VOCIFERATVR; VOCIFERABOR & ipse. Exilit; exiliam & ipse. Serui eius hinc atque inde sedentes VOCIFERANTVR; ego, cui serui nulli sunt, pro omnibus, QVANTVM POTERO, CLAMABO*. quo loci vides, *incondito* certe *clamore* ac *vociferatione turpem Theatri fauorem* omnino expressum. Ad eundem vtique *FAVOREM*, è Theatris in ipsa Christianorum Templa, & Ecclesias iam inuectum, crediderim animum etiam intendisse Chrysostomum, cum *turpe*, ac *indecorum fauentis populi* in Concionibus sacris *studium* reprehendens in Homil. 1. de verbis Isaiæ, appellat illud, modo *incompositum vocis boatum*, sæpe *clamores, nihil certi significantes*, interdum *vocem absurditatis & inconditam*. Particulam Homiliæ, quam commemoraui, placet adscribere, quò minori quiuis labore, cùm de Chrysostomi sensu, tum de opinione nostra, lectis illius verbis possit existimare.

stimare. *Sunt quidam*, ait Chrysostomus, *qui hic adsunt, qui contemnentes Deum, ac spiritus eloquia pro vulgaribus ac prophanis ducentes, INCOMPOSITVM VOCIS BOATVM emittunt*. & paulo post, *Verum tu ista non cogitas, quoniam ea, quæ in Theatris audiuntur, quæque spectantur, mentem tuam obscurarunt; & ideo, quæ illic geruntur, in Ecclesiæ ritus inducis; ideo CLAMORIBVS NIHIL CERTI SIGNIFICANTIBVS animum incompositum euulgas*. Et infra, *Verum neque nos talem iubilationem prohibemus, sed VOCEM prohibemus NIHIL SIGNIFICANTEM. Neque prohibemus vocem laudis, sed VOCEM ABSVRDITATIS, ET INCONDITAM*. Quæ quidem omnia turpi, de quo agimus, fauori lubens accommodarim. Iam ipsas turpiter fauentium *SANNAS*, *oris* scilicet, ac *manuum ineptas & indecoras deprauationes* consideremus.

ORIS DISTORTIO ad illudendum. *VALGIA*, idest, labellorum obtortiones; à voluendo dicta, quasi, voluia. Labiorum ductus, rictusque oris. σαρχάζειν.

CAPVT XIX.

E *SANNIS* egimus alio loco diligenter. nunc illinc ea duntaxat strictim assumemus, quæ ad illustrandum *turpem Theatri fauorem* pertinere arbitrabimur. Erant autem duo præcipua *SANNARVM* genera; *Manuum* alterum, alterum *Oris*. *ORIS* quidem, *Distortum os*, siue *Labia diducta*, & *Eiecta lingua*: *MANVVM* vero, *Pinsens ciconia*, *Asini auriculæ*, &, *Manus in obscœnum modum formata*. Hasce *SANNAS* omnes, modo hanc, modo il-

lam,

lam, à *TVRPITER FAVENTIBVS* vſurpatas, dudum admonuit Caſaubonus in ſuis ad Capitolinum notis. Sed quoniam id ille admonuiſſe ſatis habuit, nullum inibi rei, de qua agimus, interpretatione ſua lumen afferens, videbor mihi non luſurus operam, imo gratiam fortaſſe ab ijs initurus, qui eruditionem amant, ſi, quod hûc faciat, aliquid curauero.

SANNAE igitur nomine quamuis appellarentur *irridendi modi omnes*, os tamen *diſtortum* proprie *ſanna* dicebatur. In Gloſſis veteribus, ſeu in Cornuti Scholijs ad primā Perſij Satyram, ita legimus, *SANNA dicitur OS DISTORTVM; quod facimus, cum alios deridemus*. *VALGIA* autem nominarunt huius *oris diſtortionem* veteres Latini; *VALGIA*, inquit Fulgentius in libello de priſco ſermone, *ſunt labellorum obtortiones in ſupinatione, vel ſublatione peractæ*. Petronius in Satyrico, *Commouebat valgiter labra*. & iterum, *Obtorto valgiter labello*. Plautus in Milite glorioſo, *Maiorem partem videas valgis ſuauijs*. Hûc enim facere Plauti verba iſta, indicat ibidem Fulgentius, dum ad eorum probationem, quæ de Valgijs dixerat, adductum Plauti locum ſubijcit. Turnebus etiam, & Douza Pater eodem pacto interpretantur Plauti *VALGIA*: is quidem Aduerſariorum lib. 7. cap. 6. ſic ſcribens, *Valga ſuauia obtortiones ſunt oris ad deriſionem. Meretrices autem, dum glorioſum militem ad oſculandum labijs ductabant, & inuitabant, per illuſionem os obtorquebant, valgumque reddebant*. alter vero in Præcidaneis ad Petronium cap. 12. hæc ait, *Valgis ſuauijs, hoc eſt, praue diſtorto ore Militem ſubſannant Meretrices, habentque miſerum & glorioſum illum omnibus modis ludibrio ac deſpicatui*. *VALGIA* autem Etymon habere à *voluendo*, quaſi *voluia* dicerentur, adfirmat Balbus in Catholico, dum inquit, *Valgia à voluendo dicuntur, quaſi voluia, ideſt, retortiones. proprie enim labiorum obtortio eſt, quam facimus, cum aliquem deridemus; vnde valgire, eſt, retorquere*. Eandem oris diſtortionem nominat Agellius *labiorum ductum, rictumque oris*. *Tum ille*, inquit in lib. 18. cap. 4., *rictu oris, labiorumque ductu, contemni à ſe oſtendens, & rem, de qua quæreretur, & hominem ipſum, qui quæreret*. Græci autem, σαρχάζειν dixê-

re, quod est, *diducto rictu*, vt in Græco Lexico habemus; *ostensisque labris irridere*; quod cum fit, dentes carnę nudantur.

Illudentes olim *LINGVAM* quandoque *EXERVISSE*.

CAPVT XX.

Lterum *Sannæ* genus, quod ore fieri solitum dicebamus, erat *LINGVAE EXERTATIO*, seu *EIECTIO*. Qui sane modus illudendi, quemadmodum nunc passim ab hominibus proiectæ audaciæ, triuijsque assuetis, parum decorè vsurpatur, ita vetustissimus est. Expressit eum Persius in Satyra prima canens in hunc modum,

Nec linguæ, quantum sitiat canis Appula, tantum.

vbi Cornutus ait, *Sannæ genus esse*, *LINGVAM EXERERE ad canis sitientis instar*. Ac nescio, an eruditissimus Hieronymus ad hunc Persij locũ respexerit (irridendi certe modũ, de quo nunc agimus, significauit apertissime) cum in epist. 4., quæ est ad Rusticum Monachum, ita scripsit, *Ne credas laudatoribus tuis, imo irrisoribus aures ne libenter accommodes; qui, cum te adulationibus fouerint, & quodammodo impotem mentis effecerint; si subito respexeris, post te videas, ad illudendum, AESTVANTEM CANIS PROTENDI LINGVAM*. Idipsum autem satis ostenditur ex militis illius Galli historia, qui Romanos ad pugnam prouocans, vt eos irrideret, *linguam exeruisse* dicitur. Rem persequitur Claudius Quadrigarius apud Agellium in lib. 9. cap. 13. ijs verbis, *Extemplo silentio facto cum voce magna inclamat Gallus, si quis secum depugnare vellet, vti prodiret. Nemo audebat propter magnitudinem, atque immanitatem &c. Gallus*

irridere

irridere cœpit, *atque LINGVAM EXERTARE*. Quod idem Galli factum Titus quoque Liuius, multo etiam, quàm ille, purius ac iucundius in 7. libro his verbis exposuit, *Tum eximia magnitudine in vacuum pontem Gallus processit; & quantum maxima voce potuit, Quem nunc, inquit, Roma fortissimum virum habet, procedat agedum ad pugnam, vt noster duorum euentus ostendat, vtra gens bello sit melior &c. armatum T. Manlium, adornatumq; aduersus Gallum stolide lætum, & (quoniam id quoque memoria dignum antiquis visum est) LINGVAM etiam ab irrisu EXERENTEM producunt &c.*

In Cimbrico item Mariano scuto Gallus alter *eiecta lingua* depictus cernebatur, vt scilicet aspicientes illuderet. *Demonstraui*, inquit Marcus Cicero in lib. 2. de Oratore, *digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub nodis distortum, EIECTA LINGVA, buccis fluentibus. Risus est commotus &c.*

PIN-

PINSENTEM ROSTRO CICONIAM ad deridendum digitis aliquando expressam. Quomodo fieret hæc irrisio, & cur ita vocaretur. Falli Casaubonum, qui ciconiam, non digitorum, sed colli motu repræsentatam, scripsisse B. Hieronymum arbitratur. *ASINI* etiam *AVRICVLAS* manibus imitatos Veteres illudentes. Stupidum & asinum hac irrisione significabant.

CAPVT XXI.

Xposui *ORIS sannas*, nunc vero etiam *MANVVM* aperiam. Tria autem erant olim vsitata, vt supra indicauimus, *sannarum manibus factarum* genera. Primum, cum *pinsens Ciconia* exprimebatur. Alterum, cum effingebantur *Asini auriculæ*. Tertium, cum *Manus in obscænum modum formata* in aliquem illudendi causa porrigebatur. De quibus summatim pauca repetam.

Ac de Ciconia pinsente accipienda sunt ea Persij verba ex Satyra prima,

O Iane, à tergo quem nulla CICONIA pinsit.

Ad quem locum perbelle Cornutus, *CICONIAM*, inquit, *manu formare solent irrisores, qui vnitate colligatos digitos agunt ad inferiorem partem inclinata, similitudine ciconini rostri;*

stri; quod cum præsentãt, post tergum motitantes, derident quos volunt. Meminit eiusdem irrisionis B. quoque Hieronymus in adducta ad Rusticum Monachum epist. 4. scribens hoc pacto, *Ne credas laudatoribus tuis, imo irrisoribus aures ne libenter accommodes &c. si subito respexeris, CICONIARVM deprehendes post te colla curuari &c.* Et in Prologo ad Sophoniam hæc ait, *Qui si scirent Holdam viris tacentibus prophetasse, & Deboram, iudicem pariter & prophetam, hostes Israel Barach timente superasse &c. nũquam post tergum meum manum incuruarent in CICONIAM.* Ex quibus omnibus manifeste intelligitur, *quomodo fieret* hæc irrisio, & cur *Ciconiæ nomine* appellaretur. Nimirum *manus, digitis omnibus collectis in vnum, & ad ciconini colli similitudinem curuatis, inque eum directis, qui irridebatur, pinsentem rostro ciconiam frequenti & stata motione exprimebant.* Longe autem falli puto Casaubonum, dum in Commentarijs ad Persium ex ijs Hieronymi verbis, *CICONIARVM deprehendes post te colla curuari, CICONIAM* ex eiusdem Hieronymi mente, *colli motu*, non *digitorum*, exprimi solitam ab irridentibus comminiscitur. Non enim eam irridentium *colli motu* expressam dixit Hieronymus, *sed digitis ad instar colli ciconini formatis ac motis* repræsentatam. Hieronymus ipse quid senserit indicat, dum in adducto ex Prologo ad Sophoniam loco, non *collum*, sed *manum* dixit in *Ciconiam incuruari*.

Alterum *Sannæ* genus, *ASINI* videlicet *AVRICVLAS*, hoc modo exprimebant Veteres. *Apponebatur temporibus pollex, cæteri autem digiti ad auris asininæ similitudinem formabantur, ac subinde mouebantur.* Qua quidem irrisione *stupidum* & *asinum* ostendebant eum, qui irridebatur. In Persij Satyra prima de ea sic est,

Nec manus AVRICVLAS imitata est mobilis ALBAS.
Auriculas albas, inquit Cornutus, *idest, asininas. nam sic stulti ridentur, apposito temporibus pollice, imitantes aures asini alijs digitis, quasi sannam facientes.* Idem Hieronymus in adducta iterum ac tertio ad Rusticum Monachum Epistola eandem sannam commemorat, cum ait, *Si subito respexeris, aut Ciconiarum deprehendes post te colla curuari, aut manu AVRICVLAS agitari ASINI.*

ME-

MEDIVS DIGITVS supremi olim contemptus, ac ignominiæ index. *Verpus* ob id, *infamis*, & *impudicus* appellatus. Ad aliquem per summam ignominiam notandum porrigebatur hic, compressis cæteris digitis, atque in eum, cui illudebant, intendebatur. Sanna hæc multis nominibus appellata. *Interponebatur* etiam quandoque *pollex inter medium*, & *indicem*, contractis in pugnum cæteris digitis, brachioque intento, ad deridendum. Dicitur sanna hæc ab Italis, *Far le fiche*.

CAPVT XXII.

NVnc de eo sannæ genere dicere aggredior, ex tribus vltimo loco propositis, quod mihi restat tertium: id vero erat, *MANVS*, seu *DIGITORVM inepta & indecora conformatio*. Quæ quidem sanna vt planius intelligatur; admonendi sumus, *Medium* olim *digitum* supremi contemptus fuisse, ac ignominiæ indicem. Hinc factum, vt *VERPVS* vocaretur, à *verrenda* scilicet *turpi corporis parte*, seu potius à *Verpæ* & *obscænitatis* similitudine,

litudine, quam habet, cum porrigitur ipse compressis ac contractis cæteris digitis. Eandem ob causam dictus est *INFAMIS*, & *IMPVDICVS*. *Infamem* appellat Persius in Sat. 2. cum ait,

INFAMI digito, & lustralibus ante saliuis
Expiat.

Quo loci Cornutus, *INFAMI digito, ait, idest medio, qui obscænitatis est.* & subijcit, *Sunt autem nomina digitorum, Pollex, Salutaris, INFAMIS &c.* *IMPVDICVM* Martialis lib. 9. ep. 70.

Ostendi digitum, sed IMPVDICVM.

Impudicus etiam Priapi cantor eodem modo,

Derides quoque fur, & IMPVDICVM
Ostendis digitum mihi minanti.

Et Isidorus Hispalensis Orig. lib. 11. capit. 1. digitorum nomina commemorans, *Tertius*, inquit, *IMPVDICVS, quòd per eum plerunque probra insectatio exprimitur.*

Cum igitur quempiam vellent olim contumeliose irridere, perque summam ignominiam notare, *medium* solebant *digitum* porrigere, atque in eum, qui illudebatur, intendere. Sic Cynicus Diogenes, vt est apud Laertium in lib. 6. de Vitis Philosophorum, cum hospites quidam Athenas aduentassent, vt Demosthenem, cuius famam domi acceperant, conspicerent, non *indice* eum *digito*, sed *medio* porrecto demonstrauit, quò scilicet effœminatam illius mollitiem notaret. Sunt hæc Laertij verba; *Hospitibus aliquando Demosthenem videre cupientibus: MEDIO PORRECTO DIGITO, Hic, ait, vobis est ille Atheniensium Orator.* Quod idem Diogenis factum Arrianus quoque in Epicteti Disputationibus persequutus est, Demosthenem Sophistæ nomine appellans; *An ignoras*, inquit Arrianus lib. 3. cap. 2. *Diogenem sic demonstrasse Sophistam quendam medio digito extento? Hic, inquit, ille est: monstraui eum vobis.* Sic Caligula, vt Cassium Chæream parum virum, & effæminate mollem innueret, osculandam ei manum obtulit in obscœnum modum formatam; porrecto scilicet medio digito, ceteris contractis; *Primas sibi partes*, inquit Suetonius in Caligula cap. 56., *Cassius Chærea tribunus cohortis prætoriæ depoposcit: quem Caius senio-*

Q rem

vem iam, vt mollem & effæminatum denotare omni probro consuerat &c. ex aliqua causa agenti gratias, osculandam manum offerre, FORMATAM COMMOTAMQUE IN OBSCAENUM MODUM.

Hanc porro indecoram manus conformationem video multis nominibus à Scriptoribus appellatam. Suetonius in Caligula cap. 56. vt proxime supra posui, vocat *Manum in obscænum modum formatam*. Aelius Lampridius in Heliogabalo, *Digitis impudicitiam ostentare*. Apuleius in secundo Metamorphos. lib. *Digito denotare*. & in tertio, *Denotare manu*. Dio Chrysostomus in orat. 33. *Medio digito ostendere*. Arrianus in Epicteti Disputationibus libr. 3. cap. 2. *Medio digito extento demonstrare*. Iuuenalis in Sat. 10. *Medium ostendere vnguem*. Martialis lib. 2. epigr. 28. *Digitum porrigere medium*. Tertullianus in lib. de Pallio, *Digito destinare*. Græci nominant σκιμαλίζειν interdum, interdum καταδακτυλίζειν, aliquando etiam ἐφυβρίζειν. ita Suidas in σκιμαλίζω, & alibi, Aristophanes in Acharnensibus, in Pace, & in Equitibus: videndus linguæ Græcæ Thesaurus.

Ex his omnibus plane licet intelligi; & *digiti medij*, vt dicebamus, *porrectione, compressis cæteris, factam hanc irrisionem; & summi eam omnino contemptus, ac ignominiæ indicem fuisse*.

Sed hîc forsitan dixerit aliquis, factam huiusmodi *sannam*, non *medio digito*, vt posuimus, *porrecto ac protenso, compressis cæteris*, sed *interposito*, seu *inserto pollice inter medium & indicem, ita vt pollex ipse insertus emineret & appareret, reliquis digitis in pugnum contractis, brachioque in eum, cui illudebatur, intento*. Equidem sannæ modus hic alter nunc passim vsurpatur ad aliquem per summam ignominiam irridendum. dicitur ab Italis, *Far le fiche*: eiusque meminêre non semel, neque vno in loco ex antiquioribus Itali Scriptores non pauci. De eo item videntur posse non incommode accipi hæc Iuuenalis ex Sat. 10. superius à nobis allata,

——— *mediumque ostenderet vnguem*.

& ea Suetonij in Caligula, *Manum in obscænum modum formatam*. nec non illa Lampridij in Heliogabalo, *Digitis im-*

pudicitiam ostentare. Præterea vterque modus eandem ferme habet obscænitatem. Quapropter, meo iudicio, non longe is abibit à vero, qui in deridendo vtrumque modum, & indecoram vtramque manus conformationem promiscue olim vsurpatam opinabitur.

THEATRALIS FAVORIS TVRPITVDINEM gradus olim habuisse. Etiam in *SANNIS* erant contemptus, & ignominiæ gradus. Quæ digito medio, cæteris compressis, porrecto, atque in eum, qui irridebatur, intento, fiebat sanna, eam omnino fuisse extremæ contumeliæ indicem. Conclusum tandem, quid sit apud Capitolinum, *TVRPISSIME CONTRA ALIQVEM FAVERE*.

CAPVT XXIII.

ET hæc quidem erant, quæ pro tempore de *Sannis*, siue *Oris*, siue *Manuum*, à me scribi vtiliter posse videbantur. Nunc breuiter dicendum, quomodo ijs illustretur *TVRPIS*, de quo agimus, *THEATRI FAVOR*. In Capitis Quarti Titulo ex lib. 3. Commentariorum Arriani ad Epictetum legimus hoc pacto, Πρὸς τὸν ἀκόσμως ἐν θεάτρῳ σπουδάσαντα, hoc est, *Aduersus TVRPITER in Theatro fauentem*. & sub ipsum capitis initium ita

est, Τοῦ δ' ἐπιτρόπου τῆς ἠπείρου ἀκοσμότερον σπουδάσαντος κωμῳδῷ τινι, idest, *Cum Prætor Epiri Comœdo cuidam TVRPIVS fauisset*. Iulius autem Capitolinus in Vero Imperatore, *Denique*, ait, de Vero ipso loquens, *etiam præsens, & cum Marco sedens, multas à Venetianis passus est iniurias, quòd TVRPISSIME contra eos fauisset*. Sunt hæc Arriani, & Capitolini loca superius à nobis in hoc eodem libro allata, vt, *turpiter* olim *in Theatro fautum*, euinceremus. Ea nunc iterum produximus, vt intelligatur, & *turpiter*, & *turpius*, & *turpissime* etiam aliquando fautum in Theatro; *gradus* nimirum habuisse omnino *Theatralis fauoris turpitudinem*. Quas item protulimus, siue *ORIS*, siue *MANVVM SANNAS*, *ex contemptus*, & *ignominiæ gradus* habuêre. Atque illa erat, vt diximus, extremæ contumeliæ index, quæ fieri solebat medio digito, compressis cæteris, porrecto, atque in eum, qui irridebatur, intento. Laertius certe quidem in eo, quem superiori capite produximus, loco ex 6. de Vitis Philosophorum libro, satis indicat, porrectione digiti medij obscænum quippiam & maxime ignominiosum significari, cum ait, *insanos eos haberi*, qui hunc irridendi modum vsurpant. Et Suetonius in Augusto cap. 45. Pyladem pantomimum affirmat, ob id vnum exilio mulctatum ab Augusto, quòd exsibilantem spectatorem medio porrecto digito per ignominiam demonstrasset. Solebat nimirum sannæ genus hoc insignem adeo ignominiæ notam inurere irriso, vt ea nonnisi exilij pœna leuari, aut mulctari posse videretur.

Quibus ita constitutis, asseuerare non dubitarim, *has omnes Sannas*, vt dicebamus, modo *hanc*, modo *illam*, in *turpiter fauendo* promiscue vsurpatas. Nimirum *turpiter fauentes in Theatro* ad ludentium, ac dimicantium contemptum & ignominiam, *sibilabant* interdum, interdum *vociferabantur atque incondite clamabant*; *distorquebant os nonnunquam*, *linguamque exerebant*; *pinsentem etiam rostro ciconiam manibus quandoque exprimebant*; *& imitabantur aliquando asini auriculas*. *TVRPISSIME* autem omnino, & *per supremam ignominiam FAVEBANT* ij, qui *MANVM IN OBSCAENVM MODVM FORMABANT*, *ac in eos, quibus ita fauebatur, protendebant*. Atque, vt concludam aliquando, hoc esse puto,

to, quod appellat Capitolinus, *TVRPISSIME CONTRA ALIQVEM FAVERE.*

LAPIDIBVS nonnunquam in Theatro *APPETITOS* ab infeste Fauente populo & *LVDORVM ACTORES*, si displicerent in agendo, & *SPECTATORES*, si minus chari & accepti.

CAPVT XXIV.

Diungam hîc quidpiam de *LAPIDATIONE THEATRALI*, sed breuiter; quòd ijs, quæ in proxime sequenti libro allaturi sumus, vt Scholasticos infeliciter agentes, male scilicet recitantes, aut dicentes, demonstremus fuisse ab audiente populo lapidibus quandoque appetitos, potest etiam res ista satis illustrari. Atque hanc quidem *LAPIDATIONEM* qui ad *INFESTVM THEATRI FAVOREM* pertinere arbitrabitur, is, vt opinio mea fert, à vero haud longe discedet.

LAPIDEVM itaq; *IMBREM* habuêre nonnunquam in Theatro & *Ludorum Actores*, si artis suæ specimen infeliciter darent, & ipsi quoque *Spectatores*, si odiosi populo & inuisi.

De Citharædo Polyctore in 6. Deipnosophistarum Athenæi libro hæc leguntur; *Cum Polyctor Citharædus, sorbendo lentem, lapillum dentibus attriuisset; O miser, inquit* Corydus, *etiam lenticula te lapidibus incessit?* Cauillari quidem hoc loco familiariter ac iocari cum Polyctore Corydum cernimus; verum ineptus esset ac sine sale iocus, nisi *Theatralem* nostram exprimeret *lapidationem*. Dabat nimirum sæpe Cithare-

tharædus hic artis suæ specimen in Theatro; at, cũ inuenuste omnino ac infeliciter id ageret, minusque eam ob causam à populo probaretur, consueuit *lapides* pro *plausibus* reportare. Semel igitur lentem mandens, lapillum etiam dentibus confecit: quam rem statim iocose cauillans Corydus, *O miser*, ait, *etiam lenticula te lapidibus appetit?* quod proinde est, ac si dixisset, *O infelix, solemne adeo tibi est lapidibus appeti, dum cithara inepte canis in Theatro, vt etiam, dum lentem mandis, lapillos, consuetos scilicet comites, inuenias, qui te conficiant*. Germanum autem Athenæi loci sensum, eum esse, quem diximus, manifestius adhuc apparebit ex ijs, quæ mox inibi ab eodem Athenæo ex Machone Poeta ita producuntur; *Is autem fortassis Polyctor fuit, cuius Machon sic meminit,*

Κακός τις ὡς ἔοικε κιθαρῳδὸς σφόδρα,
Μέλλων οἰκοδομεῖν τὴν οἰκίαν, φίλον
Αυτοῦ λίθους ἤτησεν. ἀποίσω δ' ἐγὼ
Αυτῶν πολὺ πλείους φησὶν ἐκ τῆς δήξεως.

ita scribit hos Machonis versus Dalechampius, & vertit hoc modo,

Malus quidam, vt palam erat, citharædus admodum,
Aedificaturus domum, ab amico
Lapides petijt; dixitque, eorum ego
Maiorem partem morsu prehensam auferam.

Mendosum vtique, ac mutilum esse hunc Athenæi locum, duo sunt, quæ probent. alterum, metri lex; quam certe claudicare ac vacillare nemo non videt, si, pro vt est in Dalechampij textu, legamus. alterum, ipse loci sensus; qui imperfectus est omnino, atque adeo nullus, nisi Lector & mendum tollat, &, quæ desunt, intelligenter subaudiat. quæ duo video fuisse etiam à Casaubono animaduersa. Sustuleris autem mendum, si, vbi δήξεως est in Dalechampij textu, ibi cum eodem Casaubono, & ex manuscriptorum fide, vna modo litterula immutata, δείξεως, reponas. atque, vt *morsum* significat δῆξις, sic δεῖξις specimen artis & ostentationem; & idem ferme est δεῖξις, atque ἐπίδειξις. sunt autem ambæ istæ Theatri voces; iterum ac sæpius eundem in sensum ab Athenæo vsurpatæ.

Quod attinet ad ea, quæ hîc necessario deesse monuimus; equidem existimare non dubia ducti coniectura possumus, *subaudiendum omnino Polyctori datum ab amico responsum.* Cum enim inducat inibi Poeta Polyctorem Citharędum saxa ædificandæ domui ab amico petentem,

Malus quidam, ait Poeta, vt palam erat, Citharædus,
Aedificaturus domum, ab amico
Lapides petijt.

cumque reliqua, quæ deinceps subijciuntur, sint item Citharædi ipsius, vt mox apparebit, ob malum amici responsum indignantis; fateri necesse est, ipsum deesse datum ab amico responsum. quod quidem aliud nihil habere potuisse, præter paucorum lapidum promissionem, ex ijs necessario conuincitur, quæ mox dicemus ab eodem Citharædo pronunciata. Totius igitur loci sensus erit cum Casaubono sic ferme concipiendus; *Malus Citharædus, ædificaturus domum, lapides ab amico petijt: cumque paucos nimis pollicitus esset amicus; indignans ille, Tu mihi, ait, tam parce LAPIDES promittis, qui MVLTO PLVRES possum ac soleo, ARTIS MEAE SPECIMEN DANS, E THATRO AVFERRE?* Locum autem ipsum, interea dum alij, quæ desunt, ex Manuscriptis feliciter explebunt, nos, emendatum quidem, sed tamen mutilum adhuc scribemus distinctum hoc modo ac interp unctum,

Κακὸς τις ὡς ἔοικε κιθαρῳδὸς σφόδρα,
Μέλλων οἰκοδομεῖν τὴν οἰκίαν, φίλον
Αυτοῦ λίθους ἤτησεν . . . .
. . . . ἀποίσω δ' ἐγὼ
Αυτῶν πολὺ πλείους φησὶν ἐκ τῆς δείξεως.

&, verbum pro verbo reddentes, sic Latine vertemus,

Malus quidam, vt apparet, Citharedus valdè,
Aedificaturus domum, ab amico
Lapides petijt . . . .
. . . . auferam ego
Eorum multò plures, ait, ex arte mea.

Ex arte mea, hoc est, *dum artis meæ publicum in Theatro specimen edo.*

Qui sane locus, sic pro veritate acceptus manifesto ostendit,

dit, *Ludorum Actores*, in agendo si displicuissent, fuisse nonnunquam *ab infeste fauentibus in Theatro lapidibus appetitos*. quam rem primo loco probandam in hoc capite suscepimus.

Sequitur altera; fuisse nimirum *Illustres* etiam *Viros*, si odiosi populo & inuisi, *lapideo* item *imbre in Theatro* quandoque *exceptos*. Macrobius in 2. Saturnaliorum libro capit. *6*. *salsiorem* in Vatinium Casellij I. C. *iocum de pomo* ac *pinea nuce* commemorans, illud etiam affirmat, lapidibus appetitum à populo eundem Vatinium, dum ederet Gladiatorium munus. *Casellius I. C.* inquit Macrobius, *vrbanitatis miræ, libertatisq; habebatur: præcipue tamen is iocus eius innotuit. LAPIDATVS A POPVLO VATINIVS, CVM GLADIATORVM MVNVS EDERET, obtinuerat, vt Aediles edicerent, ne quis in arena nisi pomum misisse vellet. Forte ijs diebus Casellius consultus à quodam, an NVX PINEA POMVM esset; respondit, si IN VATINIVM MISSVRVS ES, POMVM EST*. Ad hanc eandem Theatri lapidationem referam haud inuitus illa Spartiani verba in Pescennio Nigro: *Huic*, de eodem Pescennio loquitur Spartianus, *ob detestationem Iuliani primis Imperij diebus ita Romæ fautum est à Senatoribus duntaxat, qui & Seuerum oderant, vt inter LAPIDATIONES, execrationesque omnium, illi feliciter optarent; illum Principem insuper, & illum Augustum populus acclamaret*.

BONO

BONOS LUDORUM ACTORES nonnunquã ab amice fauentibus & *varia accepisse MUNUSCULA*, & *FLORUM* ac *FRONDIUM CONIECTIONE fuisse honoratos*. *MUNERUM COLLECTIONEM* ἐπαγερμὸν, φυλλοβολίαν *FLORUM AC FRONDIUM CONIECTIONEM* Græci dixêre. Emendatus ac illustratus obscurior & corruptus Clementis Alexandrini locus. Declaratum quæ potissimum essent *MUNUSCULA* in hanc rem dari & accipi solita.

CAPUT XXV.

DE *LAPIDATIONE THEATRALI* apposite meo iudicio ob id egimus hoc loco, quòd ad *infestum* ea *Theatri fauorem* pertineret. quapropter, cùm *MUNUSCULORUM DATIONE*, *FLORUM* que seu *FOLIORUM CONIECTIONE* & *ASPERGINE*, in ipsos Ludorum Actores ab amice fauentibus quandoque facta, non parum illustretur *honorificus* eiusdem *Theatri fauor*, non erit abs re, opinor, de ijs etiam hûc quædam attexere.

In *Theatro* igitur, *cæterisque Spectaculorum locis*, quemad-

modum *auferebant*, vt vidimus, quandoque *saxa mali Ludorum Actores*, sic *boni MVNVSCVLA VARIA* nonnunquam *accipiebant*, *FLORVMq;* ac *FOLIORVM CONIECTIONE honorabantur*. Atque, vt *MVNERVM COLLECTIONEM* ἐπαγερμὸν, *sic CONIECTIONEM FLORVM* ac *FOLIORVM* φυλλοβολίαν, Græci dixêre. Hanc Tertullianus appellat, *Florum asperginem*, *Iaculum* autem *floris* Apuleius. Alexandrinus Clemens in Pædagogo, multa eorum enumerans, quæ in certaminibus ad victorum honorem fieri solebant, *munusculorum* etiam *dationem*, *coniectionemque florum* commemorat, scribens hoc pacto in lib. 2. cap. 8. Ἐν δὲ τοῖς ἀγῶσι, πρῶτον ἡ τῶν ἄθλων δόσις ἦν. δεύτερον δὲ ὁ ἐπαγερμὸς. τρίτον ἡ φυλλοβολία. τελευταῖον ὁ στέφανος. Pulcherrimus sane locus, sed quem librariorum, vt puto, incuria ita deprauauit, vt in eo transferendo negotij plurimum habuerint doctissimi Viri. Gentianus Heruetus, qui primus Clementem nobis Latine loquentem dedit, eum hoc maxime modo verti posse arbitrabatur; *In certaminibus primo fuit donum Athletarum. Secundo autem excitatio. Tertio foliorum sparsio. Vltima autem fuit corona.* Hieronymo autem Mercuriali, & Petro Fabro; in 1. Artis Gymnasticæ lib. cap. 14. alteri, alteri in Agonistico lib. 2. cap. 9., eundem sic transferre libuit; *Athletis primo quidem fuit* δόσις, *seu donum. Secundo plausus. Tertio foliorum coniectio. Postremo corona.* Nimirum sequuti sunt omnes mendosam vulgatorum librorum lectionem, quæ sic habet; Ἐν δὲ τοῖς ἀγῶσι, πρῶτον ἡ τῶν ἀθλιτῶν δόσις ἦν. δεύτερον δὲ ὁ ἐπεγερμὸς. τρίτον ἡ φυλλοβολία. Τελευταῖον ὁ στέφανος. Vt minime mirũ sit, si ex turbidiori contextus fonte hauserunt Interpretes aquam erroribus inquinatam. Sed, obsecro, quid hîc ad Clementis mentem *Athletarum donum?* quid *Excitatio?* quid *Plausus?* Græcarũ scilicet vocum similitudo, vt rudem librarium decepit, sic errorem obiecit doctissimis Interpretibus. Admonendi sunt igitur, qui ista legent, in vulgatis Clementis libris recitata à nobis verba duplex mendum continere; in voce ἀθλητῶν alterum, alterum in ἐπεγερμὸς: ita tamen, vt parua opera tolli errata possint, & verba componi, sensu ad id, de quo agimus, apto & congruenti. nam pro ἀθλητῶν substituendum est ἄθλων, & ἐπαγερμὸς pro ἐπεγερμὸς reponendum.

nendum. vt totus locus sic legi & scribi debeat, Ἐν δὲ τοῖς ἀγῶσι, πρῶτον ἡ τῶν ἄθλων δόσις ἦν. δεύτερον δὲ ὁ ἐπαγερμὸς. τρίτον ἡ φυλλοβολία. τελευταῖον ὁ στέφανος; quemadmodum nos scribendū curauimus. Latine autem ad verbum hoc modo efferri posse arbitramur; *In certaminibus vero primo fuit præmiorum datio. Secundo* munusculorum *collectio. Tertio florum seu frondium coniectio. Postremo corona.*

Vidisse porro Heruetum, Mercurialem, & Fabrum, huiusce loci, si non errores, at saltem tenebras, ex hoc facilime potest perspici, quòd omnes & titubanter in eo vertendo loquuti sunt, & multi fuère in explicando, quid per δόσιν, & ἐπεγερμὸν voluerit Clemens à nobis intelligi. Sensus igitur recitati ex Clemente loci is erit: *Olim in certaminibus primo quidem vsurpatā* ἄθλων δόσιν, hoc est, *præmiorum dationem*: quòd scilicet ipso certaminis initio solerent præmia proponi, victoribus danda. *Permissum deinde, vt circumirent Victores, & munuscula, præmiorum loco, à singulis spectatoribus colligerent*; quemadmodum nunc inter ludendum fieri quandoque videmus à Funerepis, Saltatoribus, cæterisq; Ludionibus. atque hoc vnum vere puto voce ἐπαγερμὸς à Clemente nobis significari. *Tum institutam* φυλλοβολίαν, idest, *Florum seu frondium coniectionem*; quòd nimirum honoris causa *flores* etiam ac *frondes* in victores conijcerentur. *Nouissime autem donari cœptas ijsdem coronas.*

Atque hæc voluisse Clementem, adductumque illius locum ita legi & scribi debere, quomodo nos scribendum curauimus, quæ mox ex Suida, atque ex Arsenio, Euripidis Scholiaste, subijciemus, satis ostendent. Suidas igitur in verbo περιαγειρόμενοι, *Præmia quidem*, ait, *initio certantibus proponi solebant, quemadmodum & Homerus & alij Poetæ tradunt. Deinde factum, vt sine ijs etiam decertarent: tunc vero Victores ab amicitiæ & cognationis vinculo iunctis, coronis ornabantur. Aliorum autem cognati sedentes, & qui propinqui erant, maioris pretij res deponebant. Qui vero remotiores erāt, FLORES & FRONDES in prætereuntes conijciebant. vt etiā nunc in illos, qui egregie pugnarunt, PETASOS, & ZONAS conijciunt, aut VESTES. Hinc moris fuit, vt in orbē circumeuntes pugiles acciperent ea, quæ darentur.* Euripidis autem Scholiastes ad Ter-

tium Hecubæ Actum, seu potius Eratosthenes apud Arsenium Scholiastem, *Sine præmijs*, inquit, *olim decertantibus hominibus, spectatores quoddam veluti symbolum conferentes conijciebant in Victorem pro vniuscuiusque facultate. Quamobrem consuetudine receptum erat, vt in orbem circumiens victor colligeret, quæ dabantur, acciperetque. Igitur, qui circumibantur, ij præstantiora, quàm cæteri, dona largiebantur. Imponebant coronas, qui propiùs assidebant; qui vero altiùs, FLORIBVS ac FRONDIBVS, quod vnum reliquum erat, aspergebant. Iam vero nuper in strenuos concertatores coniecerunt CINGVLA, BRACTEAS, TVNICVLAS, GALEROS, CREPIDAS. Consuescebant idcirco in orbem circumeuntes, quæ data fuerant, in vnum colligere. Igitur, donec vnicum erat in Olympia certamen, facta fuit ampla donorum largitio. verum, multiplicatis illis, imminuta sunt ea, plures in partes diuisa; atque ita demum ab ea FRONDIVM iactatione cessatum est*. Hactenus & Suidas, & ex Eratosthene Arsenius Euripidis Scholiastes. Græce autem omnino ista melius; sed non est necesse paginas Græcis versibus infercire. mihi vero satis in præsentia, si minus eleganter, at certe dilucide, ex Eratosthene ac Suida docuisse, in vulgatis libris & fœde inquinatum esse Clementis locum, nec posse commodius purum ab omni macula fieri, quàm quomodo' nos ex ijsdem fecimus. Vsurpant siquidem ij vocem ἄθλα, qua præmia in certaminibus proposita significabantur; & ἐπαγείριν semper habent, quod est, *colligere*, vnde noster ἐπαγερμὸς, idest, *collectio*; nunquam autem ἐπεγείριν, quod est *excitare*, ex quo mendosus in vulgato Clementis loco ἐπεγερμὸς, hoc est, *excitatio*. Vt recte tandem factum sit à nobis, qui in Clementis loco ἄθλων, & ἐπαγερμὸς, pro ἀθλητῶν, & ἐπεγερμὸς, reposuimus.

Quapropter, sanæ mentis nemo dubitauerit, quin victores olim in certaminibus *CIRCVMEVNTES*, præter consueta præmia, & coronas, *VARIA* etiam *MVNVSCVLA* interdum *COLLIGERENT* ab amicis spectatoribus, *FLORVMque* ac *FRONDIVM CONIECTIONE* honorarentur. atque, vt *MVNERVM COLLECTIO* ἐπαγερμὸς, sic φυλλοβολία *CONIECTIO FLORVM* ac *FRONDIVM* vocabatur. Quod vero dictum est de *florum* in victores *coniectione*, hoc Pausanię item

testi-

testimonio illustrari potest; cuius sunt illa in Eliac. libro 2. de Diagora, *coniectis floribus*, vocibusq; faustis cohonestato; *Diagoram*, inquit, *ipsum tradunt ab Acusilao & Damageto filijs in Olympiam deductum; quem victores iam declarati iuuenes per mediam & confertissimam turbam humeris exportarunt, CONIICIENTIBUS in eum FLORES Græcis, filiorum causa, & cum plausu beatum prædicantibus*. Refer hûc etiam, si placet, quod de Polixena habetur in Euripidis Hecuba Actu 3. Hanc enim inducit inibi Euripides, *FLORUM* ac *FRONDIUM CONIECTIONE* ob id publice honoratam, quòd vicisset, iugulum scilicet admirandâ constantia præbens.

Ex adductis autem mox superius Eratosthenis, ac Suidæ locis, hoc amplius elucere admonuerim; *MUNUSCULA* hæc, quæ in Certaminibus dari & accipi solebant, fuisse maxime *PETASOS*, *ZONAS*, *CINGULA*, *BRACTEAS*, *TUNICULAS*, *GALEROS*, *CREPIDAS*, & his similia.

Spectantem populum fuisse nonnunquam ab ipsis ludorum actoribus *ADORATUM*. *ADORATIONEM* hanc ita dictam, quod manus *AD ORA* admouerent adorantes. Factam eam, non *manu prius porrecta, deinde ad os relata*, sed *ori prius admota, mox protensa in eos, quibus honos deferebatur*. *ADORARE* hoc modo appellatum, *A facie iactare manus*; *Iactare basia*; *Oscula iacere*; *Manu venerari*. Ab Imperatoribus etiã adoratũ quandoque populũ in Theatro. *FLAGELLO VENERARI*. προσκυνεῖν τῇ μάστιγι. Cur maxime fieret hæc adoratio à ludorum actoribus.

CAPVT XXVI.

Via vero persequimur omnia, quæ ad Theatri fauorem, siue propitium & honorificum, siue turpem & infestum, pertinent; etiam hoc intelligendum puto, *ADORATOS quandoq; spectatores ab ipsis ludorum actoribus*. qua de re dicere aggrediar, si prius indicauero, *ADORATIONIS* nomine quid debeat hîc à nobis intelligi, & quomodo ea fieret.

ADORATIONEM sic dictam Latinis, quòd *manus ad ORA admouerent adorantes*, pridem adnotarunt Viri docti.

in quorum ego sententia acquiesco: quidquid aliter sentiant Grammatici, ab *ADOR*, frumenti genere, eam deriuantes. In eo tamen haud illis assentior, quòd, adorationis modum inquirentes, factam eam *manu prius porrecta, deinde ad os relata*, affirmant. Quorum opinio hoc vno maxime reuincitur, quòd nos hodie etiam, ineptum hoc adorandi seu adulandi genus in honore potentibus habendo vsurpantes, *manum prius ad os admouemus, deinde protendimus in eos, quibus honorem deferimus*. Credibile autem non est, nunc primum exortam hanc consuetudiné, sed à nobis illam hodie referri, quam à veteribus introductam mox exceperunt posteri, constanterq; retinuerunt. Sed in hunc omnino modũ factam olim huiusmodi adorationem, planissime confirmant Iuuenalis, Phœdrus, & Tacitus. siquidem *adorare hoc modo* appellat is in Satyra 3. *A facie iactare manus*; alter in procaci Tibicine, *Iactare basia*; Tacitus vero, *Oscula iacere*, in 1. Histor. libro. Qui autem *iactat à facie manus*, quin manibus faciem prius tangat, hoc est, manus ad os admoueat atque osculetur, deinde iactet eas ac porrigat, quilibet haud magno negotio viderit. Fatebitur etiam non inuitus, eum proprie dici, *Osculum iacere*, seu, *Iactare basium*, qui manum prius osculatur, mox protendit, osculumq; ipsum iactat in eos, quos adorat, seu quibus honorem defert. Et hoc etiam est, *Manu venerari*, quod vocat idem Tacitus in 16. Annal. lib. quem locum post subijciam. Quæ omnia satis ostendunt, *factam huiusmodi adorationem, non manu porrecta prius, deinde ad os relata; sed ori prius admota, deinde protensa in eos, qui adorabantur*.

His auté de adorationis nomine, ac modo breuiter perstrictis, doceamus iam, fuisse olim *spectãtem populum ab ipsis ludorũ actoribus hoc modo quandoq; adoratum*. In Veteri Epigrãmate sic legimus de Saltatore, qui scenã ingressus populum statim adorauit,

Ingressus scenam populum Saltator adorat.

Etiam Nero, verum agens Histrionem, citharâ cantaturus in Theatro spectantem populum adorat: *Nero*, inquit Tacitus in 16. Annal. lib. *flagitante vulgo, ingreditur Theatrum, cunctis citharæ legibus obtemperans &c. postremo flexus genu, cœtum illum manu veneratus est*. Quod idem Neronis factum commemorari puto à Dione, dum in libro 61. sic scribit; *Nero in Theatrum prodijt. Gallionis voce nominatim citatus, stetitq; Cæsar in scena habitu*

Citha-

Citharædi. Quin etiã ipse Imperator dixit, Domini mei, audite me libenter. Quæ postrema verba crediderim à Nerone tum maxime pronũciata, cùm populum adorabat. Nec sane mirũ, si Spectatores veneratur Nero, dum Histrioné agit, cum Imperatores ipsi aliquando, Theatrum ingressi, populum adorarent. Tacitus enim in 1. Histor. lib. *Nec deerat,* inquit, *Otho protendens manus adorare vulgum, iacere oscula &c.* Suetonius in Claudio, *Eosdẽ spectacula edentes surgens & ipse cum cætera turba voce ac manu veneratus est.* Et Claudianus in 6. de Honorij Consulatu carmine,

O quantum populo secreti numinis addit
Imperij præsens species? quantamque rependit
Maiestas alterna vicem? cùm regia, Circi
Connexum gradibus, veneratur purpura, vulgus?
Consensuque cauæ sublatus in æthera vallis
Plebis adoratæ reboat fragor. ———

Sed & *AVRIGAE in Circo spectantem populum* FLAGELLO, cum aliter non possent, *ADORABANT*. Dio in libro 77. de Antonini Caracallæ aurigationibus agens, *Eos*, inquit, *FLAGELLO VENERABATVR; atq; aureos ab ijs, quasi homo abiectissimus petebat.* Et in libro 79. de Auito, *Hunc viri ordinis Senatorij &c. spectabant currus agitantem, petentemq; aureos, vt plebeium hominem, ac præfectos certaminum, militesque ipsos ADORANTEM.* προσκυνεῖν τῇ μάστιγι, appellat Dio, hoc est, *FLAGELLO ADORARE*; quòd solerent *AVRIGAE dexteram, flagellum tenentem, ad os admouere, flagellumq; ipsum osculari, moxq; manũ & flagellum simul protendere, spectantẽq; populum venerari.*

Ob id autem puto factam hanc à ludorũ actoribus adorationem, vt, vel effugerent lapidationem, floresq; ac munuscula adipiscerentur; vel turpem quemcunque & infestũ declinarent fauorem, consequerenturq; propitium & honorificum. Id quod etiam ex eo apparet, quòd adductis locis testificãtur Dio & Tacitus, post factã à Nerone adorationem, populum statim Neroni ipsi fauste acclamasse. Et affirmat Phœdrus, post iactatũ à Tibicine osculum, spectatores ipsos fauentes ei gratulatos esse.

Hactenus ergo de *THEATRALIBVS* Acclamationibus. Proximus Liber, velut nouum sumens exordium, ad *SCHOLASTICAS* transibit.

FRAN-

FRANCISCI BERNARDINI FERRARII

DE VETERVM ACCLAMATIONIBVS, ET PLAVSV LIBER TERTIVS,

Qui SCHOLASTICAS; hoc est, quæ in Scholis seu Auditorijs, ac Foro fiebant, Acclamationes comprehendit.

Quæ sint *SCHOLASTICAE* Acclamationes, & cur ita appellatæ.

CAPVT I.

IN Theatris, ceterisque communium spectaculorum locis, natas, & adultas Acclamationes hactenus persecuti sumus. Discutientur nunc *SCHOLASTICAE*; eæ nimirum, quæ, vel in *SCHOLIS* & *AVDITORIIS*, siue publicis, siue priuatis; vel in *FORO*, emitti consueuerunt. Vt autem appareat, *SCHOLASTICARVM* nomine, quid sit à nobis intelligendum, de *SCHOLIS* húc quædam

ſtrictim attexentur, ab his, quæ nunc ſcribimus, minime aliena.

Erant igitur olim *SCHOLAE*, & publicæ, & priuatæ. *Publicas* appello publica auctoritate conſtitutas; *Priuatas*, quas ſibi quiſq; priuatim pro voluntate deligebat. *Publicæ*, Romæ quidem, fuêre *Athenæum*, *Capitolium*, & *Pergulæ Magiſtrales*; alibi autem, *Gymnaſia*. *Priuatæ* vero, *domeſticæ* plerunque *Aedes*, *Theatra* tamen interdum, interdum *Templa*, nonnunquam *Baſilicæ*, *Curia* aliquando, ſæpe *commodatæ* ſeu *conductæ diuitum Aulæ*. De *Athenæo* in hanc rem conſtituto meminêre Caſſius Dio in extremo libro 73., Philoſtratus in Adriano, Capitolinus in Pertinace, & in Gordianis; Lampridius in Alexandro Seuero, & Aurelius Victor in Hadriano. *Athenæum* autem ita dictum, quòd in eo ſe exercerent Viri docti, ac Mineruæ ſacris initiati, adfirmat inibi Caſſius Dio. Et Ex Aurelio Victore diſcimus, illius conditorem fuiſſe Hadrianum. Publicum *Capitolij Auditorium*, ſeu *Capitolinas Scholas* commemorat Theodoſij, ac Iuſtiniani Codex, libro 14. alter, alter 11., vterque autem in Titulo de Studijs Liberalibus. *Pergularum Magiſtralium* mentio fit à Flauio Vopiſco in Saturnino, & à Suetonio in libello de Illuſtribus Grammaticis in L. Craſſitio. Erant autem *Pergulæ Magiſtrales*, publicæ *Cellæ*, in quibus doctrinarum profeſſores adoleſcentiam publice inſtituebant; vnde in Codice Theodoſiano publicæ *Magiſtrationes*, ac *Cellulæ* dicuntur. *De Gymnaſijs* res ita manifeſta eſt, vt fruſtra omnino ſuſcipiatur labor, ſi coner de ijs Veterum teſtimonia hûc adferre. Tantum admonebo, fuiſſe ea varijs olim appellationibus ſignata. Græci vocarunt χολεῖα, μουσεῖα, διδασκαλεῖα, φροντιστήρια, παιδευτήρια. Latini, *Ludum*, *Scenas*, *Exhedras*, *Scholas*, & *Auditoria*. Et hæc de locis ad docendum, ac dicendum publica auctoritate conſtitutis.

Qui autem publice profiteri aut nolebant, aut minime poterant, eos plerunque intra domeſticos parietes priuatim docuiſſe certiſſimum eſt. Sed & *Theatra* nonnunquam eoſdem delegiſſe ad priuatum doctrinæ, & eloquentiæ ſpecimen exhibendum ſignificant haud obſcure Suetonius in Auguſto cap. 89. Apuleius Floridorum lib. 1. & 4. Auctor Dialogi

logi de Oratoribus, Seneca in epist. 108. Themistius in Oratione 15. & Philostratus in Alexandro. De *Templis* eandem in rem delectis adfirmat Philostratus in Hippodromo, dum de Megistia Smyrnæo agit. De *Basilicis* testificantur Seneca in Proœmio libri 9. Controuersiarum, Quintilianus Institut. Orator. lib. 10. cap. 5. Apuleius in Apologia, & Iunior Plinius in epist. 14. lib. 2. & in epist. 33. lib. 6. In *Curia* idipsum factitatum indicat Aristides, dum, Orationem de Concordia habens ad Ciuitates Asiaticas, primo loco dilaudat eas, & gratias agit, quòd ei sermoni audiendo *Curiæ* locum præbuissent. De *conductis* tandem, aut *commodatis diuitum Aulis* meminerunt Iuuenalis in Satyr. 1. & 7. Martial. lib. 4. epigr. 6. Theophrastus in Charactere de Blanditia, Auctor Dialogi de Oratoribus, Plinius lib. 8. epist. 12. Epictetus apud Arrianum libro 3. cap. 23. Diogenes Laertius in Protagora, & alij; quorum omnium testimonia vberius loco producentur.

In hisce igitur locis, siue publicis, siue priuatis, & ad optimarum Artium studia erudiebatur iuuentus, & ad ingenium siue exercendum, siue ostentandum, *RECITATIONES* fiebant, habebantur *DECLAMATIONES*, Poeticæq; ac Oratoriæ *COMMISSIONES*, seu *CONCERTATIONES* exhibebantur.

Eadem porro loca, siue communiter, siue singillatim, vnico *SCHOLAE* nomine frequenter appellauit Antiquitas. Habitæ item in ijs *Declamationes*, *Recitationes*, *Controuersiæ*, ac *Disputationes* fuère non semel *SCHOLAE* nominatæ. Et *SCHOLASTICI* etiam sæpius dicti sunt *Recitatores*, *Declamatores*, politique ac splendidi *Oratores*. Quæ omnia ex Marco Cicerone, Seneca, Suetonio, Quintiliano, Plinio, Hieronymo, Augustino, & alijs, notiora sunt, quàm vt probationis egeant.

Cum itaque Tertius hic Liber eas complectatur Acclamationes, quæ & in huiusmodi *Scholis*, & *Auditorijs* fiebant, & in eos emittebantur, qui, vt monuimus, siue docentes, siue recitantes, siue declamantes, *Scholastici* sæpe sunt appellati; mirum nemini videri debet, si hîc à nobis *eæ omnes* vno *SCHOLASTICARVM* nomine signentur.

Cum item, quemadmodum suo loco apparebit, ijsdem pene verborum formulis conciperentur, tàm quæ in *SCHOLIS* & *AVDITORIIS*, quàm quæ in *FORO* emitti solebant Acclamationes; idcirco placuit, *FORENSES* non modo *SCHOLASTICIS* iungere in hoc libro Acclamationes, sed *SCHOLASTICARVM* etiam appellatione nominare. eòque libentius, quòd *FORENSES* ipsi *Oratores* & *Patroni*, qui veras scilicet tractabant lites, cũ *SCHOLASTICI* sæpe dicti sunt, vt est in Codice, & alijs Iuris libris, testanturque diserte Auctor Dialogi de Oratoribus, Plinius in lib. 2. epist. 19. Augustinus in Ioannem, & Zonaras ad Can. 10. Synodi Sardicensis, & ad Can. 96. Carthaginensis; tùm, vt habent Lampridius in Alexandro Seuero, & idem Plinius ibidem, & in libro 7. epist. 17. vt alios reticeam, si causam aliquam feliciter orassent, vel apud Vrbis Præfectos, vel apud Principem, eam, siue animi gratia, siue ad ingenij ostentationem, in ipsis quandoque *Scholis* & *Auditorijs* recitare consueuerunt. Si quid erit tamen, quod ad *FORENSES* Acclamationes pertineat proprie, nec habeat quidquam cum *SCHOLASTICIS* alijs commune, id separatim tradetur. Atque hæc quidem indicanda videbantur in primo huius libri capite, vt dicenda deinceps possent liquidius intelligi.

STUDIOSISSIME QUAESITAS à Scholasticis *ACCLAMATIONES* & *PLAUSUS*. Eam ob causam *INUITATOS* ambitiosius ac *CORROGATOS* Auditores, & Acclamatores. *Corrogandi*, ac *inuitandi* morem quis primus inuexerit.

CAPUT II.

QVæ igitur solebant in *SCHOLIS* & *AUDITORIIS*, tùm publicis, tùm priuatis, fieri Acclamationes; inque eos emitti, qui, siue recitantes, vt admonuimus, siue declamantes, seu causas agentes, *SCHOLASTICI* sæpe dicti sunt, eas nos *SCHOLASTICAS* in hoc Opere appellamus. De quibus vt dicere aggrediar, placet illud primo loco aperire, *SCHOLASTICOS* huiusmodi fuisse Plausuum, & Acclamationum auidissimos. Et sane, quandoquidem consueuerunt ij inuitare studiose qui audirent, & acclamarent; eosque prece ac pretio redimere; dolere item grauiter, nisi, dicentibus ipsis, aut recitantibus, acclamaretur, & plauderetur; domesticum quoq; plaudentiũ & acclamantium habere chorum; ac demum grandiores diuitum aulas conducere, ipsaq; extruere Auditoria, quò & splendidiori declamarent aut recitarent apparatu, & frequentiores haberent auditores & acclamatores; fateri omnino necesse est, fuisse illos Acclamationum & Plausuum maxime studiosos.

ſos. Singula nos pluribus patefaciemus, ab *INVITATIONE*, quæ ambitioſius fieri ſolebat, ordientes.

QVAESITOS igitur diligenter, ac *INVITATOS* olim Auditores, non mirabitur, qui legerit, apud Iuniorem Plinium, quā lente & cunctanter ſolerent ij ad audiendum cōuenire. *Iuuat me*, inquit Plinius in lib. 1. epiſt. 13. *quòd vigent ſtudia, proferunt ſe ingenia hominum & oſtentant; tametſi ad audiendum pigre coitur. plerique in ſtationibus ſedent, tempuſque audiendis fabulis conterunt, ac ſubinde ſibi nunciari iubent, an iam recitator intrauerit; an dixerit præfationem, an ex magna parte euoluerit librum. tum demum, ac tunc quoque LENTE CVNCTANTERq; veniunt* &c. Etiā apud Themiſtium in orat. 17. auditor quidam ob id maxime laudatur, quod cum cęteri nonniſi ſtudioſe quæſiti, magniſq; obſequijs exorati ad auditionem coirent, is ſponte ſua, ſeduloque, ac diligenter adeſſet. eius verba ſunt, *Ecce diſce, quam præclare in iuuene hoc diſcendi amor reſplendeat. Qui cum nec eiuſdem ſit linguæ, cuiuſmodi noſtra hæc habetur oratio; videre tamen eſt, feruentius ad eiuſmodi audiendas Orationes adeſſe. Neque multo tibi ambitu opus eſt, non menſtruis ſupplicationibus, non præmiſſis obteſtationibus, ſed indicaſſe tantum, quo adſit, illi ſatis eſt. Et iñ priuatis obeundis moleſtiam habebis &c.* Ad eandem inuitandi conſuetudinem reſpexêre omnino Scriptores ij, qui, de illa ſermonem habentes, *conuocandi, aduocandi, congregandi, rogandi, corrogandi, & admonendi* voces vſurparunt. Idem Themiſtius in Oratione 15. *Sin*, ait, *vos aliquis in hunc ipſum locum Philoſophus CONVOCET, orationem habiturus.* Lucianus in libello de Domo, *Ceterum compenſatio ea, non laus modo domus, ſed & dicere in ea, & optimis quibuſque CONVOCATIS, orationis ſpecimen exhibere &c.* Epictetus apud Arrianum lib. 3. cap. 23. *Vt autem hoc conſequi valeant, mille poni ſubſellia oportebit, & ADVOCARI quamplurimos Auditores.* Quintilianus Inſtitut. Oratoriarum lib. 2. cap. 10. *In Actionibus permititur adhibere plus cultus, omnemque artem oſtentare, etiam hominibus in hoc ADVOCATIS.* Plinius in lib. 7. epiſt. 17. *Ego non populum ADVOCARE, ſed certos electoſque ſoleo &c.* Beatus Baſilius in Epiſt. 158. *Quod autem certamen illud fuit?*

aut quis sermo, quo frequentissimam ADVOCASTI Panegyrim? Synesius in epist. 135. *Par illud sapientum Plutarcheorum adijce, qui non Orationum suarum fama iuuenes in Theatris CONGREGANT &c.* Idem Quintilianus lib. 10. cap. 1., *In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter aut suus cuique fauor, aut ille laudantium clamor extorquet. Pudet enim dissentire, & velut tacita quadam verecundia inhibemur plus nobis credere, cum interim & vitiosa pluribus placeant, & à CORROGATIS laudantur etiam quæ non placent.* Plinius in lib. 1. epist. 13. *Nunc otiosissimus quisque multo ante ROGATVS, & identidem ADMONITVS, aut non venit* ad recitationē, *aut, si venit, queritur se diem, quia non perdiderit, perdidisse.* Etiam Hippias apud Platonem ad declamationem, & Socratem inuitat, & rogat insuper, vt alios secum adducat. *Tu igitur*, inquit Hippias, Socratem alloquens apud Platonem in Hippia maiore, *vt INTERSIS, & ALIOS tecum ADDVCAS, quicunque possint de huiusmodi orationis genere ferre iudicium.* Est & quæ ad hanc rem pertineat apud Philostratum in Polemone de Ionico quodam Declamatore faceta Historia. Narrat siquidem Philostratus, ab Ionico hoc adolescente fuisse Audientium frequentiam, cum declamabat, sic adamatam, vt non modo *studiose inuitaret qui audirent*, sed *creditas* etiam *pecunias debitoribus condonaret, vsuramque remitteret, si adessent, si declamanti fauerent.*

Addam illud, *Inuitandi ac corrogandi Auditorij morem* fuisse primo inductum à Largio Licinio. id quod Iuniore Plinio teste dicimus; apud quem ita in lib. 2. epist. 14. scriptum legitur, *PRIMVS hunc audiendi morem INDVXIT LARGIVS LICINIVS; hactenus tamen, vt AVDITORES CORROGARET &c.*

Audien-

Audientium, & Acclamantium *INVITATIO* varie facta. *INDICEBATVR* recitatio ac declamatio, vel *in crastinum*, vel *in perendinum*; forte etiam *in mēstruum diem*; declamantis, ac recitantis *voce* interdum, interdum per *codicillos*, ac *libellos*; (indicatum, quid essent hi *libelli* ac *codicilli*) aliquando *per nuncios*; quandoque etiam, qui recitaturus erat, vel declamaturus, *inuestigabat* qui audirent, *ipsas* quoque *singulorum ædes ambiendo*. Declaratum, quibus potissimum verborum formulis fieret huiusmodi Inuitatio.

CAPVT III.

HAec porro Audientium *Inuitatio* ac *Corrogatio* non vno semper eodemque modo fiebat. Eam certe nonnisi *arte* quadam factam declarat Themistius, dum in Orat. 4. sic scribit, *Quas igitur ARTES ad eos captandos, ac pelliciendos adhibeo?* *INDICEBATVR* vtique sæpius ac *PROMITTEBATVR* ipsa recitatio, seu declamatio: idque fiebat, vel *in crastinum*, vel *in perendinum*; forte

etiam *in menstruum diem*; declamantis ac recitantis *voce* interdum, interdum *sparsis libellis*, aliquando *nuncijs missis*; nonnunquam etiam, qui recitaturus erat, vel declamaturus, audientes & acclamantes *inuestigabat diligenter, singulas* quandoque *eorum ædes ambiens, foresque pulsans*.

INDICTAM quidem ac *PROMISSAM* recitantis *VOCE DIEM* discimus ex Iuuenalis Satyra 7. in hũc modum canentis,

Curritur ad vocem iucundam, & carmen amicæ
Thebaidos, lætam fecit cum Statius vrbem,
PROMISITque DIEM. ——————

de Thebaidos Statij recitationis die agit hîc Iuuenalis. *PERENDINI* autem hanc in rem *DIEI* meminit Plato in Hippia maiore, *Hanc Orationem*, inquiens, *publice recitaui, & eandem etiam illam in Phidostrati ludo litterario POST TERTIAM AB HINC DIEM sum recitaturus &c.* Et Themistius in Orat. 15. *Verum insuper & Theatra cogit, & TRIDVO ANTE, vt in forum conueniant, denuntiat. CRASTINVM DIEM* commemorat idem Themistius in Oratione prima cum ait, *Nouum vobis, insolensque videatur, hominem Philosophiæ nomine insignitum, tum PRIDIE cœtum hominum COGERE esse visum, tum sua vos Oratione ad clamores & plausus excitare velle.* Tyaneus quoque Apollonius in *crastinum diem* inuitatur ab adolescente Iouis laudes dicturo, *Adolescens quidam*, ait Philostratus in Apollonij Vita lib. 4. cap. 9., *qui sibi ipsi sapiens esse videbatur, Apollonio circa Templum deambulanti occurrens, CRAS, inquit, velim me conuenias; volo enim præclari aliquid tibi legere. MENSTRVVM DIEM* videtur designare Themistius, dum in Oratione 17. adolescentulum quendam dilaudans, quòd impigre semper ad audiẽdum conueniret, ad ceteros Auditores cogendos, & ambitu, & obtestationibus, & *MENSTRVIS* supplicationibus opus esse ait. Sunt hæc illius verba, *Ecce disce, quam præclare in iuuene hoc discendi amor resplendeat. Qui cum nec eiusdem sit linguæ, cuiusmodi nostra hæc habetur Oratio, videre tamen est, feruentius ad eiusmodi audiendas orationes adesse. Neque multo tibi ambitu opus est, non MENSTRVIS supplicationibus, non præmissis obtestationibus &c.* De *CODICILLIS*, ac *LIBELLIS SPARSIS* apertissime Plinius in lib. 3. epist. 18.

cepi non mediocrem voluptatem, quòd hunc librum cùm amicis recitare voluißem, non per CODICILLOS, non per LIBELLOS, sed, si commodum esset, & si valde vacaret, admoniti conuenerunt. Auctor item Dialogi de Oratoribus, *Rogare*, inquit, *vltro & ambire cogitur, vt sint qui dignentur audire: & ne id quidem gratis; nam & domum mutuatur, & Auditorium extruit, & subsellia conducit, & LIBELLOS DISPERGIT.* LIBELLI porro isti & *CODICILLI* aliud nihil erant, vt ego quidem arbitror, quàm Orationis aut Recitationis habendæ vel *argumenta*, vel *exemplaria*, Auditoribus domi interdum, interdum in Auditorijs ipsis distributa. Factam etiam per *NVNCIOS* huiusmodi Auditorum inuitationem significat Philostratus in Adriano ijs verbis, *Simulatque in scena visus erat AVSCVLTATIONIS NVNCIVS, vniuersus continuo Senatus assurgebat, assurgebatque Equester ordo, atque in Athenæi auditorium cursu concitato ferebantur.* Idipsum indicat Plinius in epist. 13. libri primi, dum, lentos quosdam ac fastidiosos sui temporis Auditores subaccusans, quòd non nisi viso *NVNCIO* ad recitationem conuenirent, *Ad audiendum*, inquit, *pigre coitur; plerique in stationibus sedent, tempusque audiendis fabulis conterunt, ac subinde sibi NVNCIARI iubent, an iam recitator intrauerit &c.* Ab ipso tandem recitante ac declamante solitos interdum *INVESTIGARI* diligenter & *AMBIRI* qui *audirent*, & *acclamarent*, indicat haud obscure Themistius in Orat. 15. scribens hoc pacto, *Verum insuper & Theatra cogit, ac laudari se patitur, ET ACCLAMATORES OBIT.* Et in Orat. 17. *In priuatis OBEVNDIS molestiam habebis.* Auctor item Dialogi de Oratoribus, *Rogare vltro, & AMBIRE cogitur, vt sint qui dignentur audire.* Synesius etiam in Dione, *Me vero*, inquit, *liberum sinit, neque instat præfiniti temporis angustia, cum neque coram tam inepto Iudice ad dicendum accingar, neque in Theatrum longe Foro iniquius sim ingressurus; PVLTATIS etiam passim FORIBVS, atque vrbanis adolescentibus iucundissimum quoddam acroama pollicitus.* Quo loci videas, diligenter adeo inuestigatos Auditores, vt omnes pene singulorum *fores* quandoque *pulsarentur*.

Illud etiam superest, vt, si quæ esset olim huiusmodi *Inuita-*

uitationis formula, dicatur. Cuius rei haud equidem scio, an præter Iuniorem Plinium, & Arrianum quispiam alius mentionem fecerit. In istius igitur Commentarijs de Epicteti Disputationibus lib. 3. cap. 23. huiusce *Inuitationis formulam* ijs verbis conceptam inuenias, *Cum igitur dicis*, *ADESTE, AVDITE ME VOBIS LEGENTEM*. Et paulo post, *AVDI ME HODIE in ædibus Quadrati DISSERENTEM*. Et infra aliquanto, *ROGO TE, VT VENIAS, ATQVE AVDIAS*. Apud Plinium autem videas eandem hoc modo conceptam, *SI COMMODVM EST*, aut, *SI VACAT*. *Cepi*, inquit Plinius in lib. 3. epistola 18. paulo ante adducta, *non mediocrem voluptatem, quòd hunc librum cùm amicis recitare voluißem, non per codicillos, non per libellos, sed, SI COMMODVM ESSET, & SI VALDE VACARET, admoniti conuenerunt*.

MOLESTIVS TVLISSE Scholasticos, ac *STOMACHATOS FASTIDIOSE*, si, dicentibus ipsis aut recitantibus, minime *ACCLAMASSENT* & *PLAVSISSENT* Auditores.

CAPVT IV.

Fidem igitur ista perspicue faciunt, *studiose factas* à Scholasticis Audientium & Acclamantium *inuitationes*. Quod si vocati vel noluissent adesse, vel præsentes & audientes minus acclamassent & plausissent, animalia illa gloriæ, & popularis auræ vilia mancipia (sic enim appellantur Scholastici à Tertulliano, & Hieronymo) id omnino *ferebant moleste*, ac *fastidiose stomachabantur*. Epictetus

ctetus apud Arrianum in libro 3. cap. 23. exagitans eos, qui ad ingenij duntaxat ostentationem recitabant ac disputabant, narrat, quendam demisso capite humilem & abiectum ex Auditorio discessisse, quòd & tardius conuenissent Auditores, & nullus esset eo disputante plausus excitatus. *Non ita pridem*, inquit Epictetus, *cum Auditores segnius conuenissent, NEC tibi ACCLAMASSENT, ABIECTO ANIMO EGRESSVS ES*. In Senecę Proæmio libri 9. Controuersiarum dicuntur *concidere* ac *deficere* Declamatores, si *Plausus deficiat* Auditorum. *Quid quod*, ait Seneca, *laudationibus crebris sustinentur* declamatores, *& memoria illorum assueuit certis interuallis quiescere? Cum ventum est in Forum, & DESIIT illos ad omnem gestum PLAVSVS EXCIPERE, aut DEFICIVNT, aut LABANT*. qui locus indicat etiam, Plausuum sic appetentes fuisse Scholasticos, vt *ad omnem gestum* sibi plaudi vellent; qua de re infra. De Sophista Aristide scriptum est à Philostrato, solitum eum *stomacho* atq; *iracundia* vehementius *exardere* aduersus illos, qui *sine faustis clamoribus & plausu* declamantem ipsum audirent. Philostrati verba sunt hæc in Aristide, *Neq; ad multorum gratiam differebat* Aristides, *nec poterat IRACVNDIAE AESTVM moderari aduersus eos, qui SINE LAVDATIONE ipsum AVSCVLTABANT*. Apud Athenæum Cynulcus, disputator non ignobilis, ob id *vehementer indignatur*, quòd Theatrum, ipso disputante, *clamoribus & plausu* nequaquam resonasset. *Hæc loquutus Cynulcus*, inquit Athenæus in lib. 4., *quia NEMO APPLAVSISSET, STOMACHATVR*. In Luciani autem Rhetorum præceptore Declamator sine faustis auditus acclamationibus, non modo *indignatur*, sed *conuicia* quoque *iactat* in Auditores. *Quod si te*, ait, *haud laudent, INDIGNERIS, & eos CONVICIIS INSECTERIS*. Samosatenus etiam Paulus, nefarius ille ac superbissimus religionis contemptor, publice Concionans, *furenter* quandoque *irascebatur*, & grauissimas in Auditores *iaciebat contumelias*, si non ei acclamarent, nec Oraria, vt in Theatro fieri solebat, mouerent. Quam rem Eusebius his verbis persequitur in Eccles. Histor. lib. 7. cap. 24. *Neq; necesse est dicendo persequi, qua ratione sedem & thronum sublimem sibi pararit* Paulus,

cumque,

cumque, non vt Christi discipulum decet, sed vt mundi Principes solent, secretum & separatum habuerit, nomine suo appellarit, femur in eo sedens manu percusserit, calcibus aliquando ipsum pulsarit: & qui, cum eum audirent Concionantem, non laudibus extollerent, non, vt in Theatris fieri solet, se agitationibus, quo illi applauderent, in orbem versarent, non more gladiatorum, & mulierculàrum, quos apud se habebat, inconcinne ei acclamarent, & quasi tripudijs gestirent, sed, vt in domo Dei par est, modeste moderateq; auscultarent, eos GRAVITER INCREPARIT, & VERBIS CONTVMELIOSIS EXCEPERIT. Ab Eusebio eadem ista Ruffinus in Hist. Eccl. lib. 7. cap. 26. sumit, atque ita describit, *Verbum faciens ad plebem*, de Paulo sermo est, *iactare supra modum dexteram, ac palmam femori illidere; pede quoque subsaltare, ac scabellum ferire cum sonitu. Ab Auditoribus vero non fauorem, neq; plausum sperare solum, sed Theatrali more Oraria moueri sibi expectabat, & vocem tanquam de caueis dari. Hæc non solum à Viris, sed etiam à mulieribus indecenter expectabatur. Si quis vero Auditorum honestius & verecundius agens à clamore nimio temperasset, VELVT INIVRIAM FACIENS PATIEBATVR INIVRIAM.* Hæc ipsa ab Eusebio & Ruffino accepta narrat nobis Callisti filius Nicephorus in lib. 6. cap. 30. Eccles. suæ Historiæ. Atque haud scio, an ad hunc eundem Paulum respexerit Chrysostomus, dum in Homil. 38. ad populum Antiochenum, *Multi, ait, multa faciunt, vt in medio constituti longam extendant Orationem; & si PLAVSVS quidem à multitudine CONSEQVANTVR, HOC eis REGNO SIMILE FACTVM EST; si vero CVM SILENTIO sermonem finierint, SILENTII TRISTITIA FIT ILLIS GEHENNÆ MOLESTIOR.* Hactenus Chrysostomus, qui, si de Paulo Samosateno minime loquutus est, indicat saltem, extitisse aliquos suis etiam temporibus Pauli emulos ac sectatores, qui, Acclamationum & Plausuum auidissimi, *dolerent maxime ac indigne ferrent*, si Concionantibus ipsis *nequaquam plauderetur* ab audiente populo, & *acclamaretur*.

REDEM-

REDEMPTAS MERCEDE à Scholasticis *ACCLAMATIONES*. Factam huiusmodi *redemptionem COENARUM* plerunque *IMPENSIS*, vel *SPORTULIS*, cœnarum loco, *DATIS*.

CAPUT V.

Atque ab hoc doloris ac molestiæ periculo vt inter dicendum aut recitandum bene tutos sese redderent Scholastici, certique magis essent de Audientium laudationibus & plausu, consueuerunt, non Auditores modo, quod docuimus, inuitare ambitiose, preceque corrogare, sed *pretio* etiam ac *mercede redimere* ac *conducere, qui plauderent & acclamarent*.

Hinc Martialis emanant illa in lib. 1. epigr. 50.

MERCETUR alius grande & insanum Sophos.

& ista Plinij ex lib. 2. epist. 14. *Sequuntur Auditores actoribus similes, CONDUCTI & REDEMPTI mancipes*. Themistius item in Orat. 4. *Eadem*, inquit, *me fæx hominum atque colluuies in forum prodeuntẽ ambiens scilicet prosequitur, ad singula quæ à me dicuntur verba vociferans atque exclamans, inuicemque certans, quinam melius opere illo desungatur, ad quod MERCEDE CONDUCTUS EST*.

Hæc vtique *REDEMPTIO* non vno semper eodemq; fiebat modo; *Cœnarum* quidem *impensis* plerunque, seu *Sportulis*, cœnarum loco, datis; nonnunquam *Vestium largitione*; aliquando *pecunia*; interdum etiam *spondendo* pro acclamaturis, aut eos *litibus eripiendo*. Dicam nunc de *Cœnis*, ac

Sportulis.

Sportulis. In Horatij libro 1. epist. 19. ambitiosum hunc morem damnantis ita est.

Scire velis, mea cur ingratus opuscula Lector
Laudet, ametque domi, premat extra limen iniquus?
Non ego ventosæ plebis suffragia VENOR
IMPENSIS COENARVM ———

Persius in diuitem, sed indoctum recitatorem hæc canit breuiter in Satyra prima,

——— *CALIDVM scis PONERE SVMEN.*

Idem Horatius eodem pacto in Arte Poetica,

Si vero est, VNCTVM qui recte PONERE possit.

Apertissime Petronius in Satyrico, *Multo me turpior es tu qui, vt foris COENARES, Poetam laudasti*. Et paulo post, licet subobscurius, *Hodie*, inquit, *quia tanquam Scholastici AD COENAM promisimus, non perdamus noctem*. Martialis in lib. 9. Epigr. 27.

Laudantem Selium, COENAE cum RETIA tendit,
Accipe, siue legas, siue Patronus agas.
Effecte, grauiter, cito, nequiter, euge, beate.
Hoc volui; facta est iam tibi CAENA, tace.

& in libro 3. epigram. 50.

Hæc tibi, non alia, est AD CAENAM causa vocandi,
Versiculos recites vt Ligurine tuos.

& in lib. 6. Epigram. 48.

Quod tam grande Sophos clamat tibi turba togata,
Non tu, Pomponi, COENA diserta tua est.

Lucianus in Rhetorum Præceptore, *Amici vero semper applaudant, ac CAENARVM PRETIVM exoluant: si quando tamen te à memoria excidisse intelligant, manus porrigentes, & inter laudes tuas spatium præbentes, vt rursus inuenire possis, quod dicendum erat*. Plinius in lib. 2. epist. 14. fraudem illam patefaciens & exagitans, venuste σοφοκλεῖς appellat & LAVDICAENOS, *conductos* ac *redemptos* huiusmodi *plausores*. *Sequuntur*, inquit, *Auditores actoribus similes, CONDVCTI & REDEMPTI mancipes; conuenitur in media Basilica, vbi tam palam sportulæ, quam in triclinio dantur: ex iudicio in iudicium pari mercede transitur. Inde iam non inurbane σοφοκλεῖς vocantur; ijsdem Latinum nomen impositum est, LAVDICAE-*

NI:

NI: & tamen crescit in dies fœditas vtrâque lingua notata.

Atque ex hoc Plinij loco illud apertissime intelligas, quod secundo loco probandum posuimus, *Sportulis* etiam, Cœnarum loco datis, *redemptas* quandoque *acclamationes*. Id quod ex Iuuenalis Satyra 13. versus hi planissime confirmant,

Nos hominum, Diuûmq; fidem clamore ciemus,
Quantum Fessidium laudat VOCALIS agentem
SPORTVLA ———

sportulam vocalem dixit hoc loco Iuuenalis, quemadmodum *disertam Cœnam* Martialis in lib. 6. Epigram. 48. Adducta porro mox superius Iuuenalis, Plinij, ac Martialis ex lib. 2. epig. 27. testimonia dilucide nobis ostendunt, ab ijs quoq; Scholasticis, qui *causas agebant*, & *Patroni* dicebantur, *cænis* ac *sportulis* factam hanc plausuum & acclamationum *redemptionem*.

VESTIVM item *LARGITIONE* interdum, interdum *PECVNIA*, aliquãdo etiam *SPONDENDO* pro acclamaturis, aut eos *LITIBVS ERIPIENDO*, factam *PLAVDENTIVM ET ACCLAMANTIVM REDEMPTIONEM*.

CAPVT VI.

Ed & *VESTIVM LARGITIONE redemptas* nonnumquam à Scholasticis *Acclamationes*, satis indicant Horatius, ac Persius in locis, quos paulo ante adduxi: cum enim de *Cœnis* ea protulisset Horatius,

Non ego ventosæ plebis suffragia venor
Impensis Cœnarum ———

de Vestibus hæc statim adiecit,

——— *& TRITAE munere VESTIS*.

Persius item, cum dixisset,

——— *calidum scis ponere sumen*

subdidit illico,

Scis comitẽ horridulum TRITA DONARE LACERNA.

PECVNIA quoque idipsum quandoque factitatum, testificantur Horatius, Martialis, & Plinius. Is ita canit in Arte,

Vt præco, ad merces turbam qui cogit emendas,
ASSENTATORES iubet ad LVCRVM ire Poeta,
DIVES agris, DIVES positis in fœnore NVMMIS.

Alter in lib. 1. epigr. 67. scribit hoc pacto,

Non SEX paretur, aut DECEM Sophos NVMMIS.

Plinius vero in lib. 2. epist. 14. *Heri*, inquit, *duo Nomenclatores mei TERNIS DENARIIS ad laudandũ trahebantur. tanti CONSTAT, vt sis disertissimus; HOC PRETIO quamlibet numerosa subsellia implentur: HOC ingens corona colligitur; HOC infiniti clamores commouentur*. Hũc refer facetam illam indocti, sed diuitis, Declamatoris historiam, quam supra in huius libri capite 2. ex Philostrato in Polemone indicauimus. Hic enim ijs *creditas pecunias debitoribus condonabat, fœnusque remittebat*, qui declamanti adessent ac fauerent. Existimarim etiam ad rem eandem pertinere, quæ in S. Hieronymi epist. 83. ad Oceanum sic scripta legimus, *Nunc plerosque cernimus vel fauorem populi in aurigarum morem PRETIO REDIMERE, vel tanto omnium hominum odio viuere, vt non EXTORQVEANT PECVNIA, quod mimi impetrant gestibus.*

Redemptos tandem ac *conductos* à Scholasticis *Acclamatores*, *SPONDENDO* pro ijs, aut eos *LITIBVS IMPLICITOS ERIPIENDO*, apertissime significat idem Horatius, dum in Arte, post factam in rem eandem pecuniæ, ac cœnarum mentionem, mox ista subiungit,

Et SPODERE leui pro paupere, & ERIPERE atris LITIBVS implicitum. ———

Solitos

Consueuisse nonnunquã Scholasticos, vt inter dicendum aut recitandum certi magis essent de Plausibus & Acclamationibus, *ALERE DOMI acclamantium, & plaudentium CHORVM*. Hic dicturo, aut recitaturo, *semper aderat, prodeuntem comitabatur, & in ipsa etiam deductione acclamabat*. Varijs eundem nominibus signatum à priscis. *Fautores, Fautores delegati, Delegati ad plaudendum, Comites, Disposita ad clamorem multitudo, Familia.*

CAPVT VII.

ERant porro Scholastici Plausuum ita appetentes, sic auidi Laudum, vt, in Acclamantium ac Plaudentium redemptione nequaquam acquiescentes, *domi* quoque *alerent* nonnunquam adolescentum *CHORVM*, qui ad plaudendum & acclamandum parati semper & instructi, *prodeuntes ipsos comitarentur, certamque ijs, siue dicentibus, siue recitantibus, operam nauarent*. De hoc Choro ita legimus apud Lucianum in Rhetorum Præceptore, *Hoc tibi præcipue curæ sit, vt CHORVM habeas DOMESTICVM, tibique concinentem*. Quem autem intelligeret hic *CHORVM*, paulo ante expresserat idem Lucianus, sic scribens, *Amici semper applaudant; & si quando te à memoria excidisse intelli-*

gant, manus porrigentes, & inter laudes tuas spatium præbentes, vt rursus inuenire possis, quod dicendum erat &c. ita vt nonnisi *plaudentium* & *acclamantium* fuerit hic *CHORVS*. Themistius quoque de eodem apertissime in Orat. 4. *Eadem*, inquit, *me fæx hominum atque colluuies in Forum prodeuntem ambiens prosequitur, ad singula quæ à me dicuntur verba vociferans, atque exclamans; inuicemq; certans, quinam melius opere illo defungatur, ad quod mercede conductus sit. Eiusmodi ego CHORVM, ac CHORI suppeditatorem, si mihi comparaßem, essem omnino Sophista.* Quæ verba extrema ostendunt, maxime solitos Sophistas habere domi promptum hunc & exercitatum *CHORVM*. Neronem item habuisse *peculiarem ac domesticum CHORVM*, ad id potissimum instructum, vt illi in Theatro cithara canenti plauderet & acclamaret, prodit Xiphilinus sub libri 61. finem, *PECVLIARE*, inquit, *ac DOMESTICVM, sibi AGMEN*, ἴδιον σύστημα, *comparauerat* Nero *ad quinque millia militum, qui Augustales nominabantur. Hi laudibus eum extollere incipiebant; post quos ceteri omnes inuiti acclamare cogebantur*. Quod Neronis institutum expresserant etiam Suetonius in Nerone cap. 20. & Tacitus in 14. Annalium libro. Sed Valerium quoque Martialem *aluiße DOMI* quendam *acclamantium CHORVM*, ex eo facile crediderim, quod inuitatus semel à Candido, causam acturo, ad ea præstanda, quæ solerent vsitato more prodeuntibus ac dicentibus Causidicis togati anteambulones tribuere, cum ipse nec posset eum comitari, nec agenti causam adesse, missurum se pollicetur vnum ex *libertis* ac *domesticis suis*, qui ei & debitum officium proficiscenti reddat, & *causam peroranti* apte congruenterq; *acclamet*. Martialis verba sunt huiusmodi, ex libro 3. epigram. 46.

Exigis à nobis operam sine fine togatam;
Non eo, LIBERTVM sed tibi mitto MEVM.
Non est, inquis, idem: multo plus esse probabo.
Vix ego lecticam subsequor, ille feret.
In turbam incideris, cunctos vmbone repellet;
Inualidum est nobis, ingenuumque latus.
Quidlibet in causis narraueris, ipse tacebo;
At tibi TERGEMINVM MVGIET ille Sophos.

De hoc ipso Choro videtur accipiendus Plutarchus, dum in libello de Auditione narrat, Epicurum habuisse *familiares & domesticos*, qui solerent ad amicorum etiam epistolas *acclamare & plaudere*. *Porro*, inquit, *in laudando non est temere quibusuis vtendum vocibus. nam Epicurus quoque molestus est, qui à suis FAMILIARIBVS ad Epistolia amicorum tumultus plausuum excitari scribit*. Agnoscit autem ac commemorat eundem Acclamantium *Chorum* Beatus Valerianus in Homil. 14. quæ est de Bono Humilitatis, scribens hoc pacto, *Non laudis studia postulat* Humilitas, *non fauorem vocis expectat: odit ACCLAMANTIVM CHOROS &c.*

Illud autem erat domestici huiusce Chori maxime proprium, vt dicturo, aut recitaturo semper adesset, prodeuntem comitaretur ac deduceret, inque ipsâ etiam deductione acclamaret ei ac plauderet. Lucianus in Zeuxide, *Habita nuper*, inquit, *in consessu vestro oratione, domum me conferebam. permulti autem me accessêre, & porrecta dextra me consalutabant. MVLTO autem ITINERE COMITATV SVO me DEDVCENTES, alius aliunde exclamabat, laudabatq; &c.* Manifestius adhuc Themistius in adducta paulo superius Oratione 4. *Eadem me fæx hominum atque colluuies in Forum PRODEVNTEM AMBIENS PROSEQVITVR, ad singula, quæ à me dicuntur verba, vociferans, atque exclamans*. Quam eandem ob causam *COMITVM* etiam appellatione nominatur domesticus hic acclamantium & plaudentium Chorus à Iuuenali, & Persio: quorum loca mox producemus.

Multis porro nominibus hunc eundem Chorum olim scribendo signatum obseruo. *FAVTORES* vocat Phædrus Aesopiarum fabularum lib. 5. in Procaci Tibicine,

In plausus consurrectum est; iactant basia:
Tibicen gratulari FAVTORES putat.

FAVTORES DELEGATOS Plautus in Amphitruonis Prologo,

Nunc, inquit, hoc me orare à vobis iussit Iuppiter,
Conquisitores singula in subsellia
Eant per totam caueam spectatoribus,
Si cui FAVTORES DELEGATOS videant.

Et paulo post appellat *DELEGATOS AD PLAVDENDVM*,

Hoc quoque etiam mihi in mandatis dedit,
Vt conquisitores fierent Histrionibus,
Qui sibi mandarent, DELEGATI VT PLAVDERENT.

COMITES dicuntur à Iuuenali, & Persio. Eius verba sunt hæc in Satyra 7.

Scit dare libertos extrema in parte sedentes
Ordinis, & magnas COMITVM disponere voces.

Persij ista in Satyra prima.

———— calidum scis ponere sumen,
Scis COMITEM horridulum tritâ donare lacerna.

Quintilianus appellat *DISPOSITAM AD CLAMOREM MVLTITVDINEM*. *Quæ quidem virtus*, ait Institut. Orator. lib. 4. cap. 2., *negligitur à plurimis, qui AD CLAMOREM DISPOSITAE, vel etiam forte circumfusæ multitudinis COMPOSITI, non ferunt illud intentionis silentium, nec sibi diserti videntur, nisi omnia tumultu ac vociferatione concusserint*. *FAMILIA* demum nominatur à Tertulliano in lib. aduersus Valentinianos cap. 8. *In Scholis*, inquit, *Carthaginensib. fuit quidam rigidissimus Rhetor Latinus, Phosphorus nomine, cùm virum fortem perorarct, Venio, inquit, ad vos, Optimi Ciues, de prælio cum victoria mea, cum felicitate vestra, ampliatus, fortunatus, gloriosus, maximus, triumphalis; & Scholastici statim FAMILIAE Phosphori, φεῦ, acclamant.*

Consue-

Solitos quandoque Scholasticos, quò & splendidius recitarent ipsi, aut dicerent; & frequentiores, aptiusque dispositos haberent Auditores & Acclamatores, *MAGNIFICAS POTENTIORUM AEDES* ad dicendum aut recitandum *MUTUARI*, vel *CONDUCERE*.

CAPUT VIII.

SCholastici porro, quibus ædes erant viles & angustæ, quò splendidiori dicerent, aut recitarent apparatu, frequentioresq; & maxime dispositos haberent in Auditorio acclamatores, consueuerunt *grandiores & magis ornatas diuitum aulas mutuari ac conducere*. Nec id sane mirum cuiquam videri debet. Siquidem, vt est in Luciani libello de Domo, *Si quis domum videat mole maximam, forma pulcherrimam, luce clarissimam, auro fulgentissimam, denique & picturis floridissimis, non expetat in ea Orationem velut testato relinquere, si forte circa hoc studium versetur, & celebrari intus & clarescere, ac voce illam implere, & quam maxime licet, etiam ipse pars quædam pulchritudinis illius esse?* Splendidas igitur, & magnificas potentiorum ędes prece aut pretio redimebant Scholastici, quòd eas opinarentur esse Theatrum doctrina & eloquentia sua dignum, in quo & laxis facundiæ habenis volitarent ipsi, & Auditoribus liceret, quantum vellent atque possent, sese in Acclamatio-

nes & Plausus effundere. In Iuuenalis Satyra 7. de commodatis huiusmodi ædibus scriptum videas hoc pacto.

——— & si dulcedine famæ
Succensus RECITES, Maculonus COMMODAT AEDES:

& in Sat. prima dicuntur splendidæ Iulij Frontonis ædes recitantibus, aut dicentibus semper patuisse,

Frontonis Platani, conuulsaq; marmora clamant
Semper, & assiduo ruptæ Lectore columnæ.
Expectas eadem à summo minimoque Poeta.

Auctor Dialogi de Oratore, de recitante Poeta loquens, *Rogare*, inquit, *vltro, & ambire cogitur, vt sint, qui dignentur audire: & ne id quidem gratis, nam & DOMVM MVTVATVR, & auditorium extruit &c.* Theophrastus etiam, quem exprimit hominem blandum in Charactere de Blanditia, eum dicit solitum dicenti, aut recitanti cuique ædium suarum atrium ac sphæristerium commodare. *Habet idem*, de blando homine loquitur Theoprastus, *paruulum atrium puluere palæstrico respersum, & sphæristerium: atque HAS AEDIVM SVARVM PARTES solet ille obuio cuique, vel è Philosophorum grege, vel Sophistarum, vel eorum, qui se armis, aut musico cantu exercent, COMMODARE, vt ibi artis suæ periculum faciant.* Sic in Stellæ Viri locupletis ædibus recitabant Poetæ, vt est apud Martialem in lib. 4. epigram. 6.

——— compositos metro Tibulli
In Stellæ RECITAT DOMO libellos.

Sic Titinius Capito ædes suas recitantibus commodabat: *DOMVM SVAM*, ait Plinius in lib. 8. epist. 12., *RECITANTIBVS PRAEBET. Auditoria non apud se tantum benignitate mira frequẽtat &c.* Sic in ædibus Quadrati publice disserebant Philosophi ac Sophistæ, *Audi me hodie in AEDIBVS Quadrati DISSERENTEM*, inquit Epictetus apud Arrianum lib. tertio cap. 23. Sic demum in Euripidis, aut Magaclidis domo recitabat Protagoras, vt testificatur Diogenes Laertius, *Recitabat*, ait de eodem Protagora agens, *Athenis in Euripidis, seu, vt quidam volunt, in Magaclidis DOMO.*

Quo

Quò plauderent commodius & acclamarent Auditores, frequentiusque conuenirent, consueuisse interdum Scholasticos *IPSVM* etiã *EXTRVERE AVDITORIVM*, & *NVMEROSA CONDVCERE*, inibique *COLLOCARE SVBSELLIA*.

CAPVT IX.

QVin etiam Scholastici, quò possent Auditores & frequentiores adesse, & acclamare commodius, *ipsum* quandoque *Auditorium extruebant*, & *numerosa conducebant, ac collocabant in eo sedilia*. Auctor Dialogi de Oratoribus, iterum ac sæpius à nobis adductus, *Rogare*, inquit, *vltro & ambire cogitur, vt sint qui dignentur audire; Et ne id quidem gratis, nam & domum mutuatur, & AVDITORIVM EXTRVIT, & SVBSELLIA CONDVCIT*. De conductis ac collocatis ijsdem subsellijs accipiendus est omnino Iuuenalis, dum in Satyra 7. sic cecinit,

Nemo dabit Regum, quanti SVBSELLIA constent,
Et quæ conducto pendent anabathra tigillo,
Quæque reportandis posita est Orchestra CATHEDRIS:

reprehendit Iuuenalis diuites quosdam, qui ædes quidem ad recitandum commodabant libenter, factos autem in conducendis, collocandis, ac reportandis subsellijs, sumptus, & impensas minime suppeditabant. Hùc etiam videtur respexisse Epictetus apud Arrianum in lib. 3. cap. 23. dum hæc scribit, *Vt autem hoc consequi valeant, MILLE PONI*

SVBSELLIA oportebit, & conuocari quamplurimos Auditores.

Recitantibus, aut Dicentibus Scholasticis, large omnino effuseque plausum & acclamatum ab Auditoribus. *IN PRIMA* quandoque *POST EXORDIVM TRANSITIONE; AD OMNEM CLAVSVLAM* interdum; interdum *AD OMNEM GESTVM*; aliquando etiam *AD SINGVLA VERBA, & SYLLABAS.*

CAPVT X.

Vemadmodũ igitur, vt vidimus, plausuum & acclamationum maxime appetentes erant & auidi Scholastici; sic consueuêre Auditores, siue prece ac pretio redempti, siue per se ipsi ac sua sponte conuenientes, liberaliter omnino & effuse ijs acclamare & plaudere. Hanc vtique ob causam factas Declamatoribus ab audiente populo acclamationes, *CREBRAS* appellat Seneca in Proœmio libri 9. Cõtrouersiarum, quòd scilicet identidem fierent, ac frequenter. *Quid quod*, ait, *LAVDATIONIBVS CREBRIS sustinentur* Declamatores, *& memoria illorum consueuit certis interuallis quiescere?* Themistius in oratione 4. adfirmat, dicenti sibi solitos Auditores large copioseque acclamare & plaudere. *Num me etiam*, inquit, *creditis Auditores vestro illo plausu & acclamationibus indigentem, cuiusmo-*

di mihi à vobis, cum dico, LARGE EFFVSEQVE conferuntur? Beatum item Chrysostomum Homilia 4. in Genesim datos sibi Concionanti plausus, ob id *PERPETVOS* appellasse puto, quòd dicentem eum laudationibus & plausibus liberaliter assidueque prosequerentur Auditores. *PERPETVI*, inquit, *illi plausus declarant maxime, quanta cum voluptate ea quæ dicuntur capiatis.*

Plaudebant autem, & acclamabant Auditores *in prima* quandoque *post Exordium Transitione; ad omnem clausulam* interdum, interdum *ad omnem gestum*; aliquando *ad singula verba*; nonnunquam etiam *ad singulas syllabas*. Quintilianus Institut. Oratoriarum lib. 4. cap. 1. sub finem, *Illa vero*, inquit, *frigida & puerilis est in Scholis affectatio, vt ipse TRANSITVS efficiat aliquam vtique sententiam, & huius velut præstigiæ PLAVSVM petat*. Et in lib. 2. cap. 2. *Nunc*, ait, *proni atque succincti AD OMNEM CLAVSVLAM non exurgunt modo, verum etiam excurrunt, & cum indecora exultatione CONCLAMANT*. Forte videatur ad easdem Clausulas respexisse B. Hieronimus, dum in epist. 2. scribit hoc pacto, *Ne à me quæras pueriles Declamationes, sententiarum flosculos, verborum lenocinia, & PER FINES CAPITVLORVM SINGVLORVM acuta quædam, breuiterque conclusa, quæ PLAVSVS & CLAMORES excitent Audientium*. Maximus item Victorinus Grammaticus eodem pacto; *CLAVSVLA est compositio verborum PLAVSIBILIS structuræ exitu TERMINATA*. Seneca in proœmio libri 9. controuersiarum, *Cum ventum est in forum, & desijt illos*, declamatores, *AD OMNEM GESTVM plausus excipere, aut deficiunt, aut labant*. Themistius etiam in Oratione 4. *Porro eadem me fæx hominum atque colluuies in forum prodeuntem ambiens scilicet prosequitur, AD SINGVLA quæ à me dicuntur VERBA vociferans, atque exclamans; inuicemque certans, quinam melius opere illo defungatur*. Et in Orat. 14. *Vos interim, quasi in ludis, togati, ac permutatis calceis, in sellis confidentes, pene AD SINGVLA VERBA clamores attolleretis, prosilientes, atque in voces varias erumpentes*. Plutarchus tandem in libello cui titulus est, *Quomodo possit ab amico adulator internosci*; *Nihil*, ait, *refellens* adulator, *sed omnibus annuens, at-*

que omnia admittens, & AD SINGVLA exclamans, Bene, ac Sufficienter, deprehenditur. Et in libro de Auditione; *Proinde, cùm vbique silentium adolescenti tutum sit ornamentum, maxime tùm prodest, cùm audiens dicentem non perturbatur, neque AD SINGVLA ELATRAT; sed etiamsi oratio non probetur, sustinet tamen, expectatque, dum dicendi ille finem faciat*. Et ab hoc loco non longe admodum, *Qui*, ait, *in alijs laudandis parci sunt, suarum adhuc inopes laudum, famelicique videntur. peccat in alteram partem, qui nihil interponit iudicij, sed CVIVIS VOCI AC SYLLABAE insistens acclamat*. Nunc ipsas Acclamationum formulas persequamur.

Valde laboratum olim, vt *ACCLAMATIONES PERSONIS, AC REBVS*, quibus fiebant, maxime *CONVENIRENT*.

CAPVT XI.

Cholasticos certe quidem fuisse Acclamationum ac Plausuum auidissimos, & Auditores in ijs tribuendis effusos maxime ac liberales, satis demonstrasse mihi videor, persequar nunc ipsas huiusmodi Acclamationum formulas, si tamen illud ante admonuero, Laboratum valde à priscis, vt essent Acclamationes personis, ac rebus, quibus fierent, congruentes maxime ac conuenientes. Plutarchus sane in libello de Auditione, ad hoc Acclamationum decorum respiciens, eos reprehendit, qui, vel inusitatas ac nouas inducunt in Auditoria Acclamationes, vel, earum ordinem & quasi conuenientiam peruertentes, *id Philosopho acclamant, quod Causarum Patrono* maxime *conuenit*; aut *seni, quod declamantis adolescentis proprium est*

ac

et legitimum. Et subdit, *inepte* eos facere, qui ita acclamant, non minus, quàm si quis liliorum aut rosarum coronam Athletæ capiti imponat, cui lauri sertum vel oleastri debetur. Quibus autem suam sententiam ostendit, sunt hæc Plutarchi verba, *Porro in laudando non est temere quibusuis vtendum vocibus. Nam Epicurus quoque molestus est, qui à suis familiaribus ad epistolia amicorum tumultus plausuum excitari scribit. Et qui nunc inusitatas in Auditoria introducunt voces, dum acclamant, DIVINITVS, DIVINO INSTINCTV, INIMITABILITER (quasi vero ea non sufficiant, quibus Plato, Socrates, & Hyperides vsi sunt laudum indicijs, PVLCHRE, SAPIENTER, VERE) ij supra modum INDECENTER agunt, dicentesque traducunt, quasi hi superbia impulsi nimias laudes affectarent. Vehementer etiam molesti sunt, qui iureiurando adhibito, velut in Foro, testimonia dicentibus adhibent. Neque his minus ij, qui PERSONARVM DECORVM NON OBSERVANT, dum PHILOSOPHO acclamant, ACRITER; SENI, INGENIOSE, aut, FLORIDE; VOCES LVDENTIVM, LASCIVIENTIVMque in SCHOLASTICIS declamationibus AD PHILOSOPHOS ij TRANSFERENTES, ORATIONIQVE SERIAE AMATORIAM LAVDEM ACCOMMODANTES. perinde ac si quis Athletæ sertum liliorum, rosarumque, non lauri, aut oleastri coronam imponeret.* Auctor etiam Dialogi de Oratoribus, *FOEDE* omnino, ac *PRAEPOSTERE* ab ijs fieri prodit, qui, *TENERE* Oratoribus, *Histrionibus DISERTE* acclamant. Sunt hæc ipsa illius, *Vnde oritur illa FOEDA & PRAEPOSTERA, sed tamen frequens quibusdam exclamatio, vt Oratores nostri, TENERE dicere, Histriones, DISERTE saltare dicantur.* Conuincit ergo veritas, fuisse olim ad rerum ac personarum statum apte omnino, & quasi decore acclamatum.

Com-

Communiores, & magis vsitatæ Acclamationum formulæ in Latinos, siue Orantes, siue Recitantes, emissæ enumerantur, ac illustrantur. *SOPHOS* frequentissima Latinorum Acclamatio; à Græcis tamen etiam aliquando vsurpata. Eam perinde valere, atque *SCITE*, seu *DOCTE*. Indicatum, cur *SOPHOS* appelletur *GRANDE*, *INSANVM*, *MAGNVM*, *TERGEMINVM*. *Sophoclas*, & *Laudicæni*.

CAPVT XII.

Stis de Acclamationum decoro, & conuenientia breuiter perstrictis, ad ipsas earundem formulas accedo. Ac communiores, crebriùsque vsurpatas, attingam leuiter; enodatius autem explicabo illustriores, & quæ cognitionem habent magis difficilem.

Dicenti quidem M. Tullio quæ solerent crebro acclamari; quam ipse Acclamationem aspernaretur, quam item summe cuperet, discimus ex libro 3. de Oratore; quo loci sic scriptum videas, *BENE*, *& PRAECLARE*, *quamuis nobis sæpe dicatur*; *BELLE*, *& FESTIVE nimium sæpe nolo*; *quamquam illa ipsa Exclamatio*, *NON POTEST MELIVS*,

LIVS, sit velim crebra. Cuius postremæ Acclamationis par ac similis videtur illa, quam Plutarchus commemorat in libello de Auditione, ἀμιμήτως, hoc est, *INIMITABILITER*; & ea, cuius meminit Arrianus in Epicteti Disputationibus lib. 3. cap. 23. ὑπερφυῶς, idest, *SVPRA QVAM DICI POSSIT*, seu, *NIHIL SVPRA*. Vsitate fieri solitas recitantibus Poetis Acclamationes habent Horatius, & Persius. is sub Artis Poeticæ finem in has formulas, *PVLCHRE, BENE, RECTE*.

Nolito ad versus tibi factos ducere plenum
Lætitiæ, clamabit enim, PVLCHRE, BENE, RECTE.

alter vero in Satyra prima, *EVGE*, & *BELLE*,

Sed recti finemque, extremumque esse recuso
EVGE tuum, & BELLE; nam BELLE hoc excute totū,
Quid non intus habet?

& in Satyra eâdem infra aliquanto, *DECENTER*,

Nil ne pudet, capiti non posse pericula cano
Pellere, quin tepidum hoc optas audire DECENTER?

Martialis in lib. 2. epigr. 27. multas in vnum conducens Acclamationes, quæ vel in Poetas recitantes, vel in Causarum Actores, seu Patronos, emitti solebant, ait in hunc modum,

Laudantem Selium cœnæ cum retia tendit,
Accipe, siue legas, siue Patronus agas.
EFFECTE, GRAVITER, CITO, NEQVITER, EVGE, BEATE.
Hoc volui, facta est iam tibi cœna, tace.

EFFECTE, non *EFFOETE*; sic enim scriptum in antiquis codicibus admonuerunt Martialis correctores; & ita habet vetustissimus Ambrosianæ Bibliothecæ Codex. Qua voce vsi sunt etiam Plinius in Epistolis, in Floridis Apuleius, & Ammianus Marcellinus in Hist. lib. 16. Idem autem est *Effecte*, atque *Perfecte*, seu *Eximie*, vel *Excellenter*. *NEQVITER*, idest, *Amatorie*; Græci ἐρωτικῶς dicunt. Reliqua nota sunt & manifesta. Auctor Dialogi de Oratore, dum fœde omnino ac præpostere ab ijs fieri scribit qui, *Diserte* Histrionibus, Oratoribus *Tenerè* acclamant, significat haud obscure, licet *Tenerè* interdū Oratoribus parum decenter acclametur.

retur, vsitatam tamen eorundem ac conuenientem Acclamationem fuisse, *DISERTE*.

Porro *SOPHOS* frequentissima fuit in Latinos siue dicentes, siue recitantes, emissa Acclamatio. Meminit illius non semel neque vno in loco Martialis. In lib. quidem primo epigr. 4. suum alloquens librum sic canit,

Audieris cum grande SOPHOS, dum basia captas,
Ibis ab excusso missus in astra sago.

In eiusdem libri epigrammate 40. ita est,

Mereatur alius grande & insanum SOPHOS.

& in Epigrammate 67.

Non sex paratur, aut decem SOPHOS nummis.

& in Epigrammate 77.

Præter aquas Helicon, & serta, lyrasque Deorum,
Nil habet & magnum, sed perinane SOPHOS.

& in libro 3. Epigrammate 46.

Quidlibet in causis narraueris, ipse tacebo,
At tibi tergeminum mugiet ille SOPHOS.

Denique in libro 6. Epigrammate 48.

Quod tam grande SOPHOS clamat tibi turba togata,
Non tu, Pomponi, cœna diserta tua est.

Sidonius quoque Apollinaris mentionem de ea facit in lib. primo epist. 9. in lib. 8. epist. 6. in lib. 9. epist. 13. & in Carmine 5. & 8.

Cur autem *SOPHOS* dicatur *GRANDE, INSANVM, MAGNVM*, & *TERGEMINVM*, causæ illud est, quòd non sine magna & contenta voce fierent olim Acclamationes, vt pluribus docuimus in lib. 1. cap. 16.

Perinde vero valebat *SOPHOS*, atque *SCITE*, seu *DOCTE*; vt recte obseruauit doctissimus Budæus in suis prioribus ad Pandectas Adnotationibus.

Ceterum qui hanc Acclamationis formulam vsurpabant, seu qui pacta cœna *SOPHOS* Orantibus, aut Recitantibus acclamabant, eos *Sphoclās*, & *Laudicænos* appellatos prodit Plinius in Epistola 14. libri 2. *Sequuntur*, ait, *Auditores Actoribus similes, conducti & redempti mancipes. conuenitur in media Basilica, vbi tàm palam sportulæ, quàm in triclinio dantur; ex iudicio in iudicium pari mercede transitur.*

Inde iam non inurbane σοφοκλεῖς *vocantur; ijsdem Latinum nomen impositum est,* LAVDICAENI.

Hanc vtique Acclamationem à Græcis quoque fuisse nonnunquam vsurpatam, indicat vox ipsa, quæ licet iam pro Latina habeatur, primo tamen Græce concepta fuit & expressa. Plutarchi etiam locus ex lib. de Auditione idipsum plane probat; inibi enim Plutarchus quasdam recensens Acclamationes, Platoni, Socrati, & Hyperidi fieri solitas, σοφῶς etiam acclamatum scribit. *Qui nunc, inquit, inusitatas in Auditoria introducunt voces, dum acclamant, Diuinitus, Diuino instinctu, Inimitabiliter (quasi vero non ea sufficiant, quibus Plato, Socrates, & Hyperides vsi sunt laudum indicijs,* καλῶς, σοφῶς, ἀληθῶς *) ij supra modum indecenter agunt.* Atque hæc fere sunt mihi de Latinis Acclamationibus in Scholasticos frequentius emitti solitis comperta.

Quàm varie fuerit olim acclamatum ad Græcorum Recitantium, vel Dicentium laudem. Auctores plures illustrati.

CAPVT XIII.

VEnio nunc ad ipsas Græcarum Acclamationum formulas; in quibus sine dubio Greci Audientes plus quàm Latini sibi indulsêre. Atque has quidem, Ὀρθῶς, & Πρεπόντως, hoc est, *RECTE*, & *DECORE*, dum fauste acclamabant; οὐκ ὀρθῶς autem, & οὐ πρεπόντως, idest, *MALE*; & *INDECENTER*, dum infauste, maxime communes fuisse, & quasi solemnes, adfirmat Plutarchus in lib. de audiendis Poetis, scribens hoc pacto, *Oportet autem eum*, de audiente adolescente sermo est, *non timide, neque*

vt in Templo superstitiose ad omnia horrere, omniaque adorare; sed adsuetum audacter acclamare suo loco non minus, MALE hoc, & INDECENTER, quàm, RECTE hoc, & DECORE. quo certe loci vox illa, *adsuetum*, id quod dicimus, planissime confirmat. Etiam Theophrastus in Charactere de Adulatione adfirmat, ὀρθῶς, idest, *RECTE*, dicenti nonnunquam acclamatum. *Iam*, inquit, *si loquatur ille, hîc vero adulator silentium omnibus imperare, in os laudare, dicenti voce gestuque applaudere; & vbi finem dicendi fecerit, ὀρθῶς acclamare.*

Θειῶς etiam, θεοφορήτως, & ἀπροσίτως, hoc est, *DIVINITVS, DIVINO INSTINCTV*, & *INIMITABILITER*, in Auditorijs quandoque acclamata, testificatur idem Plutarchus in libello de Auditione his verbis, *Qui nunc inusitatas in Auditoria introducunt voces, dum acclamant, DIVINITVS, DIVINO INSTINCTV, INIMITABILITER* &c. *ij supra modum indecenter agunt*. Et aliquanto post hunc locum asserit idem Plutarchus, Platonis, Socratis, & Hyperidis vsitatas Acclamationum formulas fuisse, καλῶς, σοφῶς, ἀληθῶς, hoc est, *PVLCHRE, SCITE, VERE*: inquit enim, *Quasi vero ea non sufficiant, quibus Plato, Socrates, & Hyperides vsi sunt laudum indicijs, καλῶς, σοφῶς, ἀληθῶς*. Nec multo post subdit, dicentibus acclamatum δριμέως interdum, interdum εὐφυῶς, aliquando ἀνθηρῶς; *ACRITER* nimirum, seu *ACVTE, INGENIOSE, FLORIDE*. Eius autem ex loco, quem dixi, hæc sunt verba, *Neque his minus* molesti sunt ij, *qui personarum decorum non obseruant, dum Philosopho acclamant, ACRITER: seni, INGENIOSE, aut FLORIDE*. Licet enim inibi reprehendat Plutarchus, vt est à nobis superius in cap. 11. obseruatum, præposteram quorundam, & minus conuenientem Acclamandi rationem, indicat tamen haud obscure, fuisse eas formulas inter acclamandum non raro vsurpatas. Idem Plutarchus in libello, cuius Titulus est, *Quomodo possit adulator ab amico internosci*, has formulas commemorat, εὖ, καὶ ἱκανῶς, hoc est, *BENE* & *ABVNDE*, seu *SVFFICIENTER*. *Nihil*, ait, *refellens*, de adulatore loquitur, *sed omnibus annuens, atque omnia admittens, & ad singula exclamans, BENE, ac SVFFICIENTER, deprehenditur*. In libello autem, qui inscribitur, *Qua quis*

ratione

ratione se ipsum laudare possit, Declamantibus hæc interdũ acclamata scribit, θειῶς, δαιμονίως, καὶ μεγάλως, idest, *DIVINITVS, SAPIENTER*, & *EXCELLENTER*. *Rhetores*, inquit, *& Sophistæ, dum Declamantes patiuntur sibi acclamari* θειῶς, δαιμονίως, & μεγάλως, *moderatorum & humanorum laudem amittunt*. In Epicteti Disputationibus lib. 3. cap. 23. tradit Arrianus, dicentibus, θαυμαστῶς, hoc est, *ADMIRABILITER* fuisse acclamatũ. *Quomodo*, ait, *vis laudem? Dic mihi* οὐᾶ, καὶ θαυμαστῶς. Vox autem, οὐὰ, inter acclamandum quid significet, dicam non multo post. In eodem capite, sed paulo ante, idem Arrianus meminit huius formulæ, θαυμαστῶς; cui subnectit, ὑπερφυῶς, idest, *SVPRA QVAM DICI POSSIT*. *Dudum laudatus circumibas, & omnibus dicebas, Quis tibi visus sum?* θαυμαστῶς, *Domine, ita saluus sim. Quomodo vero illud dixi? Quodnam? vbi descripsi Panem, & Nymphas?* ὑπερφυῶς. Lucianus in Zeuxide has recenset Acclamationes, *Caput autem & summa laudationum hæc illis fuit, & omnes vno ore vnam eandemque sententiam præseferebant, confirmantes, orationum mearum compositionem & sententiam peregrinam esse, ac multum in se complecti nouitatis. Multo vero satius est, eadem illa verba commemorare, quibus illi tum vsi fuêre. O NOVITATEM, inquiunt, O, Hercules, DICTIONEM INAVDITAM; O HOMINEM PROMPTVM ET AGILEM*. Quid sibi publice dicenti fuerit acclamatum refert Aristides in Oratione de Concordia ad Rhodios, *Vos*, inquit, *nequaquam decet hic morbus, quos etiam nos, cùm vobiscum eramus, in Concionibus non vna tantum lingua, sed & voce plerunque, si dicere licet, eadem vti videbamus (nam, RECTE, CORONAE, ac similia, vel etiam NOMEN CONCIONANTIS elatum vobis sufficiebat) & loco manus extendendæ capitis vsurpare nutum*. Quo in loco sunt illa maxime animaduertenda, vtpote raro vsurpata, & vix in alium emissa, Στέφανοι, hoc est, *CORONAE*, & *IPSVM ORATORIS NOMEN* inter acclamandum *PROLATVM*.

Sunt illa quoque insignia omnino, quæ dicentibus Proæresio, Polemoni, Herodi Atheniensi, Antipatro, & Aristidi, acclamata produnt Eunapius, & Philostratus. Ac Proæresium quidem, *DEVM* interdum, interdum *MERCVRII TYPVM*,

ab acclamantibus appellatum habet Eunapius in eius Vita, scribens hoc pacto, *Tum vero neque leges suas Consul seruare, neque corona Auditorum summi Magistratus minas reuereri potuit, nam cuncti, qui aderant, circumlambendo Sophistæ pectus, velut simulachrum alicuius Dei, alij pedes, alij manus osculabantur supplices; nonnulli DEVM, quidam MERCVRII eloquentiæ Præsidis TYPVM nominabant*. Sophistæ Polemoni acclamatum, *ALTER ES DEMOSTHENES*, tradit Philostratus in Polemone. *Cum*, inquit, *in Olympijs Græcia super ipso Polemone exclamasset, ALTER ES DEMOSTHENES* &c. Atheniensis Herodes ab acclamante populo, *VNVS E DECEM GRAECIAE SAPIENTIBVS*, appellatur; *Acclamante ipsi*, ait Philostratus de Herode, *Græcia, ipsumque VNVM E DECEM nuncupante; à laude, quæ magna videbatur, superatus non est*. Antipatro acclamatur, *DEORVM DOCTOR*; quòd scilicet liberorum Seueri Imperatoris Magister fuisset. *Seueri filiorum*, ita est in eiusdem Philostrati Antipatro, *præceptor est existimatus; vnde in Auditorij laudibus eum DEORVM DOCTOREM appellabamus*. Aristides demum in ea Oratione, quam habuit contra criminantes, quòd non declamaret, ait sibi acclamatum, *GRAECORVM PRINCEPS*; *Nunc etiam vestra vicissim perspicite, ò illepidi amatores, qui cùm ita me ametis, ac GRAECORVM esse PRINCIPEM tum credatis, tũ per gymnasia & fora CONCLAMETIS &c.* Mirum est, quàm multæ, quàmq; variæ fuerint Acclamationum formulæ in hoc genere à Græcis vsurpatæ. Plures hîc non colligo; addam tamen vnam aut item alteram ex ijs, quæ haud ita facilem habent cognitionem, & de quibus adhuc videtur parum inter doctos conuenire.

Acclamationum omnium cumulus, ac veluti ſumma, Θείως, hoc eſt, *DIVINITVS*. Quæſitum, quando hæc Acclamatio primùm fuerit in Auditoria & Scholas inuecta. Inanis quorundam opinio, Æſchini illam Sophiſtæ dicenti primum impertitam exiſtimantium. Obſcurior Philoſtrati locus in Æſchine illuſtratus. Plutarchi omnino temporibus eam primo introductam. Damnatur hæc acclamandi formula. Recenſentur Acclamationes quædam illius ſimilitudinem habentes.

CAPVT XIV.

IN hoc eodem libro ſub capitis 12. initium pollicitus ſum, leuiter perſtricturum me communiores & magis vſitatas Acclamationum formulas in Scholaſticos emiſſas; ſi quæ tamen eſſent illuſtriores, aut quæ non ita facilem haberent cognitionem, eas diligenter & enodate explicaturum. Hactenus ſummatim & quaſi præteriens illas attigi; nunc reliquum, quod eſt promiſſi, vt perſoluam, inſigniorem vnam & item alteram ſeligam ex omni numero diligentius examinandam. Sunt autẽ hæ potiſſimum Acclamationes, vnicâ voce conceptæ, Θείως, & οὐά, de

quibus

quibus scilicet adhuc ambigitur inter eruditos.

Et quamuis vox Θείως, hoc est, *DIVINITVS*, vere Acclamationum omnium cumulus, ac veluti summa, minime obscuram habeat significationem; quia tamen & à Plutarcho damnatur, nec ita certum est adhuc, quando primum in Auditoria & Scholas fuerit inuecta, idcirco non erit abs re subtexere hoc loco, quid potissimum de ea statuendum videatur.

Sunt, qui hanc acclamandi formulam dicenti Sophistæ Aeschini fuisse primum tributam existiment. Adfirmant id, quod dicunt, Philostrati testimonio in Aeschine his verbis conscripto, τὸ γὰρ Θείως λέγειν, οὔπω μὲν ἐπεχωρίασε σοφιστῶν σπουδαῖς, ἀπ' Αἰσχίνου δ' ἤρξατο. quæ ita Latine efferunt, *Nam acclamare, DIVINITVS, nondum receptum erat in studijs Sophisticis; initium autē eius factum est Aeschini.* Verum isti in hoc loco vertendo, si Græce sciunt, bona eorum venia dixerim, nos decipiunt; sin autem nesciunt, ipsi decipiuntur, neque enim in adductis Philostrati verbis Acclamationis Θείως vlla est omnino mentio. Philostratus ipse, quid senserit, & quomodo sit inibi vox Θείως accipienda, ita nobis testatum reliquit, ita manifestum, vt iure magis, quàm hi, vel erroris, vel negligentiæ, accusari possit nemo. Hæc ille scribit proxime superius, de Aeschine loquens, τὸν δὲ αὐτοχέδιον λόγον ξὺν εὐροίᾳ, καὶ Θείως διατιθέμενος, τὸν ἔπαινον τοῦτο πρῶτον ἠνέγκατο. quæ nos in Latinum hoc modo vertemus, *Cum autem Orationem ex tempore habuisset* Aeschines *affluentibus verbis, ac DIVINA QVADAM FACVLTATE, primus hanc sibi laudem comparauit.* Subijciuntur autem illico à Philostrato ea verba, τὸ γὰρ Θείως λέγειν, οὔπω μὲν ἐπεχωρίασε σοφιστῶν σπουδαῖς, ἀπ' Αἰσχίνου δ' ἤρξατο. quæ, vt cum antecedentibus cohæreant, sic omnino debent Latine efferri; *Hac enim DIVINA DICENDI RATIO nondum recepta fuerat in Scholis Sophistarum; duxit autem initium ab Aeschine.* quorum verborum sensum eundem agnouit & expressit politissimus Operum omnium Philostrati Interpres. Vt iam satis appareat, id vnum hîc nobis indicari à Philostrato, *DIVINAM* fuisse appellatam *extemporalem dicendi facultatem*, quòd scilicet *supra mortalitatem* esse quodammodo videretur, qui pos-

set

ſet apposite *dicere ex tempore*; atq; *eam* ab Aeſchine *duxiſſe initium*. Cum itaque de Acclamatione Θείως in hoc Philoſtrati loco prorſus nihil ſcribatur, ſitque inanis omnino & commentitia eorum opinio, qui, Philoſtrati teſtimonio freti, Aeſchinis eam temporibus primo cœptam vſurpari cenſuerunt, aliunde quærendum erit huius formulæ initium.

Plutarchus in libello de Auditione, iterum ac ſæpius à nobis citato, dum haſce Acclamationes, Θείως, Θεοφορήτως, & Ἀπροσίτως, φωνὰς ξένας, hoc eſt, *NOVAS ET INVSITATAS VOCES*, appellat, indicat certe, *ſuis eas temporibus primum fuiſſe in Auditoria inuectas*. Plutarchi ex libello, quem dixi, hæc ſunt verba, *Qui nunc NOVAS & INVSITATAS in Auditoria introducunt VOCES, dum acclamant*, Θείως, Θεοφορήτως, ἀπροσίτως &c. *ij ſupra modum indecenter agunt; dicenteſque traducunt, quaſi hi ſuperbia impulſi nimias laudes affectarent*. Hæc Plutarchus apertiſſime; in cuius ego ſententia acquieſcendum puto. Idem autem Plutarchus in libello, cuius eſt Inſcriptio, *Qua quis ratione ſe ipſum laudare poſſit*, meminit iterum Acclamationis, Θείως; verum, vt quaſi introductæ, ac receptæ. *Rhetores*, inquit, *& Sophiſtæ, dum declamantes patiuntur ſibi acclamari*, Θείως *&c. moderatorum, & humanorum laudem amittunt*.

Atque hæc quidem Plutarchi loca fidem perſpicue faciunt, formulam acclamandi, Θείως, licet quandoque vſurpatam, fuiſſe tamen omnino reprehenſione dignam. Siquidem, quemadmodum hîc dicit, perdere tùm declamantes moderationis laudem, ac veluti humanitate ſpoliari, cùm Θείως ſibi ſuſtinent acclamari; ſic affirmat eo loci, indecenter agere Auditores illos, qui formulis huiuſmodi inter acclamandum vtuntur.

Ceterum, quamuis Acclamatio, Θείως, vtpote reprehenſione digna, raro olim vſurparetur, videor tamen mihi in Veterum ſcriptis non ſemel, neque vno in loco ſimilitudinem quandam illius agnoſcere. Nam & M. Tullius in Orat. pro L. Flacco, cum percenſeret eas laudes, quas Tralliani acclamantes, in Mithridatem, Regem populo Romano infeſtiſſimum, fauſte congeſſerant, tradit, *DEVM* illum, *DIONYSIVM, BACCHVM, LIBERVM* fuiſſe appellatum. Et

Dio apud Xiphilinum narrat, inter cetera fauste Neroni acclamata, eum *APOLLINEM* etiam interdum, interdum *HERCVLEM* fuisse dictum. Et Tacitus in 14. Annalium libro, de eodem Nerone agens, prodit, *FORMAM ILLIVS*, & *VOCEM*, inter acclamandum, *DEORVM* sæpe *vocabulis nominatam*. Idem Dio adfirmat, Imperatorem Commodum fuisse nonnunquam ab acclamante populo *DEI nomine vocatum*. Aelius item Lampridius scribit, eidem Commodo pugnanti, à populo sæpe *fautum vt DEO*. quod est, vt ego interpretor, *illum* à fauente populo sæpe *DEVM nominatum*. Sardianus etiam Eunapius, multas Proæresio factas ab Audientibus Acclamationes enumerans, *DEVM* item *acclamatum* commemorat in ipsius Proæresij vita. In Iosephi quoque Antiquitat. Iudaic. lib. 19. cap. vltimo Rex Herodes ab acclamantibus *DEVS appellatur*. Sophistam demum Antipatrum, vt docuimus in proxime superiori capite, tradit Philostratus fuisse ab Audientibus *DEORVM Doctorem acclamatum*. Quæ omnia, vt dicebamus, licet ipsam omnino Acclamationem, Θείως, haud exprimant, videntur tamen illius speciem quandam ac similitudinem habere. Hæc de Acclatione, Θείως, quàm breuissime potui. nunc eâdem breuitate de, εὐάς, dicendum.

Admi-

Admirantis interiectionem, οὐά, tùm emittebant acclamantes, cùm, vel ob rei siue nouitatem, siue magnitudinem, vel ob dicentium aut recitantium excellentiam, in admirationem traducebantur. Vox erat Græcorum æque ac Latinorum propria & quasi legitima, charactere duntaxat immutato. οὐά, illi; hi, *VAH*, scribebant. Arriano in Epicteti Disputationibus lux allata. Obscurior item Dionis Cassij locus illustratus, forte etiam emendatus.

CAPVT XV.

ACclamandi formulam, οὐά, commemorat semel atque iterum Arrianus in Epicteti Disputationibus lib. 3. cap. 23. εἰπέ μοι, inquit, οὐά, καὶ θαυμαστῶς. & sub eiusdem Capitis finem, Ἵνα σοὶ, οὐά, φάσιν ἐπιφωνημάτια λέγοντι. Cassius etiam Dio in eorum numerum, qui de ea meminerint, à doctis hominibus adscribitur. sic enim de Nerone in lib. *63*. ab eo scriptum adfirmant, Πάντων δὲ τῶν ἀνθρώπων, καὶ αὐτῶν τῶν βουλευτῶν ὅτι μάλιστα συμβοώντων, Ὀλυμπιονίκα οὐά, Πυθιονίκα οὐά. Docti ac politi alioqui Interpretes locos hosce verterunt illi quidem, verum in ijs aliud muta-

runt arbitratu ſuo, aliud reliquerunt intactum : quid opinarentur ipſi, nobis expoſuerunt; quid ſentirent Auctores, vel prætermiſerunt, vel occultarunt. Hieronymus Vuolfius priorem Arriani locum ita vertebat, *Dic mihi, PAPAE, & Præclare*. poſteriorem hoc modo, *Vt tua Epiphonemata audiant*. Græca autem Dionis verba ſic Latine tranſtulit Ioannes Leunclauius, *Acclamabant omnes, & Senatores inprimis, OVA Olympionica, OVA Pythionica*. Quam eandem interpretationem Gulielmo etiam Xilandro, ac Friderico Sylburgio, hominibus Græce ſcientiſſimis, placere animaduerti.

Verum, quod ad primum Arriani locum attinet, expreſſit quidem verbi notionem Interpres, dum, οὐά, reddidit, *PAPAE*; eſt enim vox vtraque admirantis, vt paulo poſt dicemus: verum in eo non videtur audiendus, quòd verbum Latinum par Græco, idemque valens, cum ſuppeteret, non adhibuit. In alterius autem loci verſione, de voce, οὐά, litteram nullam ſcribit, quaſi de ea ne ſomniaſſet quidem inibi Arrianus. Leunclauium porro, Xilandrum, ac Sylburgium, *OVA*, transferentes, ſi Græcus ipſe contextus ſine errore eſt, longe falli oportet. Quomodo enim Græcis Latina reſpondent? aut quî poſſunt inter ſe cohærere, οὐά, interiectio, & verbum, *OVARE*?

His ita præmonitis de non ſatis apta huiuſmodi locorum interpretatione, nos & ſenſum illorum, verbi fortaſſe inſolentia cæcatum, quantum licet, illuminemus, & abditam vocis ſignificationem, ſicunde poſſumus, eruamus.

Exiſtimo igitur, *vocem*, οὐά, inter acclamandum fuiſſe *admirantis interiectionem*. Arrianus ipſe facit, vt ita ſentiam; qui adducto in loco voci οὐά, ſtatim θαυμαστῶς, quod eſt, *ADMIRABILITER*, quaſi ſubobſcuræ dilucidam, ſubnectit. Et in altero loco ſcribit, epiphonemata dicenti acclamandum, οὐά, quòd nimirum ſolerent epiphonemata *admirationes* in Auditoribus mouere. Toto autem eo in capite, quod eſt de ijs, qui oſtentationis ergo legebant, aut diſputabant, ſatis apparet, aliud nihil inibi magis intendiſſe diſputantes ac legentes, quàm vt ij, qui audiebant, *in admirationem traducerentur*. Interrogatus enim à diſputante Auditor quidam,

Quis

Quis tibi visus sum? illico respondit, θαυμαστῶς κύριε, hoc est, *Mirabilis Domine*. Et paulo post idem disputator, huiusmodi admirationum cupidissimus, de audiente loquens, Ἐμὲ, inquit, θαυμάζει, idest, *me admiratur*.

Dionis etiam τὸ οὐὰ, (si tamen, οὐὰ, legendum est; qua de re mox infra) *admirationis vocem* fuisse adfirmat is, qui nuper eruditissimas Augustæ Historiæ Scriptoribus notas & emendationes adiecit. Hic igitur ad Trebellium Pollionem pag. 344. cum Græcum Dionis locum protulisset, ac de Interpretibus questus esset, quòd glossulam non apposuissent, quæ nos doceret, quid esset, *OVA*; ista subiecit, *Οὐὰ, ibi est admirantis vocula, quam Latini, VAH, dicunt, & est mere Latina. Græci eam vsurparunt in illis Acclamationibus; vel etiam Scriptores Græci, qui ipsissima verba illarum Acclamationum referebant, cùm cetera Græce expressissent, eam ex Latino retinuerunt*. Hæc ille; cuius sententia ex eo videtur adhuc posse magis confirmari, quòd, licet inibi Neronis triumphus describatur, non tamen ei acclamatur, vt triumphanti, sed vt primo ciuium omnium Romanorum in Pythijs, ac Olympijs victori. Hac itaque nouitate perculsus populus vniuersus, atque *in admirationem* traductus, Neroni, vt primo Romanorum Olympionicæ, ac Pythionicæ, fauste acclamans, vocem οὐὰ, *admirationis testem*, geminat. Atque hũc ipsum esse Dionis sensum, videntur illa satis indicare, quæ in eodem loco proxime superius ita scripta sunt, *Vtque Nero Cæsar primus è ciuibus Romanis, qui vnquam extitissent, victor rediret &c. Acclamabant omnes, & Senatores inprimis,* Ὀλυμπιονίκα οὐὰ, Πυθιονίκα οὐὰ. Vt iã satis constet, fuisse τὸ οὐὰ inter acclamandum, non modo apud Arrianum, sed forte etiam apud Dionem, *admirationis interiectionem*.

Quamquam, quod spectat ad Dionis οὐὰ, cum videam, Interpretes, Græcis litteris doctissimos, *OVA*, omnes transtulisse; nihil autem omnino conueniat, vt dictum est, inter οὐὰ interiectionem, & verbum *OVARE*, & nullo modo altera vox alteri respondeat; venit mihi in mentem suspicari, ne Græcus ipse vulgatus Dionis contextus mendum contineat; sitque pro οὐὰ (litterula scilicet vna immutata, aut addita) vel ὀβὰ, vel ὀυὰ, substituendum. Quarum lectionum

priorem agnouit etiam & adnotauit ex Codice M. S. Fridericus Sylburgius; posteriorem ex certa coniectura restituit, meque de ea admonuit Quirinus Cnoglerus Austriacus, vir humanissimus, idemque longe doctissimus, ac totius antiquitatis bene peritus. Vtramlibet lectionem reponas, recte, *OVA*, hoc est, *GAVDE*, seu *LAETARE*, redditum est. vtraque autem dictio mere Latina est. vtramque Græci, cum Græcam parem ac respondentem non haberent, à Latinis mutuati, pro Græca vsurparunt: alteram quidem, hoc est, ὀβὰ, recentiores; veteres alteram, idest, ὀȣὰ. quod enim in scribendo priscis Græcis erat, ȣ, id recentibus sæpe fuisse, β, quiuis vnus in Græcis paulo exercitatior paruo negotio deprehendet. Sic illi ȣεσπεσιανὸν scribebant, hi autem βεσπεσιανὸν; vt de ceteris huiusmodi vocibus omittam dicere.

Et hæc quidem hoc modo, quæ attento animo legi valde desidero, vt, quid sit hac in re veri, perspici possit liquidius. Οὐὰ igitur, vt docui, *admirantis interiectio* erat: *eam acclamantes* tùm *emittebant*, cùm, vel ob rei siue nouitatem, siue magnitudinem, vel ob dicentium, aut recitantium excellentiam, præstantiamque, *in admirationem traducebantur*. Vox erat Græcis, ac Latinis communis; seu potius linguæ vtriusque propria & quasi legitima; vt enim, *VAH*, Latini, sic Græci, οὐὰ, charactere duntaxat immutato, scribebant. Et sane, cum Græcorum, ȣαὶ, sine controuersia sit, *VAEH*, Latinorum, cur Græcum, οὐὰ, non erit, *VAH*, Latinum? Mirum est autem, quantum hanc opinionẽ adiuuet B. Marci Euangelium. in eo enim, cap. 15. vers. 29., vbi Latine legimus, *VAH*, *qui destruis Templum*, ibi Græce scriptum est, Οὐὰ, ὁ καταλύων τὸν ναὸν. Et quamuis inibi vox οὐὰ, non *admirantis*, sed *subsannantis* sit ac *insultantis*, non hoc tamen infirmatur sententia nostra: nobis enim satis est, vt verbum verbo, Latino Græcum, par pari respondeat, alteroque alterum exprimatur. Et sciunt omnes, *VAH* etiam nostrum, tàm apud Plautum, quàm apud Terentium, fuisse non *admirantis* modo, sed nonnunquam *insultantis* quoque interiectionem. Addit autem eo loci Euthymius (id quod ad rem nostram vehementer facit) οὐὰ Græcorum, *VAH*

omni-

omnino Latine vertendum. Vt iam minime verendum sit, ne voces istæ, Οὐὰ, &, *VAH*, non idem omnino valeant, inuicemque sibi respondeant. Nos quidem hoc modo de formulæ huius inter acclamandum significatione opinamur: ita tamen, vt vere attestemur, tandiu nos in hac sententia permansuros, donec aliud, quod magis arriserit, diligentiores inuenerint.

Illud vnum superesse videtur, vt adducta de voce, οὐὰ Veterum testimonia, ex significatione nostra transferamus. Primum igitur Arriani locum, verbum pro verbo reddentes, ita exprimemus, *Dic mihi, VAH, &, Admirabiliter*. Alterum hoc modo, *Vt tibi, VAH, acclament epiphonemata dicenti*. Græca etiam Dionis verba, si οὐὰ habent, sic Latine lubet efferre, *Acclamabant omnes, & Senatores inprimis, VAH, Olympice Victor; VAH Pythice Victor*.

Coer-

COERCITAS nonnunquam Magistratuum auctoritate immoderatas Audientium Acclamationes.

CAPVT XVI.

On erant igitur in Acclamationibus illiberales aut parci Auditores; quin effuse adeo interdum, immoderateque acclamabant, vt vel necesse esset coerceri eam licentiam Magistratuum auctoritate, vel eogerentur dicentes ipsi aut recitantes, quasi saturi, dicere acclamantibus, *OHE, OHE, Iam satis est.*

Sophista Iulianus, vt prodit in eius Vita Eunapius, cum semel esset causam publice apud Iudices dicturus; sciens Proconsul, vociferaturos effusius Auditores, & clamoribus omnia impleturos, sanxit edicto, ne quis plauderet dicenti. *Igitur*, ait Eunapius, *alto silentio Iudicum consessu tenente, & orto inter actores tumultu, Iulianus submissa & miseranda voce rogauit, vt se loqui permitteret; quando Proconsul exclamans, Nemo, inquit, è vobis doctoribus, qui meditati venistis, in manus sumet illud negotium, NEQVE DISCIPVLORVM QVISQVAM DICENTI PLAVDET* &c. In eiusdem Iuliani Vita paulo post cum dicat Eunapius, paratos fuisse Auditores faustas in dicentem Proæresium emittere Acclamationes, nisi Proconsulare interdictum de non acclamando pertimuissent, indicat proculdubio, iam antea Proconsulis *lege sancitum, ne quis acclamaret*. Eunapij verba sunt hæc, *Demisit caput Proconsul, & attonitus dictorum sententiam & pondus atque acumen obstupuit, præterea morum comitatem, & aptam manuum plausionem. Tum paratis omnibus eum collaudare, sed INTERDICTVM PROCONSVLARE, non aliter quàm Iouis fulmen, verentibus, ac mystico quodam silentio perfusis &c.*

&c. Cognoscitur hoc idem manifeste ex eodem Eunapio in ipsius Proæresij vita: quo loci narrat, ob excellentem dicentis Proæresij eloquentiam ita traductos in admirationem & Proconsulem & Auditores, vt is quidem *legem suam de non acclamando* perfregerit, hi autem *edicti minas* nequaquam reueriti fuerint. *Tum vero,* inquit Eunapius (nimirum proxime post habitam à Proæresio Orationem) *neque LEGES SVAS Proconsul seruare, neque corona Auditorum SVMMI MAGISTRATVS MINAS reuereri potuit; nam cuncti, qui aderant, circumlambendo Sophistæ pectus, velut simulachrum alicuius Dei, alij pedes, alij manus deosculabantur supplices; nonnulli Deum, quidam Mercurij eloquentiæ Præsidis typum nominabant. Contra aduersarij, quos inuidia stimularat, remisso animorum ardore iacebant; quidam ex illis, tametsi fracti, non parcebant cumulare eum laudibus.* Caio etiam Albutio Silo publice Mediolani in cognitione cædis iudicium agitante necesse fuisse, vt *Lictoris voce* immoderatæ Audientium acclamationes *coercerentur*, tradit Suetonius de Claris Rhetoribus in eodem Albutio, sic scribens; *In cognitione cædis Mediolani apud Lucium Pisonem Proconsulem defendens reum* L. Albutius Silus, *cùm, COHIBENTE LICTORE nimias laudantium voces, excanduisset &c.* Fatendum est igitur, fuisse interdum immoderatam Auditorum in acclamando licentiam magistratus auctoritate cohibitam. Sed illud etiam factum aliquando, vt dicentes ipsi aut recitantes, velut saturi ea resonanti assentatione, vocibusque immoderate profusis, quasi silentium imperantes, dicerent acclamantibus, *OHE, iam satis est,* quæ mox proferam satis ostendent.

Voce,

Voce, *OHE*, *satietatem* ac *fastidium* designari. Vsurpatam interdum eam vocem à dicentibus, aut recitantibus, vt *effusiores* & *immodicas* Audientium *Acclamationes coercerent*. Persio, & Horatio lux allata. Eandem vocem forte *manibus altè elatis* pronunciatam.

CAPVT XVII.

Ocem, *OHE*, fuisse interiectionem, quæ *fastidium* ac *satietatem designaret*, prodidit Aelius Donatus in suis ad Terentium Commentarijs. Id quod ipsius Terentij, Plauti, Horatij, Iuuenalis, Martialis, ac aliorum non paucorum testimonio confirmarem, nisi res esset pene ex toto manifesta. Persius certe in prima Satyra hanc vocem vsurpans, eorum fastidium notauit, qui inter dicendum aut recitandum effusioribus Audientium Acclamationibus ita onerabantur, vt licet earum auidi, cogerentur tamen tanquam saturi acclamantibus silentium imperare, atque identidem dicere, *OHE*, *OHE*. Persij versus sunt hi,

Tun' vetule auriculis alienis colligis escas?
Auriculis, quibus & dicas cute perditus, OHE.

quod proinde est, ac si dixisset, *Dum recitas, vetule, id te solicitum habet, quomodo placeas Auditoribus tuis. at quibus Auditoribus? ijs nimirum, qui ita effuse, ac sine iudicio acclamant, vt cogaris vel inuitus silentium eis imponere, & tanquam satur identidem repetere, OHE, OHE, Iam satis est.* Hoc enim Persium voluisse, præterquamquod verba ipsa attento

animo

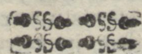
animo lecta haud obscure significant; adfirmat etiam adhunc Persij locum vir acerrimi iudicij, cùm excellens in omni doctrina, tùm in Persij lectione ac scriptis valde exercitatus. Nec dubitarim asseuerare, eundẽ Persium, dum hæc scriberet, respexisse ad ea Horatij verba, quæ in Satyra prima libri 2. ita leguntur,

Importunus amat laudari, donec, OHE iam,
Ad cœlum manibus sublatis dixerit? Vrge, &
Crescentem tumidis infla sermonibus vrem.

quæ qui attente ac diligenter considerarit, is omnino dicet, ita de loci huius sententia statuendum. Apud eundem autem Horatium vocem, *OHE*, fuisse *fastidij* ac *satietatis* indicium, scriptum reliquit Iuuenalis in Satyra 7. scribens in hunc modum,

——— *SATVR est, cùm dicit Horatius, OHE.*

vt dubia opinione magis, quàm re vera eos duci oporteat, qui aliam horum Horatij verborum interpretationem comminiscuntur; quos iam non solum in isto, verum ne in eo quidem probare possum, quòd hîc *manuum sublationem lætantis gestum* fuisse memorant, cùm vere sit *fastidij* ac *satietatis nota*. id quod ex eo quoque fit planum, quòd, dum alicuius rei *satietate* ac *fastidio* afficimur, corpus lente torquentes, *manus* etiam *alte extollimus*. qua de re plura à nobis dicentur in Libris de Artificiosa manuum loquela.

Ab Audientibus etiã interdum acclamatum, *OHE*; tùm ſcilicet, cùm Dictio, aut Recitatio, in longum nimis produceretur. *CITO*, eandem ob cauſam ab ijſdem quandoque acclamatum. Forte etiam, *DESINE, DESINE*. Senecæ loco lumen allatum. *RECITA, RECITA*, eoſdem nonnunquam acclamaſſe Recitatori, ſi vellet, nondum perfecta recitatione, deſinere.

CAPVT XVIII.

Vemadmodum autem Recitantes, ſeu Dicentes, vt proxime ſupra poſui, *OHE*, repetebant, ſi Audientium Acclamationibus effuſe nimis & immodice onerabantur; ſic crediderim, ipſos item Auditores eandem ſatietatis vocem tùm ingeminaſſe, cùm Dictio, aut Recitatio in longum nimis produceretur. Adducor, vt ita credam, Martialis verbis ex lib. 4. epig. 91. ſic habentibus.

Iam Lector queriturque, deficitque,
Iam Librarius hoc & ipſe dicit,
OHE, IAM SATIS EST, OHE, libelle.

Suum alloquitur librum Martialis, ac cum eo queritur, quòd, cùm in magnitudinem iam ita excreuiſſet, vt & legendo Lector, & Librarius ſcribendo, ſatietate affecti, *OHE, IAM SATIS EST*, inclamarent, cuperet ipſe tamen adhuc excreſcere.

crescere. Etenim, quamuis inibi Lectoris duntaxat in legendo, & Librarij in scribendo fastidium memoretur; nihil tamen impedit, quominus voces eædem ad Auditoris etiam in audiendo satietatem designandam trahi possint. Sicut igitur legendo Lector, & scribendo Librarius defatigati, *OHE, IAM SATIS EST*, pronunciabant; sic puto, defessum & saturum audiendo Auditorem, dicentibus aut recitantibus, velut silentium imperantem, voces, *OHE, IAM SATIS EST*, fastidij ac defatigationis testes, ingeminasse.

Quam eandem ob causam puto etiam fuisse interdum vocē, *CITO*, ab Audientibus inclamatam. Pronunciabant autem illam tunc, cùm longioris Recitationis fastidium ferre diutiùs non possent. Meminit eius Martialis in libr. 9. Epigramm. 27. dum, multas enumerans Acclamationum formulas, in dicentes emitti solitas, ait in hunc modum,

Laudantem Selium cœnæ cum retia tendit,
Accipe, siue legas, siue Patronus agas.
Effecte, grauiter, CITO, nequiter, euge, beate:
Hoc volui; facta est iam tibi cœna, tace.

Forte etiam, *DESINE, DESINE*, in Recitantem, aut Dicentem acclamabant Auditores; iam scilicet fastidiose stomachati ob productam nimis Dictionem, aut Recitationem. Facit autem, vt ita existimem, bonus auctor Seneca Philosophus, qui longam nescio cuius recitationem commemorans in epist. 95. hæc ait inter cetera, *Recitator Historiam ingentem attulit minutissime scriptam, artissime plicatam, & magna parte perlecta, DESINAM, inquit, si vultis. acclamatur, RECITA, RECITA.* Verebatur nimirum Recitator hic, ne longioris Recitationis fastidio affecti Auditores, vocem *DESINE*, fastidij indicem, ingeminarent; ac proinde, vt huic occurrat satietati, ipsos alloquens Auditores, *DESINAM*, inquit, *si vultis.* at illi, cum necdum audissent ad fastidium, & de pronuncianda satietatis voce neutiquam cogitarent, à verbo *DESINE* abstinentes, iubent Recitationem continuari, & *RECITA, RECITA*, inclamant. Quæ postrema Senecæ verba illud ostendunt, *RECITA, RECITA*, tunc ab Audientibus acclamatum, cùm, necdum perfecta Recitatione, vellet Recitator desinere, cuperentque ipsi, Recitationem

continuari. Addiderim autem, ad hanc eandem acclamandi formulam, *DESINE*, posse etiam illa non incommode referri, quæ in Senecæ Patris Proœmio libri 3. de Seuero Cassio, magno causarum Patrono, agentis, ita leguntur, *Nemo non illo dicente timebat, ne DESINERET*.

Alia multa fecisse identidem Auditores ad dicentium seu recitantium laudem, præter Acclamationes & Plausus. *ASSVRREXISSE* interdum *honoris, fauorisque causa*.

CAPVT XIX.

PRæter Acclamationes & Plausus alia multa fieri solebant identidem ab Auditoribus ad dicentium seu recitantium laudem. Hæc in veteribus monumentis præcipua obseruaui. *Aßurgere*, *Exultare*, *Excurrere*, *Prosilire*, *Subsultare*, *Iactare manus*, *Vestes excutere*, *Supplodere pedes*, *Circumagere corpus*. quæ singula antiquorum testimonijs comprobabo.

Atque *ASSVRREXISSE* quidem *honoris causa* Auditores dicentibus seu recitantibus, fidem facit Auctor Dialogi de Oratoribus, qui, recitatis in Theatro Virgilij versibus, populum ait *SVRREXISSE* vniuersum, & forte præsentem spectantemque Virgilium *veneratum esse*. Narrat etiam Apuleius in sua de Magia Apologia, Poetæ Sophocli, Coloneum Tragœdiam publice recitanti, Iudices omnes *honoris ergo SVRREXISSE*, eumque laudibus extulisse. *Sophocles Poeta*, inquit Apuleius, *cum accusaretur à filio suomet dementiæ, quasi iam per ætatem desiperet, protulisse dicitur Coloneum, suam peregregiam Tragœdiarum, eamque Iudicibus legiße: nec quidquam*

quam amplius pro defensione sua addidisse, nisi, vt audacter dementiæ condemnarent, si carmina senis displicerent. Ibi ego cõperior, omnes Iudices tanto Poetæ ASSVRREXISSE, miris laudibus eum tulisse &c. Martialis autem in libr. 10. epigr. 10. Paullum reprehendit, quòd solus *sederet* in Auditorio, cum ceteri Auditores recitanti identidem *aßurgerent*; ait enim,

Sæpius ASSVRGAM recitanti carmina? tu STAS &c.

Plinius item succenset ijs vehementer, qui nobilissimo cuidam Recitatori nequaquam *assurrexißent*; eius verba sunt hæc ex epist. 17. libri 6. *Recitabatur liber absolutissimus; hunc duo aut tres, vt sibi & paucis videntur, diserti, surdis mutisque similes, audiebant. non labra diduxerunt, non mouerunt manum, non denique ASSVRREXERVNT, saltem lassitudine sedendi. Quæ tanta grauitas? quæ tanta sapientia? quæ immo pigritia, arrogantia, sinisteritas, ac potius amentia; in hoc totum diem impendere, vt offendas, vt inimicum relinquas, ad quem tanquam amicissimus veneris?* Quintilianus Institut. Orator. lib. 2. cap. 2. eandem *assurgendi* consuetudinem, etsi reprehendit, exprimit tamen apertissime; inquit enim, *Minime vero permittenda pueris, vt fit apud plerosque, ASSVRGENDI exultandique in laudando licentia.* Et paulo post, *At nunc*, ait, *proni atque succincti ad omnẽ clausulam non EXVRGVNT modo, verum etiam excurrunt &c.* Fuit hoc ipsum Græcis item Audientibus in vsu: quod ex Luciani libello, cui Rhetorum Præceptor nomen est, cognoscitur; quo in loco Præceptorem inducens Lucianus Rhetori definientem, quid facere deberet in Auditorio, *In Auditoria*, inquit, *post cunctos ingredi oportet. id enim insigne est, omnibusque tacentibus peregrinam quandam laudem inchoare &c. Interim manum haud frequenter moueas; neque, præter quam semel, vel vt plurimum bis, ASSVRGAS.* Atque etiam ex Eunapio in Iuliani Vita, ita scribente de honoribus à Consule dicenti Proæresio tributis, *Ad quod verbum repente A SEDE SVA PROSILVIT Consul, & iuuenis in morem grauis ille & inexorabilis Iudex Proæresium plausu excepit.*

Ad

Ad dicentium, seu recitantium laudem *EXULTASSE* etiam interdum Auditores, *EXCURRISSE*, *PROSILUISSE*, ac *SUBSULTASSE*.

CAPUT XX.

AVditores porro ad dicentium seu recitantium laudem non modo *assurgebant*, ut docui, sed *EXULTABANT* etiam, ac præ gaudio *EXCURREBANT*, *PROSILIEBANT*, & *SUBSULTABANT*. Quintilianus in adducto proxime superius loco ex lib. 2. Institut. Oratoriarum cap. 2. *Minime vero*, ait, *permittenda pueris, ut sit apud plerosque, assurgendi, EXULTANDIq; licentia*. & infra aliquanto, *At nunc proni atque succincti ad omnem clausulam non exurgunt modo, verum etiam EXCURRUNT, & cũ indecora EXULTATIONE conclamant*. Themistius in Orat. 4. dicit, Auditores suos ἀναπηδῶντας βοᾶν, hoc est, *prosiliendo* clamores excitare, *Vos*, inquit, *pro urbanitate atque humanitate vestra Theatra mihi ex Concionibus facitis. quare nihil mirum est, si hodierna die cum vos coegissem, vos mihi pro eo ac consuestis faciatis, ac PROSILIENDO clamores excitetis*. Et in Orat. 14. eosdem ait ἐξάλλεσθαι, quod est, *præ gaudio EXILIRE*, *Vos interim*, inquit, *quasi in ludo togati ac permutatis calceis, in sellis considentes, pene ad singula verba clamores attolitis, PROSILIENTES, atque in voces varias erumpentes*. *SUBSULTASSE* autem interdum Auditores docuit nos Plutarchus in lib. de Auditione, apud quem non obscure ita scriptum legimus, *Canities dicentis, gestus, supercilium, sui iactatio, maxime autem vociferationes, ac tumul-*

tus, & SALTATIONES eorum, qui intersunt, faciunt ad percellendam imperitiam Auditorum. Etiam Hieronymo Concionante audiens Vigilantius præ gaudio *SVBSVLTABAT*; *Recordare*, inquit Hieronymus in epist. 75. Vigilantium ipsum alloquens, *illius diei, quo, me de resurrectione & veritate corporis prædicante, ex latere SVBSVLTABAS, plaudebas manu &c.*

MANVS item *IACTABANT* nonnunquam Auditores *honoris fauorisque causa*, *VESTES EXCVTIEBANT*, *SVPPLODEBANT PEDES*, totumq; *CIRCVMAGEBANT CORPVS.*

CAP. XXI.

DE *Manuum iactatione ac motu* multa ab hoc loco nequaquam aliena accurate notauimus in primo huius Operis libro, dum plaudendi modos aperiebamus; in secundo item libro, de *Orario* agentes, non pauca de *Vestium in fauendo excussione* diximus. Tu illinc assume, quæ hîc facere videbuntur; nos, si quæ prætermissa sunt, ad hunc locum spectantia, ea summatim attingemus.

In Martialis igitur lib. 10. epigram. 10. de *manuum motu seu iactatione* hæc leguntur,

Sæpius assurgam recitanti carmina? tu stas,
Et pariter geminas TENDIS in ora MANVS.

reprehendit Paullum Martialis, non ob eam causam solum, quòd, cùm ceteri Auditores honoris causa recitanti assurgerent, sederet ipse; verum etiam, quòd sedens auderet

manus

manus ad eiusdem recitantis fauorem *mouere*; cùm id non nisi à stantibus fieri soleret, quemadmodum in libri primi capite 13. docuimus. Lucianus in Rhetorum Præceptore huius eandem in rem *manuum motus* meminit in hęc verba, *In Auditoria post cunctos ingredi oportet, id enim insigne est; omnibusque tacentibus peregrinam quandam laudem inchoare. Interim MANVM haud frequenter MOVEAS &c.* Plinius item in lib. 6. epist. 17. *Recitabatur*, inquit, *liber absolutissimus; hunc duo aut tres, vt sibi & paucis videntur, diserti, surdis mutisque similes audiebant. non labra diduxerunt, non MOVERVNT MANVM &c.* Extant etiam hac de re Hieronymi ac Chrysostomi testimonia, quæ hîc sciens prætermitto, quòd in 5. libro producenda sint, cùm scilicet Ecclesiasticas persequemur Acclamationes.

Pergendum nunc ad *Vestium excussionem*; quam quidem factam quandoque honoris causa ab Audientibus, dum habebantur recitationes aut declamationes, testificatur Eunapius in Iuliano, de Proæresio publice declamante sic scribens; *Ad quod verbum repente à sede sua prosiluit Consul, PVRPVREAMQVE TOGAM EXCVTIENS, iuuenis ad morem, grauis ille & inexòrabilis Iudex Proæresium plausu excepit.* Idipsum quoque & Chrysostomo Concionanti ab Auditoribus sæpe factitatum, & à Paulo Samosateno sæpius expetitum, alibi dicimus.

De *pedum* hanc in rem *supplosione* mentio fit à B. Hieronymo & in epist. 75. ad Vigilantium, & ad Caput 5. epistolæ ad Ephesios, & à B. Chrysostomo semel atque iterum in Homilia prima de Verbis Isaiæ; quorum verba alio loco afferimus.

Corporis demum *totius circumactionem* commemorat Plutarchus in lib. toties citato de Auditione, & B. Chrysostomus in proxime superius nominata Homilia prima de Verbis Isaiæ.

Ad Scholasticorum fauorem, inter recitandum, *DATA* interdum ab Auditoribus *OSCVLA ipsi Recitationis libello, seu exemplari*. *EADEM* etiam nonnunquam *in Recitantes* honoris causa ab ijsdem *IACTATA*.

CAPVT XXII.

Ec illud sane omiserim hoc loco, ad Scholasticorum fauorem, inter recitandum, *ipsi Recitationis libello, seu exemplari*, *DATA* interdum ab Auditoribus *OSCVLA*; nonnunquam etiam *EADEM honoris causa in recitantes* ab ijsdem *IACTATA*.

Primum illud vt manifestius intelligatur, repetendum hic puto, quod supra docuimus in huius libri capite 3. ex Plinio, & Auctore Dialogi de Oratoribus, *Inuitatos* nimirum quandoque ad Recitationem Auditores *sparsis* seu *distributis Libellis ac Codicillis*; hos autem aliud nihil fuisse, quàm ipsius Recitationis habendæ vel *argumentum*, vel *exemplar*; eorundem item in Auditores *distributionem* factam *domi* interdum, interdum in *Auditorijs*. His ita præmonitis, id, de quo quæritur, non difficile erit videre.

Cùm igitur placeret Recitatio, consueuerunt Auditores, ad Recitantis fauorem, *ipsos*, quos scilicet tenebant in manibus, *Recitationis libellos*, seu *exemplaria*, identidē *EXOSCVLARI*. Martialis videtur exprimere morem hunc apertissime, dum in lib. 1. epigram. 4. librum suum alloquens, sic ait,

Audieris cùm grande Sophos, dum BASIA CAPTAS;
Ibis ab excusso missus in astra sago.

Admonet Librum suum Martialis, vt, licet, dum recitatur, audiat faustas Acclamantium voces, *dataque ad fauorem* ab Auditoribus *oscula* accipiat, non tamen ob hoc superbius se gerat; cùm vere possint adhuc illum Auditores, impositum sago, per contemptum in altum iactare. Atque hunc puto germanum esse huius loci sensum; quidquid nonnulli ingeniose magis, quàm vere de eo sint commenti. Ex hoc autem loco sic accepto illud firmiùs comprobatur, quod paulo ante posuimus, fuisse *præ manibus Auditorum hosce* Recitationis *libellos*, seu *exemplaria*. quî enim poterant ij aut oscula data accipere, aut in sublime iactari, nisi in manibus Auditorum fuissent? Porro ad hunc ipsum morem si quis illa eiusdem Martialis ex eodem libro primo Epigrammate 77. ad Flaccum,

——— *at circum pulpita nostra,*
Et steriles cathedras BASIA sola CREPANT.

pertinere opinabitur, meo quidem animo non is à vero longe abibit. Scilicet conatur toto hoc Epigrammate Martialis Flaccum à Poetices studio deducere, quòd aliud nihil haberent Poetæ præter vel emissas in ipsos Acclamationes, vel *oscula* eorum *libellis* inter recitandum *data*.

Quamquam scio, apte posse adducta Martialis verba aliò detorqueri. nempe ad id significandum, quod secundo loco probandũ posuimus, *IACTATA scilicet in Recitantes* honoris causa ab Auditoribus *OSCVLA*. Ita vt *crepãtia* Martialis *circum pulpita & cathedras BASIA* sint de ijs accipienda, quæ *iactabantur in Recitantes*, non quæ *Recitationum libellis figebantur*. Et sane crepitus ille, siue strepitus, non dati prope ac molliter osculi, sed longiùs & impetu aliquo iactati maxime proprius videtur & quasi legitimus. Quin crediderim, alterum etiam Martialis locum, à nobis superius ex epigram. 4. prolatum, posse hûc non incommode reuocari. Cum enim in vulgatis libris (quorum lectionem nos etiam retinuimus) ita legatur.

Audieris cùm grande sophos, dum BASIA CAPTAS,

habeantque codices alij non pauci & scripti & impressi, *iactas,*

iactas, pro eo quod inibi est, *captas*; variantes videns hoc modo lectiones eximia vir doctrina & eruditione Petrus Scriuerius, suspicatus est, mendose scriptum vtrobique; ita tamen, vt & mendum parua opera tolli, & elegans verbum componi liceret, apto congruentique sensu. atque hoc vna modo exempta litterula feliciter assequitur. sic enim immutat. vbi est, *IACTAS*; ibi, *IACTA*, reponit: vt sit,

Audieris cùm grande Sophos, cùm BASIA IACTA.

subintellige autem, *audieris*. quasi dicat, Cùm & faustas acclamantium voces, & crepitum iactatorum ab Auditoribus basiorum audieris, ò Libelle, ne nimis in hoc glorieris; nam sic etiam ijdem te Auditores extremo togæ sinu per contemptum in sublime iactare possunt. Ceterum videtur Iuuenalis in Satyra 3. hûc respexisse, cum sic in ea scriptum sit de plaudente adulatore,

—— —— qui semper, & omni
Nocte, dieque potest alienum sumere vultum,
A FACIE IACTARE MANVS, laudare paratus.

Proinde enim hîc erit, *A facie iactare manus*, ac si dixisset, *Manibus oscula iactare*. Manus enim ad os referebant Auditores (id quod etiam ab *adorantibus* in Theatro factitatum, iam supra docuimus in lib. 2. cap. 26., & hoc ipsum hodie facimus. oscula iactantes) atque inde osculum quasi euulsum in Recitantes iaciebant. Et sane Iuuenalis hæc *manuum iactatio* licet variè à varijs trahatur, vt est à nobis in hoc eodem Opere non semel factitatum, nihil tamen impedit, quominus hûc etiam detorqueatur. Phœdri certe verbis ex Fabularum Aesopiarum lib. 5. quæ dixi de *iactatis honoris causa in Recitantes* ab Auditoribus *osculis*, apertissime confirmari possunt,

In Plausus, inquit, *consurrectū est. IACTANT BASIA:*
Tibicen gratulari fautores putat.

sic enim hunc locum emendari ac legi posse existimat vir doctissimus. commemorat autem ea Phœdrus, quæ fauentes in Theatro spectatores facere solebant; & scimus, hæc omnia è Theatro in Auditoria penetrasse. vt iam commode possimus Audientes in Auditorio, quemadmodum in Theatro Spectatores, iactantes oscula statuere.

IPSOS quandoque *SCHOLASTICOS*, finita Declamatione, aut Recitatione, fuisse ab Auditoribus *OSCVLIS EXCEPTOS*; & *DOMVM* item ex auditorio *HONORIFICE REDVCTOS*.

CAPVT XXIII.

Effusiores ac nimium liberales diximus fuisse olim Auditores cùm in plaudendo & acclamando, tùm in alijs peragendis, quæ possent dicentium aut recitãtium laudem & honorem augere. quæ res licet hactenus abunde probata videatur, placet tamen adhuc illam ex eo magis ac magis confirmare, quòd ipsi quoque Scholastici solerent post Dictioné, seu Recitationem, *osculis* quandoque ab Auditoribus *excipi*, atque adeo *domum honorifica pompa deduci*.

Ac prius quidem ex Eunapio & Iuniore Plinio satis ostenditur. Etenim apud illum de Sophista Proæresio in hanc rem sic scriptum videas in ipsius Proæresij vita, *Tum vero* (finita nimirum oratione) *neque leges suas seruare Proconsul, neque corona Auditorum summi Magistratus minas revereri potuit; nam cuncti, qui aderant, circumlambendo Sophistæ pectus, velut simulacrum alicuius Dei, alij PEDES, alij MANVS DEOSCVLABANTVR supplices &c.* Plinius autem ipse Calphurnium Pisonem, finita de Amoribus in frequenti auditorio Recitatione, *osculo excipit*. Rem ipse narrat ad Spurinnam scribens in epistola 17. libri 5. ex qua pauca hæc ad rem nostram sumpsimus, *Recitatione finita*

multum

multum ac diu EXOSCVLATVS adolescentem, qui est acerrimus stimulus monendi, laudibus incitaui, pergeret qua cœpisset &c.

Alterum vero; hoc est Scholasticos post Orationem, seu Recitationem, *honorifica pompa domum* ex Auditorio *reductos*, discimus ex Luciano in Zeuxide; apud quem ita legimus, *Habita nuper in consessu vestro Oratione, DOMVM me conferebam. Permulti autem ex ijs, qui Orationi interfuerant, me accesserunt. itaque accedentes, porrecta dextra me consalutabant. MVLTO autem ITINERE COMITATV SVO ME DEDVCENTES, alius aliunde exclamabat &c.* Cognoscitur hoc idē ex Eunapio in eiusdem Proæresij Vita; *Proconsul vero*, ait, *cum omni satellitio, siue copijs suis COMITATVM è Theatro* (de Proæresio loquitur) *HONORIFICE DEDVXIT*. Idipsum etiam cum Iuliano Rhetore factitatum affirmat Agellius lib. 15. cap. 1. in hæc verba, *Declamauerat Antonius Iulianus Rhetor, præterquam semper aliàs, tum vero nimium quàm delectabiliter & feliciter. NOS ergo familiares eius, CIRCVMFVSI VNDIQVE, cum PROSEQVEBAMVR DOMVM, &c.*

Scholasticos, si inter dicendum, aut recitandum, Auditoribus displicuissent, *ADVERSIS* ac *CONTVMELIOSIS* fuisse exceptos Acclamationibus; *EXSIBILATOS* etiam, & *EXPLOSOS*; nec non *LAPIDIBVS* interdum *APPETITOS*. In malos etiam Auditores *IACTA* quandoque *SAXA* à ceterâ audientium turba. Locus in Senecæ Patris Controuersijs illustratus.

CAPVT XXIV.

C ne illud quidem alienum videtur ab hoc loco, de ijs dicere, quæ ad Scholasticorum vituperationem & ignominiam ab infestis quandoque Auditoribus fieri solebant. Qui igitur Scholastici, siue dicentes, siue recitantes, Auditoribus displicebant, ij infaustis ac contumeliosis onerabantur Acclamationibus, exsibilabantur, explodebantur, nec non etiam lapidibus aliquando appetebantur.

In Panegyrica prima Imperatoris Iuliani Oratione, de Græcis Oratoribus agentis, legimus, eos interdum illam ob causam pallidos ac trementes è suggesto descendisse, quòd inter dicendum audiens populus identidem *TVMVLTVARETVR* ac *RECLAMARET*. Libanius in epistol. 52. ad

S. Basi-

S. Basilium scribens, *DICENTI RECLAMARE*, hoc idem appellat: *CLAMORIBVS* autem *EXAGITARI*, S. Gregorius Nazianzenus in Orat. 4. Quæ omnia de *infausta*, seu *aduersa* Audientium Acclamatione accipienda esse nemo non videt. Miros quidem risus in Auditoribus, sed nō sine magno dicentis contemptu ac contumelia, excitauit Acclamatio illa, quam in Cestium emisit Seneca Pater. Cestius hic igitur, Ciceroni responsurus, in Milonem dicens, multa superbius in sui commendationem effundebat; quam rem fastidiose stomachatus Seneca, hæc tandem in Cestium contumeliose acclamauit, *ET SI CLOACA ESSES, MAGNA ESSES*. *Memini*, inquit Seneca in Proœmio libri 3. Controuersiar. *me intrare scholas, cùm recitaturus esset in Milonem Cestius. ex consuetudine, sua miratus dicebat; Si Thrax essem, Fusius essem; si pantomimus essem, Batyllus essem; si equus, Melissio. Non continui bilem, exclamaui, ET SI CLOACA ESSES, MAGNA ESSES. Risus omnium ingens. Scholastici intueri me, quis essem, qui tam crassas ceruices haberem. Cestius Ciceroni responsurus, mihi quid responderet, non inuenit; sed negauit, se executurum, nisi exirem de domo. Ego negaui, me de balneo publico exiturum, nisi lotus essem.*

De *SIBILIS*, & *EXPLOSIONE*, dictum est à nobis abunde superius, cùm Theatrales excussimus Acclamationes. quæ omnia cùm hûc possunt non incommode reuocari, tùm illa sunt huius loci maxime propria, quæ de Hortensio, ac Cicerone, in cap. 14. attulimus. placet hîc ea summatim repetere. Cùm enim & narret Cœlius, ad Ciceronem scribens in epist. famil. lib. 8. ep. 2. fuisse Hortensium, Oratorem clarissimum, in Foro semper intactum à *SIBILIS*; & affirmet Cicero in epist. 13. lib. 1. ad Atticum, faustis semper exceptum se dicentem acclamationibus sine vlla *PASTORITIA FISTVLA*, hoc est, sine *SIBILIS*, fateri oportet, factum aliquando, vt Scholastici, qui inter dicendum, aut recitandum, minime placerent, *SIBILIS* ab infestis Auditoribus *EXCITERENTVR*, ac *EXPLODERENTVR*.

De *LAPIDATIONE* autem produco testem Petronium Arbitrum, cuius in hanc rem illa sunt ex Satyrico, *Ex his, qui in porticibus spatiabantur, LAPIDES in Eumolpum RE-*

CITANTEM MISERVNT. at ille, qui plausum ingenij sui nouerat, operuit caput, extraque templum profugit. Et non multo post, *Sæpius poetice, quàm humane locutus es: itaque non miror, si te populus LAPIDIBVS PROSEQVITVR. Ego quoque sinum meum SAXIS onerabo, vt quotiescunque cœperis à te exire, sanguinem tibi à capite mittam. Mouit ille vultum, & , O mi, inquit, adolescens, non hodie primum auspicatus sum; imo, quoties Theatrum, vt RECITEM aliquid, intraui, hac me ADVENTITIA EXCIPERE frequentia solet. ADVENTITIAM* autem hîc omnino pro *LAPIDATIONE* accipi oportere, certissimum est. De hac eadem *LAPIDATIONE* intelligendus Senecæ Patris forte locus videatur, vbi in Controuersiarum libri 3. Proœmio, ita est, *Vtrum ergo putas, hoc dicentium vitium esse, an audientium? Non illi peius dicunt, sed hi corruptius iudicant. Pueri fere, aut iuuenes Scholas frequentant. Hi, non tantum disertissimis viris, quos paulo ante retuli, sed etiam Ciceroni Cestium suum præferrent, nisi LAPIDES timerent.* hoc est, *nisi metuerent discipuli, ne præceptor ab Auditoribus SAXIS ob id APPETERETVR, quòd disertis viris, ac Ciceroni præsertim, præferri se toleraret.* Quamquam scio, accipi posse hunc Senecæ locum, non tam de *LAPIDIBVS*, quos diximus in odiosos ac molestos dicentes, seu recitantes, *IACI* solitos, quàm de ijs, quibus mali interdum Auditores, tanquam *ceriti* ac *insanientes*, à cetera Audientium turba appetebantur.

Sed hæc quidem hactenus de *SCHOLASTICIS* Acclamationibus; hoc est, de ijs, quæ vel in *SCHOLIS* & *AVDITORIIS*, vel in *FORO* emitti solebant. Et quamuis in primo huius libri Capite polliciti simus, si quid esset, quod ad *FORENSES* Acclamationes proprie spectaret, nec quidquā haberet cum *SCHOLASTICIS* alijs commune, id nos separatim tradituros: quia tamen res ipsa docuit, esse *SCHOLASTICAS* omnes ita connexas inter se & indiscretas, vt commode separari nequeant; idcirco nos etiam, pro vt locus quisque postulauit, & cōfuse miscuimus *FORENSES* cum *SCHOLASTICIS* alijs, & omnes omnium formulas permiste perstrinximus. Persequar nunc illas, quæ, quòd in *SENATV* fierent, *SENATORIAE* sunt à nobis appellatæ.

FRAN-

FRANCISCI BERNARDINI FERRARII

DE VETERVM ACCLAMATIONIBVS, ET PLAVSV LIBER QVARTVS,

In quo SENATORIAE illustrantur Acclamationes.

Omnia pene publica negotia *SENATVS ACCLAMATIONIBVS* actitata ac terminata.

CAPVT I.

Cholasticis Acclamationibus placuit *SENATORIAS* subtexere, quòd è *Scholis*, ac *Foro*, mox in *SENATVM* penetrarunt Acclamationes, & habent *SENATORIAE* non pauca cum *Scholasticis* communia, vt legenti deinceps satis patebit.

Multiplices igitur, ac variæ fuerunt Conscriptorum Patrum Acclamationes, prout scilicet varia,

multiplexque se se offerebat acclamandi occasio. Et sane videntur fuisse *omnia pene publica negotia SENATUS ACCLAMATIONIBUS actitata & terminata*. Siquidem ijs & conficiebantur Senatusconsulta; & communis omnium Conscriptorum Patrum consensus exprimebatur; & Imperatorum Electio fiebat ac confirmabatur; & deligebantur Censores; & Consules designabantur; & de Republica bene meriti ad cœlum laudibus efferebantur; & extollebatur singularis, excellensque alicuius virtus. Faustâ item Acclamatione Imperatorum litteris publice recitatis honor tribuebatur. Publicum etiam, vel ob partam Victoriam, vel ob Tyranni cædem, gaudium Senatus Acclamationibus ostendebatur. Fauste insuper acclamabant Senatores Imperatoribus & Spectacula exhibentibus, & Triumphantibus, & in Rostris Recitantibus. De Republica tandem male meriti infaustis ac contumeliosis Senatus Acclamationibus onerabantur. Has nos Acclamationes omnes, datis in singulas incorruptis ex antiquorum auctoritate testibus, ordine considerabimus.

Quadruplici potissimum condita olim modo Senatusconsulta. *In ijs condendis FACTAS semper A SENATV ACCLAMATIONES.* Vsitatiorem earum formulam fuisse hac vna voce, *OMNES*, conceptam.

CAPVT II.

Senatusconsulta, quæ scilicet Acclamationibus condebantur, quatuor potissimum modis fieri consueuisse obseruo. Etenim ab ipsis quandoque Acclamationibus incipiebatur, tùm interrogabantur Senatores, sententiæque dicebantur, atque ita concludebantur Senatusconsulta. Interdum ab Acclamationibus quidem initium fiebat, sententiæque rogabantur, sed nouis terminabantur Acclamationibus. Aliquando rogabantur primò sententiæ ac dicebantur, deinde fiebant Acclamationes, sicque conficiebantur Senatusconsulta. Nonnunquam etiam nullâ rogata, aut dicta sententia, sed solis ac nudis Acclamationibus condebantur.

Primi vtique generis Senatusconsultum illud esse crediderim, quod factum memorat Iulius Capitolinus in Maximinis duobus. Recitatis enim in Senatu per Balbinum Augustum Maximi litteris de Maximini cæde, Senatus statim vniuersus, Dijs gratias agens, acclamauit, fauste quidem Maximo, Balbino, & Cordiano, infauste autem in Maximinum ipsum cæsum. Post quas Acclamationes interrogatus Cuspidius Celerinus, sententiam dixit; atque in ea conclu-

sum est Senatusconsultum. Capitolini verba ad probationis firmitatem adscribam libenter; *Senatusconsultum hoc fuit: Recitatis in Senatu per Balbinum Augustum litteris acclamauit Senatus, Hostes populi Romani Dÿ persequuntur. Iupiter optime tibi gratias. Apollo venerabilis tibi gratias. Maxime Auguste tibi gratias. Balbine Auguste tibi gratias. Tibi gratias Gordiane Auguste. Diuis Gordianis templa decernimus. Maximini nomen olim erasum, nunc animis eradendum. Hostis publici caput in profluentem abijciatur. Corpus eius nemo sepeliat. Qui Senatui mortem minatus est, qui Senatui vincula minatus est, vt debebat interemptus. Sanctissimi Imperatores gratias vobis agimus. Maxime, Balbine, Gordiane, Dÿ vos seruent. Victores hostium omnes desideramus. Præsentiam Maximi omnes desideramus. Balbine Auguste, Dÿ te seruent. Præsentem annum Consules vos ornetis. In locum Maximini Gordianus sufficiatur.* Post factas autem huiusmodi à Senatu Acclamationes rogatam mox fuisse ac dictam sententiam, atque ita conclusum Senatusconsultum, declarant ea, quæ statim inibi à Capitolino subijciuntur. *Post*, inquit Capitolinus, *rogatus sententiam Cuspidius Celerinus, hæc verba habuit; P. C. eraso nomine Maximinorum, appellatisque Diuis Gordianis, Victoriæ causa Principibus nostris Maximo, Balbino, & Gordiano, statuas cum elephantis decernimus, currus triumphales decernimus, statuas equestres decernimus, trophæa decernimus.* Atque hæc illico subnectit, quæ conditum iam Senatusconsultum, ipsumque Senatum dimissum, significent; *Post hæc*, ait, *MISSO SENATV supplicationes per totam Vrbem decretæ.*

Alterius generis Senatusconsultum videre licet in Flauio Vopisco ad Taciti Imperatoris electionem. Etenim, cum Velius Cornificius Gordianus Consul ad Senatum retulisset de Imperatore deligendo; cumque paratus esset, qui primæ sententiæ consularis erat, sententiam dicere, Senatus omnis acclamauit. Post Acclamationes interrogati sunt Senatores, dixitque sententiam Senator Consularis Metius Falconius Nicomachus; in cuius deinde sententiam discedentes vniuersi iterum acclamarunt, vocem, *OMNES*, geminantes; qua in voce conclusum est Senatusconsultum. Totus Vopisci

pisci locus ita scriptus est in Tacito; *Die septimo Calend. Octobris cum in Curiam Pompilianam Ordo amplissimus conse-dissset, Velius Cornificius Gordianus Consul dixit, Referimus ad vos P. C. quod sæpe retulimus. Imperator est deligendus: exer-citus sine Principe recte diutius stare non potest &c. Post hæc, cùm Tacitus, qui erat primæ sententiæ Consularis, sententiam, incertum quam, vellet dicere, omnis Senatus acclamauit; Tacite Auguste, Dij te seruent. Te deligimus, te Principem facimus, tibi curam Reip. orbisque mandamus. Suscipe Imperium ex Se-natus auctoritate: tui loci, tuæ vitæ, tuæ mentis est, quod mere-ris. Princeps Senatus recte Augustus creatur. Primæ senten-tiæ Vir recte Imperator creatur. Et quis melius, quàm grauis imperat? Et quis melius, quàm litteratus imperat? Quod bo-num, faustum, salutareque sit. Diu priuatus fuisti. Scis quem-admodum debeas imperare, qui alios Principes pertulisti. Scis quemadmodum debeas imperare, qui de alijs Principibus iu-dicasti*. Post has autem, aliasque plures Acclamationes, sunt vniuersi quidem interrogati Senatores, sed vnus Metius Falconius sententiam dixit. *Deinde*, subdit Vopiscus, *omnes interrogati. præterea qui post Tacitum sedebat Senator Consula-ris Metius Falconius Nicomachus in hæc verba disseruit; Sem-per quidem, P. C. recte atque prudenter Reip. magnificus hic Ordo consuluit, neque à quoquam orbis terræ populo solidior vn-quam expectata sapientia est: attamen nulla vnquam neque gra-uior, neque prudentior, in hoc Sacrario dicta sententia est. Se-niorem Principem fecimus; & virum, qui omnibus quasi Pater consulat. Nihil ab hoc immaturum, nihil perperum, nihil aspe-rum formidandum est. Omnia seria, cuncta grauia, & quasi ip-sa resp. iubeat, auguranda sunt. Scit enim, qualem sibi Princi-pem semper optauerit; nec potest alius nobis exhibere, quàm quod ipse desiderauit & voluit &c.* Hoc modo dictâ à Metio Fal-conio sententia iterum acclamauit Senatus vniuersus, ip-sumque confectum est Senatusconsultum. *Hac oratione*, in-quit Vopiscus, *& Tacitus ipse vehementer est motus, & totus Senatorius Ordo concussus; statimque acclamatum est, OMNES, OMNES*. qua scilicet voce, quemadmodum est iam à nobis adnotatum, & dicetur etiam deinceps planius, significabant, superuacaneam esse aliarum sententiarum dictionem, cùm

eius

eius sententia, qui primus dixerat, vno omnium consensu approbaretur. Eiusdem autem omnino generis est etiam illud Senatusconsultum, quod ad Probi Imperatoris electionem conditum scimus. Nam, cùm ad Senatum scripsisset Probus, delatum sibi à Militibus nomen Augustum, cùmque essent eæ litteræ in Senatu lectæ, ac de ijs Aelius Scorpianus Consul sententias rogasset, tunc Probo fauste ab omnibus acclamatum est. Sententiam mox dixit Manlius Statianus; quam deinde approbantes vniuersi, *OMNES, OMNES*, acclamarunt; sicque terminatum est Senatusconsultum. Narrat hæc nobis idem Vopiscus in Probi Vita scribens hoc pacto: *Et quoniam mentionem Senatus fecimus, sciendum est, quid ipse* Probus *ad Senatum scripserit; quid item ad eum amplissimus Ordo rescripserit. Oratio Probi ad Senatum. Recte atque ordine P. C. proxime superiore anno factum est, vt vestra clementia orbi terrarum Principem daret; & quidem de vobis, qui & estis mundi Principes, & semper fuistis, & in vestris posteris eritis. Atque vtinam id Florianus expectare voluisset, nec velut hæreditarium sibi vindicasset Imperium, vel illum, vel alium quempiam Maiestas vestra fecisset. Nunc, quoniam ille Imperium arripuit, nobis à Militibus delatum est nomen Augustum &c. Quæso, vt de meis meritis faciatis, quidquid iusserit vestra clementia. Aelius Scorpianus Consul dixit, Audistis P. C. litteras Aurelij Valerij Probi, de his quid videtur? Tunc acclamatum est, Probe Auguste, Dij te seruent. Olim dignus, & fortis, & iustus, bonus ductor, bonus Imperator. Exemplum militiæ, exemplum Imperij, Dij te seruent. Amator reip. felix imperes. Magister militiæ felix imperes. Te cum tuis Dij custodiant. Et Senatus antea te delegit. Aetate Tacito posterior, ceteris prior. Quod Imperium suscepisti, gratias agimus. Tuere nos, tuere remp. Bene tibi committimus, quos ante seruasti. Tu Francicus, tu Gotthicus &c. tu omnia; & prius fuisti semper dignus Imperio, dignus triumphis; felix agas, feliciter imperes. Post hæc Manlius Statianus, qui primæ sententiæ tunc erat, ita locutus est; Dijs immortalibus gratias, & præ cæteris P. C. Ioui Optimo, qui nobis Principem talem, qualem semper optabamus, dederunt. Si recte cogitemus, non nobis Aurelianus, non Alexander, non Antonini, non*

Traianus,

Traianus, non Claudius requirendi sunt. omnia in vno Principe constituta sunt: rei militaris scientia, animus clemens, vita venerabilis, exemplar agendæ reip., atque omnium prærogatiua virtutum &c. Decerno igitur P. C. votis omnium concinentibus nomen Cæsareum, nomen Augustum, addo Proconsulare Imperium, patris patriæ reuerentiam, pontificatum maximum, ius tertiæ relationis, tribunitiam potestatem. Post hæc acclamatum est, OMNES, OMNES.

Tertij Senatusconsulti exemplum inuenias in Capitolini Maximo & Balbino. Cùm enim, interemptis in Africa Gordiano Seniore cum filio, ad Senatum referretur de noui Imperatoris electione, rogarenturque sententiam Senatores, dixit in hunc modum Vectius Sabinus, vt est in Capitolini Maximo & Balbino; *Scio P. C. hanc rebus nouis inesse oportere constantiam, vt rapienda sint consilia, non quærenda; verbis quin etiam plurimis abstinendum sit atque sententijs, vbi res perurgent &c. Longa oratione opus non est; faciendus est Imperator, imo faciendi sunt Principes: vnus qui res domesticas, alter qui bellicas curet. vnus qui in vrbe resideat, alter qui obuiam cum exercitu latronibus pergat. Ego Principes dico, vos firmate, si placet: sin minus, meliores ostendite. Maximum igitur, atque Balbinum: quorum vnus in re militari tantus est, vt nobilitatem generis splendore virtutis allexerit; alter ita clarus nobilitate est, vt & morum lenitate reip. sit necessarius, & vitæ sanctimonia, quam à prima ætate in studijs semper ac litteris tenuit. Habetis sententiam P. C. mihi fortasse periculosiorem, quàm vobis; sed nec vobis satis tutã, si non aut alios, aut hos Principes feceritis.* Post Vectij autẽ Sabini sententiã hoc pacto ab omnibus vno consensu acclamatum memorat ibidem Capitolinus, *AEQVVM EST, IVSTVM EST. Sententiæ Sabini omnes consentimus. Maxime & Balbine Augusti, Dij vos seruent; Dij vos Principes fecerunt, Dij vos conseruent. Dij vos Principes fecerunt, Dij vos conseruent. Vos Senatum à latronibus vindicate, vobis bellum contra latrones mandamus. Hostis publicus Maximinus cum filio pereat, hostem publicum vos persequimini. Felices vos iudicio Senatus: felicem remp. vestro imperio. Quod vobis Senatus detulit, fortiter agite: quod vobis Senatus detulit, libenter accipite.* Hæc autem illico suggerit

Capitolinus, *His atque alijs acclamationibus Imperatores facti sunt Maximus atque Balbinus.* Cernis igitur, Sententiam primo loco rogatam & dictam, tùm emissas Acclamationes, atque conclusum Senatusconsultum, factosque Imperatores Maximum & Balbinum.

Nudis demum ac solis Acclamationibus, nullâ dicta sententia (quod postremum diximus fuisse condendi Senatusconsulti genus) facta quandoque Senatusconsulta, cognoscimus ex Trebellio Pollione in Valerianis. Quo loci videas, post Prætoris Edictum de Censore deligendo, cùm essent rogandæ ea de re sententiæ, neglecto vsitato illo dicendarum sententiarum more, faustas fuisse ab vniuersis emissas in Valerianum Patrem Acclamationes, ijsque conditum Senatusconsultum de Censura eidem Valeriano deferenda. Trebellij verba ex eo, quem dixi, loco sunt hæc, *Duobus Decijs Coss. 6. Cal. Nouembris die, cùm ob Imperatorias litteras in æde Castorum Senatus haberetur, ireturque per sententias singulorum, cui deberet censura deferri; vbi primum Prætor edixit, Quid vobis videtur P. C. de Censore deligendo? atque eum qui erat Princeps, cùm Senatus sententiam rogasset; omnes vna voce dixerunt, interrupto more dicendæ sententiæ; Valeriani vita censura est. Ille de omnibus iudicet, qui est omnibus melior. Ille de Senatu iudicet, qui nullum habet crimen. Ille de vita nostra sententiam ferat, cui nihil potest obijci. Valerianus à prima pueritia Censor fuit. Valerianus in tota vita sua Censor fuit &c. Quæ cum essent sæpius dicta, addiderunt, OMNES. atque ita discessum est.* Solis item Acclamationibus, nullâ sententia dicta, conditum videtur illud Senatusconsultum, quo Antonini, ac Magni nomen Alexandro Seuero decretum legimus. quam rem persequitur Aelius Lampridius in eodem Seuero. tu illum videas.

Ex his autem omnibus plane licet intelligi, & quomodo fierent olim Senatusconsulta, & quibus potissimum Acclamationibus condi solerent ac terminari. Inter quas est illa sane formula obseruatione digna, quæ, hac vna voce, *OMNES*, concepta & expressa, communem omnium consensum & approbationem significabat; vt mox dicemus.

COM-

COMMVNEM omnium in Senatu Conſcriptorum Patrum CONSENSVM *Acclamatione* olim *expreſſum*. Hanc acclamandi formulam vnica voce, OMNES, interdum; interdum geminata, OMNES, OMNES; aliquando his verbis, AEQVVM EST, IVSTVM EST, fuiſſe conceptam. Declaratum, in hanc rem quid nobis ſignificet vox, OMNES. Plinij, ac Vopiſci locus illuſtratus.

CAPVT III.

QVocunque igitur modo ex dictis fierent Senatuſconſulta, & quæcunque tandem eſſent Acclamationes, quæ in ijs conficiendis emittebantur, conſueuerunt Patres Conſcripti, vt communem omnium de re, quæ in conſultationem veniebat, conſenſum & approbationem exprimerent, modo ipſa Senatuſconſulta, modo emiſſas Acclamationes peculiari quadam acclamandi formula claudere ac terminare. quam quidem formulam vnica voce, OMNES, interdum; interdum geminata, OMNES, OMNES; aliquando his verbis, AEQVVM EST, IVSTVM EST, concipi ſolitam obſeruo.

Refert Trebellius Pollio in Valerianis Patre & Filio, cùm

de nouo Censore deligendo Senatusconsultum haberetur; iamque Prætor ea de re Principem Senatus sententiam rogaret, Senatores omnes vna voce, immutato more dicendæ sententiæ, hæc absenti Valeriano fauste acclamasse; *Valeriani Vita Censura est. Ille de omnibus iudicet, qui est omnibus melior. Ille de Senatu iudicet, qui est omnib. melior. Ille de Senatu iudicet, qui nullum habet crimen, Ille de Vita nostra sententiam ferat, cui nihil potest obijci. Valerianus à prima pueritia Censor fuit. Valerianus in tota Vita sua fuit Censor &c.* Atque vt ostendat Pollio, non opus esse hanc in rem sententiarum dictione, sed solis ijs Acclamationibus terminatum Senatusconsultum, eumque esse communem omnium consensum, vt Valerianus Censor deligatur, subdit, additam fuisse à Senatoribus vocem, *OMNES*, veluti *consensus & approbationis testem*; inquit enim, *Quæ cum essent sæpius dicta, addiderunt, OMNES; atque ita discessum est*. quorum verborum, quæ extrema sunt, ea maxime declarant, prolatâ in Senatu voce, *OMNES*, non modo non amplius rogari aut dici sententias, sed confici etiam ac terminari Senatusconsulta; atque ita discedere solitos Senatores. Interfecto item Aureliano, cùm in Senatu Velius Cornificius Gordianus Cõsul dixisset, *Referimus ad vos P. C.; Imperator est deligendus &c.* cùmque Tacitus, quippe qui primæ sententiæ Consularis erat, sententiam vellet dicere, narrat Flauius Vopiscus, Tacitum eundem ab omni Senatu in hæc verba Imperatorem acclamatum, *Tacite Auguste, Dij te seruent. Te deligimus, te Principem facimus, tibi curam reipublicæ, orbisque mandamus. Suscipe Imperium ex Senatus auctoritate &c.* Addit autem Vopiscus, proxime post eiusmodi Acclamationes interrogatos Senatores omnes, Metiumque Falconium Nicomachum Senatorem Consularem sententiam dixisse. quam quidem communi consensu approbantes ceteri Senatores acclamarunt illico, *OMNES, OMNES. Hac Oratione*, inquit Vopiscus, *& Tacitus ipse vehementer est motus, & totus Senatorius Ordo concussus; statimque acclamatum est, OMNES, OMNES. Inde itum ad Campum Martium.* Atqui hîc etiam videas, Senatores, pronunciata voce, *OMNES*, terminasse Senatusconsultum & abijsse. Etiam Tacito absumpto Orië-

tales

tales omnes exercitus Aurelium Valerium Probum Imperatorem elegerunt; sed Militum electionem vix legitimam ducens ipse, nisi Senatorum etiam iudicium ac consensus accederet, litteras ea de re ad Senatum dedit: quibus lectis, cum Aelius Scorpianus Consul dixisset; *Audistis P. C. litteras Aurelij Valerij Probi: de his quid videtur?* Tunc ista Probo acclamata prodit Vopiscus in eodem Probo; *Probe Auguste, Dij te seruent. Olim dignus, & fortis, & iustus. Bonus ductor, bonus Imperator. Exemplum militiæ, exemplum Imperij, Dij te seruent. Assertor reipubl. felix imperes. Magister militiæ felix imperes. Te cum tuis Dij custodiant. Et Senatus antea te delegit. Quod Imperium suscepisti gratias agimus &c.* His acclamatis, Manlius Statianus, qui primæ sententiæ tunc erat, sententiam dicens ita loquutus est, *Dijs immortalibus gratias, & præ ceteris Patres Conscripti Ioui optimo, qui nobis Principē talem, qualem semper optabamus, dederunt &c.* In cuius sententiam cum reliqui post eum rogati irent, solemnem in communi consensu formulam, *OMNES, OMNES*, acclamarunt; *Post hæc*, ait Vopiscus, *acclamatum est, OMNES, OMNES.*

Atque hic quidem communis omnium cōsensus, sicut voce, *OMNES*, siue vnicâ, siue geminatâ; item verbis, *AEQVVM EST, IVSTVM EST*, exprimebatur. Narrat Capitolinus in Maximo & Balbino, cùm semel in ædē Concordiæ conuenissent Conscripti Patres, vt remedium aliquod contra furorem improbissimi hominis Maximini inuenirent; cùmque de alijs rebus retulisset Consul, & multa item Vir primæ sententiæ protulisset; Vectium tandem Sabinum sententiam in hæc verba dixisse, *Ceruices suas quisque respiciat, vxorem ac liberos cogitet, auitas patriasque fortunas, quibus omnibus imminet Maximinus &c. Longa oratione opus non est; faciendus est Imperator; imo faciendi sunt Principes &c. Ego Principes dico; vos firmate, si placet; sin minus, meliores ostendite: Maximum, atque Balbinum &c.* Quam Vectij Sabini sententiam Senatores omnes vno consensu approbantes, *AEQVVM EST, IVSTVM EST*, acclamarunt. *Post hæc*, inquit Capitolinus, *acclamatum est vno consensu, AEQVVM EST, IVSTVM EST; sententiæ Sabini omnes consentimus. Maxime, &*

Balbine Auguſti, Dij vos ſeruent. Dij vos Principes fecerunt, Dij vos conſeruent &c.

Quam eandem formulam extra Senatum etiam ad communem conſenſum exprimendum acclamari ſolitam, in eiuſdem Capitolini Gordianis tribus videre licet. Etenim cùm Maximini Procuratorem occidiſſent Afri, eſſentque ob id ab ipſius Maximini furore parum tuti, niſi nouus eligeretur Imperator; Mauritius quidam, apud eoſdem Afros Decurio, plebem velut concionabundus alloquutus eſt: qua in concione cùm maximum omnibus ob Procuratoris cædem imminere periculum dixiſſet, ob eamque cauſam nouum faciendum Imperatorem; addidit, vnum eſſe Gordianum Proconſulem, qui merito poſſet in ampliſſimo illo dignitatis gradu collocari. Quod Mauritij conſilium, vt plenum prudentiæ, vniuerſi comprobantes, *AEQVVM EST, IVSTVM EST*, (voces ſcilicet conſenſus & approbationis indices) acclamarunt. *Tunc*, ait Capitolinus, *acclamatum eſt, AEQVVM EST, IVSTVM EST. Gordiane Auguſte, Dij te ſeruent. Feliciter Imperator es, cum filio imperes.*

Acclamandi porro formulam, *OMNES*, quam ſolemnem diximus fuiſſe, atque vſitatam, ad communem omnium de re aliqua conſenſum exprimendum, non plenam eſſe, ac veluti decurtatam; ita vt ei complendæ ſint hæc, aut ſimilia, ſubaudienda verba, *IDEM ROGAMVS*, aut, *AD IDEM CONSENTIMVS*, iam ſupra ſemel atque iterum in hoc eodem Opere admonuimus. Tota igitur erit, *OMNES IDEM ROGAMVS*, aut, *OMNES AD IDEM CONSENTIMVS*.

Atque ex eâdem Acclamationis formula illud Plinij exponi poſſe crediderim, quod in Panegyrico ad Traianum legimus in hæc verba, *Vnus ſoluſq; cenſebat, quod ſequerentur OMNES, & OMNES improbarent; in primis ipſe, qui cenſuerat. adeo nulla magis OMNIBVS diſplicent, quàm quæ ſic fiunt, tanquam OMNIBVS placeant.* Eôdem etiam intendiſſe animum poteſt videri Flauius Vopiſcus, cùm in Aureliano referens Senatuſconſultum de librorum Sybillinorum inſpectione, conditum illud dixit, *Manus alijs porrigentibus, alijs pedibus in ſententias euntibus, pleriſque VERBO CON-*

SENTI-

SENTIENTIBVS: nam quod ait, *VERBO CONSENTIENTIBVS*, id proinde puto, ac si dixisset, *OMNES*, *acclamantibus*.

Ceterum in Synodicis quoque conuentibus ad communem omnium consensum significandum, consueuisse Patres, easdem aut similes acclamandi formulas vsurpare, loco docebimus. Nunc reliquas videamus solitas emitti à Senatu Acclamationes.

Imperatorum *ELECTIONEM SENATVS ACCLAMATIONIBVS* factam olim interdum & confirmatam.

CAPVT IV.

MVltiplices omnino, ac varias fuisse Conscriptorum Patrum Acclamationes, pro vt nimirum varia, multiplexque dabat sese acclamandi occasio, & nos monuimus in primo huius Libri Capite, & res ipsa deinceps satis ostendet. Atque hactenus quidem eas persecuti sumus, quæ, vel in condendis Senatusconsultis, vel ad communem omnium consensum exprimendum, emitti consueuerunt. nunc, ceteras vt pergam patefacere, docebo, fauste olim *acclamatum à Senatu*, cùm *Imperatorum electio fiebat*, aut *confirmabatur*.

Commemorans Flauius Vopiscus modum, quo Tacitus post Valeriani cædem factus est Imperator, scribit, Velium Cornificium Gordianum retulisse ad Senatum de nouo Imperatore deligendo; & cum Tacitus ipse, quòd primæ esset sententiæ consularis, sententiam vellet ea de re dicere, tunc Senatum omnem fauste hæc in Tacitum acclamasse; *Tacite Auguste, Dij te seruent. Te deligimus, te Principem facimus, tibi*

tibi curam reipublicæ, orbisque mandamus. Suscipe Imperium ex Senatus auctoritate. Tui loci, tuæ vitæ, tuæ mentis est quod mereris. Princeps Senatus recte Augustus creatur. Primæ sententiæ Vir recte Imperator creatur. Et quis melius, quàm grauis imperat? Et quis melius, quàm litteratus imperat? Quod bonum, faustum, salutareq; sit; diu priuatus fuisti. Scis, quemadmodum debeas imperare, qui alios Principes pertulisti. Scis, quemadmodum debeas imperare, qui de alijs Principibus iudicasti. Cùm item Tacitus delatum Imperium eam ob caussam recusaret, quòd esset affecta iam ætate, & viribus infirmis, subiungit Vopiscus, sic fuisse ab eodem Senatu acclamatum; *Et Traianus ad Imperium senex venit: dixerunt decies. Et Adrianus ad Imperium senex venit: dixerunt decies. Et Antoninus ad Imperium senex venit: dixerunt decies. Et tu legisti, incanaque menta Regis Romani: dixerunt decies. Et quis melius, quàm senex imperat? dixerunt decies. Imperatorem te, non militem facimus: dixerunt vicies. Tu iube, Milites pugnent: dixerunt tricies. Habes prudentiam, & bonum fratrem: dixerunt decies. Seuerus dixit, Caput imperare non pedes: dixerunt tricies. Animum tuum, non corpus eligimus: dixerunt vicies. Tacite Auguste, Dij te seruent.* Post has Acclamationes cùm interrogarentur Senatores omnes, Metius Falconius Nicomachus sententiam dixit; in qua laudibus extulit & Senatus prudentiam ac iudicium in Tacito deligendo, & ipsius Taciti virtutes ac merita. Vniuersi autem eã approbantes, *Omnes, Omnes*, acclamauêre; *Hac oratione*, inquit Vopiscus, Metij scilicet Falconij, *& Tacitus ipse vehementer est motus, & totus Senatorius Ordo concussus; statimque acclamatum est, Omnes, Omnes*. Ex quibus satis liquet, fuisse Taciti *Imperatoris electionem Senatus Acclamationibus* omnino factam. Sed & Probi electionem à militibus factam, Senatus deinde Acclamationibus fuisse confirmatam tradit idem Vopiscus in Probo. Cum enim absumpto Tacito Milites statim Probum fecissent Imperatorem, existimans Probus, non satis ratam esse eam electionem, nisi Conscriptorum etiam Patrum auctoritas & confirmatio accederet, litteras ad Senatum dat, quibus & significat, delatum sibi à Militibus nomen Augustum, & ipsius Senatus iudicium ea de re exquirit. Quibus

lectis, Senatus illico, factam à Militibus electionem confirmans, hæc absenti Probo fauste acclamat; *Probe Auguste, Dij te seruent. Olim dignus, & fortis, & iustus, bonus ductor, bonus Imperator. Exemplum Militiæ, exemplum Imperij, Dij te seruent. Assertor reipublicæ felix imperes. Magister Militiæ felix imperes. Te cum tuis Dij custodiant. Et Senatus antea te delegit. Aetate Tacito posterior, ceteris prior. Quòd Imperium suscepisti, gratias agimus. Tuere nos, tuere rempublicam. Bene tibi committimus, quos ante seruasti. Tu Francicus, tu Gotthicus, tu Sarmaticus, tu Parthicus, tu omnia. Et prius fuisti semper dignus Imperio, dignus Triumphis. Felix agas, feliciter imperes.* His autem ita acclamatis, Manlius Statianus, qui primæ sententiæ tunc erat, Orationem habuit, in qua pluribus summatim ad Probi honorem perstrictis, hæc ad finem addidit, rem nostram aperte confirmantia; *Decerno igitur P. C. votis omnium concinentibus nomen Cæsareum, nomen Augustum; addo Proconsulare Imperium, Patris patriæ reuerentiam, Pontificatum Maximum &c.* Hæc Manlius: in cuius deinde sententiam euntes ceteri Senatores, *Omnes, Omnes*, acclamarunt. Possum equidem Lampridij, Capitolini, & Trebellij testimonio rem eandem comprobare: siquidem Senatus Acclamationibus & apud Lampridium Alexandri Seueri electio confirmatur, & Maximi & Balbini apud Capitolinum, & Claudij apud Trebellium. sed nolo eorum verba proferre, quòd sint vnicuique prompta & parata.

SENA-

SENATVS item ACCLAMATIONIBVS & delectos Censores, & Consules designatos.

CAPVT V.

Mperatorum electionem SENATVS ACCLAMATIONIBVS factam docuimus, & confirmatam; dicemus nunc, eodem pacto & Censores delectos, & designatos Consules. De Censoribus quidem in Trebellij Pollionis Valeriano Patre & filio ista planissime dicuntur; *Cùm in æde Castorum Senatus haberetur, ireturque per sententias singulorum, cui deberet Censura deferri; vbi primùm Prætor edixit, Quid vobis videtur P. C. de Censore deligendo? atque eum, qui erat Princeps, cùm Senatus sententiam rogaßet, absente Valeriano, omnes vna voce dixerunt, interrupto more dicendæ sententiæ, VALERIANI VITA CENSVRA EST. Ille de omnibus iudicet, qui est omnibus melior. Ille de Senatu iudicet, qui nullum habet crimen. Ille de Vita nostra sententiam ferat, cui nihil potest obijci. Valerianus à prima pueritia CENSOR fuit. Valerianus in tota vita sua fuit CENSOR. Prudens Senator, modestus Senator, grauis Senator. Amicus bonorum, inimicus Tyrannorum, hostis criminum, hostis vitiorum. HVNC CENSOREM OMNES ACCIPIMVS. Hunc imitari omnes volumus. Primus genere, nobilis sanguine, emendatus vita, doctrina clarus, moribus singularis, exemplum antiquitatis. Quæ cum essent sæpius dicta, addiderunt, Omnes: atque ita discessum est.*

Consulatus autem designationem Conscriptorum item Patrum Acclamationibus fuisse comprobatam, C. Plinij ex Panegyrico ad Traianum locus hic ostendit, in quo est; *Vos*, Conscriptos Patres alloquitur Plinius, *proxime DESTI-*

NATIONEM CONSVLATVS mei his Acclamationibus approbauistis; vt intelligam, etiam atque etiam enitendum mihi, vt hunc consensum vestrum complectar, & teneam, & in dies augeam. Vos modo fauete huic proposito &c.

De Republica *bene meritis FAVSTE* olim *acclamatum A SENATV: male meritos INFAVSTIS* ac *CONTVMELIOSIS* oneratos *Acclamationibus.*

CAPVT VI.

Oci sunt in manibus pene innumerabiles bonorum Auctorum, qui id, quod primo loco dicimus, approbent: sed ex ijs nos vnum duntaxat, aut item alterum, supponemus. In C. Plinij Panegyrico, iterum ac sæpius à nobis producto, multa memorantur Traiano, de Republica optime merito, identidem à Senatu fauste acclamata; sed illa sunt illustria maxime, his verbis concepta; *O TE FELICEM. CREDE NOBIS, CREDE TIBI. SIC TE AMENT DII, QVEMAMODVM TV NOS. O NOS FELICES.* Quarum formularum quis sit ad rem nostram sensus, malo te ex eiusdem Plinij, quàm ex meis verbis cognoscere. *Nihil*, ait, *magis possum proprie dicere, quàm quod dictum est à cuncto Senatu, O TE FELICEM: quod cùm diceremus, non opes tuas, sed animum mirabamur. Est enim demum vera felicitas, felicitate dignum videri. Sed cùm multa illo die dicta sunt sapienter & grauiter; tùm vel inprimis hoc, CREDE NOBIS, CREDE TIBI. Magna hoc fiducia nostri, maiore tamen tui diximus. Alius enim fortasse alium, ipsum se nemo deceperit, introspiciat modo vitam, seque quid*

Ee *mereatur.*

mereatur interroget. Proinde dabant vocibus nostris fidem apud optimum Principem, quod apud malos detrahebat. quamuis enim faceremus quæ amantes solent, illi tamen non amari se credebant sibi. Super hæc precati sumus, vt SIC TE AMARENT DII, QVEMADMODVM TV NOS. Quis hoc aut de se, aut Principi diceret mediocriter amanti? Pro nobis ipsis quidem hæc fuit summa votorum, vt nos sic amarent Dij, quomodo tu. Est ne verum, quod inter ista clamauimus, O NOS FELICES? Quid enim felicius nobis, quibus non iam illud optandum est, vt nos diligat Princeps, sed Dij quemadmodum Princeps? Hæc Plinius de Traiano; cuius quidem meritis ita semper tributum est à Senatu, vt non aliter consueuerit deinceps ab eodem Senatu Principibus acclamari, quàm, *MELIOR TRAIANO*. Significat hoc Eutropij locus ex lib. 8. ita conscriptus; *Traiani memoriæ tantum delatum est, vt vsque ad nostram ætatem non aliter in Senatu Principibus acclamaretur, nisi, Felicior Augusto, MELIOR TRAIANO.* Ab Eutropio eadem ista Paulus Diaconus sumit, & in Miscellæ suæ Historiæ librum 5. transfert. Etiam Pertinaci, de Republica scilicet optime merito, hæc fauste à Senatu acclamata tradit Sextus Aurelius Victor; *Huic mortuo*, inquit, *Diui nomen decretum est; ob cuius laudem, ingeminatis ad vocis vsque defectum plausibus, acclamatum est; Pertinace imperante securi viximus; neminem timuimus. Patri pio, Patri senatus, Patri omnium bonorum.*

Atque vt certum est, *fauste* omnino *à Senatu* fuisse *Viris de Republica bene meritis acclamatum*; sic illud minime dubium, *male meritos infaustis ac contumeliosis oneratos Acclamationibus*. Abundant testimonijs Græcorum, ac Romanorum Historiæ, sed vnicum ego illud proferre statui, quod in Lampridij Commodo scriptum reperitur. Commodus itaque de Senatu, de Patria, ac de tota Republica ita male meritus est, vt etiam defunctus pluribus ac grauissimis contumelijs & maledictis, non modo à populo, sed etiã à cuncto Senatu conscinderetur, & exagitaretur. *Vt autem sciretur*, ait Lampridius, *quod iudicium Senatus de Commodo fuerit, ipsas Acclamationes de Mario Maximo indidi, & sententiam Senatusconsulti. Hosti Patriæ honores detrahantur. Parricidæ honores*

honores detrahantur. Parricida trahatur. Hostis Patriæ, parricida, gladiator in Spoliario lanietur. Hostis Deorum, carnifex Senatus. Hostis Deorum, parricida Senatus. Hostis Deorum, hostis Senatus. Gladiatorem in Spoliario. Qui Senatum occidit, in Spoliario ponatur. Qui Senatum occidit, vnco trahatur. Qui innocentes occidit, vnco trahatur. Hostis, parricida; vere, vere. Qui sanguini suo non pepercit, vnco trahatur. Hostis statuas vndique, parricidæ statuas vndique, gladiatoris statuas vndique. Gladiatoris, & parricidæ statuæ detrahantur. Necator ciuium trahatur, parricida ciuium trahatur. Gladiatoris statuæ detrahantur. Parricidæ gladiatoris memoria aboleatur. Parricidæ gladiatoris statuæ detrahantur. Impuri gladiatoris memoria aboleatur. Gladiatorem in Spoliario. Carnifex vnco trahatur. Carnifex Senatus more maiorum vnco trahatur. Sæuior Domitiano, impurior Nerone. Sic fecit, sic patiatur. Parricidæ cadauer vnco trahatur, gladiatoris cadauer vnco trahatur, gladiatoris cadauer in Spoliario ponatur. Omnes censemus, vnco trahendum. Qui omnes occidit, vnco trahatur. Qui omnem ætatem occidit, vnco trahatur. Qui vtrumq; sexum occidit, vnco trahatur. Qui sanguini suo non pepercit, vnco trahatur. Qui templa spoliauit, vnco trahatur. Qui testamenta deleuit, vnco trahatur. Qui viuos spoliauit, vnco trahatur. Qui pretia vitæ exegit, vnco trahatur. Qui fidem non seruauit, vnco trahatur. Qui Senatum vendidit, vnco trahatur. Qui filijs abstulit hæreditatem, vnco trahatur. Parricidæ cadauer trahatur. Parricida sepultos eruit, parricidæ cadauer trahatur. Hæc ipsa de eodem Commodo, sed summatim perstricta, videre licet apud Dionem in lib. 73. quo loci peculiares etiam nonnullæ iactatæ in Commodum contumeliæ commemorantur in hæc fere verba; *In cæteris nihil prætermisére, quin IACERENT in illum CONTVMELIAS cuiusuis generis. Iamque, COMMODVM, aut, IMPERATOREM, appellabat nemo; sed PERNICIEM, ac TYRANNVM. addebant etiam, illudentes ei, GLADIATOREM, AVRIGAM, SCAEVAM, HERNIOSVM; tùm omnia, quæ in Theatris dicere in honorem Commodi consueuerant concinnis quibusdam clamoribus, ea versa in contumeliam canebant illudendi causa.*

PECVLIAREM etiam & *EXCELLENTEM* alicuius *VIRTVTEM faustis* nonnunquam *SENATVS Acclamationibus* laudatam.

CAPVT VII.

Eque vero generatim duntaxat alicuius merita, sed & *peculiarem* interdum, *excellentemque virtutem*, consueuit *Senatus faustis prosequi Acclamationibus*. Argumento sunt, quæ Vulcatius Gallicanus in Auidio Cassio de Marci Antonini Philosophi in eiusdem Auidij liberos, vxorem, & generum, *CLEMENTIA* sic scribit; *Hanc eius CLEMENTIAM Senatus his Acclamationibus prosequutus est. Antonine pie, Dij te seruent. Antonine CLEMENS, Dij te seruent. Antonine CLEMENS, Dij te seruent. Tu noluisti, quod licebat; nos fecimus, quod decebat. Commodo Imperium iustum rogamus. Progeniem tuam robora. Fac securi sint liberi tui. Bonum Imperium nulla vis lædit. Commodo Antonino Tribunitiam potestatem rogamus. Præsentiam tuam rogamus. PHILOSOPHIAE TVAE, PATIENTIAE TVAE, DOCTRINAE TVAE, NOBILITATI TVAE, INNOCENTIAE TVAE. Vincis inimicos, hostes exuperas, Dij te tuentur &c.* Et ea, quæ apud Lampridium, vt ceteros omittam, de Alexandri Seueri virtutibus leguntur; *Acclamatum est*, inquit Lampridius in eodem Seuero, *Alexander Auguste, Dij te seruent. VERECVNDIAE TVAE, PRVDENTIAE TVAE, INNOCENTIAE TVAE, CASTITATI TVAE. Hinc intelligimus qualis futurus sis; hinc probamus. Tu facies, vt Senatus bene Principes eligat. Tu facies, optimum esse iudicium Senatus. Alexander Auguste, Dij te seruent &c.*

Olim

Olim *Imperatorum LITTERIS PVBLICE RECITATIS* eum plerunque tributum honorem, vt *ipsis Imperatoribus à cunctò Senatu FAVSTE ACCLAMARETVR.*

CAPVT VIII.

Ocuimus alibi, maximum semper tributum honorem ijs Principum Virorum litteris, quæ palam redditæ, palam legerentur. Orationem eandem nunc repeto; illud adijciens, cùm ad eam rem firmius comprobandam, tùm ad illustrandas, quæ, sunt in manibus, emitti solitas in Senatu Acclamationes; *Honoris causa fauste olim à Conscriptis Patribus acclamatum ijs Imperatoribus, quorum litteræ, publice acceptæ, publice recitarentur.* Quod quidem verum esse, ex ijs, quæ mox dicam, licebit intelligi. Etenim cùm essent à Iulio Syllano Consule recitatæ in Senatu Gordiani Imperatoris litteræ, quibus vocatum se à Militibus ad Imperium significabat, illico fauste in Gordianum ab vniuerso Senatu acclamatum prodidit Capitolinus in Maximinis duobus; *Cùm ventum esset in ædem Castorum, acceptas litteras Iunius Syllanus Consul ex Africa Gordiani Imperatoris, patris patriæ Proconsulis, recitauit. Inuitum me, P. C., iuuenes &c. LECTIS LITTERIS, statim SENATVS ACCLAMAVIT; Gordiane Auguste Dij te seruent. Felix imperes, tu nos liberasti. Saluus imperes, tu nos liberasti. Per te salua respublica, omnes tibi gratias agimus.* Idem Capitolinus sub eiusdem Operis finem, lectis in Senatu Maximi litteris de Maximini cæde, ita in ipsum Maximum, in Balbinum, &

Gor-

Cordianos, fauste acclamatum refert, *Hostes populi Romani Dij persequuntur. Iupiter optime tibi gratias. Apollo venerabilis tibi gratias. Maxime Auguste tibi gratias. Balbine Auguste tibi gratias. Tibi gratias Gordiane Auguste. Diuis Gordianis templa decernimus. Maximini nomen olim erasum, nunc animis eradendum. Hostis publici caput in profluentem abijciatur. Corpus eius nemo sepeliat. Qui Senatui mortem minatus est, qui Senatui vincula minatus est, vt debebat interemptus. Sanctissimi Imperatores gratias vobis agimus, Maxime, Balbine, Gordiane, Dij vos seruent. Victores hostium omnes desideramus. Præsentiam Maximi omnes desideramus. Balbine Auguste, Dij te seruent. Præsentem annum Consules vos ornetis. In locum Maximini Gordianus sufficiatur.* Trebellius item Pollio, post lectas Claudij Imperatoris litteras, fauste ei à Senatu acclamatum tradit, sic scribens in eodem Claudio, *LECTIS LITTERIS Claudij Principis, HAEC IN CLAVDIVM DICTA SVNT; Auguste Claudi, Dij te nobis præstent: dictum sexagies. Claudi Auguste, Principem te, aut qualis tu es, semper optauimus: dictum quadragies. Claudi Auguste te respubl. requirebat: dictum quadragies. Claudi Auguste, tu frater, tu pater, tu amicus, tu bonus Senator, tu vere Princeps: dictum octuagies. Claudi Auguste, tu nos ab Aureolo vindica: dictum quinquies. Claudi Auguste, tu nos à Palmyrenis vindica: dictum quinquies. Claudi Auguste, tu nos à Zenobia & à Victoria libera: dictum septies &c.* Flauius denique Vopiscus in Probi Vita rem eandem confirmat; inquit enim, *Aelius Scorpianus Consul dixit, AVDISTIS, Patres Conscripti, LITTERAS Aurelij Valerij Probi: de his quid videtur? TVNC ACCLAMATVM EST, Probe Auguste, Dij te seruent. Olim dignus, & fortis, & iustus, bonus ductor, bonus Imperator. Exemplum militiæ, exemplum Imperij, Dij te seruent. Assertor reip. felix imperes. Magister militiæ, felix imperes. Te cum tuis Dij custodiant. Et Senatus antea te delegit. Aetate Tacito posterior, cæteris prior. Quod Imperium suscepisti, gratias agimus. Tuere nos, tuere rempublicam. bene tibi committimus, quos ante seruasti. Tu Francicus, tu Gotthicus, tu Sarmaticus, tu Parthicus, tu omnia: & prius fuisti semper dignus imperio, dignus triumphis. Felix agas, feliciter imperes.*

Aliæ

Aliæ quædam Senatoriarum Acclamationum formulæ. *ACCEPTO DE VICTORIA NVNCIO* fauste olim Imperatoribus *A SENATV ACCLAMATVM*. Faustas item à C. P. Acclamationes emissas in Imperatores siue *TRIVMPHANTES*, siue *RECITANTES IN ROSTRIS*, seu *SPECTACVLA ET LVDOS AGENTES*.

CAPVT IX.

ACeruatim iam reliquas persequar Senatus Acclamationes. Atque *accepto* quidem *Victoriæ nuncio acclamari* solitum fauste à C. P. discimus ex Trebellio Pollione in Diuo Claudio. Cùm enim esset nunciatum, Claudium in Illyrico contra gentes fortiter dimicasse, hæc eidem Claudio à Senatu fauste acclamata refert; *Claudi, dux fortissime, habeas virtutibus tuis, deuotioni tuæ. Claudio statuam omnes dicamus. Claudium Consulem omnes cupimus. Qui amat Rempublicam, sic agit. Qui amat Principes, sic agit. Antiqui Milites sic egerunt. Felicem te Claudi iudicio Principum. Felicem te virtutibus tuis. Consulem te, te Præfectum. Viuas Valerie, ameris à Principe*. Quin etiam habita ab Alexandro Seuero Oratione, qua decerni supplicationem ob res prospere & feliciter aduersus Persas gestas postulabat; ad hanc Victoriæ commemorationem illico acclamauit Senatus; *Alexander Auguste*, ita est in Lampridij Seuero, *Dij te*

te seruent. PERSICE maxime, Dij te seruent. Vere PARTHICVS, vere PERSICVS. TROPHAEA tua & nos videmus. VICTORIAS & nos videmus. Iuueni Imperatori, patri patriæ, Pontifici maximo. Per te VICTORIAM vndique præsumimus. Ille vincit, qui Milites regit. Diues Senatus, diues miles, diues Populus Romanus.

In *TRIVMPHANTEM* autem Neronem faustas fuisse à Conscriptis Patribus emissas Acclamationes, prodidit Cassius Dio in Neronis Vita; quo loci scriptum est in hæc verba, ex Leuclauij Interpretatione; *Ipse Nero CVRRV TRIVMPHALI, in quo Augustus olim tot triumphos egerat, vehebatur, amictus veste purpurea auro intexta, & oleastro coronatus laurum Pythicam præseferebat. cum eo vnà Diodorus Citharædus vehebatur; eoque pacto per Circum & Forum cum Militibus, & Equitibus, ac SENATORIBVS transijt. Tùm ascendit in Capitolium, atque inde in Palatium venit, tota Vrbe coronata, lychnisque ac suffimentis plena. ACCLAMABANT omnes, & SENATORES INPRIMIS, Oua Olympionica, Oua Pythionica. Auguste, Auguste. Neroni Herculi. Neroni Apollini. Quàm solus* περιοδονίκης, *solus ex æterno tempore? Auguste, Auguste. Sacra vox. Beati, qui te audiunt.*

Seuero item in *ROSTRIS* recitanti Senatum *acclamasse* commemorat idem Dio in Seuero; *Quæ postquam*, ait, *transierunt, Seuerus ascendit IN ROSTRA, & laudationem Pertinacis recitauit; cumque oraret, crebro ACCLAMATVM EST A NOBIS, partim laudantibus Pertinacem, partim lugentibus &c.*

Etiã in THEATRO auditas aliquãdo Conscriptorum Patrum Acclamationes testatur idem Dio in Commodo, scribens hoc pacto; *Quatuordecim dierum fuêre spectacula huius generis. eòque nos SENATORES conueniebamus cum Equitibus separatim. Claudius tamen Pompeianus, homo senex, nunquam interfuit, licet filios suos ad spectandum mitteret &c. Tum NOS MAGNA VOCE DICEBAMVS multa, vt iussi eramus. Illud autem crebro, Dominus es, primus es, vincis omnium felicissime, ex æterno tempore Amazonie vincis.*

Atque in his quidem Dionis verbis placet *SENATORIAS* terminare *ACCLAMATIONES*. Iam est de *ECCLESIASTICIS* dicendum.

FRAN-

FRANCISCI BERNARDINI FERRARII

DE VETERVM ACCLAMATIONIBVS, ET PLAVSV LIBER QVINTVS,

In quo ECCLESIASTICAE continentur ACCLAMATIONES.

Quæ hîc à nobis *ECCLESIASTICAE* intelligantur Acclamationes.

CAPVT I.

INcrebuit itaque paſſim hæc in Theatris nata & adulta Acclamandi ac Plaudendi conſuetudo; atque ita inualuit, vt non modo Scholas penetrarit, Fora, & Senatum, quemadmodum antea docuimus, ſed in ipſos quoque Sacros Chriſtianorum cœtus irrepſerit. Et quamuis ægre initio fuerit ea conſuetudo in Eccleſiaſticos recepta conuentus, vbi tamen ſemel admiſſa eſt, nullus eſt modus ſeruatus; ſed quidquid in Theatris, ceteriſque Spe-

ctaculorum locis, plaudendo & acclamando fieri consueuit, idem pene in Christianorum cœtibus factitatum est. Beatus certe Chrysostomus grauiter deplorat ac conqueritur de præposteris, & inconditis vocibus; de manibus in aerem temere sublatis; de pedibus supplodentibus; deque alijs indecoris Theatrorum moribus in Ecclesiam inter Concionandum inuectis. Quam certe grauem & iustam Sanctissimi Viri querelam, cùm alibi, tùm in Homilia prima de Verbis Isaiæ expressam videas; eam nos infra loco producemus. Quin rei indignitatem adeo execratus est idem Chrysostomus, vt de tollendis omnino è Concione sacra Plausibus toto animo non semel cogitarit. *Sæpe*, inquit in Homilia 31. in Acta Apostolorum, *cum animo meo cogitaui, legem ponere Plausus prohibentem, & suadentem, vt cum silentio & decorè, pro vt par est, audiatis &c.* Quam eandem contra Plausus legem suadendam & sanciendam dixerat idem Chrysostomus in 30. ad eadem Acta Homiliã: & repetit in Homilia 38. ad Populum Antiochenum. Atque insanas quidem vociferationes, indecoras manuum iactationes, & ineptos corporis totius circumactus, haud difficile fuit è sacris cœtibus tollere; cætera tamen hæsêre diu, & nonnisi ipso temporis tractu sublata sunt. *ECCLESIASTICAS* igitur Acclamationes; eas scilicet, quæ vel à Populo in *CONCIONIBVS SACRIS*, vel à Patribus in *SYNODIS* fieri solebant, hoc in Libro excutimus; reseruata in Librum Septimum reliquarum tractatione. Ducam autem initium ab ijs, quas audiens populus in Concionantem emittere consueuit. De quibus licet nonnulla dixerim in Opere de Ritu Sacrarum Ecclesiæ Catholicæ Concionum; quia tamen ea valde breuiter, strictimque inibi percursa sunt, & alia post inter legendum, neque pauca, neque forte vulgaria, sunt à me obseruata, placet eadem hoc tempore fusius & enucleatius denuo ratractare.

Ad *CONCIONANTVM* eloquentiam comprobandam fauste olim ab audiente populo *ACCLAMATVM*, & *PLAVSVM* composite.

CAPVT II.

D *CONCIONANTVM* itaque eloquentiam comprobandam consueuit olim audiens populus & fauste acclamare, & applaudere composite. Id quod Græcæ simul & Latinæ Ecclesiæ commune fuisse reperio. Possem equidem sexcentis Chrysostomi, & Augustini testimonijs hanc consuetudinem confirmare; sed quoniam agitur de re pene ex toto manifesta, placet illustriora duntaxat ex eis supponere. In Homilia igitur 30. ad Apostolorum Acta, *Multi*, inquit Chrysostomus, *vt in medium procedant, multa faciunt, & vt longum sermonem facere possint: & si PLAVDENTEM multitudinem habent, quasi regnum adepti sint, gaudent; si autem cum silentio claudatur Sermo, tristitia maior est illis è silentio, quàm ex gehenna. Hoc subuertit Ecclesias, quod & vos non quæritis audire Sermonẽ, qui compungere possit, sed qui oblectet, & tinnulo strepitu & verborum compositione, quasi citharedos & cantores, audientes. & nos frigide ac misere facimus, nostris affectibus obtemperantes, quos repudiare oportebat.* Et aliquanto post, *Hoc etiam nobis accidit, flosculos verborum & compositionem & harmoniam curiosius sectamur; vt canamus, non vt prosimus; vt simus in admiratione, non vt doceamus; vt oblectemus, non vt compungamus; vt cum PLAVSV & LAVDIBVS discedamus, non vt mores componamus. Credite mihi, non dicerem alioquin, quoniam*

quando inter dicendum PLAVSVM EXCITO, per illud quidem tempus humanum quiddam mihi accidit; cur enim verum quis non dicat? & distrahor, & diffundor; vbi autem domum redeo, & intelligo, PLAVDENTES sine fructu abijsse, etsi fructum accipere poterant, à PLAVSV & LAVDIBVS peryſſe ploro, gemo, & lachrymor, & quasi frustra omnia dixerim, sic afficior, mihique ipse dico, Quæ sudorum meorum vtilitas, si Auditores è verbis meis nihil fructus perceperunt? & sæpius quidem cogitaui legem ponere, quæ huiusmodi PLAVSVS prohiberet, & suaderet vt cum silentio audiretis. Sed sustinete, oro, & credite mihi; & si placet, hanc nunc legem firmabimus, Ne quis auditor PLAVDAT, quamdiu nos loquimur; ac si voluerit admirari, admiretur silens, nemo est qui prohibet. Omne autem studium & alacritas in id collocetur, vt quæ dicuntur accipiantur. Quare APPLAVSISTIS? de hoc legem pono, vos autem nec audire potestis &c. Repetit hæc eadem iisdem pene verbis Chrysostomus in Homil. 38. ad populum Antiochenum. In Homilia autem prima in Genesim, *Neque enim,* ait, *temere & frustra hûc conuenimus, vt vnus quidem loquatur, alius vero quæ dicuntur PLAVSIBVS excipiat.* In Homil. 54. eiusdem Operis, *Numquid temere & in vanum dicere volumus, vt à vobis LAVDVM fructus recipiamus? & vt PLAVDENTES manibus recedatis? Non hoc spectamus, absit. Sed vestra vtilitas, mea maxima LAVS est, & summus PLAVSVS, si quis à vitijs ad virtutem conuertatur &c.* In Concione 2. de Lazaro, *Tacete qui hæc auditis, multo maiorem vobis habeo gratiam pro silentio, quàm pro PLAVSIBVS; propterea quod PLAVSVS quidem ac LAVDES me faciunt gloriosiorem, silentium vero vos reddit compositiores.* In Homil. 2. ad populum Antiochenum, *Non est Theatrum Ecclesia, vt ad delectationem audiamus; adiutos hinc recedere oportet, lucratos quidquam amplius & magnum, sic recedere expedit &c. Quæ mihi horum PLAVSVVM vtilitas? quæ LAVDVM & TVMVLTVVM? Laus mea est, per opera vos omnia, quæ dicuntur, exhibere &c.* Et in Homilia 43. *Dixisti recte, PLAVSVSque consecutus es? & quid emolumenti? Si enim adiuti quidem sunt PLAVDENTES, & mutati, & meliores effecti, prioribus abstinuêre malis, vere gaudendum est, non iam collatis*

LAV-

LAVDIBVS, sed bona, mirabilique mutatione; si vero LAVDANTES quidem & TVMVLTVANTES perseuerant, & PLAVDENTES, nullum autem ex PLAVSIBVS fructum reportant, dolendum magis est, quoniam hæc eis in iudicium cedunt & damnationem. In Homilia 3. de Incomprehensibili Dei natura, *Probastis quæ dixi, magno cum TVMVLTV & PLAVSV admonitionem recepistis; sed velim curam quoque adhibeatis, vt facto vestra approbatio ostendatur. Iam non multum post tempus periculum faciam obtemperandi; Oratio excipere solet admonitionem. Equidem genus id probandi & commendandi cupio atque postulo; PLAVSVM illum desidero, quem non dicta, sed facta conficiunt*. Hactenus ex Chrysostomo, qui, licet (vt erat austeriore ingenio, constanterq; laudis studium omne aspernebatur) id vnum ageret, vt *acclamationes* & *plausus* è sacris Concionibus tolleret, *plausibus* nihilominus *compositis, faustisque clamoribus* sæpissime inter Concionandum ab audiente populo fuit & exceptus & interruptus. Proferam nunc locos ex Beato Augustino; qui quamuis esset admirandæ vir sanctitatis, videtur tamen *faustas* Auditorum *acclamationes*, & *plausus* tulisse patientius. In Sermone 19. de Verbis Apostoli, *Ecce*, inquit, *Christianus es, Ecclesiam frequentas, Verbum Dei audis, de lectione Verbi Dei lætissime commoueris. Tu LAVDAS tractantem, ego quæro facientem*. In sermone 28. eiusdem libri, *Quasi vero paruus sit fructus sudoris huius mei, si omnes, qui mihi ACCLAMAVERVNT, clament & contra te, ne falsum iurent aduersum te*. In sermone 5. de Verbis Domini in Euang. Matthæi, *Audistis, LAVDASTIS, Deo gratias. Semen accepistis, verba reddidistis. LAVDES istæ vestræ grauant nos potius & in periculum mittunt; toleramus illas, & tremimus inter illas; tamen fratres mei istæ LAVDES vestræ folia sunt arborum, fructus quæritur*. In Homilia 25. libri quinquaginta Homiliarum, *Quid ergo mihi hodie maxime faciendum, nisi vt commendem vobis periculum meum, & sitis gaudium meum? Periculum autem meum est, si attendam quomodo LAVDETIS, & dissimulem quomodo viuatis. Ille enim nouit, sub cuius oculis loquor, imo sub cuius oculis cogito, non me tantum delectari LAVDIBVS popularibus, quàm stimulari & angi,*

quomodo

quomodo viuant qui me LAVDANT. LAVDARI autem à male viuentibus, nolo, abhorreo, detestor, dolori mihi est, non voluptati. LAVDARI autem à bene viuentibus, si dicam, nolo, mentiar; si dicam, volo, timeo ne sim inanitatis appetentior, quàm soliditatis. Ergo quid dicam? nec plene volo, nec plene nolo. Non plene volo, ne in LAVDE humana pericliter; non plene nolo, ne ingrati sint, quibus prædico. In Sermone 45. de Tempore, *Vnde vos ACCLAMASTIS, nisi quia omnes agnouistis?* In Expositione Psal. 147. *Quid de vobis CLAMAVIT? dilectio pacis. Quid ostendit oculis vestris? vnde CLAMATIS, si non amatis? Vnde amatis, si non videtis? Inuisibilis est pax. Quis est oculus, quo visa est, vt amaretur? neque enim ACCLAMARETVR, nisi amaretur.* Hæc Augustinus; ex cuius sane locis illud apparet, quas *laudes*, quas *acclamationes*, & *plausus* à suis deposceret Auditoribus, & quam ob causam toleraret eas inter Concionandum; qua de re non ita multo post dicam vberius. De hac eadem acclamandi, & plaudendi in Concionibus sacris consuetudine diserte loquuntur Isidorus Pelusiota, & Hierosolymitanus Hesychius. Sic enim fere legimus in illius epistola 382. libri tertij ad Dorotheum Clarissimum, qui ipsius Isidori Orationem recitans, plausibus, & acclamationibus fuerat ab audiente populo exceptus; *Et si, vt abs te scriptum est, Oratio PLAVSVM peperit, ac etiam Orationi PLAVSVS robur comparauit, quippe qui parenti adminiculi loco fuerit. at quoniam sæpe numero vsuuenit, vt PLAVSVS orationi quidem robur comparet, verum Oratoris mores inficiat & labefactet, ad supinitatem eum & socordiam tanquam porrecta manu ducens, prudentiam tuam moneo, maxime quidem vt Deo, qui huiusmodi gratiam largitus est, gratiam habeas; quod si etiam LAVDARE vis (negas enim fieri posse, vt Orationi PLAVSVS tandem non rependatur) Orationem quidem arbitratu tuo laudans, ne nimias aduersum me laudes contexas, vt ne me supinum atque ignauum reddas.* In Hesychij vero Sermone primo de laudibus Virginis Mariæ scriptum est hoc pacto, *Ego charissimi animaduertens vestram animi promptitudinem ad audienda eloquia diuina, & intimum amorem erga illorum interpretes, vestro audiendi studio victus excitor ad docendi desiderium congratulatione charitatis*

ritatis

ritatis vestræ delectatus. Vos enim continenter cum PLAVSV excipitis eos, qui Sermonem habent, perinde ac discipuli multarum rerum enarratores. Vos velut vectores gubernatorem ipsi componitis, vos gubernacula linguæ precibus continetis &c. Apollinaris etiam Sidonius fatetur, Fausti se Reiensis Episcopi Prædicationes ad vocis vsque defectum *clamore*, & *plausu* fuisse prosequutum, sic inquiens in epist. 3. Libri 9. *Licet Prædicationes tuas, nunc repentinas, nunc, cùm ratio popofcisset, elucubratas, RAVCVS PLOSOR audierim; tunc præcipuè, cùm in Lugdunensis Ecclesiæ dedicatæ festis hebdomadalibus Collegarum sacrosanctorum rogatu exorareris, vt perorares.* Ac ne quem prætermittam de veteribus Ecclesiæ Patribus, qui *acclamatum*, & *plausum in Concionibus sacris* testetur, producam testes Nazianzenum Gregorium, & Hieronymum. Ac de se ipso ita scribit ille in Insomnio de Anastasiæ Templo; *Alij quidem Sermonem nostrum miris LAVDIBVS efferebant, alij silentio atque admiratione defixi tenebantur, alij partim verbis, partim animo solo stridebant, alij denique velut fluctus quidam vento excitati pugnabant.* Et in Carmine de Vita sua, *Populus*, inquit, *mea dicta PLAVSV maximo excepit.* De eodem Gregorio autem hæc narrat Hieronymus in Epist. 2. ad Nepotianum, *Præceptor quondam meus Gregorius Nazianzenus rogatus à me, vt exponeret, quid sibi vellet in Luca*, cap. 6. *Sabbatum δευτερόπρωτον, eleganter lusit, Docebo te, inquiens, super hac re in Ecclesia, in qua mihi omni populo ACCLAMANTE cogeris inuitus scire, quod nescis; aut certe si solus tacueris, solus ab omnibus stultitiæ condemnaberis.* Idem Hieronymus faustas sibi Concionanti factas à Vigilantio Acclamationes, plaususque datos, scribens aduersus eundem Vigilantium in epist. 75. memorat, cùm dicit, *Recordare quæso illius diei*, ipsum alloquitur Vigilantium Hieronymus, *quando me de resurrectione & veritate corporis prædicante, ex latere subsultabas, & PLAVDEBAS manu, & applodebas pede, & orthodoxum CONCLAMABAS &c.* Et in Proœmio libri 3. in epist. ad Galatas, *Iam*, inquit, *in Ecclesijs ista quæruntur, omissaque Apostolicorum simplicitate & puritate verborum, quasi ad Athenæum, & ad Auditoria conuenitur, vt PLAVSVS circumstantium suscitentur &c*

CLAMORES interdum excitatos, *VOCES*que emissas ab audiente populo, vt *ASSECVTVM* se, quæ à *CONCIONANTE* dicebantur, significaret.

CAPVT III.

Ergo acclamatum fauste, compositeque plausum ab Auditoribus ad vim Concionantum & copiam comprobandam grauissimis tùm Græcorum, tùm Latinorum testimonijs euicimus. Nunc illud aperiamus, *Voces* etiam nonnunquam emissas, excitatosque *clamores* ab audiente populo, vt intelligentiâ assecutum se testaretur, quæ à Concionante vel dicebantur, vel dicenda erant; atque ita dicentem ipsum præueniebat interdum, interdum comitabatur. In Sermone 13. de Verbis Domini in Euang. Matth. cum proferre cœpisset Augustinus eum Psalmi versiculum, *Pluuiam voluntariam segregans Deus*, populus optime tenens verba proxime post pronuncianda, in eorum recitatione dicentem ipsum præuenit; *Attendite*, sic inibi scriptum est, *audite, intelligite, agite. Neque enim agendum est cum firmis alibi, vt sint infirmi, sed agendum est cum infirmis vt sint firmi. Multos autem impedit à firmitate præsumptio firmitatis; nemo enim erit à Deo firmus, nisi qui se à se ipso sentit infirmum. Pluuiam voluntariam segregans Deus hæreditati suæ; Quid PRAECEDITIS, qui quod DICTVRVS SVM NOSTIS? Temperetur velocitas, vt sequatur tarditas. Hoc dixi, & hoc dico, Audite, capite, facite; nemo à Deo sit firmus, nisi qui se à se ipso sentit infirmum. Pluuiam ergo voluntariam, sicut Psalmus dicit &c.* Hoc idem ab Auditoribus

factitatum,

factitatum, cùm secundum idem Augustinus de Verbis Apostoli Sermonem haberet, planissime confirmant ipsius Sermonis verba in hunc modum scripta, *Quid ergo Dominus dicit? Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Sic & Apostolus, Cum timore & tremore vestram ipsorum salutem operamini, Deus enim est, qui operatur in vobis; ergo exultate cum tremore, ne quando irascatur Dominus. Video, quia CLAMANDO PRAEVENITIS; quid enim DICTVRVS SVM SCITIS, & CLAMANDO PRAEVENITIS. Et hoc vnde habetis, nisi quia docuit, ad quē credendo venistis? Hoc ergo dicit, audite quod nostis; non doceo, sed commemoro prædicando; imo nec doceo, quia nostis; nec commemoro, quia meministis; sed simul dicamus, quod nobiscum tenemus. Hoc Dominus dicit, Apprehendite disciplinam, & exultate &c.* In Sermone vero 63. de Verbis Domini in Euangelium Ioannis, cùm de tribus animæ potentijs, Memoria, Intellectu, & Voluntate altiùs disputasset Augustinus, metueretque ob disputationis subtilitatem, ne minus intelligerentur, quæ dicebat; audiens populus, vt ea, quamuis tractata subtilius, assecutum se nihilominus testaretur, *MEMORIA*, clamitare cœpit. Sunt hæc ipsa ex eo Sermone Augustini verba; *Hæc sunt tria, quæ me dicturum esse promiseram auribus & mentibus vestris. Tria hæc sunt in te, quæ potes numerare, & non potes separare. Hæc ergo tria, MEMORIAM, INTELLECTVM, & VOLVNTATEM; hæc in quam tria animaduerte, separatim pronunciari, inseparabiliter operari. Aderit Dominus, & video quod adsit: ex intellectu vestro intelligo, eum adesse. Ex his enim vocibus vestris, quemadmodum intellexeritis aduerto; præsumo eum adiuturum, vt omnia intelligatis. Tria promisi separabiliter demonstrari, inseparabiliter operari. Ecce nesciebam, quid esset in animo tuo, demonstrasti mihi dicendo, MEMORIA; hoc verbum, sonus iste, vox ista processit ad aures meas ab animo tuo. Hoc enim quod est, MEMORIA, tacite cogitabas, & non dicebas; erat in te, & nondum venerat ad me. Vt autem, quod erat in te, proferretur ad me, dixisti ipsum nomen, idest, MEMORIA.* & non multo post, *Sed, vt hoc diceres MEMORIA, & quatuor istas syllabas operareris, vnde operatus es? Hoc nomen, quod pertinet ad solam MEMORIAM operata est,*

in te MEMORIA, vt teneres quod dicebas; & INTELLECTVS, vt scires quod tenebas; & VOLVNTAS, vt proferres quod sciebas. Gratias Domino Deo nostro. Adiuuit nos & in vobis & in nobis. Vere dico Charitati vestræ. Hoc discutiendum & insinuandum trepidissime aggressus eram; metuebam enim ne forte lætificarem capacium ingenium, & facerem graue tardioribus tædium. Nunc autem video vos, & attentione audiendi, & celeritate intelligendi, non solum PERCEPISSE DICTVM, sed PRAEVOLASSE DICTVRVM. Gratias Domino &c. Cognoscitur hoc idem apertissime ex eiusdem Augustini Sermone 42. de Sanctis, in quo ita scriptum videas, *Sed est aliud, quod hic magis recogitem non dissimile intelligere, quod plus pertinet ad me, & ad omnes dispensatores, sed & ad vos Auditores. Qui salutat, salutem dicit; nam & antiqui in Epistolis suis sic scribebant, Ille illi salutem. salutatio à salute nomen accepit. Quid ergo est, Neminem in via salutaueritis? Qui salutant in via, per occasionem salutant. Video, vos cito INTELLEXISSE, nec tamen debeo iam finire; non enim omnes cito intellexistis; vidi in voce intelligentes, plures video silentio requirentes. Sed quia de via loquimur, tanquam in via ambulemus. Veloces tardos expectate, & pariter ambulate.* Denique in Sermone 45. de Diuersis, cùm dixisset Augustinus, duplicia fecisse pallia Ecclesiam viro suo, Audientes assecuti, quæ essent ea pallia, voces intelligentiæ testes ediderunt; *Videte ergo*, ait Augustinus, *quemadmodum induti esse debeatis. Pro vestibus nostris etiam opus faciamus, omnes enim apud eam vestiti sunt. Quid viro suo? Quæ seruos vestit, viro suo nihil operatur? Duplicia pallia fecit viro suo. Iam ACCLAMATIS. credo quod AGNOSCITIS, quæ sunt duplicia pallia, quæ facit Ecclesia viro suo. Pallia, quæ illi facit, laudes sunt, laudes fidei, laudes confessionis, laudes prædicationis &c.* Adiungamus præterea Græci Auctoris testimonium, vt eum morem fuisse communem Græcæ simul & Latinæ Ecclesiæ ostendamus. In Pauli igitur Emeseni Episcopi Homilia de Christi Incarnatione, quæ olim coram Alexandrino Cyrillo habita est, & reperitur nunc inter eiusdem Cyrilli Homilias numero septima, cum essent ea verba pronunciata, *Peperit itaque Deipara Maria Emmanuelem*, audiens populus

pulus illico, vt se & *assecutũ esse*, & credere firmiter, quæ dicebantur, manifestaret, Concionantis cursum interrupit, sic acclamans, *Ecce fides eadem est, Donum Dei Cyrille Orthodoxe; hoc audire cupiebamus; qui non ita loquitur, anathema sit.*

Etiam ad ea, quæ *MINIME INTELLIGERENT*, *ACCLAMASSE* aliquando in *CONCIONE* Auditores.

CAPVT IV.

Atque vt minime dubium est, quemadmodum ex Augustino & Paulo Emeseno proxime docuimus, *emissas* interdum *voces* ab audiente populo, vt quæ à *Concionante* dicebantur *assecutum* se declararet; sic & illud certissimum, ad ea etiam, quæ *minime intelligeret*, eundem quandoque *acclamasse*. Exponente certe quidem Augustino Psalmum 147., ad ea acclamauit audiens populus, quæ nec dum potuerat intelligentia assequi. In ea Expositione ita est; *Quomodo exultatis omnes? Nihil dixeram, nihil exposueram; versum pronunciaui, & exclamastis?* Eidem Augustino in Sermone 47. de Diuersis quæstionem duntaxat proponenti, nec dum soluenti, Auditores tamen acclamarunt, *Malus est mundus*, ita scriptum est eò loci, *sed bonus à quo factus est mundus. Quomodo potero absoluere & explicare quod dixi? Deus. Quid enim dixi? Quid LAVDASTIS? Ecce Quæstio est, & tamen iam LAVDASTIS.* Beatum quoque Chrysostomum huiusce consuetudinis testem inuenimus. *Quomodo namque*, ait in Homilia 38. ad Populum Antiochenum, *non deridendus auditor, & assentator magis & simulator putabitur? quòd bene quidem dixit Doctor, pronuncians; quid*

vero dixerit, demonstrare non sum idoneus: hoc assentationis est. Nam Citharœdos quidem audiens, & Tragœdos hoc iure pateretur, vt pote qui dictionem similiter proferre nesciant; vbi vero non cantus est ostentatio, neque vocis, sed sententiarum & philosophiæ facultas, cuique dicere & enunciare facillimum est. Quomodo non igitur accusatione dignum est, si quis LAVDANS, CAVSAM NEQVEAT DICERE, CVR DICENTEM LAVDARIT?

EXCITATOS quandoque ab audiente populo *CLAMORES*, cum inter *CONCIONANDVM* in earum rerum mentionem incideretur, quas per se *ODIOSAS*, & *DETESTABILES* refugerent & auersarentur Auditorum mens & aures.

CAPVT V.

Ec illud reticendum in præsentia, factum aliquando, vt ab Auditorum corona, virtutis & honestatis amantium, cùm de re per se *odio* digna, & *execratione*, inter *Concionandum* mentio fieret, *clamores*, odij nimirum & execrationis testes, *excitarentur*. In Beati Chrysostomi Homilia 5. in Epistolam ad Titum, cùm Ethnicorum corruptæ quędam deprauatæque consuetudines commemorarentur; diceretur que inter cætera, moris illorum fuisse, vt in Virorum conspectu nudæ Virgines luctarentur. hìc meritò *indignitatem rei auersata* audiens multitudo *magnos edidit clamores*. Atque honestum hoc populi iudicium laudibus ornans Vir Sanctissimus ita loquutus est; *Magnas vobis*

gratias

gratias habeo, bonaque precor omnia, quòd nec nomen quidem ipsum patienter audire potuistis &c. Etiam Tullio Cicerone singularem aliquando exaggerante Marci Antonij insolentiam, quòd se *POPVLI ROMANI PATRONVM* ausus esset in statua inscribere; concio, hæc audiens, exarsit ad rei indignitatem, & clamorem sustulit. Tullij verba id exprimentia sunt hæc ex Philippica 6. *Quinque & triginta tribus PATRONO POPVLI ROMANI. Igitur est PATRONVS L. Antonius? Malam quidem illi pestem. CLAMORI enim vestro ascentior. Non modo hic latro, quem clientem habere nemo velit, sed quis vnquam tantis opibus, tantis rebus gestis fuit, qui se POPVLI ROMANI, victoris, dominique omnium gentium, TVTOREM dicere auderet?* &c. L. item Apuleio, in Apologia, qua se ipse in publico de Magia Iudicio defendit, *MAGOS quosdam nominatim* inter dicendum *recensente*, ad eorum *NOMINVM commemorationem*, quasi horrore perculsi Audientes clamare cœperunt ac tumultuari. Rem ipse narrat Apuleius, scribens hoc pacto, *Si quàmlibet modicum emolumentum probaueritis, ego ille sim CARINONDAS, vel DAMIGERON, vel MOSES, vel IANNES, vel APOLLONIVS, vel ipse DARDANVS, vel quicunque alius post ZOROASTREM, & HOSTANEM inter Magos celebratus est. Vide quæso Maxime, QVEM TVMVLTVM SVSCITARINT, quoniam ego PAVCOS MAGORVM NOMINATIM PERCENSVI? Quid faciam tam rudibus, tam barbaris? Doceam rursum &c.*

EDITOS

EDITOS nonnunquam in *CONCIONIBVS* Sacris *CLAMORES CONFVSOS* & *NIHIL CERTI DECLARANTES* ab audiente populo, in admirationem ob dicentis eloquentiam traducto. Indicatum, quibus maxime vocibus exprimeretur confusus iste Clamor.

CAPVT VI.

HI quidem clamores, quos inter Concionandum solitos emitti diximus ab audiente populo, vt erant distincti interdum, certique aliquid declarantes, quemadmodum & dictum est à nobis, & distinctius adhuc dicetur non multo post, sic confusi etiam fuêre nonnunquam, ac nihil plane significantes. Traducti siquidem in admirationem Auditores ob diuinos Concionum sonos, *vocem* aliquando, *admirationis* duntaxat *indicem*, & *clamores certi nihil significantes*, edebant. Id quod etiam factitatum aliquando in ipsis Ethnicorum Recitationibus, ac Declamationibus, memini me supra indicasse. Beatus Gregorius Nazianzenus in Insomnio de Anastasiæ Templo, plures in Concionibus sacris acclamandi modos referens, huius etiam haud obscure meminit, sic inquiens; *Atque alij quidem sermonem nostrum miris laudibus efferebant, alij silentio atque ADMIRATIONE DEFIXI tenebantur, alij partim VERBIS, partim animo solo STRIDEBANT, alij denique velut fluctus*

quidam

quidam vento excitati pugnabant. Beatus quoque Chrysostomus confusum hunc Auditorum clamorem, vocemque nihil certi declarantem non semel commemorat, & reprehendit in prima de Verbis Isaiæ Homilia, ita scribens; *Verum tu ista non cogitas, quoniam ea, quæ in Theatris audiuntur, quæque spectantur, mentem tuam obscurarunt; & ideo, quæ illic geruntur, in Ecclesiæ Ritus inducis; ideo CLAMORIBVS NIHIL CERTI SIGNIFICANTIBVS animum incompositum euulgas*. Et paulo post; *Cur se extendunt manus ad supplicandum, quæ semper ad sublime iactantur, & indecore circumaguntur, quæque vehementi clamore, violentoque impulsu STREPITVM habent NIHIL CERTI DECLARANTEM? An non ista quidem partim sunt mulierum in triuijs meretriciam artem exercentium? partim vero eorum, qui in Theatris vociferantur, sunt exempla?* Et aliquanto infra; *Verum neque nos talem iubilationem prohibemus, sed vocem prohibemus NIHIL SIGNIFICANTEM. Neque prohibemus vocem laudis, sed vocem ABSVRDITATIS, & INCONDITAM &c.*

Quærat hîc aliquis forsitan, qualis esset confusus iste clamor, & quo maxime vocis sono editus. Equidem crediderim, fuisse illum hisce potissimum vocibus, â, â, admirationis scilicet indicibus, expressum. Vt autem ita credam, facit vetus Euripidis Scholiastes, hæc ad Orestem habens, *Cùm quis MIRABILE quidpiam audierit, vel adspexerit, nihil aliud exclamat, quàm, â, â.*

CON-

CONTINVIS ac CONTENTIS Audientium CLAMORIBVS fuisse ipsum quandoque CONCIONIS CVRSVM INTERRVPTVM.

CAPVT VII.

Hosce porro, siue confusos, siue distinctos Clamores reperio fuisse quandoque *indesinenter* adeo, atque ita *contente* emissos, vt *Concionis cursum* cogerentur *interrumpere* Concionantes, ipsamque *Concionem dimidiatam relinquere*. Proclo certe quidem, Constantinopolitano Episcopo, in anniuersaria Transitus S. Ioannis Chrysostomi die, Panegyricam ex more ad populum Orationem habente, *fausti Audientium CLAMORES TAM MAGNI, TAMQVE CONTINVI* fuêre, vt *INCHOATA CONCIO PERFICI nullo modo potuerit*. Rém totam, & habitam insuper ipsiusmet Concionis partem, Illustrissimus Cardinalis Baronius, veterum scriptorum indagator sagacissimus, & felicissimus repertor, ex antiquo Vaticanæ Lectionario desumptam in suos transtulit Annales ad annos Christi 438. Idem Baronius ad annos 544. ex veteri eiusdem Vaticanæ Codice testificatur, Aratorem, S. R. Ecclesiæ Subdiaconum, nobile Carmen de Apostolorum Actis, Vigilio Papæ solemniter oblatum, in Ecclesia S. Petri ad Vincula publice recitantẽ, *TANTIS, TAMQVE REPETITIS* fuisse ab audiente populo *ACCLAMATIONIBVS EXCEPTVM*, vt Recitatio ipsa vix potuerit ad primi libri medietatem *CONTINVARI*. Etiam Cestij *Declamatio* in Milonem, vt est apud Senecam Patrem in Proœmio libri 3. Controuersiarum, ipsius

Senecæ *Clamoribus interrupta fuit*. Paſſieni item Paulli *inchoatam Recitationem* iocosâ Iaboleni Priſci *Acclamatione haud abſolui* potuiſſe, ſcriptum reliquit C. Plinius in libri 6. Epiſtola 15. Cuius, ſicut & Senecæ, teſtimonium alibi producimus, cùm ſcilicet iocoſas in lib. 7. excutiemus Acclamationes.

Quæ ſolerent olim ad *CONCIONANTVM* laudem fieri ab Auditoribus Acclamationes. *SACERDOTIO DIGNVM*, ac *TERTIVM DECIMVM APOSTOLVM* quandoque appellatum ab acclamante populo *CONCIONANTEM*, aliquando etiam *ORTHODOXVM*.

CAPVT VIII.

IN Sacris vtique Concionibus, quemadmodum ἄσιμος ille, confuſus, certique nihil ſignificans Clamor, à paucis, vt puto, & rarò edebatur, ſic diſtinctas, certiſque verbis conceptas Acclamationes, ſæpe, & à pluribus, atque adeo ab omni audiente multitudine fieri ſolitas crediderim. Omiſſis autem nunc ijs Acclamationibus, quas Scholis, Foro, & Eccleſiæ diximus fuiſſe communes, veluti, *SOPHOS, DIVINITVS, NON POTEST MELIVS, PRAECLARE, MIRABILITER, ACRITER, INGENIOSE, FLORIDE*, & ſimilibus, placet illarum duntaxat formulas aliquot commemorare, quæ Chriſtianorum

maxime propriæ erant. Ac Chrysostomum quidem publice Concionantem audiens populus inter acclamandum, *SACERDOTIO DIGNVM*, ac *TERTIVM DECIMVM APOSTOLVM*, non semel appellauit. Nobis hoc Georgius Alexandrinus narrat de Chrysostomo in eius Vita, cùm ait ex Godefridi Tilmanni interpretatione; *Demirabantur omnes sapientiam mirifico ac liberali Dei dono illi* Chrysostomo *infusam; quòdque tanta facilitate dissolueret Auditoribus, quæ in Diuinis Scripturis occurrebant perquam difficilia interpretatu, & vix cuiquam perceptibilia. Quare ipsius Conciones excipiebant plausu &c. inclamantes, REVERA DIGNVS TV TANTO HOC SACERDOTIO, & qui in CENSV APOSTOLORVM TERTIVS SIS AC DECIMVS. ORTHODOXVM* etiam quandoque appellatum ab Auditoribus *CONCIONATOREM*, testis est certissimus Beatus Hieronymus in epist. 75. in ea enim Vigilantium alloquens, *Recordare quæso*, inquit, *illius diei, quando, me de Resurrectione, & veritate corporis prædicante, ex latere subsultabas &c. & ORTHODOXVM CONCLAMABAS.* Alexandrinus itē Cyrillus, cùm præsens adesset aliquando in Emeseni Pauli Concione, atque illud idem tunc de Genitrice Dei Maria proferretur à Paulo, quod mox antea Concionans Cyrillus pronunciauerat, audiens populus, fausto clamore dicentem Paulum interrumpens, Cyrillum ipsum *ORTHODOXI* nomine appellauit. *Ecce fides eadem*, ita est in Pauli Homilia, quæ inter Cyrilli Homilias numero septima est, *donum Dei, Cyrille ORTHODOXE; hoc audire cupiebamus; qui non ita loquitur, anathema sit.*

Præter Acclamationes fauſtas alia multa identidem factitaſſe audientem olim populum ad Concionantum honorem. *SVBSVLTASSE, MOVISSE MANVS, PEDES AGITASSE, CIRCVMEGISSE CORPVS, CONCVSSISSE PLVMAS, ARMA TETIGISSE, IACTASSE* etiam *ORARIA*, ſeu *FASCIOLAS*.

CAPVT IX.

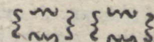
Idem porro illi, quos mox ante nominaui, Hieronymus, & Alexandrinus Georgius, apertiſſime nobis expreſsêre ea omnia, quæ præter fauſtas Acclamationes conſueuit olim audiens populus ad Concionantum fauorem identidem factitare. Siquidem adfirmant, in Concionibus Sacris & *Subſultatum* interdum ab Auditoribus, & *motas manus*, & *pedes agitatos*, & *circumactum corpus*, & *concuſſas plumas*, & *arma tacta*, & *iactata* item *oraria*, ſeu *faſciolas*. Hieronymi verba ſunt hæc ex epiſtola, quam protuli, 75. ad Vigilantium, *Recordare illius diei, quo, me de reſurrectione & veritate corporis prædicante, ex latere SVBSVLTABAS, PLAVDEBAS MANV, & APPLODEBAS PEDE.* Alexandrini autem Georgij iſta in Chryſoſtomi Vita, *Demirabantur omnes ſapientiam munifico ac liberali Dei dono illi infuſam &c. Quare ipſius Conciones excipiebant plauſu, ipſum ferientes aerem. illi quidem IACTAN-*

DO PRAEMOLLIA AMICVLA, alij autem CV TZVLON PENNVLAS QVATIENDO (auium plumas intelligit) alij vero TANGENDO GLADIOLOS aut SICAS, alij item FASCIOLAS &c. Idem Hieronymus ad Caput 5. Epist. ad Ephesios, dum scribit, Conciones sacras *tripudio* exceptas interdum, interdum *in Theatrale miraculum* placuisse, significat vtique, & *terram pedibus pulsatam* ab audiente populo (tale enim est *tripudij* Ethymon) & *ea pene omnia in Concionibus sacris factitata*, quæ *in Theatris ad ludentium honorem* fieri consueuerunt. *Scio*, inquit Hieronymus, *me audisse quendam in Ecclesia disputantem, qui in THEATRALE MIRACVLVM nunquam ante visam formam exhibuit, vt placeret &c.* & mox, *Certe tunc in populo dicta placuerunt, & quodam plausu ac TRIPVDIO sunt excepta.* Beatus item Chrysostomus in Homilia prima de Verbis Isaiæ grauissime conqueritur, vniuersos pene Theatri mores in sacram Concionem inuectos; emissas nimirum voces incompositas, *manus in aerem* temere *sublatas, pulsatam pedibus terram*, totumque *corpus* indecore *circumactum*. In eo Chrysostomi loco ita est, *Sunt quidam inter hos, qui hic adsunt, quos ne vestræ quidem Charitati arbitror esse ignotos, qui contemnentes Deum, ac Spiritus eloquia pro vulgaribus ac prophanis ducentes, incompositas voces emittunt, nihiloque melius se gerunt his, quos habet insania, toto CORPORE TVMVLTVANTES, ac CIRCVMACTI; moresque præseferentes à spirituali statione alienos. Miser & infelix, oportebat te cum timore ac reuerentia Angelicam Glorificationem resonare, cumque terrore confessionem reddere conditori, ac per hanc delictorum veniam postulare. Tu vero mimorum & saltatorum mores huc inducis, dum indecenter MANVS IACTAS, PEDIBVS SVBSVLTAS, totoq; CIRCVMAGERIS CORPORE. Et qui fit, vt non metuas, neque horrescas hæc audiens aduersus talia eloquia;* & paulo post, *Verum tu ista non cogitas, quoniam ea, quæ in Theatris audiuntur, quequæ spectantur, mentem tuam obscurarunt: & ideo quæ illic geruntur in Ecclesiæ ritus inducis: ideo clamoribus nihil certi significantibus animum incompositum euulgas. Quomodo ergo veniam postulabis tuorum delictorum? quomodo in domum tuam recipies Dominum? Cur se extendunt manus ad supplican-*

dum, quæ semper ad sublime IACTANTVR, & indecore CIRCVMAGVNTVR? quæque vehementi clamore, violentoque impulsu strepitum habent nihil certi declarantem? an non ista quidem partim sunt mulierum in triuijs meretriciam artem exercentium? partim vero eorum, qui in Theatris vociferantur, exempla? & aliquanto infra, *Verum neque nos talem iubilationem prohibemus, sed vocem prohibemus nihil significantem. Neque prohibemus vocem laudis, sed vocem absurditatis & inconditam, ac mutuas inter vos contentiones; MANVS incassum temereque SVBLATAS in aerem, PEDES SVPPLODENTES, indecoros effæminatosque cantus, qui sunt eorum, qui in Theatris & Hippodromijs eciantur, lusus. Illinc nobis perniciosa inuehuntur exempla, illinc irreligiosæ vulgaresq; voces, illinc MANVVM ABSVRDITATES, contentiones, concertationes, moresque incompositi. Nulla res enim æque eloquia Dei adducit in contemptum, atque spectaculorum, quæ illic proponuntur, admiratio &c.* CONCVSSA porro fuisse in sacra Concione ORARIA, FASCIASque IACTATAS à fauente populo, (id quod in Theatris passim factitatum loco docuimus) prætерquamquod satis indicat allatus proxime superius Alexandrini Georgij in Vita Chrysostomi locus, fidem faciunt, quæ de Samosateno Paulo tradidit Cæsariensis Eusebius, & ex eo Callisti filius Nicephorus. Paulus enim, vt erat homo vanissimus, & superbissimus religionis contemptor, publice Concionans irascebatur, atque iniuriam sibi fieri putabat, nisi fauste acclamasset ac plausisset audiens populus, *orariaque* ad fauorem Theatrali more *concussisset*. Eusebij verba ex Ruffini interpretatione in Historia Ecclesiastica lib. 7. cap. 26. ea sunt, *Verbum faciens ad plebem Paulus iactare supra modum dexteram, ac palmam femori illidere; pede quoque subsaltare, ac scabellum ferire cum sonitu. Ab auditoribus vero non fauorem, neque plausum sperare solum, sed theatrali more ORARIA MOVERI sibi expectabat, & vocem tanquam de caueis dari. Hæc non solum à viris, sed etiam à mulieribus indecenter expectabantur. Si quis vero Auditorum honestius ac verecundius agens à clamore nimio temperasset, velut iniuriam faciens patiebatur iniuriam.* Hæc eadem ab Eusebio accepta tradidit nobis Nicephorus in Hist. Ecclesia-

stica

stica lib. 6. cap. 30. hoc pacto, *Subinde femur manu pulsans, & suggestum pedibus quatiens; quod si qui hæc non laudarent, &, quod in theatris fieri solet, FASCIARVM TENVIVM IACTATIONE & CONCVSSIONE non applauderent, quiue non acclamarent; atque itidem, vt qui circa ipsum stabant factionis eius non exilirent, ab eis sibi iniuriam fieri putabat; sic enim Viri & Mulieres Concionantem indecore admodum audiebant*. Ac certe mirum, nisi ad hanc eandem Pauli superbiam referenda sint, quæ in Homilia 38. ad populum Antiochenum sic scripta reliquit Chrysostomus; *Multi multa faciunt, vt in medio constituti longam extendant Orationem; & si plausus quidem à multitudine consequantur, hoc eis regno simile factum est; si vero cum silentio Sermonem finierint, silentij tristitia fit illis gehenna molestior*. Hucusque Chrysostomus, qui, si de Paulo Samosateno nequaquam intellexit, significauit saltem, fuisse aliquos suis etiam temporibus Pauli æmulos & sectatores, qui præter Acclamationes hæc item *Fauoris signa* è Theatris petita ab Auditoribus inter Concionandum expeterent sibi, atque suo quodam iure deposcerent. Adducta autem Eusebij, & Nicephori verba illud etiam apertissime declarant, quod in libri primi cap. 13. docuimus, Virorum scilicet fuisse proprium, forte non item Fæminarum, plausus & clamores Concionanti dare; siquidem vitio vertitur Samosateno Paulo, quòd ab ipsis etiam mulieribus acclamationes & plausus expectaret.

Sancto-

Sanctorum Patrum iudicio *REPVDIATOS* in Concionibus Sacris *PLAVSVS, FAVORISque SIGNA DAMNATA.*

CAPVT X.

Bi vero tandem eò prouecta est Acclamantium, & Plaudentium in Concionibus Sacris licentia, vt perruptis, quemadmodum vidimus, pietatis, modestiæque repagulis, iam essent insani pene omnes Spectantium in Theatro mores ac gestus in Ecclesiam inuecti, tùm vero cœperunt Antistites pij grauiter in Audientes inuehi, eorumque arguere insolentiam; atque adeo de *tollendis* omnino è *Concione Sacra Plausibus*, *Fauorisque signis* seriò cogitarunt. In Beati Chrysostomi (qui quidem solus, vt supra monui, sexcentis locis id vnum agere ac moliri visus est, vt Plausus, & Acclamationes de Sacris Concionibus tolleret) Homilia 30. ad Apostolorum Acta, in hanc rem ita scriptum videas; *Sæpius quidem cogitaui LEGEM PONERE, quæ huiusmodi PLAVSVS PROHIBERET, & suaderet, vt cum silentio audiretis. Sed sustinete, oro, & credite mihi; &, si placet, hanc nunc LEGEM FIRMABIMVS, NE quis AVDITOR PLAVDAT, quamdiu nos loquimur; ac si voluerit admirari, admiretur silens, nemo est qui probibeat. omne autem studium & alacritas in id collocetur, vt, quæ dicuntur, accipiantur. Quare applausistis? de hoc LEGEM PONO, vos autem nec audire potestis &c.* Iterat hæc eadem ijsdem pene verbis Chrysostomus in Homilia 38. ad Populum Antiochenum. In Homilia etiam 31. ad eadem Apostolorum Acta, *Sæpe*, inquit, *cum animo meo cogitaui LEGEM PONE-*

RE

RE PLAVSVS PROHIBENTEM, & suadentem, vt cum silentio, & decorè, prò vt par est, audiatis &c. Et illas certe (quod & in primo huius Libri Capite dixi) inconditas voces, manuum ineptas gesticulationes, contentiones, concertationes, ac mores incompositos, quæ erant imitamenta Circensium, non operosum fuit è sacrario pietatis eijcere, deque sacris tollere Concionibus; cætera tamen (vt post dicemus) hæsêre diu, & nonnisi ipso temporis tractu sublata sunt. Quæramus nunc, cur prohibitos & damnatos huiusmodi Plausus, & Acclamationes, tolerarint nihilominus Sancti Patres in Concionibus sacris.

Cur in *CONCIONE SACRA TOLERARINT* SS. Patres *ACCLAMATIONES*, & *PLAVSVS*. Affertur vna eius rei causa. In Ethnicorum Templis ad Deorum, ac Principum honorem, acclamatum olim, & plausum.

CAPVT XI.

Damnatæ sunt igitur Sanctorum Patrum iuditio, ac repudiatæ in Concionibus Sacris Acclamationes. Sed cur hæserunt tamen illæ diu in Ecclesia? & vnde factum, vt eas nihilominus tolerarint ijdem Patres?

Extant sane plures eius rei causæ: nunc illam placet explicare. Etenim Sancti Patres (quippe qui studium omne in eo maxime collocabant, non modo vt Ethnicos ab Idolorum superstitione reuocarent, sed vt prophanos etiam eorundem ritus ac mores

ad Christianæ Religionis cultum consecrarent) videntes in ipsis Gentilium Templis ad inanes Deos, aut Principes cohonestandos, faustas nonnunquam emitti à populo Acclamationes, arbitrati sunt, haud dedecere, si quæ vsurparentur in Gentilium delubris acclamationes, eas, aut earum similes, tolerarent ipsi ac permitterent in Sacris Ecclesiæ Concionibus. Quam quidem rationem firmissimo niti fundamento affirmare ausim cum Viro longe eruditissimo, Ludouico Cresollio in suo Veterum Sophistarum Theatro. Quod autem dictum est, in ipsis Gentilium Templis factas interdum Acclamationes, Plaususque datos, id è Luciano didicimus; apud quem, in eo Dialogo, qui, *Bis accusatus*, inscribitur, Pan loquitur hoc pacto; *Bis aut ter quotannis ascendentes SACRIFICANT mihi, deinde epulantur carnes illas, me lætitiæ eius velut testem adhibentes, ac tenui quodam HONORANTES APPLAVSV*. Heliodorus quoque in Aethiopicis, sacrificium Isidi à Calisiride factum describens, Plausus etiam in Templo dati mentionem facit; *Cum facibus accensis*, inquit in lib. 7. *deducebatur in TEMPLVM Isidis senex, PLAVSV, & gratulationibus stipatus, multis simul fistulis, & tibijs sacris resonantibus, & ad tripudia feruentem & vegetam ætatem exsuscitantibus*. Imperator item Iulianus de se ipso in hanc rem sic ait, *Acciperis cum PLAVSV, & CLAMORE magnifice in TEMPLIS, vt in Theatris*. Curopalates tandem de hoc eodem more in Libro de Officialibus Palatij Constantinopol. & Officijs magnæ Ecclesiæ, *Repente*, ait, *sublatis velaribus, ACCLAMATIONIBVS faustis excipiuntur Reges ab ijs omnibus, qui sunt in CATECHVMENIS*. Plura ibidem Cresollius. Omnia hæc igitur, fuisse in Gentilium Templis fauste interdum acclamatum, & plausum, satis fidem faciunt. atque vt morem hunc sacrarent Patres, non alienas omnino ab Ecclesia putarunt Acclamationes, easque in Concionibus Sacris haud inuiti quandoque tolerabant.

Causæ aliæ adducuntur, propter quas à Patribus tolerarentur olim Acclamationes in Concionibus Sacris. Vsque ad Bernardi tempora perdurasse acclamandi morem inter Concionandum.

CAPVT XII.

Rant & aliæ huius rei causæ; sed vnam tamen omnes respiciebant Audientium vtilitatem. Permittebantur siquidem nonnunquam Plausus in Concionibus Sacris, Acclamationesque tolerabantur; Vel quòd eo modo attenti magis redderentur Auditores. (quî enim poterant apte acclamare, plaudereque composite, nisi attente, quæ dicerentur, audirent?) Vel quòd liberius possent reprehendi & exagitari, qui non ea præstarent, quæ clamore & plausu comprobassent. Vel demum, quòd essent Plausus, & Acclamationes, grati animi indices; Auditores enim, quæ audiebant, laudantes & approbantes, gratos se omnino erga Concionantem ostendebant. Hasce causas omnes scribendo Sancti Patres vel subobscure significarunt, vel expresserunt aperte. Beatus Augustinus Sermone 5. de Verbis Domini in Euangel. Matthæi, *Audistis*, inquit, *laudastis, Deo gratias. Semen accepistis, verba reddidistis. Laudes istæ vestræ grauant nos potius, & in periculum mittunt; TOLERAMVS illas, & tremimus inter illas. tamen fratres mei istæ laudes vestræ folia sunt arborum, FRVCTVS quæritur*. Beatus item Chrysostomus Homilia 4. in Genesim, *Videbam*, ait, *vos omnes auidos doctrinæ ab ore meo pendentes, & omnia facientes,*

ne quid vos dictorum præteriret. præterea CONTINVI PLAVSVS *maxime testabantur, quòd* DICTA MAGNA VOLVPTATE SVSCEPERITIS. Et in Homilia 2. ad cap. 1. Ioannis, *Hic concursus frequens, ac diligens attentio, impulsioque, & præparatio, vt ea vobis loca occupentur, vnde clarius exaudiamur. nec non vestra in tanta angustia perseuerantia, quousque spirituale hoc dimittatur Spectaculum. ad hæc* PLAVSVS, TVMVLTVS, *& alia huiusmodi, maximum* ANIMI, *&* FERVORIS *vestri, sunt* ARGVMENTVM. Grati vtique animi indices fuisse Plausus, & Acclamationes, discimus ex Gregorio Nazianzeno, apud quem in Orat. 4. quæ est 2. aduersus Iulianum, ita scriptum videas; *Hymnos pro tympanis assumamus, psalmodiam pro fœdis modulationibus & cantibus,* PLAVSVM GRATI ANIMI INDICEM, *& canoram manuum actionem pro theatricis plausibus, mæstitiam pro risu, prudentem rationem pro ebrietate &c.* Quam eandem rationem haud obscure significauit Beatus etiam Augustinus in Homil. 25. libri 50. Homiliarum, sic scribens; *Quid ergo mihi hodie maxime faciendum, nisi vt commendem vobis periculum meum, & sitis gaudium meum? Periculum autem meũ est, si attendam, quomodo laudetis, & dissimulem, quomodo viuatis. Ille nouit enim, sub cuius oculis loquor, imo sub cuius oculis cogito, non me tantum delectari laudibus popularibus, quàm stimulari & angi, quomodo viuant, qui me laudant. Laudari autem à male viuentibus nolo, abhorreo, detestor, dolori mihi est, non voluptati. Laudari autem à bene viuentibus, si dicam nolo, mentiar; si dicam volo, timeo, ne sim inanitatis appetentior, quàm soliditatis. Ergo quid dicam? nec plene volo, nec plene nolo. Non plene volo, ne in laude humana pericliter; non plene nolo, ne* INGRATI SINT, *quibus prædico.* Hactenus Augustini verba, quæ quidem postrema apertissime declarant, ob eam quoq; causam TOLERATOS olim à Sanctis Patribus PLAVSVS in Concionibus Sacris, quòd essent ij GRATI omnino ANIMI INDICES. Atque ita videmus, Patres omnes ad Audientium vtilitatem, quemadmodum paulo ante monuimus, Acclamationes, & Plausus semper retulisse.

Id vnum libet hic extremæ clausulæ loco adscribere, ACCLAMANDI CONSVETVDINEM in Concionibus Sacris,

quamuis hodie sublatam penitus ab Ecclesia, *VSQVE* tamen *AD IPSA BERNARDI TEMPORA PERDVRASSE.* id quod ex nonnullis eius Homilijs facile quiuis vnus animaduerterit. Iam *SYNODICAS* persequamur Acclamationes.

Quandonam potissimum fuerit olim in Synodicis conuentibus acclamatum.

CAPVT XIII.

Cclesiasticas diximus eas hîc esse nobis intelligendas Acclamationes, quæ fieri olim solerent vel inter Concionandum, vel dum Synodici haberentur conuentus. Atque hactenus quidem cùm exposuerimus emissas in Concionibus Sacris Acclamationes, ad *SYNODICAS* iam tandem vt abeamus, res ipsa admonet. De quibus sane illud primo loco indicauerim, Fuisse tunc potissimum in Synodis acclamatum, cùm vel res, quæ in consultationem veniebat, approbanda erat, aut damnanda, vel Synodus ipsa terminanda, ac dimittenda. Quemadmodum enim in Senatu, vt docuimus, Acclamationibus & communis Conscriptorum Patrum consensus exprimebatur, & ipsa non raro concludebantur Senatusconsulta, sic in Cœtibus Synodicis consueuêre Patres Acclamationibus & communem omnium consensum significare, & Synodis ipsis prope absolutis quasi fastigium imponere. Quæ duo ita certa sunt, ita manifesta, vt de ijs iure nemo, nisi in Conciliorum lectione plane sit hospes, dubitare queat. Illud obscurius est, nec satis adhuc animaduersum, Quibusnam verborum formulis conciperentur emitti solitæ vel in communi Patrum consensu, vel in Conciliorum conclusione ac dimissione Acclamationes. Hoc igitur excutiamus prius; deinceps reliqua persequemur.

In Cœtibus Synodicis *COMMVNEM PATRVM OMNIVM CONSENSVM* fuiſſe *ACCLAMATIONIBVS* ſæpe *EXPRESSVM*. Earum *FORMVLAS* his, aut ſimilibus verbis cōcipi ſolitas; *OMNES; PLACENT OMNIA; DIGNVM EST, IVSTVM EST; FIAT, FIAT*.

CAPVT XIV.

IN Synodicis itaq; Conuentibus, cùm erant de re, quæ in conſultationem veniſſet, ſuffragia conquirenda, conſueuêre Patres ea ferre, communemque omnium exprimere conſenſum, *pedibus euntes in ſententiam* interdum, interdum *manus porrigentes*; ſæpius tamen *ACCLAMANTES*.

Primi moris exemplum peti poteſt ex Concilij Chalcedonenſis Actione 1. in qua ita eſt, *Exurgens Reuerendiſſ. Epiſcopus Iuuenalis ſimul cum ipſis* (Paleſtinis Epiſcopis) *TRANSIIT IN ALTERAM PARTEM*. Et de Petro Corinthiorum Epiſcopo dicitur ibidem, *Exurgens & ipſe TRANSIIT IN ALTERAM PARTEM*. Et inferius de Epiſcopis Helladis, *Hæc eadem & nos ſuper his, quæ lecta ſunt, docemus. Et omnes IN ALTERAM PARTEM TRANSIERVNT*. De *MANV PORRECTA* eandem in rem ſic legimus in recitata prima Chalcedonenſis Concilij Actione, *Dioſcorus Epiſcopus Alexandriæ dixit, Quoniam VOCES veſtras neceſſarias habeo, & MANVS, ſi quis non*

poteſt

potest CLAMARE, MANVM EXTENDAT. Qui postremus locus illud etiam apertissime declarat, (de quo tamen, vt dictum est, sanæ mentis nemo dubitare potest) Acclamantium item vocibus communem Patrum omnium consensum exprimi quandoque solitum. Atque harum quidem Acclamationum formulas istis, aut similibus verbis fuisse conceptas obseruo; *OMNES*; *PLACENT OMNIA*; *DIGNVM EST, IVSTVM EST*; *FIAT, FIAT*. Quæ singula Conciliorum locis, quasi testibus, ordine confirmabo.

In Concilio igitur Ephesino, Oecumenico 3. Parte 2. Actione 1. ex editione vltima Græcolatina, Patres omnes Capræoli Episcopi, & cæterorum Africanorum sententiam vna voce & mente approbantes, ita acclamarunt; *Hæ OMNIVM voces. Hæc OMNES asserimus. Hoc OMNIVM est votum*. In Chalcedonensis etiam Concilij Actione 1. ad eundem consensum exprimendum sic à Patribus acclamatum legimus; *OMNES sic credimus. OMNES sic sapimus*. Et mox; *Et Imperator, & Senatus, & OMNES sic sapiunt*. Et inferius aliquanto; *Imperator sic sapit, Augusta sic sapit, OMNES sic sapimus*. Et illico; *VNIVERSI sic credimus. VNIVERSI sic sapimus*. Et in eiusdem Chalcedonensis Concilij Actione 2. lectâ Concilij Nicæni Fidei expositione, vt ei se omnes consentire, ac credere testarentur, ita acclamarunt Patres; *Hæc Catholicorum fides. Huic OMNES credimus. OMNES ita credimus*. Et lecto Symbolo Constantinopolitanæ Synodi, ad eundem consensum exprimendum; *Hæc OMNIVM fides. Hæc Orthodoxorum fides. OMNES sic credimus*. Et lecta Cyrilli Epistola, *OMNES sic credimus. OMNES sic credimus. Sicut Cyrillus, ita credimus. Sicut Epistolæ Cyrilli habent, ita sapimus. Sic credimus, sic credimus*. Et lecta Epistola Leonis Papæ I. *Hæc Patrum fides. Hæc Apostolorum fides. OMNES ita credimus. Orthodoxi ita credimus*. Et lecta Concilij Diffinitione; *Huic OMNES consentimus. OMNES ita sapimus*. Et sub finem Actionis V. ad Martiani Imperatoris interrogationem, An lecta Diffinitio Concilij Chalcedonensis esset iuxta Sanctorum Episcoporum consensionem & prolationem; *OMNES sic credimus: Vna fides, vna voluntas. OMNES idipsum sapimus. OMNES consentientes subscripsimus*:

scripsimus: OMNES orthodoxi sumus. In Concilio V. Oecumenico, Constantinopol. 2. sub Collationis 6. finem, Patres omnes vno consensu Nestorium anathemate ferientes, communem hunc consensum ea acclamandi formula expressêre; *OMNES anathematizamus epistolam & dogmata Nestorij. Hæreticum Nestorium OMNES anathematizamus. Communicantes Nestorio OMNES anathematizamus. Impiam fidem Nestorij OMNES anathematizamus. Impium dogma Nestorij OMNES anathematizamus. Impium Nestorium OMNES anathematizamus &c.* In Concilio Constantinopolit. 3. Oecumenico 6. Actione 18. cùm Imperator Constantinus interrogasset Sanctum & vniuersale Concilium, an cum omnium Episcoporum consensu promulgata esset Definitio, quæ tunc relecta fuerat, Patres, vt se ad eam omnes consentire ostenderent, in hæc verba acclamarunt; *OMNES ita credimus. Vna fides. OMNES idipsum sentimus. OMNES consentientes, & amplectentes subscripsimus. Orthodoxè OMNES credimus. Hæc est fides Apostolorum. Hæc est fides Patrum. Hæc est fides Orthodoxorum*. In Concilio demum Nicæno 2. Oecumenico 7. Actione 7. à Patribus in vnum consentientibus sunt hæc in Iconoclastas acclamata; *OMNES sic credimus. OMNES idem sapimus. OMNES approbantes subscripsimus. Hæc est fides Apostolorum. Hæc est fides Patrum. Hæc est fides Orthodoxorum. Qui secus agunt, anathemate percelluntur.*

Sed &, *PLACENT OMNIA*, ad communem Patrum omnium consensum declarandum, acclamata, certissimum est. Etenim cùm 6. Romana Synodus sub Symmacho Papa terminanda, ac dimittenda esset, interrogarenturque Patres, an ad omnia in eâ actitata ac firmata consentirent, vniuersi, *PLACENT OMNIA*, voces nimirum communis consensus indices, emiserunt. *Vniuersa Synodus*, sic legitur inibi sub finem, *surgens acclamauit, PLACENT OMNIA. Vt perpetua stabilitate firmentur, rogamus: dictum est octies. Vt hæc intemerata seruentur, rogamus: dictum est decies. Vt ista intemerato iure seruentur, precamur: dictum est duodecies. Qui hæc sponte violauerit, perpetuo anathemate feriatur, rogamus: dictum est quindecies &c.*

In Actis autem Ordinationis Eradij, sæpius à nobis adductis,

ductis, cùm pronunciasset Augustinus, velle sibi successorem esse Eradium in Episcopatu, cuperetque scire, quæ esset ea de re circunstantis populi sententia, eundem populum legimus, vt ad idem se consentire, quod pronunciauerat Augustinus, significaret, in hunc modum acclamasse; *FIAT, FIAT: dictum est vicies quinquies. DIGNVM EST, IVSTVM EST: dictum vicies octies. FIAT, FIAT: dictum quaterdecies.* Quam quidem formulam, *FIAT, FIAT*, eundem in sensum vsurpatam videas & in Nicæno 2. Concilio, Oecumenico 7. sub Actionis 7. finem, & in extrema Tridentina Synodo.

CONCILIA pene omnia fuisse *ACCLAMANTIVM VOCIBVS TERMINATA*, ac *DIMISSA*. Declaratum, quibus potissimum verbis concipi solerent huiusmodi Acclamationum formulæ.

CAPVT XV.

Omnia pene Concilia fuisse Acclamantium Patrum vocibus conclusa, ac dimissa, norunt omnes, qui Conciliorum lectionem vel primoribus degustarunt labris. Hoc itaque si coner in præsentia aliquo modo confirmare, frustra sane suscipiatur labor. Vtilis erit ea cura, quam conferam ad explicandum, Quæ potissimum essent Acclamationum formulæ in Conciliorum dimissione emitti solitæ: quam rem nemo, quod sciam, hucusque declarauit. Attamen earum nullam prætermittere, commemorare omnes, minime quidem necessarium duco. satis erit ad

ad id, quod spectamus, vnam, & item alteram, de quibus verba fiant, ex omni Conciliorum numero seligere. Quas autem produco formulas, petitæ sunt ex Oecumenico Concilio Tridentino altera, altera ex Prouinciali 6. Mediolanensi. Tridentinum igitur Concilium his ipsis terminatum fuit, ac dimissum Acclamationibus.

CARDINALIS A LOTHARINGIA.

Beatissimo Pio Papæ, & Domino nostro, Sanctæ vniuersalis Ecclesiæ Pontifici, multi anni, & æterna memoria.

RESPONSIO PATRUM.

Domine Deus, Sanctissimum Patrem diutissime Ecclesiæ tuæ conserua, multos annos.

CARDINALIS.

Beatissimorum summorum Pontificum animabus Pauli III. & Iulij III. quorum auctoritate hoc sacrum generale Concilium inchoatum est, pax à Domino, & æterna gloria, atque felicitas in luce Sanctorum.

RESPONSIO.

Memoria in benedictione sit.

CARDINALIS.

Caroli V. Imperatoris, & Serenissimorum Regum, & qui hoc vniuersale Concilium promouerunt, & protexerunt, memoria in benedictione sit.

RESPONSIO.

Amen, Amen.

CARDINALIS.

Sereniss. Imperatori Ferdinando, semper Augusto, Orthodoxo, & pacifico, & omnibus Regibus, & Principibus nostris, multi anni.

RESPONSIO.

Pium, & Christianum Imperatorem, Domine, conserua. Imperator cælestis terrenos Reges, rectæ fidei conseruatores, custodi.

CARDINALIS.

Apostolicæ Romanæ Sedis Legatis, & in hac Synodo præsidentibus, cum multis annis magnæ gratiæ.

RESPONSIO.

Magnæ gratiæ. Dominus retribuat.

CARDINALIS.

Reuerendissimis Cardinalibus, & Illustribus Oratoribus.

RESPONSIO.

Magnas gratias, multos annos.

CARDINALIS.

Sanctissimis Episcopis Vita, & felix ad Ecclesias suas reditus.

RESPONSIO.

Præconibus veritatis perpetua memoria. Orthodoxo Senatui multos annos.

CARDINALIS.

Sacrosancta Oecumenica Tridentina Synodus. eius fidem confiteamur, eius decreta semper seruemus.

RESPONSIO.

Semper confiteamur, semper seruemus.

CARDINALIS.

Omnes ita credimus. Omnes idipsum sentimus. Omnes consentientes, & amplectentes subscribimus. Hæc est fides B. Petri, & Apostolorum. Hæc est fides Patrum. Hæc est fides Orthodoxorum.

RESPONSIO.

Ita credimus, ita sentimus, ita subscribimus.

CARDINALIS.

His decretis inhærentes, digni reddamur misericordijs, & gratia primi, & magni suppremi Sacerdotis Iesu Christi Dei, intercedente simul inuiolata Domina nostra Sancta Deipara, & omnibus Sanctis.

RESPONSIO.

Fiat, Fiat. Amen, Amen.

CARDINALIS.

Anathema cunctis Hæreticis.

RESPONSIO.

Anathema, Anathema.

Atque in istis quidem Acclamationibus conclusum est, ac terminatum Tridentinum Concilium. Emissæ autem in Mediolanen. VI. Prouincialis Synodi dimissione his prorsus conceptæ sunt verborum formulis.

ARCHIDIACONVS.

De

Deo Patri misericordiarum, & Deo totius consolationis, gratia.

RESPONSIO.

Immensa est misericordia tua super nos, Domine, qui secundum multitudinem miserationum tuarum nos Conciliorum Prouincialium frequentia consolari iugiter dignatus es. Tibi laus, tibi honor, tibi gloria in sæculum, & in æternum.

ARCHIDIACONVS.

Beatissimo Grogorio Papæ & Domino nostro, Sanctæ Vniuersalis Ecclesiæ Pontifici, cunctarum gentium obedientia, & Christiani nominis in omnem terram propagatio.

RESPONSIO.

Domine Deus, Sanctiss. Patrem gratia tua custodi; vt eo gubernante, gentes sancto veræ fidei lumine perfusæ, in vnum Ecclesiæ tuæ ouile colligantur.

ARCHIDIACONVS.

Patriachis, & Archiepiscopis, & Episcopis omnibus salutaris vigilantia.

RESPONSIO.

Deus pater luminum illustra faciem tuam super seruos tuos; accende corda eorum in ædificationem corporis tui.

ARCHIDIACONVS.

Regi Catholico, & alijs Regibus, Principibusque Christianis perpetua felicitas.

RESPONSIO.

Aeterne Deus, Christianæ Religionis defensoribus optabilem de hostibus Crucis filij tui victoriam dextera potentiæ tuæ semper concede.

ARCHIDIACONVS.

Fidelibus Prouinciæ nostræ, & populo Christiano vniuerso Pax Christi æterna.

RESPONSIO.

Memento Domine Deus in beneplacito populi tui, & confirma in omni virtute gressus eius, perpetuumque tuæ benedictionis rorem illi infunde.

ARCHIDIACONVS.

Reuerendiss. huius Prouinciæ Episcopis ad Ecclesias suas redeuntibus cum spirituali fructu vberrimo.

RESPONSIO.

Deduc nos Domine in viam rectam, & dirige gressus nostros in viam pacis, & ad dandam scientiam salutis plebi tuæ.

ARCHIDIACONUS.

Nos, Domine, operarij in messem tuam missi, in omni opere bono ministerium nostrum implentes, Decreta sancta exequentes, digni reddamur misericordia, & gratia magni, & supremi Sacerdotis Iesu Christi Dei, intercedente simul beata eius genitrice Maria, Beato Ambrosio Confessore, atque alijs huius Prouinciæ Patronis, & omnibus Sanctis.

RESPONSIO.

Amen, Amen.

Tales ergo sunt factæ in Tridentinæ Oecumenicæ Synodi, ac Prouincialis 6. Mediolanensis dimissione Acclamationes. Quas quidem formulas omnes de Veteribus Concilijs hinc & illinc expressas fuisse, viderit haud magno negotio quicunque vniuersas inter se comparabit. Ex ijs autem, quæ sunt à nobis productæ, tria minimum licet in rem nostram colligi, cùm omnium pene Acclamationum, vt diximus, communia, tùm maxime propria Synodicarum. Primum est, *ALTERNIS etiam factitatas* quandoque *Acclamationes*; si quidem inter acclamandum vt præcinunt semper, in Tridentino quidem Concilio Cardinalis à Lotharingia, Archidiaconus vero in Mediolanensi, sic vtrobique succinunt cæteri Patres. Alterum, *ACCLAMATIONES, si faustæ essent, habuisse bona vota* pro ijs, quibus fiebant; *execrationes* autem, *si infaustæ*. nam acclamantes Patres quémadmodum Pontifici Romano, Episcopis, & Catholicis omnibus Principibus, Vitam longam, felixque Imperium à Deo precantur, sic feriunt anathemate Hæreticos. Tertium est, *COMMUNEM acclamantium Patrum consensum fuisse, & voce, OMNES; & verbis* item, *FIAT, FIAT, expressum*. Atque hoc quidem postremum paulo ante vberi oratione approbaui. De altero satis dictum est in 1. libro cap. 23. Primum vero conabor planius facere non multo post.

CANORAS omnino fuisse, & ad *MVSICOS* pronũciatas *MODOS*, *SYNODICAS* olim Acclamationes. *ALTERNIS* eas factitatas, quibus *TERMINABANTVR* Synodi, ac *DIMITTEBANTVR*.

CAPVT XVI.

IN primo huius Operis libro multa dixi Sacras habere cum Prophanis Acclamationibus communia. atque eorum quidem, in quibus conuenirent, attigi nonnulla ibidem, reseruata in hunc locum cæterorum tractatione. Iam igitur, quæ supersunt, persequar. Ac illud primum erit, *FACTAS* etiam *IN SYNODIS ACCLAMATIONES*, non inconditos illas fuisse clamores, sed *CANORAS*, & ad *MVSICOS* omnino *MODOS ACCOMMODATAS VOCES*. Illustris. Cardinalis Baronius ad ann. Christi 518. vt id verum esse demonstraret, produxit Cassiodori locum, à nobis etiam in lib. 1. cap. 17. allatum, ex epist. 31. libri 1. Variarum, in quo de canoris Theatri Clamoribus ita est; *Soletis aera ipsa mellifluis implere clamoribus, & vno sono dicere, quod ipsas quoque belluas delectet audire: profertis voces organo dulciores; & ita sub quadam harmonia citharæ concauum Theatrum per vos resonat, vt tonos possit quilibet credere potius, quàm clamores.* Quo loco producto, apposite, ni fallor, sic infert Baronius; *Si ergo Acclamationes in Theatro tales esse solebant, qualesnam, quàmque modestiores, & magis HARMONICAE, esse in Ecclesia debuerunt?* Quam quidem Baronij illationem ex eo crediderim posse reddi probabiliorem, quòd quæ nunc

sunt

fiunt in Synodis Acclamationes, eæ ad rythmum omnes, musicumque modum pronunciari consueuerunt. Stultum est autem credere, consuetudinē istam hodie primùm exortam. nimirum eam primi introduxerunt Veteris Ecclesiæ Patres, introductam exceperunt posteri, & nos exceptam constanter adhuc retinemus.

Atque hi quidem canori in Synodis Clamores, licet solerent à Patribus omnibus simul acclamantibus plerunque emitti, vt potest quiuis vnus in Conciliorum lectione exercitatior paruo labore cognoscere; qui tamen *edebantur in ipsa Synodorum conclusione*, ac *dimissione*, ij ALTERNIS omnino FIEBANT. Idque, cùm ex Tridentino Concilio satis apparet (in quo, vt vidimus, & Cardinalis à Lotharingia præcinens, & succinentes cæteri Patres, ALTERNIS semper acclamant) tùm ex eo facillime potest perspici, quòd Acclamationes, quæ hodie etiam EDVNTVR in CONCILIORVM DIMISSIONE, ALTERNIS omnes FIERI solent. credendum vt sit, hunc quoque morem, quemadmodum de musico in acclamando concentu paulo ante dicebamùs, non heri natum fuisse, sed à Priscis omnino inuectum ad nos, veluti per manus traditum peruenisse.

SEMI-

SEMIPLENAS, & quasi DECVRTATAS fuisse interdum SYNODICAS ACCLAMATIONES; ita scilicet prolatas, vt ad earum sensum perficiendum aliquid subintelligi oporteret.

CAPVT XVII.

Reliqua verò, quæ habent Synodicæ cum Prophanis Acclamationibus communia, & quorum pleniorem tractationem in hunc locum distulimus, sunt hæc quatuor potissimum, quæ ordine deinceps pluribus aperiemus. Primum est, *Non plenas interdum, ac veluti decurtatas fuisse, Synodicas Acclamationes*; hoc est, ita pronuciatas, vt ad perfectam earum intelligentiam subaudiri aliquid oporteret. Alterum, *In Acta Synodica eas relatas*. Tertium, *Adnotatum diligenter in ijsdem Actis, quoties quidq; inter acclamandum fuisset à Patribus iteratum*. Postremum, *Absentibus etiam quandoque factas in Synodis Acclamationes*.

In Oecumenico igitur Concilio Ephesino sub 15. capitis initium Romano Pontifici Cœlestino, ac Cyrillo Episcopo, ab omnibus ita acclamatur; *Nouo Paulo Cœlestino. Nouo Paulo Cyrillo*. In Concilio item Chalcedonensi Actione 6. Martiano Imperatori omnes in hunc modum acclamant; *Martiano nouo Constantino, nouo Paulo, nouo Dauid. Nouo Constantino Martiano*. Semiplenæ vtique sunt huiusmodi Acclamationes, ad quas complendas ea videntur, aut similia verba subaudienda, *feliciter, vel, fausta precamur*, aut, *optamus*. In eodem Concilio Chalcedonensi Actione 1. hoc pacto acclamatum videas; *Multos annos Senatui. Multos*

annos Imperatoribus. Multos annos Catholicis. Et Actione 6. *Martiano nouo Constantino multos annos. Imperatori multos annos. Augustæ Orthodoxæ multos annos*. Et paulo post; *Annos Dauid Imperatori. Augustæ multos annos*. Et infra aliquanto; *Multos annos Imperatori. Multos annos Augustæ. Augustæ Orthodoxæ multos annos. Multos annos Imperatori pio, Christiano. Imperatori multos annos. Multos annos Augustæ, piæ, amatrici Christi*. Et Actione 8. *Archiepiscopo Leoni multos annos*. Quibus omnibus acclamationibus subintellige, *Cupimus*, aut, *Precamur*. Rursus Actione 6. *Pio Domine vitam ei. Pio Domine vitam ei*. Nimirum, *longam*, seu, *quietam tribue*. In Concilio Romano 2. sub Gelasio, & in 1. ac 5. sub Symmacho, hæc inter alia acclamantur; *Cuius sedem, & annos*, hoc est, *Tranquille traduci cupimus*. In Synodo Constantinopolitana sub Menna Actione 5. sic acclamatur; *Quatuor Synodos Dyptichis. Leonem Episcopum Romanum Dyptichis*. scilicet, *Inscribi volumus*. In Concilio 5. Oecumenico Constantinopolitano sub Collationis 5. finem; *Multis annis Imperatorem. Orthodoxum Imperatorem multis annis*. Subaudi, *viuere*, aut, *Imperare cupimus*. In Actis Ordinationis Eradij hęc inuenimus á populo acclamata; *Te Patrem, te Episcopum. Te Patrem, Eradium Episcopum*. nimirum, *Optamus*.

Ergo hoc primum, sequitur alterum.

In Synodis *FACTAS ACCLAMATIONES* fuisse olim à Notarijs *IN ACTA*, seu *GESTA SYNODICA*, *RELATAS*.

CAPVT XVIII.

Eterem vtique Ecclesiam consueuisse *factas* in Synodis *Acclamationes in ACTA*, seu *GESTA SYNODICA* per Notarios *referre*, inde apparet, quòd in Concilio Romano primo sub Symmacho Papa scriptum est in hęc verba; *Symmachus Episcopus Catholicæ Ecclesiæ Vrbis Romæ dixit; ACCLAMATIONES VESTRAS, Synodique iudicium, PRAESENTIA GESTA SVSCIPIANT*. Et sub sextæ itidem Romanę Synodi finem hæc inuenias ab eodem Symmacho iterũ pronunciata; *Et facto silentio Symmachus Episcopus Catholicæ Vrbis Romæ dixit: ACCLAMATIONES VESTRAS, Synodique iudicium, PRAESENTIA GESTA SVSCIPIANT*. De re eâdem apertissime in ijs Ordinationis Eradij Actis, quæ alibi diximus inter Augustini Epistolas post Epist. 109. reperiri. *A NOTARIIS ECCLESIAE, sicut cernitis, EXCIPIVNTVR QVAE DICIMVS, EXCIPIVNTVR QVAE DICITIS. & meus sermo, & VESTRAE ACCLAMATIONES IN TERRAM NON CADVNT. Apertius vt dicam, ECCLESIASTICA NVNC GESTA CONFICIMVS. sic enim hoc esse, quantum ad homines, confirmatum volo &c.*

In *ACTIS SYNODICIS ADNOTATUM*, *QUOTIES* quidque inter acclamandum *REPETITUM* esset à Patribus.

CAPUT XIX.

Ecclesiasticorum porro Notariorum (quod ipsum de prophanis alibi docuimus) diligentiam in colligendis, & in Acta mittendis Acclamationibus Synodicis, tam accuratam fuisse obseruo, vt id quoque in ijs studiose adnotarent, *Quoties quidque inter acclamandum fuisset iteratum*. Siquidem in Concilio Romano sub Hilaro Papa celebrato hæc ab vniuersis Patribus eidem Hilaro acclamata, & repetita adnotantur; *Exaudi Christe, Hilaro vita: dictum est SEXIES. Hæc confirmamus, & hæc docemus: dictum est OCTIES. Hæc tenenda sunt, hæc seruanda sunt: dictum est QUINQUIES. Doctrinæ vestræ gratias agimus: dictum est DECIES. Ista vt in perpetuum seruentur, rogamus: dictum est QUINDECIES. Ista per S. Petrum vt in perpetuum seruentur, optamus: dictum est OCTIES. Hæc præsumptio nunquam fiat: dictum est DECIES. Qui hæc violauerit, in se inueniet: dictum est SEPTIES*. Ibidem post lectam primam Episcoporum Tarraconensium Epistolam ab vniuersis Episcopis, & Presbyteris, acclamatum est: *Exaudi Christe, Hilaro vita: dictum est DECIES. Hæc præsumptio nunquam fiat: dictum est SEXIES. Quæ Dei sunt, ab homine dari non possunt: dictum est SEXIES. Per Dominum Petrum rogamus, vt in perpetuum seruentur: dictum est SEXIES*. Et post lectionem secundæ eorundem Epistolæ, iterum Episcopi omnes, & Presbyteri sic acclamant: *Vt hæc emendentur, rogamus: dictum est SEXIES. Vt hæc resecentur, rogamus: dictum est SEPTIES.*

TIES. *Vt disciplina seruetur, rogamus: dictum est* OCTIES. *Vt antiquitas seruetur, rogamus: dictum est* QVINQVIES. *Vt Canones custodiantur, rogamus: dictum est* SEPTIES. *Vt in præsumptoribus vindicetur, rogamus: dictum est* SEPTIES. *Ordinatio Apostolica illibata seruetur: dictum est* OCTIES. *Exaudi Christe, Hilaro vita: dictum est* QVINQVIES. *Dignus Papa, dignus Doctor: dictum est* OCTIES. Et paulo post; *Ab vniuersis Episcopis acclamatum est, Sententias fratrum omnes sequimur, omnes confirmamus, & obseruandas esse decernimus. Exaudi Christe, Hilaro vita: dictum est* SEXIES. *Quæ male admissa sunt, per te corrigantur: dictum est* OCTIES. *Quod non licet, non fiat: dictum est* OCTIES. Et ad finem Romani Concilij 2. sub Gelasio Papa; *Omnes Episcopi, & Presbyteri surgentes in Synodo acclamauerunt; Exaudi Christe, Gelasio vita: dictum* QVINDECIES. *Domine Petre, tu illum serua: dictum* DVODECIES. *Cuius sedem, & annos: dictum* SEPTIES. *Vicarium Christi te videmus: dictum* SEXIES. *Cuius sedem, & annos: dictum* SEPTIES TRIGESIES. In Synodo Romana prima sub Symmacho; *Vniuersa Synodus surgens acclamauit; Exaudi Christe, Symmacho vita: dictum est* DECIES. *Hic pax cum Symmacho: dictum est* QVINQVIES. *Cuius sedem, & annos: dictum est* OCTIES. Et infra aliquanto; *Vniuersa Synodus surgens acclamauit; Placent omnia. Exaudi Christe, Symmacho vita: dictum est* TREDECIES. *Vt ista seruentur, rogamus: dictum est* DECIES. *Vt nullus aliter ad Episcopatum Romanum deinceps veniat, precamur: dictum est* DECIES. *Vt decreta nostra confirmes, rogamus: dictum est* DECIES. Et in 5. Romana Synodo sub eodem Symmacho; *Omnes Episcopi, & Presbyteri voce magna clamantes dixerunt; Exaudi Christe, Symmacho Papæ vita: dictum est* OCTIES. *Cuius sedem, & annos: dictum est* DECIES. *Vt fiat, rogamus: dictum est* DVODECIES. Et inferius; *Vniuersa Synodus dixit; Vt fiat, rogamus: dictum est* DECIES. *Vt scandala amputentur, & insidiæ atque detractiones erga Episcopos vitentur, rogamus: dictum est* DVODECIES. Et statim; *Vniuersi in sancta Synodo congregati clamantes dixerunt; Exaudi Christe, Symmacho vita: dictum est* OCTIES. *Hic est pax cum Symmacho: dictum est* OCTIES. *Cuius sedem, & annos: dictum est* DE-

CIES. Vt de præsenti fiat: dictum est DVODECIES. Et in 6. Romana Synodo, item sub Symmacho; *Ab vniuersis Episcopis, & Presbyteris acclamatum est; Exaudi Christe, Symmacho vita: dictum est* SEXIES. *Hæc confirmamus, & hæc docemus: dictum est* OCTIES. *Doctrinæ vestræ gratias agimus ingentes: dictum est* DECIES. *Ista teneantur, & ista obseruentur, rogamus: dictum est* DVODECIES. Sub finem vero Synodi eiusdem; *Ab vniuersis Episcopis, & Presbyteris acclamatum est; Vt hæc penitus abscindantur, rogamus: dictum est* QVINQVIES. *Vt hæc amputentur, precamur: dictum est* SEXIES. *Vt res Ecclesiæ, quibus traditæ sunt, intemerato iure seruentur, rogamus: dictum est* SEPTIES. *Vt secundum hoc, quod prosequuti estis Synodali conuentu, per omnia fiat, vnanimiter deprecantes rogamus: dictum est* OCTIES. *Vt in præsumptoribus vindicetur, rogamus: dictum est* DECIES. *Vt disciplina seruetur, rogamus: dictum est* VNDECIES. *Quæ male admissa sunt, per vos corrigantur: dictum est* DVODECIES. *Vt illicite facta amputentur, ita vt deinceps non fiant, rogamus: dictum est* TREDECIES. *Vt Apostolica ordinatio illibata seruetur: dictum est* QVATVORDECIES. *Dignus Papa; quod non licet, non fiat: dictum est* QVINDECIES. *Exaudi Christe, Symmacho vita: dictum est* SEXDECIES. *Vt Canones custodiantur, rogamus: dictum est* QVINDECIES. *Vt ordinatio Apostolica seruetur, dignus Papa, dignus Doctor: dictum est* NOVIES DECIES. *Hæc omnes vnanimiter confirmamus, & vt vnanimiter seruentur, rogamus: dictum est* VIGESIES. *Hæc tenenda, hæc seruanda sunt: dictum est* VIGESIES. *Per Dominum Petrum, vt perpetuo seruentur, rogamus: dictum est* VIGESIES. *Qui hæc violarit, in se iuxta prætaxatum modum inueniat: dictum est* VIGESIES. Et non multo post; *Vniuersa Synodus surgens acclamauit; Placent omnia. Vt perpetua stabilitate firmentur, rogamus: dictum est* OCTIES. *Exaudi Christe, Symmacho vita: dictum est* OCTIES. *Vt hæc intemerata seruentur: dictum est* DECIES. *Vt ista intemerato iure custodiantur, precamur: dictum est* DVODECIES. *Qui hæc sponte violauerit, perpetuo anathemate feriatur, rogamus: dictum est* QVINDECIES. *Vt decreta nostra confirmes, rogamus: dictum est* DECIES ET OCTIES.

In *SYNODICIS* Conuentibus factas *ABSENTIBVS* etiam quandoque *ACCLAMATIONES*.

CAPVT XX.

Ccedo nunc ad id, de tribus ante propositis quod restat mihi tertium. *Factas videlicet absentibus etiam quandoque in Synodis ACCLAMATIONES*. Atque hoc verum esse ex eo satis apparet, quòd in omnibus Concilijs, siue Generalibus, & Oecumenicis, siue Nationalibus & Prouincialibus, seu Diæcesanis, fauste semper acclamatur & Romano Pontifici, & Catholicis Principibus. neminem autem esse puto, qui nesciat, non eos omnes semper adfuisse præsentes in Synodis. Præterea certum est, ijs non raro à Patrum consessu acclamatum, quorum absentium litteræ in Synodis legebantur. Singillatim vero absenti Cœlestino Pontifici Romano Ephesina Synodus fauste in hunc modum acclamat; *Nouo Paulo Cœlestino, Cœlestino cum Synodo concordi, Cœlestino fidei custodi, vniuersa Synodus gratias agit. Vnus Cœlestinus vna fides Synodi, vna fides terrarum orbis*. In Synodo Chalcedonensi hæc acclamantur Pontifici Romano Leoni absenti; *Leoni multos annos. Post Deum Leo iudicauit &c*. Pulcheriæ item Augustæ absenti in eodem Concilio sic identidem acclamatur; *Augustæ Orthodoxæ multos annos. Pulcheria noua Helena. Fidem tu ostendisti. Zelum Helenæ tu demonstrasti. Cælestis Rex Augustam custodi. Per te fides firmata est. Vnus Deus, qui hoc fecit: Rex cælestis Augustam custodi. Augustæ Orthodoxæ multos annos, piæ, & amatrici Christi. Multos annos Augustæ. Orthodoxæ multos annos*. In Concilio Oecumenico 6. Constantinopolitano 3. in Agathonem Romanum Pontificem, & in

Irenem Augustam, absentes, faustæ non semel emittuntur Acclamationes. In 8. item Oecumenico Concilio & Nicolao Papæ Romano, & Eudociæ Augustæ absentibus acclamatur. In Tridentina tandem Generali Synodo, vt de cæteris taceam, Pio Papæ 5. absenti hæc præcinens acclamat Cardinalis à Lotharingia; *Beatissimo Pio Papæ, & Domino nostro, Sanctæ vniuersalis Ecclesiæ Pontifici, multi anni, & æterna memoria*. Cæteri Patres succinentes, ista; *Domine Deus, Sanctissimum Patrem diutissime Ecclesiæ tuæ conserua; multos annos*. Ferdinando auté Imperatori, ac cæteris Principibus Catholicis absentibus hoc pacto inibi acclamatur; *Serenissimo Imperatori Ferdinando; semper Augusto, Orthodoxo, & Pacifico, & omnibus Regibus, & Principibus nostris, multi anni. Pium, & Christianum Imperatorem Domine conserua. Imperator cœlestis terrenos Reges, rectæ fidei conseruatores, custodi*.

Sed & ijs quandoque à Patribus acclamatum, quorum absentium litteræ in Synodis legebantur, certissimum est. Nam & Martinianum, Mediolanensem Archiepiscopum, vt est in Breuiarij Ambrosiani Lectione, Concilij Oecumenici Ephesini Patres, post lectam ipsius Epistolam, Sanctissimum, Deoque charissimum Episcopum Acclamatione Synodali vocitarunt. Lecta item in Chalcedonensi Concilio Leonis Papæ 1. Epistola, statim ei à Patribus fauste acclamatur. Idipsum etiam factitatum in pluribus alijs Synodis post recitatas absentium litteras, legens quiuis vnus paruo negotio deprehendet.

SENATVI etiam fauste *IN SYNODIS ACCLAMATVM*; tunc scilicet, cùm vota fierent pro Imperij incolumitate.

CAPVT XXI.

Ddo hoc, quod etiam obseruatum video ab eruditissimo Viro Philippo Berterio in capite 6. primæ Pithanon Diatribæ; *In Synodicis Conuentibus, cùm vota pro Imperij incolumitate fierent, Senatui etiam fauste acclamari solitum*. Quod cùm ex alijs multis Conciliorum locis colligitur, tum maxime ex Oecumenica Synodo Chalcedonensi, & ex Constantinopolitana 3. satis ostenditur. In eo igitur Concilio, Actione 1. inter cætera Patres sic acclamant; *Multos annos SENATVI. Multos annos Imperatoribus. Multos annos Catholicis*. In Concilio autem Oecumenico 6. Constantinopolitano 3. Actione 8. hæc item acclamantur; *Agathoni Orthodoxo Papæ Romano multos annos. Georgio. Orthodoxo Patriarchæ multos annos. ORTHODOXO SENATVI multos annos*. Et sub Actionis 16. finem: *Agathoni Papæ Romano multos annos. Georgio Patriarchæ Constantinopoleos multos annos. Theophanio Patriarchæ Antiochiæ multos annos. Orthodoxo Concilio multos annos. ORTHODOXO SENATVI multos annos*. Quem morem, à Veteri Ecclesia introductũ, ad Tridentini vsque Concilij tempora permanasse, declarant ea, quæ inibi ita acclamata legimus; *Præconibus veritatis perpetua memoria. ORTHODOXO SENATVI multos annos*.

EIECTOS interdum *E SYNODIS* Hæreticos infaustis *ACCLAMANTIVM* Patrum vocibus.

CAPVT XXII.

NEque vero alienum puto, quoniam *FAVSTAS* fieri solitas in Synodis Acclamationes persequuti sumus, de *INFAVSTIS* etiam pauca subiungere. Sic igitur sentio, infaustas ferme omnes Synodorum Acclamationes fuisse in Hæreticos emissas; qui, viuentes quidem, Acclamantium vocibus è Synodis expellebantur interdum, interdum feriebantur Anathemate, aut etiam optabantur eis infelices anni: in eosdem autem mortuos hæc erant fere Acclamantium vota, vt sepultorum ossa effoderentur.

E Synodis vtique eiectos infaustis Acclamantium Patrum vocibus Hæreticos, probant illa ex Concilij Chalcedonensis Actione 5. in Nestorianos à Patribus vniuersis hoc pacto acclamata; *NESTORIANOS MITTE FORAS. Inimicos Dei MITTE FORAS. Sancta Maria Theotocos est. Qui non sic sapit, Hæreticus est. Spiritus Sanctus Diffinitionem dictauit. Diffinitio orthodoxa est. Diffinitio modo subscribatur. Qui non subscribit, Hæreticus est. HAERETICOS FORAS MITTE. Virgo Maria Theotocos est. HAERETICVM MITTE FORAS. Maria Theotocos Diffinitioni addita est. NESTORIANOS MITTE FORAS.* Et ea in Seuerum Manichæum emissa ex Synodo Constantinopolitana sub Menna, Actione 5. *Multi sint anni Imperatoris. Multi anni Augustæ. SEVERVN MANICHAEVM EIICE. Qui non loquitur, Manichæus est. SEVERVM MANICHAEVM EIICE FORAS. Symbolum Chalcedonense modo prædica.*

prædicã. *Qui non anathematizat Seuerum, Manichæus est.* EIICE FORAS SEVERVM. NOVVM IVDAM EIICE FORAS. INSIDIATOREM TRINITATIS EIICE FORAS. *Iustine Auguste tu vincis. Si fidem amas, Seuerum anathematiza. Heus, heus, obtestor: multi anni Imperatoris.* HEVS TRAHO TE. HEVS PORTAS CLAVDE. *Qui non loquitur, Manichæus est. Orthodoxus regnat, quem times? Orthodoxi Imperatoris multi sint anni.* SEVERVM INSIDIATOREM TRINITATIS EIICE FORAS. IVDAM NOVVM EIICE. *Qui non loquitur, Manichæus est. Heus Congregationi, Synodo heus. Heus obtestor, multi anni Imperatoris. Noui Constantini multi anni.* SEVERVM EIICE FORAS. NOVVM IVDAM EIICE. INSIDIATOREM TRINITATIS EIICE FORAS. Et aliquanto infra; MANICHAEOS EIICE FORAS. *Iustine Auguste tu vincis.* SEVERVM IVDAM EIICE FORAS. MANICHAEOS DE ECCLESIA EIICE &c. In Concilio item Oecumenico 6. Constantinopolitano 3. Actione 8. hanc in rem sic legimus; NOVVM DIOSCORVM FORAS MITTE. Et sub finem; *Multos annos Imperatori. Orthodoxo Imperatori multos annos.* HAERETICVM FORAS MITTE.

ANATHEMATE PERCVLSOS à Patribus inter *ACCLAMANDVM* Hæreticos.

CAPVT XXIII.

Nathemate autem feriri solitos in Synodis ab acclamantibus Hæreticos, ostendunt exempla multorum, quibus referta sunt Conciliorum Acta. In Concilio Oecumenico Ephesino sic Patres acclamant in Nestorium, ac Nestorianos; *Quicunque Nestorium non ANATHEMATIZAT, anathema sit. Hunc recta fides ANATHEMATIZAT. Quicunque cum Nestorio communicat, ANATHEMA SIT. Omnes Nestorij Epistolam, & dogmata ANATHEMATIZAMVS. Omnes Hæreticum Nestorium ANATHEMATIZAMVS, Omnes, qui cum Nestorio commercium habent, ANATHEMATIZAMVS. Totus terrarum orbis impiam Nestorij religionem ANATHEMATIZAT. Quicunque hunc non anathematizat, SIT ANATHEMA. Hunc recta fides ANATHEMATIZAT. Hunc sacra Synodus ANATHEMATIZAT. Qui Nestorio communicat, ANATHEMA SIT.* In Concilio Chalcedonensi, Actione 6. *Multos annos Imperatori. Multos annos Augustæ. Imperium vestrum Deus custodiat. Vos Hæreticos expulistis. Nestorio, Eutychi, & Dioscoro ANATHEMA.* In Synodo Constantinopolitana sub Menna Actione 5. *Quis est Nestorianus, ego nescio. ANATHEMA sit ipsi à Trinitate. Quis est Nestorianus, ego nescio. ANATHEMA ipsi cum Eutyche.* Sancta Synodus Oecumenica 5. Constantinopolitana sub Collationis 4. finem, in Theodorum Mopsuestenum, inque impium eius Symbolum ista acclamauit; *Hoc Symbolum Satanas composuit. ANATHEMA ei, qui hoc Symbolum composuit.*

posuit. Hoc *Symbolum Ephesina prima Synodus vna cum au-ctore eius ANATHEMATIZAVIT. Vnum tantummodo fi-dei Symbolum scimus, quod Nicæni Sancti Patres exposuerunt, & tradiderunt. Hoc & Sanctæ tres Synodi tradiderunt. In hoc omnes baptizati sumus, & nos in hoc baptizamus. ANA-THEMA Theodoro Mopsuesteno. Iste Euangelia reprobauit. Iste dispensationem iniuriauit. ANATHEMA illis, qui non anathematizant eum. Defensores eius Iudæi sunt. Sequaces eius Pagani sunt. Multis annis Imperatorem. Theodorum Mopsuestenum omnes ANATHEMATIZAMVS*. Et in Col-latione 6. hæc in Nestorium; *Qui non anathematizat Nesto-rium, ANATHEMA SIT. Istum recta fides ANATHE-MATIZAT. Istum Sancta Synodus ANATHEMATIZAT. Qui communicat Nestorio, ANATHEMA SIT. Omnes ANATHEMATIZAMVS epistolam, & dogmata Nestorij. Hæreticum Nestorium omnes ANATHEMATIZAMVS. Impiam fidem Nestorij omnes ANATHEMATIZAMVS. Impium dogma Nestorij omnes ANATHEMATIZAMVS. Impium Nestorium omnes ANATHEMATIZAMVS. Om-nis mundus ANATHEMATIZAT impiam sectam Nestorij. Qui hunc non anathematizat, ANATHEMA SIT*. Et infra in Epistolam Ibæ, in eundem Nestorium, & in Theodo-rum; *Omnes Episcopi exclamauerunt, Epistola Hæretica est. Epistolam, quæ dicitur Ibæ, condemnamus. Istam omnes ANA-THEMATIZAMVS. Qui hanc non ANATHEMATIZAT, Hæreticus est. Qui istam suscipit, Hæreticus est. ANA-THEMA Theodoro, & Nestorio, & Epistolæ, quæ dicitur Ibæ &c*. In Concilio Constantinopolitano 3. Vniuersali 6. Actio-ne 16. *Theodoro Hæretico Pharenitano ANATHEMA. Ser-gio Hæretico ANATHEMA. Honorio Hæretico ANATHE-MA. Pyrrho Hæretico ANATHEMA. Macario Hæretico ANATHEMA. Stephano Hæretico ANATHEMA. Poly-chronio Hæretico ANATHEMA. Aspergio Pergensi ANA-THEMA. Omnibus Hæreticis ANATHEMA. Omnibus, qui suffragantur Hæreticis, ANATHEMA*. Et Actione 17. *Ne-storio Hæretico, Eutychi, atque Seuero ANATHEMA. Simi-lia eis sapientibus ANATHEMA. Theodoro Pharenitano ANATHEMA. Sergio, & Honorio ANATHEMA. Pyr-*

rho, & Paulo ANATHEMA. *Macario, & Stephano* ANATHEMA. *Polychronio nouo Simoni, & omnibus Hæreticis* ANATHEMA. Et Actione 18. *Nestorio, & Eutychi, & Seuero* ANATHEMA. *Consentaneis eorum* ANATHEMA. *Theodoro Pharenitæ* ANATHEMA. *Pyrrho, & Paulo* ANATHEMA. *Cyro, & Petro* ANATHEMA. *Macario, & Stephano* ANATHEMA. *Omnibus Hæreticis* ANATHEMA. *Qui prædicauerunt, & prædicant, & docent, ac docturi sunt vnam voluntatem, & vnam operationem in dispensatione Domini nostri Iesu Christi,* ANATHEMA. Et inferius aliquanto; *Nestorianis* ANATHEMA. *Eutychianis* ANATHEMA. *Apollinaristis* ANATHEMA. *Omnibus Christo rebellibus Hæresibus* ANATHEMA. In Concilio Nicæno 2. Oecumenico 7. Actione 4. in hunc modum infauste in Iconoclastas acclamatur; *Venerandas imagines veneramur. qui sic non credunt,* ANATHEMA. *Qui aliter sentiunt, longe ab Ecclesia abijciantur. Nos, qui addunt, aut auferunt aliquid de Ecclesia,* ANATHEMATIZAMVS. *Nos nuperam Christianorum accusatorum inuentionem* ANATHEMATIZAMVS. *Nos venerandas imagines salutamus. Nos, qui sic nolunt,* ANATHEMATI SVBIICIMVS. *Christianorum accusatoribus, videlicet Iconoclastis,* ANATHEMA. *Qui ex Scriptura sententias contra Idola dictas, in Sanctas Imagines torquent,* ANATHEMA. *Qui sacras Imagines Idola vocant,* ANATHEMA. *Qui dicunt, Christianos tanquam Deos Imagines amplecti,* ANATHEMA. *Qui communionem habent cum ijs, qui Sanctas Imagines reijciunt, aut contemnunt,* ANATHEMA. *Qui dicunt, præter Christum aliquem nos à cultu Idolorum liberasse,* ANATHEMA. *Qui dicere audent, Sanctam Catholicam Ecclesiam Idola vnquam accepisse,* ANATHEMA. Et Actione 5. *Credentes in vnum Deum, in Trinitate glorificatum, venerandas Imagines salutamus. Qui aliter sentiunt,* ANATHEMA. *Qui nobiscum non sentiunt, procul ab Ecclesia abigantur. Nos eos, qui addunt, aut auferunt ab Ecclesiæ Traditionibus,* ANATHEMATIZAMVS. *Nos nuperam, & importunam Christianorum accusatorum introductionem, & inuentionem* ANATHEMATIZAMVS. *Nos venerandas Imagines suscipimus. Nos ita non affectos,* ANA-

THEMATE deuouemus. Christianorum accusatoribus, & Iconoclastis ANATHEMA. *Qui torquent sententias Scripturæ de Idolis in Venerandas Imagines*, ANATHEMA. *Qui Venerandas Imagines non complectuntur*, ANATHEMA. *Qui Venerandas Imagines Idola vocant*, ANATHEMA. *Qui clamant, Christianos Imagines, vt Deos, adorare*, ANATHEMA. *Qui scienter communicant cum ijs, qui ignominia afficiunt Sanctas Imagines*, ANATHEMA. *Qui dixerit, alium præter Christum nos ab Idolis liberasse*, ANATHEMA. *Qui dicere audent, Catholicam Ecclesiam aliquando Idola admisisse*. ANATHEMA. Hæc eadem ab Acclamantibus Patribus, iisdem pene verbis, iterantur in Actione 7. sub cuius finem sic tandem acclamatur; *Cunctis Hæreticis* ANATHEMA. *Rugienti Conciliabulo contra Venerandas Imagines*, ANATHEMA. *Impia Hæreseon verbula æstimantibus* ANATHEMA. *Theodosio falsi nominis Episcopo Ephesi*, ANATHEMA. *Sisinio, cognomento Pastillæ*, ANATHEMA. *Basilio, maledico Tricacabo*, ANATHEMA. *Trinitas horum trium dogma sustulit. Anastasio, Constantino, & Victori, qui successiue Thronum Constantinopolitanæ Ecclesiæ ascenderunt, non aliter ac nouo Arrio, Nestorio, Dioscoro*, ANATHEMA. *Ioanni Nicomediæ, Constantino Natoliæ, Hæresiarchis*, ANATHEMA. *In nihilum redigerunt Imaginem Domini, & Sanctorum eius, Dominus eos ad nihilum deduxit. Si quis ex Iconoclastarum Hæresi aliquem existentem defenderit*, ANATHEMA. *Si quis Deum secundum humanitatem non circumscriptibilem confessus fuerit*, ANATHEMA. *Si quis Euangelicas narrationes per picturam repræsentatas non aptauerit*, ANATHEMA. *Si quis has non salutauerit in nomine Domini, & Sanctorum eius*, ANATHEMA. *Si quis traditionem Ecclesiæ, siue scripto, siue consuetudine valentem, non curauerit*, ANATHEMA. Demum in Concilio Tridentino hæc in Hæreticos omnes Cardinalis acclamat; ANATHEMA *cunctis Hæreticis*; cæteri autem Patres ista, ANATHEMA, ANATHEMA.

INFELICES ANNOS Hæreticis ab Acclamãtibus Patribus *OPTATOS*. Eas quoque fuiſſe in Hæreticos Patrum voces, vt *SEPULTORUM OSSA EFFODERENTUR*.

CAPUT XXIV.

VErum & malos annos Hæreticis optaſſe nonnunquam Patres inter acclamandum, planũ fit ex ijs Patrum Acclamationibus, quæ ſub finem Actionis 8. Concilij Conſtantinop. 3. Oecum. 6. ita leguntur; *Hæreticum ſe ipſum manifeſte demonſtrauit. Nouo Dioſcoro anathema. Nouo Apollinario MALOS ANNOS.*

Eas tandem fuiſſe Acclamantium in Synodis Patrũ voces, vt Hæreticorum iam ſepultorum oſſa effoderentur, cognoſcimus ex Act. 5. Synodi Conſtantinop. ſub Menna; quo loci Patres vniuerſi in Manichæos his verbis acclamant; *Multi ſint anni Imperatoris. Multi anni Auguſtæ. Seuerum Manichæum eijce. EFFODIANTUR OSSA MANICHAEORUM &c.* Et inferius in eãdem Act. hoc pacto in Neſtorianos, & Eutychianiſtas; *Iuſtine Auguſte tu vincis. Euphemia Auguſta tu vincis. Eos, qui ſunt in exilio propter fidem, Eccleſiæ reſtitue. EXHUMENTUR OSSA Neſtorianorum. EXHUMENTUR OSSA Eutychianiſtarum. Quis eſt Neſtorianus, ego neſcio. Anathema ipſi cum Eutyche. EXHUMENTUR OSSA Neſtorianorum. EXHUMENTUR OSSA Eutychianiſtarum &c.*

Atque hæc erant fere de *ECCLESIASTICIS* Acclamationibus, ſiue in Concionibus Sacris, ſiue in Synodicis Conuentibus, emitti ſolitis, quæ dicerem. Iam pergo ad cætera.

FRANCISCI BERNARDINI FERRARII
DE VETERVM ACCLAMATIONIBVS, ET PLAVSV
LIBER SEXTVS,

Qui est de MILITARIBVS, ac NVPTIALIBVS Acclamationibus.

MILITARIVM, ac *NVPTIALIVM* Acclamationum Partitio.

CAPVT I.

VSCEPTI muneris quod superest, vt ordine exequamur, erit nobis in hoc Sexto Libro de *MILITARIBVS* primùm, mox de *NVPTIALIBVS* agendum Acclamationibus.

Ac de *MILITARIBVS* quidem ita scribemus, vt & *Quando* potissimum *fuerit à Militibus acclamatum*; & *Quæ essent communiores, magisque vsitatæ Bellicarum huiusmodi, siue Sacrarum, siue Prophanarum, Acclamationum formulæ*, tùm exquiramus,

ramus, tùm etiam, quantum ex veteribus intelligi monimentis possit, aperiamus.

De NVPTIALIBVS autem ista maxime considerabimus; *Quid* soleret olim *in SPONSALIBVS, Quid item in NVPTIIS acclamari.*

Tunc fauste à *MILITIBVS*, siue Ethnicis, siue Christianis, acclamatum, cùm quis *IN BELLI DVCEM ELIGERETVR*. Militarem istam acclamandi formulam fuisse his maxime verbis, *DII TE SERVENT*, vel, *DEVS TE SERVET*, conceptam.

CAPVT II.

MILITES igitur tunc potissimum fauste acclamabant, cùm vel quis *in Belli Ducem eligebatur*; vel *acie commota prælium erat ineundum*; vel *bellica res ipsa bene gesta iam erat & confecta*; vel demum *hoste deuicto exercitus Imperator triumphabat*. Dicamus singillatim de omnibus; Sacras, & Prophanas, cùm res poscet, seiungentes interdum, interdum permiste, ac confuse perstringentes.

Ac *Milites* quidem olim, vt à primo priùs exordiar, consueuisse *faustas* in eum *emittere Acclamationes*, *qui Belli Dux eligebatur*, cùm aliorum multorum testimonio planum facere possim, tùm maxime Flauij Vopisci, ac Aelij Lampridij. quorum ille in Probi Vita, modum narrans, quo Probus ipse, defuncto Tacito, factus est à Militibus Impe-

rator,

rator, ita ſcribit; *Cùm ad exercitus nuncius veniſſet,* de Taciti morte, *tùm primùm animus Militibus fuit præuenire Italicos exercitus, ne iterum Senatus Principem daret. Sed cùm inter Milites ſermo eßet, quis fieri deberet, & manipulatim in Campo Tribuni eos alloquerentur, dicentes, requirendum eſſe Principem aliquem fortem, ſanctum, verecundum, clementem, probum; idque per multos circulos, vt fieri aſſolet, diceretur: quaſi diuino nutu vndique ab omnibus acclamatum eſt; Probe Auguſte DII TE SERVENT. deinde concurſus, & ceſpititium Tribunal, APPELLATVSQVE IMPERATOR &c.* Aelius autem Lampridius, Antoninum Diadumenum puerum, qui fuerat, Baſſiano occiſo, à Macrino Patre in militum conſpectu poſitus, refert in eodem Diadumeno, fuiſſe ab ipſis Militibus, fauſte in hæc verba acclamantibus, Imperatorem renunciatum; *Macrine Imperator, Dij te ſeruent. Antonine Diadumene, DII TE SERVENT. Antoninum Diuum omnes rogamus. Iupiter Optime Maxime Macrino, & Antonino Vitam. Antoninum habemus, omnia habemus. Antoninum nobis Dij dederunt. Antoninus dignus Imperio.* Plura Veterum teſtimonia hîc ſciens prætereo, quòd ſit res eadem in ſequenti Libro vberius retractanda; cùm ſcilicet, *Quid ſoleret olim in Imperatorum electione acclamari,* patefiet.

Ex adductis autem Lampridij, ac Vopiſci locis illud præterea intelligi poteſt; *Militarem acclamandi formulam, cùm quis Dux belli renuntiaretur,* his maxime verbis, *DII TE SERVENT,* fuiſſe conceptam. quæ ſane formula, ſicuti *MILITVM*, vt vidimus, propria fuit, ita communis erat *POPVLO,* ac *SENATVI,* quemadmodũ eſt à nobis alibi obſeruatum. Atque in hanc eandem formulam Chriſtianos quoque Milites fauſte ijs acclamaſſe nonnunquam, qui Belli Duces renunciabantur, declarat haud obſcure Theodoſiani Codicis locus ex 7. lib. Tit. 20. qui eſt de Veteranis, ita conſcriptus; *Cùm introiſſet Conſtantinus Principia, & ſalutatus eſſet à Præfectis, & Tribunis, & Viris eminentiſſimis, acclamatum eſt; Auguſte Conſtantine, DEVS TE NOBIS SERVET &c.*

IN BELLI CONGRESSV varias omnino fuisse olim *MILITARIVM* Acclamarionum formulas. Ab Ethnicis, *VICTORIAM*, inclamatum. a Christianis, *CRVCIS VICTORIA*, interdum; interdum, *CRVX VICIT*; nonnumquam, *SIGNVM CRVCIS*.

CAPVT III.

Atque hæc sane, Quid olim acclamaretur, cùm quis in Belli Ducem eligebatur, fidem faciunt. Quæ autem solerent in ipso Belli congressu emitti à Militibus Acclamationum formulæ, nunc videndum.

Ethnicos quidem, *VICTORIAM*, inclamasse, dum prælium erat ineundum, adfirmat Cœsar in lib. 5. de Bello Gallico, sic scribens; *Tùm vero suo more, VICTORIAM, conclamant, atq; vlulatum tollunt; impetuq; in nostros facto ordines perturbant. Ibi L. Cotta pugnans interficitur &c.*

Christiani vero, cum hostibus congredientes, varias omnino acclamandi formulas vsurpare consueuerunt. Nunc eas duntaxat proferemus, quæ his verbis concipiebantur; *CRVCIS VICTORIA, CRVX VICIT, SIGNVM CRVCIS*; dilatâ cæterarum tractatione in Capita proxime sequentia. De prima formula testem produco Leonem Imperatorem, in cuius Libro de Re Militari cap. 12. nu. 69. hæc habentur; *Cùm vero iam ad conflictationem mouet exercitus, consueta* *Chri-*

Christianis vox vsurpanda est, *CRVCIS VICTORIA*. Quo loci verba illa, *CONSVETA CHRISTIANIS VOX*, maxime animaduertenda sunt: significant enim haud obscure, communiorem & magis vsitatam Christianorum in Belli congressu acclamandi formulam fuisse, *CRVCIS VICTORIA*. Quam eandem formulam exprimit iterum Leo in eodem Capite, sed nu. 107. *Conflictationis tempore*, ait, *post vocem*, *VICTORIA CRVCIS*, *magnos atq; altos clamores edere oportet, atq; eos inprimis, qui à tergo sunt, vt qui in fronte sunt magis animentur*. Acclamatum vero interdum, *CRVX VICIT*, à Christianis inimicos aggredientibus, discimus ex Georgio Cedreno, cuius sunt illa in Basilio; *His ita compositis occulte per noctem, antequam Sol summa montium illustraret, ad castra hostium perueniunt, magnaque voce pæana cantantes, &*, *CRVX VICIT*, *conclamantes, aggrediuntur hostem*. Sed &, *SIGNVM CRVCIS*, eosdem inclamasse nonnunquam, testificatur Henricus Huntindoniensis, dum in 7. Historiarum libro, de Christianis Antiochiam obsidentibus agens, scribit hoc pacto; *Pagani non segniter aciebus dispositis nostros inuadunt; at Christiani*, *SIGNVM CRVCIS*, *acclamantes, tam acriter in prima inuasione hostes percusserunt, & propulerunt, vt statim fugæ darentur &c.*

Christianos cum hostibus congredientes, *AL-LELVIA*, aliquando inclamasse; aliquando etiam, *PARATI, IVVA, DEVS*.

CAPVT IV.

VArie igitur omnino, vt dicebamus, à Militibus Christianis acclamatum olim in Belli congressu, satis declarant ea, quæ hactenus adduximus; verum ex ijs, quæ deinceps afferentur in proxime sequentibus Capitibus, idipsum planius adhuc patefiet. Siquidem & vocem, *ALLELVIA*, & verba, *PARATI, IVVA, DEVS*; & alias item formulas fuisse vsurpatas, obseruo. Beda in primo Ecclesiasticæ suæ Historiæ libro cap. 20. narrat, à Germano Altisiodorensi Episcopo (qui se Belli Ducem fecerat pro Britonibus aduersus Saxones, & Pictos) atque adeo ab vniuerso exercitu, dum prælium erat incipiendum, *ALLELVIA*, fuisse inclamatum, eâque voce, ter repetita contentius, fugatos inimicos. Bedæ verba sunt hæc; *Iam aderat ferox hostium multitudo, quam appropinquare intuebantur in insidijs constituti. Tunc subito Germanus signifer vniuersos admonet, & prædicat, vt voci suæ vno clamore respondeant, securisque hostibus, qui se inspiratos adesse confiderent, ALLELVIA, tertio repetitum, Sacerdotes exclamabant. Sequitur vna vox omnium, & elatum clamorem repercusso aere montium conclusa multiplicant, hostile agmen terrore prosternitur &c.* Eadem ista Constantius Presbyter in ipsius Germani Vita à Beda sumpsit, ac descripsit. Qua de re, quin ita sit, eò minus dubitandum, quòd & Ado Viennensis ab eodem Beda, vt puto, sumpta quædam in suum Chronicon transtulit,

ftulit, scribens hoc pacto Aetate 6. ad ann. Christi 452. *Sed & Bellum Saxonum, Pictorumque aduersus Britones iunctis viribus susceptum, Sancti Antistitis virtute diuina retundunt. cùm Germanus ipse, Dux Belli factus, non clangore tubæ, sed clamore, ALLELVIA, totius exercitus voce ad sydera leuato, hostem immanem in fugam vertit.* quæ repetit idem Ado ijsdem verbis in Martyrologio Calendis Octobris.

PARATI insuper, IVVA, DEVS, acclamatum nonnumquam, notat idem Leo in ante adducto Libro de Re Militari cap. 7. nu. 74. *Quando autem,* inquit, *densata acies ad vnius sagittæ ictum ab hostibus abfuerit, & conflictatio futura est, dicito, PARATI; alius statim excipiat, & clamet, IVVA; & confestim vna, claraque voce omnes personent, DEVS.*

Fuisse

Fuisse, *DEVS VVLT*, ingeminatum quandoque inter acclamandum à Militibus Cruce signatis, prælium inituris. Aperitur huius acclamandi formulæ Origo. Hæc item interdum ab ijsdē acclamata, *ADIVVET NOS CHRISTVS DEI FILIVS, ET SANCTVM SEPVLCHRVM EIVS.*

CAPVT V.

Ilitum porro Cruce signatorum fuit illa solemnis in Belli congressu Acclamatio. *DEVS VVLT, DEVS VVLT*. De qua formula haud scio, an præter Robertum Monachum alius quispiam mentionem fecerit. Sunt hæc ipsa illius in primo Hierosolymitanæ Historiæ libro; *Hæc, & id genus plurima vbi Papa Vrbanus vrbano sermone perorauit, ita omnium, qui aderant, affectus in vnum conciliauit, vt omnes acclamarent, DEVS VVLT, DEVS VVLT. Quod vt venerandus Pontifex Romanus audiuit, erectis luminibus in cœlum Deo gratias egit, & manu silentium indicens ait; Fratres charissimi, hodie in vobis est ostensum, quod Dominus dicit in Euangelio, Vbi duo, vel tres fuerint congregati in nomine meo, ibi in medio eorum sum. Nisi enim Dominus Deus in mentibus vestris fuisset, vna omnium vestrum vox non fuisset. Licet enim vox vestra numerosa prodierit, tamen origo vocis vna fuit. Propterea dico vobis, quod Deus hanc à vobis elicuit, qui vestris eam pectoribus inseruit. Sit*

ergo

ergo vobis vox ista in rebus bellicis militare signum : quia verbum hoc à Deo est prolatum . Cùm in hostem fiet BELLICOSI IMPETVS CONGRESSIO, *erit vniuersis hæc ex parte Dei vna vociferatio,* DEVS VVLT, DEVS VVLT. Hactenus Robertus; ex cuius verbis cùm satis appareat, emissam tunc primo hanc acclamandi formulam, cùm Vrbanus Pontifex Romanus, huius nominis secundus, in Claromontensi Concilio publicam habuit de Hierosolymitana Expeditione Orationem; ob idque fuisse ab Auditoribus pronunciatam, vt paratos se ad eam Expeditionem, optimeque animatos ostenderent: tùm vero illud elucet, fuisse ab Vrbano ipso institutum, vt eadem formula vsurparetur pro bellici clamoris signo, tuncque maxime emitteretur, cùm prælium esset ineundum. Idem autem Robertus meminit iterum eiusdem formulæ in libro 2. dum ita scribit, *Cùm vero per campos discurrendo bellico vsui se exercerent* (de Militibus Cruce signatis sermo est) *& iocando inuicem alter in alterum hastas vibrarent, omnes vna voce clamabant, dicentes,* DEVS VVLT, DEVS VVLT. Et subdit illico; *Et hoc* SIGNVM *erat* BELLICI CLAMORIS *ipsorum*.

Hanc præterea formulam, *Adiuuet nos Christus Dei Filius, & Sanctum Sepulchrum eius*, fuisse interdum acclamantium in Bello Cruce signatorum symbolum, & militarem quasi tesseram, testificatur Rogerus de Houeden posteriore Annalium parte in Richardo primo sub Capitis illius finem, cui Titulus est, *Rescriptum Cœlestini Papæ ad Philippum Beluacensem Episcopum*; quo loci inter cætera scripta sunt hæc in rem nostram; *Christiani, qui erant in castello, cucurrerunt vt poterant, & clauserunt portas castelli, & ianitorem interfecerunt, & ascendentes in altum clamauerunt alta voce* SIGNVM CHRISTIANORVM, *videlicet*, ADIVVET NOS CHRISTVS DEI FILIVS, ET SANCTVM SEPVLCHRVM EIVS. *Ad hanc vocem Pagani exterriti fugerunt ad montana relicto castello, & ciuitate, & victu, & armis suis, & Christiani recepti sunt in Ciuitate, & Castello cum gaudio.*

Prœlium

Prœlium inituros inclamasse nonnumquam *DEI*, ac *IESV NOMEN*. *SANCTOS* item *TVTELARES* in belli congressu contenta voce inuocatos. Etiam Ethnicos mox ante prœlium *IMPERATORVM NOMINA* pro *NVMINIBVS* acclamasse.

CAPVT VI.

Edeon certe, manus cum Madianitis conferturus, præcepit trecentis, quos secum duxerat, Militibus, vt in ipso pugnæ initio *Domini nomen conclamarent*. Discimus hoc ex Iudicum libro cap. 7. vbi Gedeon legitur Milites in hæc verba allocutus; *Quod me facere videritis, hoc facite: ingrediar partem castrorum, & quod fecero sectamini. Quando personuerit tuba in manu mea, vos quoque per castrorum circuitum clangite, & conclamate, DOMINO, & Gedeoni*. Et paulo post; *Cùmque per gyrum castrorum in tribus personarent locis, & hydrias confregissent, tenuerunt sinistris manibus lampades, & dextris sonantes tubas, clamauerunt-que, GLADIVS DOMINI, & Gedeonis*. Idipsum licet meo iudicio haud obscure colligere ex Machabæorum lib. 2. cap. 12. quo loci ita scriptum est: *Machabæus autem INVOCATO MAGNO MVNDI PRINCIPE, qui sine arietibus, & machinis, temporibus Iesu præcipitauit Iericho, irruit ferociter muris, & capta ciuitate per Domini voluntatem innumerabiles cædes fecit &c*. Et non longe post; *Sed cùm OMNIPOTENTEM INVOCASSENT, qui potestate sua vires hostium confringit, ceperunt ciuitatem, & ex ijs, qui intus*

erant

erant, vigintiquinque millia prostrauerunt. Et infra aliquanto; *At illis, qui cum Esdrin erant, diutius pugnantibus & fatigatis, INVOCAVIT Iudas DOMINVM ADIVTOREM, & ducem belli fieri, incipiens voce patria, & cum hymnis clamorem extollens, fugam Gorgiæ militibus incussit*.

De salutari *IESV NOMINE* in belli congressu *INCLAMATO*, testem inuenimus Auctorem libelli Polonici Liuonicæ Victoriæ, quæ anno 1605. contra Hæreticum Sudermannum parta est. In eo igitur apertissime legimus; *Hungaros, omniumque maxime Polonos, adhuc hodie solitos more ante prælium contentissimis vocibus SALVTARE IESV NOMEN inclamare*. Cuius consuetudinis testimonium dat grauis item Auctor Nicolaus Serrarius, in suis ad Caput 7. Iudicum Commentarijs Quæst. 22. quem videas, si lubet.

TVTELARES item *SANCTOS* fuisse nonnunquam à Christianis Militibus ante pugnam *INVOCATOS*, certissimum est. Sic Hispanos, vt de cæteris taceam, nonnisi *ACCLAMATO BEATO IACOBO*, tutelari Hispaniarum Patrono, prælia committere solitos, produnt vetera rerum ab ijs gestarum monimenta. Quam laudabilem consuetudinem, à priscis introductam, exceperunt qui insecuti sunt Hispani, & nunc etiam, vt audio, religiose retinent.

Illud haud dissimile videtur, quod de Macedonibus prodidit Iustinus in lib. 24. consueuisse videlicet eos, in prælijs *NOMINA IMPERATORVM* pro Numinibus *INVOCARE*. sunt hæc illius verba; *Nunc orbitatem amissorum filiorum delebant, nunc excidia Vrbium metuebant, nunc ALEXANDRI, PHILIPPIQVE Regum suorum NOMINA, sicuti NVMINA in auxilium VOCABANT*. Crediderim autem, huc etiam posse referri, quod scriptum reliquit Cornelius Tacitus in lib. de Moribus Germanorum; *HERCVLEM* nimirum ab ijs *ACCLAMATVM*, ac *INVOCATVM*, vt nomine illius, ac numine, magis ac magis in prælio & ipsi animarentur, & terrerentur hostes. *Fuisse apud eos*, de Germanis ait Tacitus, *& HERCVLEM memorant, primumque omnium Virorum fortium ITVRI IN PRAELIA CANVNT*. quidquid Vir magnus Iustus Lipsius aliter hunc locum distinguat, & explicet.

Etiam *VLTREIA, VLTREIA*, inclamatum nonnunquam à Cruce signatis Militibus. Quæsitum, quæ sit huiusce formulæ origo, ac significatio. *VLTREIA* pro *Vltra eia*, breuitatis causa, scriptum & pronunciatum. Etiam *HOSANNA* pro *Hosia*, & *Anna* olim acclamatum. *MVLTIMODIS* item pro *Multis modis*, *OMNIMODIS* pro *Omnibus modis*, *PASSICRINIBVS* pro *Passis crinibus*, & pro *Tectis fractis* *TECTIFRACTIS* Veteres quandoque protulisse.

CAPVT VII.

QVoniam autem Christianarum Acclamationum formulas, in Belli congressu emitti solitas, persequentes nonnullarum etiam in superiori Capite V. mentionem fecimus, quas in Expeditionibus Hierosolymitanis consueuerunt Cruce signati Milites vsurpare; non videtur ab hoc loco alienum, alteram à Cruce item signatis aliquando emissam aperire. ea vero sic concipiebatur; *VLTREIA, VLTREIA*. In Vrbis igitur nostræ Mediolanensis Historia, à Landulpho de Sancto Paulo conscripta Capite 2. de hac Cruce signatorum Militum acclamandi formula ita est; *Rege in Regno deficiente supradictus Anselmus de Buis, Mediolanensis Archiepiscopus, quasi monitus Apostolica auctoritate, studuit congregare de diuersis gentibus exercitum,*

cum

eum quo caperet Babylonicum Regnum. Et in hoc studio præmonuit præelectam iuuentutem Mediolanensem Cruces suscipere, & CANTILENAM de VLTREIA, VLTREIA, CANTARE. Atque ad vocem huius prudentis Viri plures Viri cuiuslibet conditionis per Ciuitates Longobardorum, Villas, & Castella, Cruces susceperunt, & eandem CANTILENAM de VLTREIA, VLTREIA, CANTAVERVNT. Hactenus Landulphi nondum editi verba; quorum mihi copiam non ita pridem fecere Matthæus, & Iacobus, fratres Valerij, Viri humanissimi, ijdemque longe doctissimi; Cartusiani Ordinis lumen alter, alter Iuris Consultorum decus; vterq; Ciuitatis Mediolanensis ornamentum. Duo autem minimum nobis elucescunt ex prolato Landulphi loco, ad rem nostram pertinentia. Vnum (quod omnium ferme Acclamationum commune fuisse iam supra docuimus in primo huius Operis libro) *ad rythmum, musicosque modos pronunciatam* hanc acclamandi formulam: siquidem eam & *CANTILENAM* appellat Landulphus, & *CANTARI* solitam à Cruce signatis affirmat. Alterum, de ea loqui Landulphum, tanquam *de re peruulgata, & tunc solita passim vsurpari, cùm Bellum aliquod Sacrum susciperetur*; id quod verba ipsa plane omnino declarant. Atque vt hæc minime dubia sunt, sic illud nondum certum, Quæ sit huiusce formulæ *ORIGO*, ac *SIGNIFICATIO*.

Res autem tota solius coniecturæ fundamento nititur. licet enim in adducto loco posita semel atque iterum vox hæc legatur; non tamen, aut in Landulpho ipso, aut in reliqua scribentium copia, quidquam inuenias, vt mea memoria est, quod ad originem illius, ac significationem illustrandam facere possit. quam ob causam adnitendum nobis est diligentius, vt rei tenebris inuolutæ, quo ad licet, lumen aliquod afferatur. Porro, si coniectura capienda sit ex voce ipsa, vt vere capiendam puto, equidem suspicarer, vocem *VLTREIA* fuisse mendose scriptam à Landulpho; pro vt illam videlicet communis hominum eius temporis vsus pronunciare consueuerat. ita tamen, vt & mendum possit paruo negotio tolli, & literulæ vnius interiectione, ex vnica voce nihil significante verba duo componi liceat, sen-

su ad id, qua de re agimus, apto & congruenti. nam pro *VLTREIA* substituimus *VLTRA EIA*. Sic igitur se res habebat. Cū Bellum aliquod sacrum, siue sacra Expeditio *VLTRA MARE* suscipienda esset, consueuerunt ij, quibus erat ea cura demandata, coactos Milites his, aut similibus hortandi, & excitandi verbis animare, *Milites VLTRA EIA, VLTRA EIA Milites*. quæ deinde verba Milites ipsi, vt se ad id paratos ostenderent, inuicemq; magis ac magis animarent, & crebro insussurabant canentes, & tanquam militare signum ac tesseram in bellicis suis Acclamationibus vsurpabant. Verùm, cùm essent ij imperiti, seu potius breuitatis amatores, duo illa, siue consulto, siue inscitia loquendi, nectentes ac contrahentes verba, pro, *VLTRA EIA*, vnicam vocem *VLTREIA* inter acclamandum efferebant. Atque ità nos quidem de hac acclamandi formula existimamus; ab opinione nostra non ante discessuri, quàm eruditi certius aliquid inuenerint.

Coniectura porro nostra ex eo validissime confirmatur, quòd olim etiam scimus, breuitatis causa fuisse quædam interdum scribendo, ac pronunciando contracta. Sic formulam acclamandi *HOSANNA* vnico verbo efferre ac scribere consueuerunt; quam tamen ex duabus vocibus *HOSIA*, & *ANNA* componi certissimum est, vt prodidit B. Hieronymus in epist. 145. ad Damasum, & nos pluribus dicemus in extremo libro. Sic etiam *MVLTIMODIS* pro *Multis modis*, *OMNIMODIS* pro *Omnibus modis*, *PASSICRINIBVS*, pro *Passis crinibus*, & pro *Tectis fractis* *TECTIFRACTIS* scribebant interdum Veteres, ac pronunciabant. Ac voce quidem *MVLTIMODIS* vsus est M. Cicero in 3. de Oratore ex veteri Poeta: Lucretius autem non semel neque vno in loco, & *MVLTIMODIS*, & *OMNIMODIS* dixit. reliquas fuisse ab alijs sæpe vsurpatas, adnotat eruditissimus Muretus in suis ad Terentij Andriam Scholijs. Quare nihil dubitandum, quin fuerit *VLTREIA* pro *VLTRA EIA* scriptum olim, ac pronunciatum.

Ad illas nunc transeo Acclamationes, quibus belli Duces, re bene gesta & confecta, excipi fauste à Militibus consueuerunt.

IM-

IMPERATORIS appellationem tribus olim modis acceptam: pro quocunque *EXERCITVS DVCE* interdum; interdū pro *VICTORE*; aliquādo pro *PRINCIPE SVMMO*, ac *REGE*. Belli Duces, re prospere, ac feliciter gestâ, fuisse à *MILITIBVS*, fauste *ACCLAMANTIBVS*, *IMPERATORIS NOMINE* consalutatos. idque *TOTIES* à Militibus factitatum, *QVOTIES VICISSENT* Duces. Quæ *VICTORIBVS* belli Ducibus consueuit *IMPERATORIS APPELLATIO* à Militibus inter acclamandum tribui, eam fuisse cæteris *ANTIQVIOREM*, & *MAGIS VSITATAM*.

CAPVT VIII.

MPERATORIS nomen tribus olim modis in Romana Historia acceptum obseruo. Vno, pro eo, qui præerat exercitui, iusque & imperium gerendi belli habebat. Altero, pro eo, qui fusis hostibus, ac profligatis Victor extiterat. Tertio, pro eo, qui liberam habebat, plenamque rei constituendæ potestatem; αὐτοκράτωρ à Græcis dicebatur: quales erant summi Principes,

pes, ac Reges. Cassius Dio libro 43. in C. Iulio Cæsare tres hosce modos expressit haud obscure, scribens hoc pacto; *IMPERATORIS NOMEN, non antiqua tantum pro consuetudine, qua id cùm alij, tùm ipse quoque sæpius EX BELLO REPORTAVERAT; neque ea ratione, quòd ei BELLI IVS, absolutamque POTESTATEM DEFERRENT, Cæsari tribuerunt; sed eo modo, quo nunc ijs, qui SVMMVM IMPERIVM OBTINENT, primo Cæsari primum imposuerunt, tanquam ipsi proprium*. Et statim; *Id vero nomen Imperatoris à Iulio, quemadmodum etiam Cæsaris nomen, tanquam peculiare summi Imperij cognomentum, ad omnes deinceps Imperatores dimanauit: non tamen sublata antiqua huius nominis notione, sed vtrâque integra. Itaque denuo Imperatoris nomen adsciscit, qui victoriam eo dignam obtinuit. Imperatoris igitur nomen omnibus ex æquo Imperatoribus primum tribuitur; qui vero in bello rem eo cognomento dignam gessit, is antiqua consuetudine Imperator salutatur; vnde fit, vt quis secundo, tertio, ac quoties omnino id mereatur, Imperator nuncupetur*. Primam vtique nominis significationem designauit Dio ijs verbis; *Neque ea ratione, quòd ei belli ius ac potestatem deferrent*. Alteram his; *Imperatoris nomen non antiqua tantum consuetudine, qua id cùm alij, tùm ipse quoque sæpius ex bello reportauerat*. Et ijs; *Imperatoris nomen adsciscit, qui Victoriam eo dignam obtinuit*. Et istis etiam apertius; *Qui in bello rem eo cognomento dignam gessit, is antiqua consuetudine Imperator salutatur*. Tertiam declarant ea verba; *Sed eo modo, quo nunc ijs, qui summum Imperium obtinent, Cæsari primum imposuerunt*. Et illa; *Nomen Imperatoris à Iulio, quemadmodum etiam Cæsaris nomen, tanquam peculiare summi Imperij cognomentum, ad omnes deinceps Imperatores dimanauit*. Nec non ea; *Imperatoris igitur nomen omnibus ex æquo Imperatoribus tribuitur*. Secundam rursus, ac tertiam significationem notauit apertissime idem Dio libro 52. in Octauio ijs verbis; *Eodem anno Imperatoris nomen accepit*, (de Octauio loquitur) *non quale propter VICTORIAM tribui more vetusto solebat; sed quo SVMMA IMPERII demonstraretur; quod Patri quoque eius Iulio, & eius filijs fuerat decretum*. Verum pro tempore de prima, ac tertia notione fortasse nimis. ad secundam, cuius

illu-

illustrandæ gratia de cæteris egimus, sicuti res postulat, me nunc conuerto. Illud igitur de ea, quod hûc maxime facit, demonstremus. Nimirum bellicâ re, prospere ac feliciter gesta, fuisse Victores Duces faustis Militum Acclamationibus Imperatoris nomine consalutatos. Significat hoc Taciti locus ex 3. Annalium libro sub finem ita conscriptus; *Sed Tiberius pro confecto bello interpretatus, id quoque Blæso tribuit, vt IMPERATOR à Legionibus SALVTARETVR; prisco erga DVCES honore, qui BENE GESTA RE gaudio & impetu victoris exercitus CONCLAMABANTVR*. Probant hoc idem Suetonij verba in Tito capite 5. vbi scribens de Hierosolymorum oppugnatione ab eodem Tito feliciter confecta, *Ad perdomandam*, inquit, *Iudæam relictus, nouissima Hierosolymorum expugnatione, duodecim propugnatores totidem sagittarum confecit ictibus; cepitque eam Natali filiæ suæ, tanto MILITVM GAVDIO, ac FAVORE, vt in gratulatione IMPERATOREM eum CONSALVTAVERINT*. Idipsum cognoscitur etiam ex Cœsaris verbis manifeste, in libro 2. de Bello Ciuili hæc scribentis; *His rebus bene gestis Curio se in Castra ab Bagradam recepit, atque vniuersi EXERCITVS CONCLAMATIONE IMPERATOR APPELLATVR*. Nec multo secus mihi videtur Marcus Cicero in epistola 20. libri 5. ad Atticum sensisse, cum ait; *Magnum numerum hostium cecidimus; Castella munitissima, nocturno Pontini aduentu, nostro matutino cepimus, incendimus; IMPERATORES APPELLATI SVMVS*. Nec longe, discedit Cassius Dio; nam libro 68. in Traiano, *Cum autem*, inquit, *hoc facto MILITES CLAMOREM SVSTVLISSENT, ac Traianum, tanquam in VICTORIA QVADAM, IMPERATOREM APPELLASSENT &c.* Hac de re plura Veterum Auctorum testimonia si quis requirat, Barnabæ Brisonij, magni sane viri, ac veluti Philologiæ solis, Quartum de formulis, ac solemnibus Populi Romani verbis, librum perlegat.

Neque vero illud hoc loco prætereundum est; Imperatoris appellationem trifariam quidem, vt paulo ante ostendimus, olim acceptam, eam tamen, qua diximus, Belli Victores à Militibus fauste acclamantibus consalutari solitos,

fuisse

fuisse cæterarum antiquissimam. Idoneus est auctor idem ille, quem modo supra nominaui, Cassius Dio; cuius sunt illa ex libro 43. in C. Iulio Cœsare; *Imperatoris nomen, non ANTIQVA tantum pro CONSVETVDINE, qua id cùm alij, tùm ipse quoque sæpius ex bello reportauerat &c.* Et mox; *IMPERATORIS igitur NOMEN omnibus ex æquo Imperatoribus tribuitur; qui verò in BELLO REM eo cognomento DIGNAM GESSIT, is ANTIQVA CONSVETVDINE IMPERATOR SALVTATVR.* Et libro 52. in Octauio ait in hunc modum; *Eodem anno IMPERATORIS NOMEN accepit, non quale PROPTER VICTORIAM tribui MORE VETVSTO solèbat &c.*

Addo hoc etiam; *IMPERATORIS NOMEN* fuisse à Militibus inter acclamandum belli Duci *TOTIES* tributum, *QVOTIES* ipse ab hostibus Victoriam reportasset. Id quod eodem Dione teste dicimus; apud quem in adducto libri 43. loco ita scriptum legitur; *IMPERATORIS NOMEN, non antiqua tantum pro consuetudine, qua id cùm alij, tùm ipse quoque SAEPIVS in bello reportauerat &c.* Et manifestius paulo post; *Qui vero in bello rem eo cognomento dignam gessit, is antiqua consuetudine Imperator DENVO salutatur: vnde fit, vt quis SECVNDO, TERTIO, & TOTIES omnino, QVOTIES id mereatur, IMPERATOR NVNCVPETVR.* Et in libro 52. *Eodem anno IMPERATORIS NOMEN accepit* (Octauius) *non quale propter Victoriam tribui more vetusto solebat; id enim SAEPIVS & antea, & postmodum ex ipsis actionibus reportauit, VICIES quidem Imperator dictus &c.*

Nunc factas à Militibus triumphanti Imperatori Acclamationes persequamur.

Trium-

Triumphanti Imperatori, *IO TRIVMPHE*, à gratulabundis Militibus olim acclamatum; tunc maxime, cùm triumphans in Capitolium curru veheretur. *LAETA VOX*, quid sit Ouidio; quid Martiali, *TRIVMPHVM CLAMARE*.

CAPVT IX.

AD hunc omnino locum pertinent (si modo fidem datam præstare volumus) emissæ à Militibus in triumphantem Imperatorem Acclamationes: quæ, *quid essent*, seu, *quemadmodum fierent*, haud obscure nobis significauit Liuius in libro 5. de M. Camilli triumpho agens. sunt hæc illius verba; *Dictator, recuperata ex hostibus patria, TRIVMPHANS in Vrbem redit, interque IOCOS MILITARES, quos INCONDITOS iaciunt, ROMVLVS, ac PARENS PATRIAE, CONDITORque ALTER VRBIS haud vanis LAVDIBVS appellatur.* Hactenus Liuius; ex cuius verbis facillime potest perspici, factas à Militibus triumphanti Imperatori Acclamationes fuisse plenas laudibus interdum, interdum etiam dicteriorum, iculariumque carminum refertas. Atque hoc posterius in proxime sequenti Capite prolatis testimonijs confirmabimus. Ad primum autem refero faustam illam formulam, in omnes pene triumphantes Imperatores à Militibus acclamantibus emitti solitam, hisce vocibus, *IO TRIVMPHE*, conceptam. quam quidem placet nunc locis aliquot veterum Auctorum insignioribus aperire, ac comprobare. M. certe Varro de ea in

libro 5. de Lingua Latina sic scribit; *Triumphare appellatum, quòd cum Imperatore MILITES redeuntes clamitant per Vrbem IN CAPITOLIVM eunti, IO TRIVMPHE, IO.* Qui Varronis locus indicat etiam, tunc maxime vsurpatam à Militibus eam acclamandi formulam, cùm triumphans Imperator in Capitolium veheretur. Meminêre autem eiusdem formulæ Horatius, Ouidius, ac Tibullus; quorum verba, hûc apte cadentia, subscribam. In Ode igitur 2. libri 4. Carminum, de Augusti triumpho, deque triumphanti acclamantibus, canit in hunc modum Horatius;

Tuque dum procedis, IO TRIVMPHE;
Non semel dicemus, IO TRIVMPHE &c.

Et in Epodon libro Ode 9. ad Mœcenatem, de eodem Augusti triumpho scribens;

IO TRIVMPHE, tu moraris aureos
Currus, & intactas boues.
IO TRIVMPHE, nec Iugurthino parem
Bello reportasti Ducem,
Neque Africano &c.

Ouidius triumphantem Germanicum describens in 4. de Tristibus libro Elegia 2. hæc ait;

Tempora Phœbeo lauro cingentur, IO que
MILES, IO, magna voce, TRIVMPHE canet.

Tibulli autem ex libro 2. Elegia 6. eandem in rem sunt hi versus;

Ipse gerens laurus, lauro deuinctus agresti
MILES, IO, magna voce, TRIVMPHE, canet.

Extat etiam Alcimi Auiti in libri 6. capite 6. locus, quem, quia valde ad rem facit, recitabo.

Cautius, inquit, *ac melius mihi tùm laudabere, cùm iam*
Hostibus euictis, & IO clamante TRIVMPHO.

Ad hanc eandem formulam sunt, qui putent, respexisse Ouidium, cùm in primo Metamorphoseos libro, de Apollinis lauro loquens, ita scribit;

Tu ducibus lætis aderis, cùm LAETA triumphum
VOX canet &c.

ita vt Ouidio, *VOX LAETA*, sit pro eo, ac si dixisset, *IO TRIVM-*

TRIVMPHE. in eis est eruditissimus Brissonius: quod ipsum nos quoque, vt maxime verisimile, non grauate concedimus. Hûc etiam existimarim posse referri, quod in Martialis libro 7. epigrammate 6. de fama reditus Domitiani agente, sic legimus;

Rursus, IO, magnos CLAMAT tibi Roma TRIVMPHOS.

non enim verendum est, ne Martiali, *TRIVMPHVM CLAMARE*, non idem valeat, quod, *IO TRIVMPHE*, inter acclamandum, dicere.

Fuisse à *MILITIBVS*, dum *TRIVMPHVS* agebatur, *DICTERIA*, *INCONDITOS*que *VERSVS*, inter *ACCLAMANDVM* iocula- riter *IACTATOS*.

CAPVT X.

Militares claudentur Acclamationes inconditis ijs carminibus, ac dicterijs, quæ Milites, Triumphantium currum prosequentes, inter acclamandum, consueuerunt iochulariter iacere. Quem sane morem norunt ij, qui M. Ciceronem, T. Liuium, Dionysium Halicarnassæum, C. Plinium, Martialem, Suetonium, Cassium Dionem, Appianum Alexandrinum, ac Velleium Paterculum attento animo legêre. M. igitur Cicero, vniuersum Triumphi apparatum, ac pompam describens in Oratione contra L. Pisonem, *MILITVM* etiam *CLAMOREM* commemorat. *Dissseres, inquit, de Triumpho. Quid tandem habet iste currus? quid vincti ante currum Duces? quid simulacra Oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid Legati in equis, & Tribuni? quid*

CLAMOR MILITVM? quid tota illa pompa? Atque hîc, *MILITVM CLAMOR*, si interpretari velis, non quicquam aliud est, quàm *INCONDITI VERSVS* ij, quos acclamantes in Triumphis Milites iactare ilocaliter solebant. Liuius vero in lib. 4. de C. Valerio Consule ouante loquens, *Itaque*, ait, *cùm ex S. C. Vrbem OVANS introiret, alternis INCONDITI VERSVS MILITARI LICENTIA IACTATI; quibus Consul increpitus, Menenij nomen celebre laudibus fuit*. Et in lib. 5. de M. Furij Camilli triumpho, *Dictator*, inquit, *recuperata ex hostibus patria, TRIVMPHANS in Vrbem redit; interque IOCOS MILITARES, quos INCONDITOS IACIVNT, Romulus, ac parens patriæ, conditorque alter Vrbis haud vanis laudibus appellatur*. Et in lib. 39. *Multi omnium ordinum donati militaribus CVRRVM sequuti sunt, CARMINAque à MILITIBVS ea in Imperatorem dicta, vt facile appareret, in Ducem indulgentem, ambitiosumque ea dici*. Dionysij verba sunt hæc in 7. Antiquitatum Romanarum libro; *Ex TRIVMPHIS autem, qui aguntur, satis liquet, LVSVS CAVILLATORIOS, & SATYRICOS apud Romanos iam inde à priscis sæculis receptos fuisse. Permittitur enim ijs, qui TRIVMPHVM PROSEQVVNTVR, IAMBOS, & DICTERIA IACERE in clarissimos quosque Viros, atque adeo in ipsos quoque Imperatores; quemadmodum Athenis olim ijs, qui plaustris vecti pompam prosequebantur, obuios quosque scommatibus impetere licebat; nunc vero carmina ex tempore canunt*. Plinij ista ex lib. 19. cap. 8. *Olus quoque syluestre est trium foliorum, D. Iulij carminibus, præcipue IOCIS MILITARIBVS celebratum. ALTERNIS quippe VERSIBVS EXPROBRAVERE, lapsana se vixisse apud Dyrrachium, præmiorum parsimoniam CAVILLANTES*. Martialis lib. 1. epigramm. 5. Cæsarem alloquens ita canit;

Consueuere IOCOS vestri quoque ferre TRIVMPHI,
Materiam DICTIS nec pudet esse Ducem.

& in lib. 7. epigramm. 7. de Domitiani reditu agens,

FESTA coronatus ludet CONVICIA MILES,
Inter laurigeros cùm comes ibit equos.
Fas audire IOCOS, leuioraque CARMINA, Cæsar,
Sit tibi; si LVSVS ipse TRIVMPHVS amat.

Sueto-

Suetonius in C. Iulio Cæsare cap. 49. Gallicum eiusdem Cæsaris Triumphum describens, ait in hunc modum; *Gallico TRIVMPHO MILITES eius inter cætera CARMINA, qualia CVRRVM PROSEQVENTES IOCVLARITER CANVNT, etiam vulgatissimum illud pronunciauerunt,*

Gallias Cæsar subegit, Nicomedes Cæsarem;
Ecce Cæsar nunc triumphat, qui subegit Gallias.
Nicomedes non triumphat, qui subegit Cæsarem?

Et in capite 50. de eodem Cæsaris Triumpho; *Ne prouincialibus quidem matrimonijs abstinuisse, vel hoc disticho apparet, IACTATO æque à MILITIBVS per Gallicum TRIVMPHVM,*

Vrbani seruate vxores, mœchum caluum adducimus;
Aurum in Gallia effutuisti, hîc sumpsisti mutuum.

Inconditas autem huiusmodi Acclamationes, à Militibus in triumphantem de Gallis Cæsarem iocülariter iactatas, Cassius quoque Dio sic commemorat in lib. 43. *Admirationem augebat maxima Cæsaris in MILITVM DICACITATE ferenda lenitas, qui & allectos ab eo in Senatum DICTIS mordebant, & ipsi Cæsari inter alia CONVICIA Cleopatræ amorem, consuetudinemque, quam is adolescentulus cum Bithiniæ Rege Nicomede habuerat, EXPROBRABANT; adeo vt dicerent, Gallos à Cæsare, Cæsarem vero à Nicomede subactum. His ita IACTATIS tantum ab indignatione abfuit Cæsar, vt gauisus etiam sit, ea suos dicendi libertate vti, quòd ipsum nunquam succensurum certo crederent. Consuetudinem autem cum Nicomede vitio sibi verti ægrius tulit, palamque se molestia hinc affici ostendit; sed excusare ausus, atque iuramento adhibito se purgare, risu exceptus est.* Appianus Alexandrinus, pompam omnem triumphi Scipionis referens libro de Bellis Punicis, hæc habet inter cætera; *Iuxta currum incedunt militiæ socij &c. sequuntur MILITES &c. Hi alios LAVDANT, in alios CAVILLANTVR, quosdam VITVPERANT. est enim res simplex TRIVMPHVS, & in eo magna IOCORVM LICENTIA.* Velleius demum Paterculus in lib. 2. *Inter IOCOS,* ait, *MILITARES, qui CVRRVM Lepidi, Plancique SEQVVTI erant, inter execrationem Ciuium vsurpabant hunc versum,*

De Germanis, non de Gallis, duo TRIVMPHANT *Consules.*

Etiam M. Varro in eorum numerum, qui consuetudinis iaciendorum à Militibus, Triumphum prosequentibus, inter acclamandum, iocularium huiusmodi carminum meminerint, ab eruditis adscribitur, dum in lib. 5. de Lingua Latina sic scribit; *Hinc appellatum dictum in Mimo, ac dictiosus; hinc in Manipuleis castrensibus* DICTA DVCIBVS. quibus ego non repugnanter assentior. Nunc ea proferamus, quæ digna obseruatione, & ad rem nostram pertinentia, videntur apte posse ex testimonijs mox ante adductis elici.

INCONDITA, ac *IOCVLARIA* Militum acclamantium *CARMINA*, in Triumphantes iaci ſolita, fuiſſe ad *MVSICOS* omnino *MODOS*, & item *ALTERNIS* pronunciata. *EADEM* in Triumphantes certe quidem ſemper, aliquando tamen etiam *IN ALIOS IACTATA*. Triumphantium *LAVDES IISDEM* quandoq; *CELEBRATAS*, at ſæpius *EXPROBRATA VITIA*. Impudentem hanc Militum in iocando licentiam *TVLISSE* Triumphantes *QVAM LENISSIME*.

CAPVT XI.

Tque ex his quidem ſuperioribus Veterum locis, fuiſſe olim inconditos verſus à Militibus, dum Triumphus ageretur, iocalariter inter acclamandum iactatos, ita dilucide oſtenditur, nihil vt fieri queat illuſtrius. ſimul autem & illa elucent, hûc maxime facientia; *Ad muſicos modos*, & item, *alternis*, iactata fuiſſe incondita huiuſmodi carmina; in *Triumphantes* certe quidem ſemper, interdum tamen etiam *in alios*. Deinde, iocularibus ijſdem carminibus Triumphantium *virtutes* quandoque *laudatas*, ſæpius tamen *perſtricta vitia*. Tum ad extremum, diſſo-

dissolutam hanc Militum *consuetudinem*, *licentiamque impudentem*, *quàm lenissime tulisse* Triumphantes. quæ singula conabor mox planiora facere.

Atque ad *MVSICOS* quidem *MODOS* pronunciata Militum hæc acclamantium carmina, & dicteria, discimus ex Suetonio in Iulio Cæsare cap. 49. quo loci, iocula riter ea *CANI* à Militibus solita, narrat. *ALTERNIS* vero eadem iactata, docet Liuius, his verbis scribens in lib. 4. *Cùm ex S. C. Vrbem ouans introiret* (Valerius Consul) *ALTERNIS inconditi versus Militari licentia iactati* &c. Et Plinius lib. 19. cap. 9. *Olus*, inquiens, *syluestre est trium foliorum, D. Iulij carminibus, præcipue iocis Militaribus celebratum. ALTERNIS quippe versibus exprobrauêre, lapsana se vixisse* &c. In Triumphantes certe quidem ipsos iaci solita huiusmodi carmina, notius est, quàm vt productis iterum testimonijs patefieri necesse sit; omnia pene adducta in superiori Capite Scriptorum loca hanc rem ipsam ostendunt. illud magis obscurum, fuisse *IN ALIOS* etiam, nequaquam Triumphantes, eadem illa quandoque emissa: quod tamen satis illustrant Dionysius Halicarnass., & Cassius Dio. is etenim in 7. Romanarum Antiquitatum libro testificatur, *Permissum Militibus, Triumphum prosequentibus, IAMBOS, & DICTERIA iacere non in ipsos duntaxat Triumphantes Imperatores, sed in CLARISSIMOS etiam QVOSQVE VIROS.* Dio autem in lib. 43. narrat, *Triumphante Cæsare, Militum dicacitatem eò perueniße, vt ALLECTOS etiam ab eodem Cæsare IN SENATVM DICTERIIS INCESSERENT*; ex quo consequi videas, nedum in Triumphantes, sed *IN ALIOS* etiam iactata quandoque huiusmodi carmina.

LAVDATAS autem nonnunquam Triumphantium *VIRTVTES*, ex eo satis ostenditur, quòd *Menenij NOMEN CELEBRE fuisse inconditis Militum carminibus & iocis* scriptum reliquit Liuius in lib. 4. Et in 5. affirmat, *Camillum Triumphantem, inter iocos Militares, fuiße & NOVVM ROMVLVM, & PARENTEM PATRIAE, & ALTERVM Vrbis CONDITOREM, NON VANIS LAVDIBVS appellatum*. Sæpius tamen fuêre ijs *NOTATA* Triumphantium *VITIA*. Siquidem in eiusdem Liuij lib. 4. scriptum videas, *Incon-*

Inconditis Militum versibus C. Valerium Consulem Triumphantem fuisse palam INCREPITVM. Et in lib. 39. legimus; *Ex carminibus à Militibus iactatis facile apparuisse, in Ducem ea INDVLGENTEM, & AMBITIOSVM fuisse pronunciata*. Plinius item in lib. 19. cap. 8. *CAVILLATOS*, ait, *Milites alternis versibus Triumphantis Cæsaris IN DANDIS PRAEMIIS PARSIMONIAM*. Cognoscitur hoc idem ex Suetonio, ac Dione manifestius. nam adductis locis vterque scribit; *In Gallico Triumpho exprobrasse Cæsari Milites, iculariter canentes, & IMPVROS Cleopatræ AMORES, & FAEDISSIMAM cum Nicomede CONSVETVDINEM*.

IMPVDENTEM porro Militum *LICENTIAM* in *CARPENDIS* palàm Triumphantium *VITIIS TVLISSE* Triumphantes ipsos *QVAM LENISSIME*, ex Martialis lib. 1. epigramm. 5. perspicitur; quo in loco Imperatorem Domitianum alloquitur Martialis, rogatq; vt *LAETA FRONTE* carmina sua legat, quemadmodum consueuêre Triumphantes *LENITER, HILAREque FERRE* Militum dicacitatem, & conuicia;

Contigeris nostros, Cæsar, si forte libellos,
Terrarum dominum pone supercilium.
Consueuêre IOCOS vestri quoque FERRE Triumphi,
Materiam dictis nec PVDET esse Ducem.

quorum verborum illa duo, *FERRE, PVDET*, meo iudicio, satis indicant, ita *FERRE* solitos Triumphantes Militum dicteria, & probra, vt, ea *PALAM* etiam *OBIICI*, ipsos neutiquam *PVDERET*. Longe vero manifestius de eâdem re Dio, cuius sunt illa ex lib. 43. *Admirationem augebat maxima Cæsaris in Militum DICACITATE FERENDA LENITAS; qui & allectos ab eo in Senatum dictis mordebant, & ipsi Cæsari inter alia conuicia Cleopatræ amorem, consuetudinemque, quam is adolescentulus cum Bithyniæ Rege Nicomede habuerat, exprobrabant; adeo vt dicerent, Gallos à Cæsare, Cæsarem vero à Nicomede subactum. His ita iactatis tantum ab INDIGNATIONE ABFVIT Cæsar, vt GAVISVS etiam sit, EA suos dicendi LIBERTATE VTI*. quare satis constat, Cæsarem obiecta crimina, & probra, non modo *PATIENTER TVLISSE*, sed etiam maxime *LAETATVM*,

quòd in eum Milites *IMPVDENTI* ea in iocando *LICENTIA VTERENTVR*. Subijcit tamen Dio, ægrius paulo tulisse eundem Cæsarem, exprobratam sibi cum Nicomede consuetudinem, cùmque vellet eam, iureiurando etiam adhibito, excusare, iocis iterum ac risu fuisse à Militibus exceptum.

Atque hæc quidem de *BELLICIS* Acclamationibus satis. Nunc est de *NVPTIALIBVS* agendum.

BONI OMINIS causâ in *SPONSALIBVS* olim, & in *NVPTIIS* fauste acclamatum. Senecæ Poetæ *LAETA OMINA*. Nuptias antiquitus, non nisi sumptis prius augurijs, auspicibusque datis, factas. Illustratus Appiani Alexandrini locus.

CAPVT XII.

Vandoquidem videntur posse Nuptialibus Acclamationibus, locisque Veterum ad eas illustrandas producendis, non tenue lumen adferre ceteri Nuptiarum Ritus; crediderim, facturum me operæ pretium, si, Nuptiales explicaturus Acclamationes, ipsos etiam reliquos Nuptiarum ritus, hûc apte cadentes, paucis tamen omnino, ac summatim, attigero.

Tria autem potissimum inuenio fuisse olim Nuptialium Acclamationum genera; in Sponsalibus vnum, reliqua duo in Nuptijs facta. suis certe quidem ac proprijs vnum quodque vocibus conceptum, omnia tamen emissa boni ominis causâ;

causâ; quo scilicet Nuptiæ felicius, prospereq; magis euenirent. Atque hæc puto fuisse *LAETA OMINA*, quibus Ciues Neronis ac Poppeæ Nuptias prosecutos canit Seneca in Octauia Actu 4. Sc. 1.

Et ipse lateri iunctus, atque hærens tuo,
Sublimis inter Ciuium LAETA OMINA
Incessit ——————————

Nuptias item, boni ominis causa, consueuisse Veteres, non nisi captatis prius augurijs, auspicibusque datis, facere, tradunt disertis verbis Valer. Maxim. lib. 2. cap. 1. & Seruius ad 1. & 4. Aeneidos Virgilij librum; colligiturque haud obscure ex Plauto in Casinæ Prologo, M. Cicerone in Oratione pro Cluentio, Lucano lib. 2. de Bello Pharsalico, Tacito Annalium lib. 11. & 15. Suetonio in Claudio, Iuuenali Sat. 10. Seneca in Troade, Claudiano in Epist. ad Serenam, & lib. 1. in Ruffinum.

Acclamationes porro ipsæ ita concipiebantur, vt in Sponsalibus, *FELICITER*, interdum, interdum, *QVAE RES RECTE VORTAT*, aut, *DII BENE VORTANT*; in Nuptijs autem *HYMENAEVM*, & *THALASSIVM*, inclamarent, *VERSVS*que etiam iactarent *FESCENNINOS*. Appianus certe Alexandrinus videtur voluisse nobis hasce omnes exprimere Acclamationes, cùm in libro 5. de Bello Ciuili, de Antonij, & Octauiæ Nuptijs loquens, ita scribit; *Quoniam Marcellus nuper obierat, Maritus Octauiæ sororis Cæsaris, postulauerunt pacis Auctores, vt frater eam collocaret cum Antonio; MOXQVE DESPONSA, dictum, FELICITER: CONSEQVENTIBVS deinde FAVSTIS ACCLAMATIONIBVS totius exercitus*. Verba enim illa, *MOX DESPONSA, dictum, FELICITER*, apertissime ostendunt, *FACTIS SPONSALIBVS STATIM acclamatum, FELICITER*. proxime vero quæ adiunguntur, *CONSEQVENTIBVS FAVSTIS ACCLAMATIONIBVS*, eò pertinent, quantum video ipse, vt factas deinde fuisse Nuptiales reliquas Acclamationes, hoc est, *HYMENAEVM*, & *THALASSIVM* inclamata, ac forte etiam *FESCENNINOS VERSVS* iactatos, sciri possit. Verum de Nuptiali Hymenæo, Thalassio, carminibusq; Fescenninis, non ita multo post dicam vberius;

Qq 2 nunc

nunc acclamandi formulas in *SPONSALIBUS* vsurpari solitas, pergam patefacere.

Antiquitus, *MOX FACTIS SPONSALIBUS*, acclamatum, *FELICITER*: Interdum etiam, *FELIX*: aliquando, *QUAE RES RECTE VORTAT*, aut, *DII BENE VORTANT*. Nuptiarum ritus aliquot summatim perstricti.

CAPUT XIII.

ELICITER olim, *FACTIS STATIM SPONSALIBUS*, acclamatum fuisse, ex Appiano Alexandrino planum feci antea; sed quominus idem faciam ex Iuuenali, & alijs, ne nunc quidem res vlla impedit. Nam & is in Satyra 2. plures enumerans Nuptiarum ritus; velut, *Sponsalitias omnes conuentiones in Tabulas referri solitas*; *Tabulas* autem *ipsas signatorys eorum, qui interfuerant annulis obsignatas*; *Magnifice* item, *ac splendide cœnatum*; *Nouamque Nuptam in Mariti sinu inter cœnandum iacuisse*: illos etiam quàm apertissime commemorat, quos ipsi probandos suscepimus; nimirum, *FELICITER, acclamatum*; *STATIMque emißam eam vocem*, *SIMUL AC essent OBSIGNATAE SPONSALES TABULAE*. Sunt hæc Iuuenalis verba;

SIGNATAE TABULAE; dictum FELICITER, ingens
Cœna sedet; iacuit gremio noua nupta Mariti.

Extat etiam Tranquilli in Domitiani Vita locus, quem, quia hûc facere arbitror, recitabo: ita conscriptus est in cap. 13. *Neque IN REDUCENDA POST DIVORTIUM UXORE*

edicere

edicere dubitauit Domitianus, *vocatam eam in puluinar suum;* *ACCLAMARI etiam EPVLARI DIE libenter audijt, DOMINO, ac DOMINAE, FELICITER.* Fecerat videlicet Domitianus cum Domitia vxore diuortium, quòd esset ea Paridis Histrionis amore deperdita; sed intra breue tempus impatiens dissidij, quasi efflagitante populo, dimissam reduxit. Reductionem hanc populus faustis prosequutus est Acclamationibus, atque inter cæteras eam quoque formulam emisit, quam diximus, mox factis sponsalibus vsurpari solitam. *FELICITER* igitur acclamauit; quasi hac in reconciliatione fuisset iterum Domitiano desponsa Domitia, & nouæ tabulæ sponsales obsignatæ. A Tibullo quoque libro 3. sub Elegiæ 4. finem, formulæ huius, quamquam paulo obscurius mentionem factam video; sic enim canit,

Hoc tibi coniugium promittit Delius ipse.
FELIX. Hoc alium desine velle Virum.

hîc etenim, *FELIX*, pro eo esse, ac si dixisset, *FELICITER*, mox adiecta verba satis ostendunt,

——— *Hoc alium desine velle Virum.*

quæ sententiam habent huiusmodi; Non est, ò Neæra, quòd, alterius amore capta, nouas tecum mediteris nuptias: iam enim desponsa es; iam sunt obsignatæ sponsales tabulæ; iamque acclamatum est, *FELICITER*. Eandem formulam his quoque verbis interdum conceptam obseruo, *QVAE RES RECTE VORTAT*, aut ijs, *DII BENE VORTANT*; qui modi Plauto valde familiares sunt. nos tamen vnum, aut item alterum ex eo locum afferre contenti erimus. Sic igitur in Aulularia Actu 2. Scena 3.

FILIAM DESPONDI ego hodie, huic NVPTVM
Megadoro dabo.
DII BENE VORTANT ———

& in Scena 2. eiusdem Actus dixerat,

QVAE RES RECTE VORTAT, mihique, tibique,
tuæque filiæ,
FILIAM TVAM mihi VXOREM POSCO. PROMITTO hoc fore.

qui loci satis indicant, inclamata ea verba, *STATIM VT FACTA* essent *SPONSALIA*.

HY-

HYMENAEVM in *NVPTIIS* solitum olim *ACCLAMARI*. Quæsitum, *QVID ESSET HOC VERBI, HYMENAEVS*, & *CVR ACCLAMARETVR*. Probatur præ ceteris Procli hac de re sententia.

CAPVT XIV.

Cclamationum formulæ in SPONSALIBVS, QVAE essent olim, dictum est; aperiendum nunc, *QVID soleret ipsis in NVPTIIS acclamari*. *HYMENAEVS* autem, *THALASSIVS*, ac *FESCENNINI VERSVS* fuêre antiquitus consuetæ in *NVPTIIS* Acclamationes, de quibus omnibus multa scio ex vtriusque linguæ Scriptorum monimentis, cùm à veteribus, tùm à recentioribus, notata esse. Horum ego nonnulla silentio de industria præteribo, cetera paucis complexus breuiter attingam; ijs vero præcipue immorabor, quæ aut omissa, aut minime animaduersa ab alijs esse videbuntur. Ordior ab Hymenæo; de ceteris dicturus deinceps.

HYMENAEVM igitur fuisse antiquitus in *NVPTIIS ACCLAMATVM*, discimus ex Plauto, Terentio, Lucretio, Catullo, Seruio, Donato, Plutarcho, Aristophane, Theocrito, Proclo, Eustathio, Tzetze, vt de ceteris non paucis omittam dicere; quorum ego loca, quia in promptu sunt, non referam. Illud tamen ex eis admonebo, *Consuetudinem acclamandi in NVPTIIS HYMENAEI primos introduxisse Græcos; à Græcis introductam Latinos accepisse; posteros vero semel acceptam constanter adeo retinuisse, vt hodie etiam pueri*

passim

passim nouam nuptam, è domo primùm procedentem, comitentur plaudentes manibus, & HYMENEVM identidem CONTENTIVS INGEMINANTES.

Sic autem indicata strictim acclamandi in Nuptijs Hymenæi consuetudine, iam *QVID esset* olim *hoc verbi*, *HYMENAEVS*, & *CVR ACCLAMARETVR*, *quæri debet*. quam rem perobscuram reddidêre dissimiles de ea Auctorum opiniones. Etenim sunt, qui putent, Hymenæum, ex Libero, & Venere genitum, certarum Nuptiarum auctorem fuisse ac inuentorem; atque ob hoc meritum increbruisse consuetudinem acclamandi in Nuptijs Hymenæi. ita quidem Donatus in suis ad Terentij Adelphos Commentarijs. Quidam apud Proclum in Chrestomathia, & apud Tzetzem in Historico Chiliade 13. historia 496. prodidêre, Terpsichoræ filium Hymenæum, mox ducta vxore, è thalamo euanuisse: ideoque propter illius inuestigationem ac desiderium fuisse à priscis institutum, vt Hymenæus in Nuptijs acclamaretur. Narrant alij, iuuenem quendam, Hymenęum appellatum, ipso Nuptiarum die, ruina domus oppressum, interijsse: expiationis autem causa cœptum ex eo tempore in Nuptijs Hymenæi nomen frequentari, & acclamari. At Placidus Lactantius ad 3. Thebaidos Statij librum, vocis huius ac consuetudinis originem, causamque repetit ab Atheniense Hymenæo: *qui, cùm annos puerilis ætatis excederet* (Lactantij verba sunt) *neque adhuc virum posset implere, ea pulchritudine præditus fuisse dicitur, vt fœminam mentiretur. is cùm vnam ex ciuibus suis Virginem nobilem adamaßet, ipse mediocribus ortus parentibus, quia nuptias desperabat, quod poterat tamen, puellam extrema amoris linea diligens, satis animo solo faciebat aspectu. Cùmque nobiles fœminæ cum Virginibus sacra Cereris Eleusinæ celebrarent, subito aduentu piratarum raptæ sunt, inter quas etiam Hymenæus; qui illò amatam fuerat subsequutus, quòd puella crederetur. Cùm igitur per longinqua maria prædam piratæ vexissent, ad quandam regionem tandem deuoluti perueniunt, ibique somno oppressi ab insequentibus sunt interempti. Hymenæus relictis ibi Virginibus reuersus Athenas, pactus est à ciuibus dilectæ Nuptias, si eis filias suas restituisset, quas vbi pro voto restituit, exoptatam*

tatam accepit vxorem. Quod coniugium quia felix fuerat, placuit Athenienſibus nomen Hymenæi Nuptys miſcere. Hactenus Lactantius. Quam eandem moris, nominiſque cauſam & originem placuiſſe item animaduerti Seruio ad 1. Aeneidos librum, Donato ad Terentij Adelphos, & alijs apud eoſdem Proclum, & Tzetzem. quamquam hi omnes in Hiſtoriæ narratione & à Lactantio, & inter ſe paullulum differunt. Proclus vero in adducto Chreſtomathiæ loco, cùm aliorum ſententias protuliſſet, vt tandem aperiret, quid de hac voce & conſuetudine ſentiret ipſe, ſubiecit iſta; *Ego vero FELICIS VITAE ACCLAMATIONEM eſſe puto, præſentibuſque FIDAM MATRIMOINII SOCIETATEM cum mutuo amore COMPRECARI; Aeolica dialecto votum innectendo, quaſi* ὑμεναίειν, *&* ὁμονοεῖν, *ideſt, VNA HABITARE, & EADEM SENTIRE, eos concorditer viuentes optarent.* Ita vt Proclo Nuptialis vox Hymenæus Aeolicâ dialecto etymon habeat ἀπὸ τοῦ ὁμονοεῖν; quòd ſcilicet debeat Vir & Vxor *habitare vnâ, eademque ſentire.* quam quidem etymi rationem notatam etiam video ab Etymologici magni auctore, & à Tzetze. cur autem acclamarent in Nuptijs Hymenæum, cauſæ illud adfert Proclus; vt ſcilicet ſponſo, & ſponſæ, *Vitam felicem, fidam Matrimonij ſocietatem, mutuumque amorem comprecarentur.*

Nos vero in tanta ſcribentium varietate de Nuptialis huiuſce vocis & acclamationis origine & cauſa, quemnam maxime ſequemur auctorem? per me quidem liceat vnicuique quem maluerit probare; hunc enim, aut illum potius ſequatur, ad rem minimum intereſt. Sed liceat & mihi in vnius Procli ſententia acquieſcere. quem ſane præ ceteris prudens ſequor; quòd, quæ de Hymenæo prodit, mire congruunt omnia cum ijs, quæ nunc ſcribimus. nam *HYMENAEVM* edicit, & fuiſſe *FELICIS VITAE ACCLAMATIONEM*, & habuiſſe *BONA VOTA PRO SPONSI ET SPONSAE SALVTE.* In eo igitur ſtandum, quod Proclus docet, *Vocis HYMENAEI ORIGINEM ex verbo* ὁμονοεῖν, quod eſt, *habitare ſimul & eadem ſentire, REPETENDAM eſſe. CAVSAM* vero, *CVR in Nuptijs ACCLAMARENT HYMENAEVM, eam fuiſſe, vt nouis nuptis*

FELI-

FELICEM VITAM, FIDAM SOCIETATEM, & MVTVVM AMOREM OPTARENT ac PRECARENTVR.

QVANDONAM potissimum in Nuptijs, & à *QVIBVS* soleret *HYMENAEVS ACCLAMARI.*

CAPVT XV.

Num etiam superest, vt & *QVANDO*, & *A QVIBVS acclamaretur Hymenæus*, dicatur. Equidem non dubito, quin *tùm* soleret *acclamari, cùm in domum Viri noua nupta deduceretur*. Facit, vt ita credam, illud in primis, quod ait Olympio apud Plautum in Casina;

Age tibicen, dum illam EDVCVNT HVC nouam nuptam FORAS,
Suaui cantu CONCELEBRA omnem hanc plateam HYMENAEO.
IO HYMEN HYMENAEE, IO HYMEN.

Ad hæc Terentij grauis auctoritas; in cuius Adelphis Actu 5. Scena 7. Demea Aeschinem sic alloquitur,

——— Sed cur non DOMVM VXOREM ACCERSIS? ———

Aeschines autem Demeæ sic respondet,

——— Cupio, verum HOC MIHI MORA EST, TIBICINA, & HYMENAEVM QVI CANTENT. ———

ita vt neutiquam soleret olim prodire noua nupta, in Viri domum deducenda, nisi adessent, qui Hymenæum acclamarent. Etiam Catullus firmum dat huiusce consuetudinis testimonium, dùm in Carmine de Nuptijs Iuliæ & Manlij ita canit;

——— Sed abit dies.
PRODEAS NOVA NVPTA.
Tollite ò pueri faces;
Flammeum videor videre:
Ite, CONCINITE IN MODVM,
IO HYMEN, HYMENAEE IO,
IO HYMEN HIMENAEE.

Expressit hoc ipsum idem Catullus, licet subobscuriùs, in altero Nuptiali Carmine, scribens hoc pacto;

Iam VENIET Virgo, iam DICETVR HYMENAEVS.
Hymen ò Hymenæe, Hymen ades ò Hymenæe.

Vtrum autem ad hunc etiam ritum respexerit Lucretius, pro certo affirmare non possum: idem tamen videtur huic, quod illis, in mentem venisse, cùm cecinit libro 1.

Nam sublata Virùm manibus, tremebundaq; ad aras
DEDVCTA EST, non vt solemni more sacrorum
Perfecto posset claro COMITARI HYMENAEO;
Sed casta inceste nubendi tempore in ipso
Hostia concideret. ———

Præterea, cùm pueros nunc etiam passim videamus, vt paulo ante dictum est, nouam nuptam, è domo primùm procedentem, frequentes comitari, & Hymenæum identidem contenta voce inclamare; haud dubie credi par est, hoc, quod nunc vsurpatur, omnino veteris esse consuetudinis vestigium.

Iam vero, *A QVIBVS soleret* olim *Hymenæus acclamari,* ex iisdem illis, quorum loca modo supra adduxi, Plauto, Terentio, & Catullo, facile quiuis didicerit. Licet enim videatur à Plauto Catullus dissentire, Terentij tamen auctoritate paruo negotio in concordiam reducentur. Plautus igitur in prolato Casinæ loco, Hymenæi acclamandi munus & onus *TIBICINIS* fuisse, haud obscure significat, dû ait;

Age TIBICEN, dum illam educunt hûc nouam nuptam foras,
Suaui CANTV concelebra omnem hanc plateam HYMENAEO;
IO HYMEN HYMENAEE, IO HYMEN.

Ca-

Catullus vero non minus aperte edicit, *PVEROS* eam curam sustinuisse; hæc enim canit in Carmine de Nuptijs Manlij & Iuliæ,

Tollite ò PVERI faces,
Flammeum videor videre;
Ite, CONCINITE IN MODVM,
IO HYMEN. HYMENAEE IO &c.

Hanc porro Plauti & Catulli locorum repugnantiam (quæ tamen in speciem verius, quàm re ipsa repugnantia est) facile sustuleris, si dicas: *TIBICINIS* quidem Plautum, Catullum vero *PVERORVM* duntaxat meminisse; veruntamen neque Catullum negasse, quin *TIBICEN*, neque Plautum, quin *PVERI* adhiberentur in acclamando Hymenæo. nimirum *PVERI AD TIBICINEM* modulate olim *CANEBANT HYMENAEVM*. Id quod ex Terentij Adelphis Actu 5. Scena 7. verba illa planissime confirmant,

——————— *Sed cur non domum*
Vxorem accersis? ———————

sunt hæc Demeæ, Aeschinem alloquentis.

——— *Cupio; verum hoc mihi mora est*
TIBICINA, & HYMENAEVM QVI CANTENT ———

ista vero Aeschinis Demeæ respondentis. Quo loci vides, apertissime factam à Terentio mentionem & *TIBICINAE*, & *ALIORVM* (*PVERORVM* scilicet, vt ego interpretor) *QVI* ad *TIBICINAM* concinne *CANERENT HYMENAEVM*. Nec officit huic nostræ interpretationi, quòd *TIBICINAM* dicat Terentius, Plautus vero *TIBICINEM*; nam, sicut hodie, item olim, promiscue tàm fœminæ, quàm mares, & tibijs, & fidibus, & ceteris musicis instrumentis canebant. Significari autem puto illud idem Aristenæti etiam loco ex lib. 1. Epist. 10. ita conscripto: *At VIRGINIS AEQVALES perfectum tum demum HYMENAEVM CECINERE: e queis si qua discrepare visa, respicit eam Chori magistra, & ad modulum commode reducit, manibus simul increpans.* & subdit illico; *ALIVS CANTICIS APPLAVDERE, dexteræque contractis digitis subiectæ læuæ palmam ferire, vt manus complosa cymbalorum in modum dulcem sonum*

ederent. Hæc Aristenætus, de Cydippæ & Acontij Nuptijs agens. Ex quibus plane licet intelligi, & *FOEMINAS* (forte *TIBICINAS*) musicis omnino modis ac numeris *HYMENAEVM CECINISSE*; & *ALIOS* item, hoc est, *PVEROS*, *ACCINENTIBVS* illis *SVCCINVISSE* plaudentes. quo sane loco nemo non videt, nostram, seu potius Terentij, sententiam magnopere adiuuari. Sed de *HYMENAEO* satis; ad *THALASSIVM* accedo.

THALASSII nomen olim fuisse *SCRIBENDO* varie vsurpatum. Eandem *VOCEM IN NVPTIIS* frequentissime *ACCLAMATAM*.

CAPVT XVI.

Vptialis vox, *THALASSIVS*, fuit non vno modo à Veteribus scribendo vsurpata. siquidem eam, vt paulo post apparebit, *TALASIONEM*, & *TALASIVM*, & *THALASSVM*, & *THALASSIVM* dixêre. Quia tamen communior olim illius scribẽdæ modus fuit *THALASSIVS*, idcirco nos etiam *THALASSIVM* potius, quàm vel *THALASSVM*, vel *TALASIVM*, aut *TALASIONEM*, & scripsimus adhuc, & item deinceps scripturi sumus. Hanc autem nominis varietatem crearunt variantes Auctorum de huiusce Acclamationis causa & origine opiniones, quæ loco proferentur. Interim admonebo, fuisse antiquitus *THALASSIVM* in Nuptijs acclamatum, & *NVPTIALEM* omnino factam eam vocem. id quod apertissime tradunt Liuius in lib. 1. Plutarchus in Romulo, in Pompeio, & in Quæstionibus Romanis, Virgilius in

Catalectis, Martialis in lib. 1. epigr. 26. in lib. 3. epigr. 93. & in lib. 12. epigr. 42. Plinius libro de Viris Illustribus in Romulo, Festus verbo Talasionem, Eusebius in Chronico, & Seruius ad 1. Aeneid. Virgilij librum. quorum testimonia non profero nunc, quòd sint producenda in proxime sequentibus Capitibus. Placet tamen vnum è Plutarcho, & item alterum è Sidonio Apollinari locum hîc adducere, eam ob causam; quòd, cùm cetera Auctorum loca generatim duntaxat probent, solitum in Nuptijs acclamari *THALASSIVM*, ex his Plutarchi, & Sidonij, manifeste intelligitur, fuisse & in Pompeij, & in Ricimeris Nuptijs peculiariter ac separatim eandem acclamandi formulam vsurpatam. *Antistius Prætor,* ait Plutarchus in Pompeio, *Pompeij beneuolentia captus, eius filiam vxorem spopondit &c. Quod cùm suscepisset Pompeius, & occulta quadam fœdera inter ipsos inita essent &c. Turba veluti præmonita NVPTIALE ILLVD VERBVM, THALASSIVM, EX VETVSTO RITV ACCLAMAVIT.* Qui sane locus aperte admodum significat, fuisse in Pompeij Nuptijs *THALASSIVM* acclamatum, atq; id nonnisi ex prisco ritu factitatum. Sidonius vero in epistola 5. libri 1. *Interueni*, inquit, *Nuptijs patricij Ricimeris, cui filia perennis Augusti in spem publicæ securitatis copulabatur. Igitur nunc in ista, non modo personarum, sed etiam ordinum, partiumque lætitia &c. per omnia theatra, macella, prætoria, fora, templa, gymnasia, THALASSIO Fescenninus explicabatur.* Nunc antiqui nominis, ac moris originem, & causas exquiramus.

Vete-

Veterum nonnullos *THALASSII* nominis originem à *LANIFICIO* deduxisse. *CAVSAM* item, *CVR* in Nuptijs *THALASSIVS ACCLAMARETVR*, hanc eosdem attulisse, vt nouæ nuptæ ad *LANIFICIVM* prouocarentur. Ταλασίαν olim pro *LANIFICIO* à Romanis, æque vt à Græcis, vsurpatam. *TALASIVM* omnino, aut *TALASIONEM*, non autem *THALASSIVM*, scribendum ijs, qui vocis huius etymon à Ταλασία repetunt.

CAPVT XVII.

Abet *VOCIS* Thalassij *NOTATIO* duas omnino sententias. si enim Varronem audimus apud Festum, Plutarchum in Quæstionibus Romanis, Iubamque, & alios apud Plutarchum in Romulo, ea est à *LANIFICIO* deducenda, quod Græcis Ταλασία dicitur. sin Liuium, Atilium apud Festum, Plutarchum in Quæstionibus item Romanis, in Romulo, & in Pompeio, Plinium in libro de Viris Illustribus, Eusebium in Chronico, & Seruium ad 1. Aeneidos Virgilij librum, sequimur, à *THALASSIO* Romuli Duce, notissimo tunc inter omnes, ac lepidissimo viro, repetenda est. *CAVSAM* item, *CVR*

Thalas-

Thalassius in Nuptijs acclamaretur, eam adferunt prioris sententiæ auctores, vt scilicet ad *LANIFICIVM PROVOCARENTVR NOVAE NVPTAE*. posterioris vero vindices adfirmant, solitam eò emitti huiusmodi Acclamationem, vt *BENE* ac *FELICITER EVENIRENT* Nuptiæ, quemadmodum *FAVSTAE*, *PROSPERAE*que *CECIDERANT* olim *THALASSIO*. Vtraque sententia, cùm de nominis origine, tùm de causa moris, suos habet recentes etiam assertores. Nos, ex hisce duabus quam potius sequamur, loco dicemus. nunc Veterum testimonia, priorem confirmantia, à Varrone sumentes initium, producemus.

Igitur apud Festum in v. *Talasionem*, sic est; *TALASIONEM in Nuptijs Varro ait, signum esse LANIFICII.* ταλάριον *enim, idest, QVASILLVM solitum appellari TALASIONEM.* Plutarchus vero in Quæstionibus Romanis, quæstione 31. *CVR*, inquit, *IN NVPTIIS acclamatur iste omnium sermone notus TALASIVS? an à LANIFICIO, quæ Græcis est* Ταλασία, *talasum pro talaro dicentibus? nam sponsæ introductæ vellus substernunt, ipsaque secum colum & fusum importat, ac mariti ianuam lauro coronat.* Et in Romulo ex aliorum sententia ait in hunc modum; *Plurimi tamen, inter quos & Iuba, hanc exhortationem & prouocationem ad opus & lanificium, quod Græci* Ταλασίαν *dicunt, esse opinantur, cùm nondum Latina vocabula Græcis essent confusa. Quod si ita sit (quamquam VTEBANTVR ROMANI per id temporis TALASIAE NOMINE COMMVNI CVM GRAECIS) probabilior huius rei causa & ratio posset afferri. nam cùm Sabini hostes posito bello pacem cum Romanis inierunt, percusso fœdere conuenerunt de mulieribus, vt nulla alia in re Viris, quàm in his, quæ ad lanificium pertinerent, operam suam nauarent. Mansit igitur deinceps ea consuetudo, vt, qui darent, aut acciperent, aut interessent omnino Nuptijs, per ludum ac iocum TALASIVM vocitarent, attestantes, ad nullum aliud opus Vxorem, quàm ad LANIFICIVM, duci.*

Talia sunt ergo Varronis, Plutarchi, Iubæ, & ceterorum loca, de *THALASSII* voce à *LANIFICIO* deducenda, deque illius acclamandæ *CAVSA*; talis est etiam expressa eorundem sententia. In qua duo præcipue debent animaduerti,

nerti, à Plutarcho item notata. vnum, *THALASSII* nomen à *TALASIA* omnino deriuari. alterum, *TALASIAE* vocem olim fuisse à Romanis pariter & Græcis pro *LANIFICIO* vsurpatam. Quæ duo satis euincunt, & minime necessarium esse eorum laborem, qui conantur Varronis locum apud Festum, & Plutarchi in Quæstionibus Romanis emendare; κάλαθον, vel κονάσυλλον, aut etiam τάλαντον, pro eo, quod τάλαρον inibi legitur, substituentes: & eos item imperite facere, qui, hanc sequentes sententiam, *THALASSIVM*, aut *THALASSIONEM*, vel *THALASSVM*, non autem *TALASIVM*, aut *TALASIONEM* scribunt. Quapropter, vt concludam, opinionis huius adsertores & *THALASSII* nomen à *TALASIA* deducunt; & *CVR* in Nuptijs *ACCLAMARETVR*, *CAVSAE* illud adferunt; vt nouæ nuptæ ad *TALASIAM*, hoc est, ad *LANIFICIVM PROVOCARENTVR*. Nimirum *SABINI*, vt ex Plutarcho in Romulo modo supra dicebamus, *pacem cum Romanis ineuntes, de mulieribus conuenerunt, vt nulla alia in re Viris, quàm in his, quæ ad LANIFICIVM pertinerent, operam suam nauarent. mansit autem deinceps ea consuetudo, vt, qui darent, aut acciperent, aut omnino Nuptijs interessent, per ludum ac iocum TALASIVM acclamarent; attestantes, ad nullum aliud opus vxorem, quàm ad LANIFICIVM duci.* Quamquam, vt verum fatear, cùm fœminæ fuerint semper maxime laboriosæ, haud scio, an hoc vno duntaxat opere voluerint esse contentæ.

Ani-

Antiquitus fuiſſe non paucos, qui *THALASSII* nominis etymon, eiuſque in Nuptijs acclamandi originem, & cauſam, à *ROMVLI DVCE THALASSIO* deriuarent. Rem tamen iſtam ab ijſdem *VARIE* omnino enarrari.

CAPVT XVIII.

POſterioris autem ſententiæ vindices, quos ſecundo loco in proxime ſuperiori Capite nominaui, de Nuptiali Thalaſſio ita ſentiunt; *THALASSII nomen, eiuſque in Nuptijs acclamandi originem*, & cauſam, *omnino A ROMVLI DVCE THALASSIO repeti oportere*. atque, vt in hoc conſentiunt omnes, ita in ipſa re geſta enarranda, inque aſſignanda Acclamationis cauſa, alteros ab alteris diſſidere, quæ ſtatim ſubiungam, oſtendent.

Liuius enim in libro I. *Iam Sabinarum*, inquit, *omnis multitudo cum liberis ac coniugibus venit. inuitati hoſpitaliter per domos, cùm ſitum, mœniaue, & frequentem tectis Vrbem vidiſſent, mirantur, tam breui rem Romanam creuiſſe. Vbi ſpectaculi tempus venit, deditaque eò mentes cum oculis erant; tum ex compoſito orta vis, ſignoque dato iuuentus Romana ad rapiendas Virgines diſcurrit; magna pars forte, vt in quem quæque inciderat, raptæ: quaſdam forma excellentes, primoribus Patrum deſtinatas, ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant. vnam, longe ante alias ſpecie ac pulchritudine inſignem, à globo THALASSII cuiuſdam RAPTAM ferunt; multiſque ſciſcitantibus, CVInam eam FER-*

RENT, identidem, ne quis violaret, THALASSIO FERRI clamitatum. INDE NVPTIALEM HANC VOCEM FACTAM. Cum Liuio faciunt Plinius, & Plutarchus; quorum ille libro de Viris Illustribus in Romulo, *Romulus*, inquit, *cùm videret coniugia deesse, per Legatos à finitimis Ciuitatibus petijt; quibus negatis, ludos Consualia simulauit. Ad quos cùm vtriusque sexus multitudo venisset, dato suis signo, Virgines raptæ sunt. Ex quibus cùm vna pulcherrima cum magna omnium admiratione duceretur*, THALASSIO *eam duci responsum*. QVAE NVPTIAE QVIA FELICITER CESSERVNT, *institutum est, vt* OMNIBVS NVPTIIS THALASSII NOMEN INVOCARETVR. Plutarchus vero in Quæstionibus Romanis, Quæstione 31. *An verum est*, ait, *quod Historici tradiderunt? est autem tale. Quo tempore Romani Sabinarum filias Romam ad spectaculum profectas rapuerunt*, THALASSIO (*erat autem hic* THALASSIVS *iuuenis re bellica præclarus, & cetera probus*) *Virginem insigni forma plebeij quidam afferebant, vtque id eò possent tutius, neque interciperentur, aut Virgo ipsis eriperetur*, VOCIFERABANTVR, *eam* THALASSIO ADDVCERE. *ita reliqui, honorem* THALASSIO *habentes*, FAVSTIS ACCLAMATIONIBVS, & COMPRECATIONIBVS *eos sunt prosecuti ac comitati. cùmque* FELICITER *istud* CONIVGIVM CECIDISSET, *morem introduxerunt*, ALIIS *quoque* THALASSIVM ACCINENDI, *vt Hymenæum solent Græci*. Et in Romulo; *Vnam*, ex Sabinarum Virginibus, *longe ante alias insignem specie ac pulchritudine ab obscuris quibusdam hominibus raptam ferunt; in quos cùm diripiendæ Virginis gratia ex optimatibus quidam inuasissent, ab illis, ne quis violaret*, THALASSIO *eam* FERRI CLAMITATVM, *iuueni probo ac splendido; tum eos, audito* THALASSII *nomine, clamore & plausu collaudasse; quosdam etiam consecutos esse gratia & beneuolentia Viri*, THALASSIVM CONCLAMANTES: EX QVO NVPTIALEM, *quemadmodum Græcis Hymenæum*, EAM VOCEM FVISSE; *nam & illum in* MVLIERE SERVANDA OPTIMA VSVM ESSE FORTVNA. Et in Pompeio; *Mos hic inde initium cœpisse memoratur. cùm Sabinæ, quæ ad spectacula Romana venerant, à primoribus Vrbis*

rapta

raptæ fuiſſent, ignobiles quidam Viri puellam eximiæ pulchritudinis adducentes captam, ne à quoquam è primis obuiam facto præda ſpoliarentur, curſitando THALASSIVM ACCLAMAVERE. Erat *THALASSIVS Vir inter omnes notiſſimus atq; lepidiſſimus, vnde; eius nomine audito, cum plauſu lætitiaque exultabant omnes, alacri CLAMORE THALASSIVM REPETENTES. EX HOC dicunt, cùm THALASSIO ID CONIVGIVM MAXIME FELIX FVISSET, VOCE HAC FAVSTVM, SIMILEQVE CONNVBIVM cum riſu iocoque NOVIS NVPTIS OPTARI.* Atque hoc quidem modo Liuius, Plinius, & Plutarchus, rem iſtam prodidêre. Feſtus vero ex Atilio ſic eam commemorat; *Atilius Hiſtoriarum ſcriptor THALASSIVM nomine Virum, rapta Virgine vnicæ pulchritudinis, QVOD ei id CONIVGIVM FVERIT FELIX, OMINIS GRATIA ID REDINTEGRARI.* Sextius apud Plutarchum in Romulo, his verbis; *Sextius vero Syllas Carthaginenſis, vir neque à Muſis, neque à Charitibus abhorrens, dixit nobis; THALASSII nomen Romulum SIGNVM DIREPTIONIS dediſſe, igitur omnes ſimili voce Regem proſecutos eſſe; IDCIRCO EVM IN NVPTIIS MOREM ESSE SERVATVM.* Euſebius in Chronico, *Conſualibus*, inquit, *ludis adornatis Sabinæ raptæ anno ab Vrbe condita tertio: & vna Virginum pulcherrima cunctorum acclamatione rapientium THALASSIO Duci Romuli decernitur. vnde in Nuptiarum ſolemnitatibus, THALASSIO, vulgo clamitant; QVOD ſcilicet TALIS NVPTA SIT, QVAE THALASSIVM HABERE MEREATVR.* Seruius tandem ad primum Aeneidos Virgilij librum, *Hinc*, ait, *apud Romanos THALASSIO INVOCATVR. cùm enim raptu Sabinarum plebeius quidam raptam pulcherrimam duceret, ne ei auferretur ab alys, THALASSIONIS EAM Ducis nobilis ESSE ſimulauit, CVIVS NOMINE FVIT PVELLAE TVTA VIRGINITAS.* Iam igitur perſpicue apparet, illud certe quidem, vt paulo ante poſuimus, conuenire inter omnes, *NVPTIALIS THALASSII nomen*, & *acclamandi originem*, à Romuli Duce *THALASSIO deriuari*; *REM* tamen *GESTAM* omnino *VARIE ab iiſdem enarrari*, *CAVSAM*que *ACCLAMATIONIS non vno modo reddi.*

Liuius itaque, Plinius, & Plutarchus, *REM* & *CAVSAM* sic perstringunt. *In Sabinarum Virginum raptu*, à Romana iuuentute facto, *vnam*, longe ante alias specie & pulchritudine insignem, *raptam fuisse; multis* autem *sciscitantibus, cuinam eam ferrent, identidem, ne quis eam violaret, THALASSIO* Romuli *Duci ferri, clamitatum: quæ NVPTIAE QVIA FELICITER CECIDISSENT, inde factam NVPTIALEM eam vocem; & item institutum, vt omnibus in Nuptijs THALASSIVS acclamaretur*. Atilius scribit; eam Virginem fuisse, *non delatam THALASSIO, sed ab ipso THALASSIO raptam; quod coniugium cùm FVERIT FELIX, ex eo cœptum, boni ominis causa, THALASSII nomen frequentari in Nuptijs & acclamari*. Sextius Carthaginensis narrat, *neque delatam eam THALASSIO, neque ab ipso THALASSIO raptam; sed pro direptionis signo datum à Romulo THALASSII nomen: quæ res quòd BONVM habuerit EVENTVM, inde morem introductum acclamandi in Nuptijs THALASSII*. Eusebius ait; *raptam illam, THALASSIO Romuli Duci fuisse decretam: ob EAMque CAVSAM acclamari THALASSIVM in Nuptijs, vt appareret, talem nuptam esse, quæ THALASSIVM, strenuum ac nobilem Virum, habere mereretur*. Seruius demum affirmat; *OB ID THALASSIVM in Nuptijs acclamari solitum, quòd olim, repetito inter Nuptiales Acclamationes THALASSII nomine, TVTA fuerit raptæ puellæ VIRGINITAS*.

Nunc statuendum videtur; ex propositis duabus sententijs quænam maxime probanda sit.

Eorum

Eorum *SENTENTIAM VERISIMILIOREM* videri, qui Nuptialis *THALASSII VOCEM*, & *ACCLAMANDI ORIGINEM*, ac *CAVSAM*, à Romuli Duce *THALASSIO* deducunt. *CVR* hæc *SENTENTIA* magis probetur, plures afferuntur causæ.

CAPVT XIX.

DE *THALASSIO* igitur, in Latinorum Nuptijs olim acclamari solito, hactenus duplicem proposuimus Veterum sententiam; eorum scilicet alteram, qui rem totam à Ταλασία, hoc est, à *LANIFICIO*, deduxerunt; alteram eorum, qui à *THALASSIO, ROMVLI DVCE*, repetendam credidêre. Nostræ partes iam erunt deinceps, ex propositis duabus sententijs quam potissimum sequi oporteat, considerare. Considerandi autem initium sit huiusmodi.

MOS ACCLAMANDI in Nuptijs *THALASSII* initium habuit à *LATINIS*: *LATINI* item *SOLI* eum ita retinuêre, vt non in alias vnquam immigrarit gentes. atque hoc Plutarcho teste dicimus; apud quem in Quæstionibus Romanis, Quæstione 31. sic scriptum legitur; *Cumque feliciter istud coniugium* (de Thalassio Romuli Duce loquitur) *cecidisset, MOREM INTRODVXERE LATINI, alijs quoque THALASSIVM ACCINENDI, vt Hymenæum Græci solent*. quod idem repetit in Romuli Vita. Et Ioanne

Tzetze

Tzetze etiam, homine pererudito, à quo pauca hæc nostro arbitratu ex Historico, Chiliade 13. Historia 496. sumpsimus;

Sicut ergo hunc, Hymenæum, *Græci vocant in Nuptijs,*
Ita vocat & THALASSIVM GENS LATINORVM.

Non sic de Hymenæo; cuius in Nuptijs acclamandi consuetudo, vt ante ostendimus, à Græcis introducta, statim excepta est à Latinis, atque ita deinceps retenta, vt hodie etiam versetur in vulgi vsu communi. Ex his sane ratiocinari hoc pacto licet; si modo licet idem, docendi gratia, sine aurium offensa iterare. *THALASSII* acclamatio in Nuptijs à *LATINIS* introducta est; inter *SOLOS* item *LATINOS* mansit semper illius vsus: igitur & *THALASSII* nominis origo, & acclamandi causa à *LATINIS* repetenda est. qua quidem ratiocinatione illud etiam conficitur; *MALE* eos facere, qui Nuptialem *THALASSIVM* deducunt à *GRAECORVM* Ταλασία, hoc est, à *LANIFICIO*; at *BENE*, qui à *LATINORVM THALASSIO* deriuant. Præterea, ob id etiam probabilior omnino putanda est sententia hæc, quòd *PLVRES*, quàm illa, *HABET*; eosque nobiles & perantiquos, *ADSERTORES* ac *VINDICES*; quemadmodum cuique recognoscenti vtrinque producta testimonia haud magno negotio apparebit. Ad hæc, *PLVTARCHVS* grauissimus Auctor, vir Græcus, & Græcorum omnium rituum ac consuetudinum doctus & intelligens existimator, reiecta tandem opinione existimantium, Thalassij nomen & acclamationem deriuari à Græcorum Ταλασία, *EAM APPROBAT*, ac prudens *SEQVITVR SENTENTIAM*, quæ rem totam à *LATINORVM THALASSIO* deducit. cur non igitur erit hæc eadem nobis etiam verisimilior putanda? mihi quidem videtur, credo item alijs. A Plutarcho autem fuisse, improbatâ priore, posteriorem approbatam sententiam, quæ mox subiungam, satis ostendent. Tribus in locis, quod ego sciam, de Nuptiali Thalassio meminit Plutarchus: in Quæstionibus Romanis, in Romulo, & in Pompeio. atque in prioribus locis duobus quæstionem quidem

affert, *Cur in Nuptijs acclamaretur Thalassius*; at non eam, quantum video ipse, persoluit. aliorum enim tantummodo sententias, siue voce, siue scripto traditas, commemorat; rem ipse veluti addubitatam relinquens, nec vllum suum de ea interponens iudicium; vt relegens quisque loca paruo negotio perspiciet. At in Pompeio, quid tandem senserit, ita nobis testatum reliquit, ita manifestum, nihil vt fieri queat illustrius. Narrat inibi Plutarchus, fuisse in Pompeij Nuptijs *THALASSIVM* à turba acclamatum. Mox, quærens consuetudinis eius initium, deducit illud à *THALASSIO ROMVLI DVCE*, cum quo scilicet coniuncta fuit pulcherrima illa Virgo, à Romanis inter Sabinas rapta. Subdit autem; *Ex hoc dicunt, cùm THALASSIO id coniugium maxime felix fuisset, voce hac faustum, simileque connubium, cum risu, iocoque nouis nuptis optari*. Tandem, vt aperiat, ea de re quid vere sentiret ipse, in hæc omnino verba concludit; *In his, quæ feruntur DE CLAMORE THALASSII, HOC MAGIS CREDENDVM EST*. Vt iam minime dubium sit, quin ista fuerit vera ac germana Plutarchi de Nuptiali Thalassio sententia. Atque hæc omnia si vera sunt, vt certe sunt, sicut Varronis, Iubæ, & aliorum opinionem manifesto coarguunt, existimantium, vocis *THALASSII* notationem, & acclamandi originem & causam, esse à *LANIFICIO* deducendam; ita euincunt, veram & certam esse illorum sententiam, Liuij scilicet, Atilij, Plutarchi, Plinij, Eusebij, & Seruij, qui totam hanc rem à *ROMVLI DVCE THALASSIO* deriuant.

THA-

THALASSIVM TVNC maxime in Nuptijs olim *ACCLAMATVM*, *CVM* noua nupta in *VIRI DOMVM DEDVCEBATVR*. Habuisse *TVRBAM ID OPERIS* ac *MVNERIS*.

CAPVT XX.

N 15. huius libri capite quæsitum est à nobis ac declaratum; *QVANDONAM*, & *A QVIBVS* potissimum soleret in Nuptijs *HYMENAEVS ACCLAMARI*. Idipsum videtur & nunc de *THALASSIO*, & de *FESCENINIS CARMINIBVS* postea statuendum.

THALASSIVS igitur, quemadmodum de *HYMENAEO* diximus, fuit *TVNC* maxime *ACCLAMATVS*, *CVM* noua nupta *IN VIRI DOMVM DEDVCEBATVR*. Indicio sunt Martialis verba ex libr. 12. epigr. 42. hoc pacto conscripta;

PRAELVXERE FACES, VELARVNT FLAMMEA vultus,
Nec TVA defuerant VERBA THALASSE tibi.

Turpes Callistrati & Afri nuptias describens & irridens in hoc Epigrammate Martialis, nonnullos etiam ritus meminit, eorum, qui iustis in Nuptijs seruari solebant: veluti *PRAELATAS* nouæ nuptæ *FACES*, *FLAMMEO VELATVM* eiusdem *CAPVT*, & *THALASSIVM* identidem *ACCLAMATVM*. Et quoniam tres hosce ritus iunctim commemorat hoc loco Martialis; forte non is à vero longe abibit, qui iunctim ob id eos scribendo positos opinabitur,

quòd

quòd iunctim etiam omnes, eodemque tempore adhiberi consueuissent. quæ coniectura si probabilis est, vt certe est, iam illud, si minus vt necessarium, at vt maxime verisimile, licebit inferre: NOVA NVPTA flammeo obnubebatur, eique præferebatur faces TVM, CVM AD VIRVM DVCEBATVR; igitur & THALASSIVS in nouæ nuptæ AD MARITI DOMVM DEDVCTIONE ACCLAMABATVR. Ad cuius rei confirmationem illa quoque, meo animo, non parum valent, quæ apud eundem Martialem in lib. 3. epigr. 93. ita leguntur;

Quod si cadauer exigis tuum scalpi,
Sternatur à Coricle clinico lectus,
THALASSIONEM *qui tuum decet soluat,*
Vstorq; TAEDAS PRAEFERAT NOVAE NVPTAE.

quo loci vides iungi cum FACIBVS THALASSIVM; quòd eodem tempore & THALASSIVS ACCLAMARETVR, & PRAEFERRENTVR FACES: TVM scilicet, CVM AD MARITVM noua nupta DVCEBATVR. Comparat autem Martialis Nuptiarum, & Funeris ritus; Vetustinam per iocum irridens, quòd, licet decrepita, virum tamen anxie quæreret. Cognosci potest hoc etiam ex eo, quod THALASSIVS, vt dictum est ex Plutarcho, & Tzetze, A LATINIS ACCLAMABATVR item, vti solebat A GRAECIS HYMENAEVS. Cùm autem certum sit ex ijs, quæ supra posuimus, HYMENAEVM A GRAECIS TVM maxime solitum acclamari, CVM AD MARITI DOMVM noua nupta DVCEBATVR, sequitur perspicue, vt IDIPSVM etiam SIT DE THALASSIO DICENDVM.

Atque hæc quidem, QVANDONAM potissimum fuerit THALASSIVS in Nuptijs ACCLAMATVS, docent planissime. A QVIBVS porro is idem ACCLAMARETVR, nunc breuiter aperiendum est. TVRBAM certe, ac PVERORVM MVLTITVDINEM, qui frequentes solebant ad Nuptiarum celebritatem conuenire, THALASSIVM ACCLAMASSE, testificatur Plutarchus in Pompeio, dum Nuptias eiusdem Pompeij, ac filiæ Prætoris Antistij describens, TVRBA, ait, *veluti præmonita, Nuptiale illud verbum* THALAS-

SIVM *ex vetusto ritu* ACCLAMAVIT. Sidonius Apollinaris in lib. 1. epist. 5. affirmat, in Ricimeris & Augusti filiæ Nuptijs fuisse THALASSIVM per omnia, theatra, macella, prætoria, fora, templa, ac gymnasia, acclamatum; quæ quidem in loca cùm TVRBA maxime soleat congregari, non erit fortasse absurdum dicere, ijs in Nuptijs fuisse THALASSIVM A TVRBA ACCLAMATVM. Præterea certum est ex Plutarcho, Sidonio, & alijs, vt paulo post apparebit, AB IISDEM omnino fuisse olim & THALASSIVM ACCLAMATVM, & IACTATOS FESCENINOS VERSVS. HI porro cùm IACI solerent A PVERORVM TVRBA (qua de re inferius dicemus); A PVERORVM item TVRBA THALASSIVM ACCLAMARI consueuisse omnino fatendum erit. Sed iam ipsos excutiamus FESCENINOS.

FESCENINA CARMINA fuisse olim in Nuptijs ACCLAMATA.

CAPVT XXI.

DE FESCENINIS CARMINIBVS ista maxime indicabo. Primùm, FVISSE illa in NVPTIIS olim ACCLAMATA. inquiram deinde IPSAM eorundem ORIGINEM, ac NOMINIS etiam ETYMON. tùm, QVID essent, aperiam. post dicam, eadem fuisse ALTERNIS iactata. adijciam postremo, CVR, QVANDO, & A QVIBVS solerent acclamari. His autem breuiter patefactis, finem huic libro imponam, & ad MISCELLANEAS tandem accedam Acclamationes.

Igitur fuisse antiquitus FESCENINA CARMINA in Nuptijs acclamata, prodidêre Catullus, Horatius, Liuius, Seneca, Plinius, Festus, Macrobius, Ausonius, Seruius, Mar-

tianus

tianus Capella, S. Hieronymus, & Sidonius Apollinaris: quorum loca hûc omnia lubentius adscribam, quòd ita Lector faciliori negotio poterit mecum, quæcunque sunt de *FESCENNINIS* obseruatione digna, considerare. Catullus in Carmine de Nuptijs Manlij & Iuliæ, cùm pueros excitasset ad canendum Hymenæum, de *FESCENNINIS* ista subdit;

Nec diu taceat procax
FESCENNINA LOCVTIO.

Horatius Epistol. libro 2. ad Augustum scribens, ita canit;

FESCENNINA per hunc inuecta licentia morem
Versibus alternis opprobria rustica fudit &c.

Liuius sub libri septimi initium, *Non*, inquit, *sicut ante FESCENNINO VERSVI similem, incompositum temere ac rudem, alternis iaciebant*. Seneca libro 7. controuersia 6. *Inter NVPTIALES FESCENNINOS in crucem generi nostri iocabantur*. & in Medea Choro primo;

Festa dicax fundat conuicia FESCENNINVS.

Plinius Natural. Historiæ libr. 15. cap. 22. *Nuces*, ait, *iuglandes quamquam & ipsæ NVPTIALIVM FESCENNINORVM comites* &c. Festus; *FESCENNINI versus, qui canebantur in Nuptijs, ex vrbe Fescenia dicuntur allati: siue ideo dicti, quia fascinum putabantur arcere*. Ausonius in Nuptialis Centonis parecbasi; *Hactenus castis auribus audiendum mysterium Nuptiale ambitu loquendi & circumitione velaui. Verum quoniam FESCENNINOS amat celebritas Nuptialis; verborumque petulantiam notus vetere instituto ludus admittit, cetera quoque cubiculi & lectuli operta prodentur*. Seruius ad septimum Aeneidos Virgilij librum; *FESCENNINVM oppidum est, vbi NVPTIALIA inuenta sunt CARMINA*. Martianus Capella libr. 9. de Nuptijs Philologiæ; *Hymenæo diutius velut FESCENNINA quadam licentia personante, geminanteque crebrius &c.* S. Hieronymus in Epist. ad Demetriadem de Virginit. seruanda; *Quam habitura pronubam? quo deducenda comitatu? Stridor Punicæ linguæ procacia tibi FESCENNINA cantabit*. Sidonius tandem in lib. 1. epist. 5. *Cùm per omnia theatra macella, prætoria, fora, templa, gymnasia, Thalassio FESCENNINVS explicaretur.*

FESCENNINORVM CARMINVM quæ fuerit *ORIGO*, nunc primùm explicatur. *FESTA* agricolarum *CONVICIA* collectis frugibus. Vindemiatorum, ac Viatorum, *MVTVI IOCI*. *SERVIS* etiam permissum olim *VINDEMIAE TEMPORE INIVRIAS* in Dominos impune *IACERE*. Nunc etiam alicubi magnam esse *VINDEMIAE LIBERTATEM*.

CAPVT XXII.

ESCENNINORVM carminum *ORIGINEM* nemo nobis alius, quàm auctor grauis Horatius, commodius exponit. quare adscribam ex eo, quæ possint rem hanc conficere. In secundo Epistolarum libro, ad Augustum scribens Horatius, cecinit in hæc verba;

Agricolæ prisci, fortes, paruoq; beati,
CONDITA post FRVMENTA, leuantes tempore festo
Corpus, & ipsum animum, spe finis dura ferentem,
Cum socijs operum, & pueris, & coniuge fida,
Tellurem porco, Siluanum lacte piabant,
Floribus & vino Genium memorem breuis æui.

Veteres ait Agricolas, collectis frugibus, summa quidem religione Dijs sacra facere consueuisse, at præteritorum laborum

borum immemores genio item indulsisse; conuiuia scilicet læta concelebrantes, festisq; iocis ac conuicijs se se mutuo prouocantes, id quod Aristoteles etiam prodidit in octauo de moribus ad Nicomachum libro. Quam sane mutuam iocandi ac conuiciandi licentiam fuisse à Vindemiatoribus quoque vsurpatam, testificatur idem Horatius in lib. 1. Satyra 7. hoc pacto;

Tum Prænestinus salso, multumque fluenti
Expressa arbusto regerit CONVICIA, durus
VINDEMATOR & inuictus, cui sæpe viator
Cessisset, magna compellans voce CVCVLLVM.

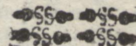
referuntur hæc ad dicacia Vindemiatorum conuicia, quibus vel lacessebant prætereuntes, vel à prætereuntibus prouocati ipsi vlciscebantur, ac remordebant. *Solent*, inquit Acron ad hunc Horatij locum, *Vindemiatores cum Viatoribus SALSA FATIGATIONE contendere*. de qua petulantia meminit & Plinius in libr. 18. cap. 26. & Ausonius in Mosella. Sed & seruis olim permissum Vindemiæ tempore conuicia in Dominos impune iacere, tradit Aelius Lampridius in Antonini Heliogabali Vita. *Vere LIBERAM*, inquit, *VINDEMIAM esse, quam sic celebrarent. Ferunt multi, ab IPSO* (Heliogabalo) *PRIMVM REPERTVM, vt in VINDEMIARVM FESTIVO multa in Dominos IOCVLARIA & audientibus Dominis DICERENTVR, quæ ipse composuerat, & Græca maxime. Horum pleraque Marius Maximus dicit in Vita ipsius Heliogabali*. Hactenus Lampridij locus; ex quo sane perspicue apparet, non modo licuisse, vt dicebamus, *seruis VINDEMIAE tempore INIVRIAS in DOMINOS immittere*, sed Heliogabalum etiam fuisse primum huiusce consuetudinis auctorem, atque adeo multa ipsum huiusmodi conuiciorum genera & inuenisse, & scriptis tradidisse. *HODIE* etiam audio, & Neapoli, & in Hispania, & alibi, eam esse *VINDEMIAE LIBERTATEM*, vt *IMPVNE* possint & *Vinitores* & *Viatores IOCIS* ac *CONVICIIS sese mutuo LACESSERE ac PROVOCARE.*

EX HAC vtique *MVTVA* veterum Agricolarum ac Vindemiatorum *CONVICIANDI IOCANDI*que *LICENTIA primum* habuisse *initium VERSVS* illos, quos *FESCENINOS* appella-

appellauit antiquitas, omni mollitie ac lasciuia diffluentes, tradit apertissime Horatius in eo, quem dixi, loco ex epistola ad Augustum, ista subijciens;

FESCENNINA per HUNC INVECTA LICENTIA MOREM,
Versibus alternis opprobria rustica fudit,
Libertasque recurrentes accepta per annos
Lusit amabiliter ———

quam sane horum Versuum originem miror, à nemine adhuc, quod sciam, fuisse animaduersam. Crediderim autem, initio *FESCENNINA* huiusmodi carmina non in nubentes duntaxat, sed in quoslibet etiam alios fuisse identidem iactata. nam, præterquam quod videtur id posse haud absurde colligi ex prolato modo supra Horatij loco, testificatur item Macrobius in Saturnal. lib. 2. cap. 4. *FESCENINOS versus scripsisse Augustum in Pollionem*; quos quidem nemo dixerit fuisse Nuptiales. Quin Læuinus Torrentius, vir acerrimi iudicij, & doctrinæ singularis, ad dictum Horatij locum vere, meo indicio, prodidit; *FESCENINA* carmina fuisse primùm in Theatro vsurpata, mox ad Nuptiarum thalamos penetrasse. Vt vt sit de hoc, illud maneat; *FESCENINORUM carminum INITIUM* primum & *ORIGINEM* à *VINDEMIÆ LIBERTATE*, hoc est, à veterum *AGRICOLARUM*, ac *VINDEMIATORUM IOCANDI CONVICIANDI*que *CONSUETUDINE* omnino *REPETENDAM*.

FE-

FESCENINORVM versuum NOMINIS NOTATIO aperitur. FESNVM, FASNVM, FASCINVM. Festi locus illustratus.

CAPVT XXIII.

FESCENINORVM carminum *originem* atque *initium primum* protulimus; nunc aperiendum, *CVR ita* à priscis *appellarentur*. Sunt qui putent, *EORVM NOMINIS NOTATIONEM* deduci oportere ab Vrbe *FESCENIA*, seu *FESCENINA*; quòd fuerint *IN EA* primo *INVENTA* & *ACCLAMATA*. Tradunt alij, *NOMEN* à *FASCINO* eadem habuisse; quòd scilicet *IACTATA* & *ACCLAMATA FASCINVM ARCERE* putarentur. Sententiam vtramque Festus expressit in verbo *Fescenini*; ait enim, *FESCENINI versus, qui canebantur in Nuptijs, ex vrbe FESCENINA* (*FESCENIA* habet altera lectio) *dicuntur allati. siue ideo dicti, quia FASCINVM putabantur ARCERE*. Prior autem sententia satis confirmatur testimonio Seruij, Acronis, ac Porphirionis. Illius verba sunt hæc ad septimum Aeneidos Virgilij librum; *FESCENINVM oppidum est, vbi NVPTIALIA inuenta sunt carmina*. Acron vero ad Horatij locum ex Epistola ad Augustum, *Dicta sunt*, ait, *FESCENINA ab OPPIDO, vnde prius processerunt*, quod ijsdem ferme verbis repetit Porphirion ad eundem Horatij locum. Ad posterioris sententiæ illustrationem faciunt, quæ subijcit illico Festus; *FESNOAE*, inquiens, *vocabantur, qui DEPELLERE FASCINVM credebantur*. *FESNOAE* autem rectè scriptum puto cum eruditissimo Viro Ioanne Meursio in suis Criticis Exercitatio-

citationibus ; quidquid alij aliter sentiant. Veteres enim *FESNVM* dicebant, quod postea *FASNVM*; vt *Edor* pro *Ador*, *Reperare* pro *Reparare* &c. Deinde *FASCINVM* protulêre; quemadmodum *Iecur Iecinur*, *Circus Circinus*, *Runca Runcina*, *Intega Incitega* &c. Ita vt hi forte versus dicti fuerint primo *FESNINI*, mox *FASNINI*, tum *FESCENINI*, quasi *FASCININI*. Plura certe possent hûc apte addi de *FASCINO*, nisi producenda essent in eo capite, in quo reddetur ratio, *CVR* solerent *FESCENINI* versus in *NVPTIIS IACTARI* & *ACCLAMARI*. Iam, *QVID ESSENT*, seu potius, *QVID HABERENT* ista *CARMINA*, videamus.

FESCENINOS, in Nuptijs olim acclamari solitos, fuisse & *IOCOSIS* plenos *CONVICIIS*, & *LASCIVIA* maxime *DIFFLVENTES*. Hinc appellati sunt, *Ioci*, *Ludi*, *Risus*, *Sales*, *Festa conuicia*, *Probra*; & item, *Procaces*, *Dicaces*, *Obscæni*, *Petulantes*. *FESCENINA LOCVTIO* apud Catullum.

CAPVT XXIV.

NVPTIALES porro *FESCENINI* fuere versus *IOCORVM* omnium, *CONVICIORVM*, ac *LASCIVIARVM* plenissimi. Id quod non difficile est videre ex ijs, quæ de eorum origine superius dicta sunt à nobis in capite 22. Etenim, cùm docuerimus inibi, initium eos primum habuisse à *LIBERA VINDEMIA*, *HANC* autem fuisse cum omni *CONVICIORVM* ac *IOCORVM* impunita *LIBERTATE CELEBRATAM*, fateri omnino necesse est, etiam *FESCENINOS IOCOSA* habuisse *CONVICIA*, fuisseque *VERSVS LASCIVIA* ac *MOLLITIE DIFFLVENTES*. Idipsum autem ex eo manifestius adhuc confirmatur, quòd antiquitas consueuit illos dicere *Iocos*, *Ludos*, *Risus*, *Sales*, *Festa conuicia*, *Probra*; & item appellare *Procaces*, *Dicaces*, *Obscanos*, *Petulantes*. eàm ob causam scilicet, quòd *VERSIBVS* ijs, summa verborum *LICENTIA* & *LASCIVIA* factis, *CONVICIA* in nubentes per *IOCVM*, *LVDVM*, ac *RISVM*, *SPARGI* solerent. Ac *IOCOS*

quidem dixêre Ouidius, Seneca, & Claudianus. Illius verba sunt ex tertio Fastorum, de *FESCENINIS* agentis;

Inde IOCI veteres, obscænaque dicta canentes.

Alter in libr. 7. Controuers. 6. *Inter Nuptiales*, inquit, *FESCENINOS in crucem generi nostri IOCABANTVR.* Et in Medea Choro primo;

Soluat turba IOCOS.

Claudianus in Epithalamio Honorij & Mariæ;

Permissisque IOCIS turba licentior
Exultet, tetricis libera legibus.

IOCOS, & *LVDOS* appellauit Plutarchus in Romulo; & in Pompeio *RISVS*, & *IOCOS*, vt dictum est. Lucanus vero *SALES*, & *CONVICIA FESTA* in lib. 2.

Non soliti lusêre SALES, nec more Sabino
Excepit tristis CONVICIA FESTA Maritus.

Etiam Seneca in prolato Medeæ Choro primo, *FESTA CONVICIA* dixit;

FESTA dicax fundat CONVICIA Fescenninus.

PROBRA, Ouidius in adducto Fastorum libro;

——— nam coeunt, certaq; PROBRA canunt.

At *PROCACES* vocat Catullus in Carmine de Nuptijs Manlij & Iuliæ;

Nec diu taceat PROCAX
FESCENNINA LOCVTIO.

Et Beatus Hieronymus in epistola ad Demetriadem de seruanda Virginitate; *Quam habitura pronubam? quo deducenda comitatu? Stridor Punicæ linguæ PROCACIA tibi FESCENINA cantabit.*

DICACES, Seneca in adducto Medeæ loco;

Festa DICAX fundat conuicia FESCENNINVS.

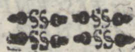
OBSCAENOS, Ouidius in eodem tertio Fastorum libro;

Nunc mihi, cur canteut, superest, OBSCAENA puellæ,
Dicere ——— ——— ——— ———

Varro Agathone apud Nonium in voce, *Obscanũ*; *Pueri OBSCAENIS VERBIS nouæ nuptæ aures returant.* quæ eadem reperiuntur in voce, *Returare*, quod est aperire. Et Festus in verbo, *Prætextatum*; *Prætextatum sermonem quidã putant dici, quòd*

quòd prætextatis nefas sit obscœno verbo vti. alij, quòd nubentibus, depositis prætextis, à multitudine puerorum OBSCAENÆ clamentur. PETVLANTES demum, Ausonius in Centonis Nuptialis Parecbasi; *Hactenus castis auribus audiendum mysterium Nuptiale, ambitu loquendi & circumitione velaui. Verum, quoniam FESCENINOS amat celebritas Nuptialis; VERBORVMque PETVLANTIAM notus vetere instituto ludus admittit, cetera quoque cubiculi & lectuli operta prodentur.*

Iam vero, *cuiusmodi* fuerint *FESCENINI versus*, siue, *qualis* soleret esse *FESCENINA LOCVTIO* in *Nuptialibus Acclamationibus*, discimus ex eodem Catullo. Cùm enim in Carmine, iterum ac sæpius citato, de Nuptijs Manlij & Iuliæ, pueros admonuisset, (doctissimi Mureti verba sunt ad eum Catulli locum) vt de more *FESCENINOS* acclamarent; statim Poeta, (vt scilicet consuetam nobis *FESCENINAM LOCVTIONEM* exprimat) & puero Manlij concubino petulantius insultat; & Manlium ipsum, vt nimis in pueros procliuem, notat; & nouam item nuptam admonet, ne se Viro difficilem præbeat, alioqui fore, vt ipse delicias aliunde petitum eat. Quæ quidem omnia planissime docent, & *QVALIS* esset *FESCENINA LOCVTIO*, & item, *FESCENINOS versus, solitos in Nuptijs acclamari, fuisse*, vt dicebamus, *omnium VENEREARVM LASCIVIARVM PLENISSIMOS*. Nunc quærendum, *QVID SIT CAVSAE, QVAMOBREM FESCENINI* olim in Nuptijs *ACCLAMARENTVR*.

Quæsitum, *CVR* in Nuptijs *ACCLAMARENTVR FESCENINI*. Ad *arcendum fascinum* Veteres consueuisse *laudationibus præfari*, vel *addere vocem*, *PRAEFISCINE*, seu, *PRAEFISCINI*. Nuptiarum die *NOVAM NVPTAM LAVDIBVS ORNARI* solitam. *LAVDIBVS* ijs additos statim *FESCENINOS*, vt *FASCINI VIS ARCERETVR*, quam habere credebantur eæ *LAVDES*. Catullus illustratus.

CAPVT XXV.

IN Nuptijs *CVR ACCLAMARENTVR FESCENINI*, eā puto *CAVSAM* posse à nobis commode afferri, quam pro eorundem *NOMINIS NOTATIONE* docuimus in cap. 23. redditam fuisse posteriori loco à Festo in voce *Fescenini*. Prodidit inibi Festus, à *FASCINO nomen habuisse FESCENINOS*; quòd scilicet *iactatis ijs & acclamatis FASCINVM ARCERETVR*. Itaque, si de me quæratur, *QVID* sit, *CVR FESCENINI in Nuptijs acclamarentur*, respondebo, *Ne noua nupta FASCINARETVR*. quod quidem cuiusmodi sit, paululum consideremus.

Existi-

Existimarunt Veteres, periculum à *FASCINO* ijs esse, qui impensius vel ipsi laudarent se, vel ab alijs præsentes laudarentur. cuius rei causas persequi, non est huius loci; præsertim cùm eæ fuerint ab alijs iam curiose & inuestigatæ & traditæ. Huic autem periculo vt occurrerent, consueuerunt aliquo se amuleto præmunire, ac veluti præcingere. hinc, vt cetera *FASCINVM DEPELLENTIA* reticeam, *LAVDATIONIBVS* vel *præfabantur*, vel *addebant vocem PRAEFISCINE*, seu *PRAEFISCINI*, qua *FASCINVM ARCERI* putabant. perinde namque est, *PRAEFISCINE*, quasi, *SINE FASCINO*, diceretur. cuius vocis hunc in sensum exempla videre licet apud Plautum in Asinaria, & in Rudente, apud Apuleium in tertio Floridorum libro, apud Sosipatr. Charisium lib. 2. in voce *Fescenini*, & apud Afranium in Consobrinis. Nos etiam hodie in re simili vel vocem eandem vsurpamus, vel certe vim eius vocibus hisce exprimimus, *Dicto absit Inuidia*, seu, *Fascinum*.

Venio nuuc ad illud, cuius illustrandi gratia pauca hæc de voce *PRAEFISCINE* attulimus. Veterum mos erat, *LAVDIBVS ornare nouam nuptam*; at quia *vim fascini*, vt supra posuimus, *credebant habere laudes*, idcirco *FESCENINOS* iubebant, *AD FASCINVM* scilicet *AVERTENDVM*, *statim adijci ab acclamantibus pueris*. Hoc etsi non difficulter potest perspici ex Festi loco, semel atque iterum à nobis adducto, placet tamen idipsum ex Catullo etiam dilucidius ac firmius comprobare; eòque lubentius, quòd adhuc à nemine, vt puto, id fuerit obseruatum. Iulia igitur, Manlio nupta, in Catulli Carmine Nuptiali in hæc verba laudatur;

Prodeas noua nupta.
Flere desine. NON TIBI
Aurunculeia PERICVLVM EST,
NE QVA FOEMINA PVLCHRIOR
CLARVM AB OCEANO DIEM
VIDERIT VENIENTEM.
TALIS IN VARIO SOLET
DIVITIS DOMINI HORTVLO
STARE FLOS HYACINTHINVS &c.

Iuliæ pulchritudinem dupliciter hoc loco laudibus exornat Catullus; vno modo, *Fœminam* dicens *nullam in toto orbe futuram Nuptiarum die Iuliâ PVLCHRIOREM*; altero, conferens eam cum *HYACINTHO*, ait, *EMICATVRAM IVLIAM inter Virgines reliquas, quemadmodum solet HYACINTHVS ceteros inter flores FVLGERE*. Superius autem similem eandem fecerat tenellæ Myrto, quam paulatim assurgentem Nymphæ summo studio nutrirent;

Floridis velut enitens
MYRTVS Asia ramulis,
Quos HAMADRIADES Deæ
Ludicrum sibi ROSCIDO
NVTRIVNT HVMORE.

At metuens Poeta, ne *LAVDIBVS* ijs noua nupta *FASCINARETVR*, admonet pueros, vt *FESCENINA* carmina *STATIM ACCLAMENT*, *FASCINI* scilicet *PERICVLVM* omnino *DEPVLSVRA*. ac proinde subijcit;

Nec DIV TACEAT procax
FESCENNINA LOCVTIO.

FESCENINOS VERSUS fuisse olim in Nuptijs à *PUERORUM* multitudine *ALTERNIS ACCLAMATOS*; *TUM* potissimum, *CUM* ad *MARITUM DUCEBATUR SPONSA*.

CAPUT XXVI.

F*ESCENINORUM* eadem erit clausula, quæ fuit *Thalassii*, & *Hymenæi*. cùm autem *DE HIS* illud extremo loco quæsitum sit ac declaratum, *quandonam*, & *à quibus* solerent in Nuptijs acclamari; erit *HOC IDEM* nunc de *FESCENINIS* etiam statuendum. Qua in re ecquid sit veri, non difficile est videre. nam certe *FESCENINOS* fuisse *Thalassii COMITES*, attestatur Apollinaris Sidonius in lib. 1. epistola 5. *Interueni*, inquit, *Nuptijs Patricij Ricimeris, cui filia Perennis Augusti in spem publicæ securitatis copulabatur. Igitur nunc in ista non modo personarum, sed etiam ordinum, partiumque lætitia &c. per omnia theatra, macella, prætoria, fora, templa, gymnasia, THALASSIO FESCENINUS explicabatur*. quo loci vides, *Thalassioni FESCENINUM* iungi, tanquam *ADIECTIVUM substantiuo*. Nec multo secus mihi videtur hac de re ante Sidonium Plutarchus sensisse, cùm in Romulo ita scriptum reliquit; *Mansit deinceps ea consuetudo, vt qui darent, aut acciperent, aut interessent omnino Nuptijs, per LUDUM ac IOCUM THALASSIUM acclamarent*. & in Pompeio; *Ex hoc dicunt, cùm Thalassio id coniugium maxime felix fuisset, voce*

hac

hac faustum simileque connubium cum RISV IOCOQVE *nouis nuptis optari* . PER LVDVM , inquit Plutarchus , AC IOCVM , & CVM RISV IOCOQVE *Thalassium acclamarent* . quid hæc sibi volunt verba ? an non apertissime ostendant , *Thalassij* COMITES fuisse FESCENINOS ? siquidem FESCENINI , vt supra demonstratum est , & IOCOSA habebant CONVICIA , & IOCI item , RISVS , ac LVDI fuêre non semel appellati . Quod si *Thalassij* COMITES erant FESCENINI , nec solebat *Thalassius* acclamari , quin iactarentur etiam FESCENINI ; *Thalassium* autem *tunc* acclamatum fuisse , *cùm noua nupta ad Mariti domum deducebatur*, ex supra dictis pro certo habemus ; profectò , vt FESCENINOS etiam statuamus *fuisse* TVNC *maxime* IACTATOS , CVM *ad* VIRVM DVCEBATVR VXOR , rationi omnino consentaneum est . Beatus autem Hieronymus , in epistola ad Demetriadem de seruanda Virginitate , sententiam hanc eandem planissime confirmat . nam inibi Nuptiales aliquot ritus ordine percurrens Hieronymus , *cùm nouæ nuptæ ad* MARITVM DEDVCTIONEM nominasset , FESCENINOS illico commemorat ; eam scilicet ob causam , vt ego quidem arbitror , quòd *vno eodemque tempore* & acclamarentur FESCENINI , & SPONSA AD VIRVM DVCERETVR . Hieronymi verba sunt hæc; *Quam habitura pronubam ?* QVO DEDVCENDA COMITATV ? *stridor Punicæ linguæ* PROCACIA *tibi* FESCENINA CANTABIT .

Per IDEM igitur TEMPVS (*tùm* scilicet , *cùm ad Mariti domum deducebatur noua nupta*) fuêre in Nuptijs & *Thalassius* & FESCENINI acclamati . Sed & TVRBAM eandem PVERORVMque MVLTITVDINEM , quæ *Thalassium* , vt docuimus , *acclamare* consueuit , FESCENINOS etiam IACTASSE obseruo . Etenim Seneca in Medea Choro primo ita canit ;

> *Festa dicax fundat conuicia* FESCENNINVS ,
> *Soluat* TVRBA IOCOS .

Claudianus in Epithalamio Honorij & Mariæ ;

> *Ducant peruigiles carmina tibiæ ,*
> *Permissisque* IOCIS TVRBA *licentior*
> *Exultet , tetricis libera legibus .*

Catul-

Catullus in Carmine, à nobis toties citato, cùm *PVEROS* hortatus esset ad Hymenæum modulate canendum, haud ita multo post admonet *EOSDEM*, vt & *FESCENINOS* iactent;

Tollite, inquit, *ò PVERI faces,*
Flammeum video venire.
Ite, concinite in modum
Io Hymen, Hymenæe Io &c.
NEC DIV TACEAT PROCAX
FESCENNINA LOCVTIO.

Varro Agathone apud Nonium in voce, *Obscænum*; *PVERI*, ait, *OBSCAENIS VERBIS nouæ nuptæ aures returant*. quod idem iterat in voce, *Returare*. Festus in verbo, *Prætextatum*; *Prætextatum sermonem quidam putant dici, quòd prætextatis nefas sit obscæno verbo vti. alij, quòd NVBENTIBVS, depositis prætextis, à MVLTITVDINE PVERORVM OBSCAENA clamentur. OBSCAENORVM* autem nomine & hic & apud Nonium *FESCENINOS* intelligi oportere, ex dictis notissimum est. Ouidius vero in tertio Fastorum libro prodidit, à *PVELLARVM* etiam interdum *MVLTITVDINE* fuisse *FESCENINOS* acclamatos; ait enim,

Nunc mihi cur cantent, superest, OBSCAENA PVELLAE
Dicere; nam coeunt, CERTAque PROBRA CANVNT.

Sexto huic libro finem imponã, si prius admonuero; *FESCENINOS* versus fuisse *ALTERNIS* temere iactatos. locus est in Liuio sub septimi libri initium, qui, quod dixi, sic approbet; *Non sicut ante FESCENINO versui similem, incompositum TEMERE ac rudem ALTERNIS IACIEBANT*. Et in Epistola prima libri secundi, ad Augustum scribens, hæc habet Horatius;

FESCENNINA per hunc inuecta licentia morem
VERSIBVS ALTERNIS opprobria rustica fudit.

Verum de *NVPTIALIBVS* Acclamationibus satis. de quibus sane plura potuissent dici, sed ea consulto prætermisi, ne quid delibarem, aut præcerperem, ex ea gratia,

quam apud omnes eruditos propediem magis ac magis conciliabit sibi Hieronymus Bossius, I. C., Regius ac Primarius in Palatina Mediolanensi Academia eloquentiæ Interpres; Vir elegantissimi ingenij, & omni liberali doctrina politissimus. Hic enim Commentarium nunc scribit (*HYMENAETHALASSIVM* appellat) in quo Nuptiarum ritus omnes iucunda simul & erudita varietate explicans, fontem aperit, è quo rerum talium cupidi abunde sitim expleant. Ad *MISCELLANEAS* Acclamationes iam tandem vt accedam, res ipsa postulat.

FRAN-

FRANCISCI BERNARDINI FERRARII

DE VETERVM ACCLAMATIONIBVS, ET PLAVSV LIBER SEPTIMVS,

Qui MISCELLANEAS complectitur ACCLAMATIONES.

MISCELLANEARVM Acclamationum nomine quid debeat hîc a nobis intelligi.

CAPVT I.

PERVENIMVS aliquando tandem ad Septimam, eamque postremam Operis suscepti partem: in quo quidem vltimo veluti Actu omnes illas exequemur Acclamationes, quæ, siue Sacræ & Prophanæ, siue Publicæ & Priuatæ, siue Faustæ & Infaustæ, nequeunt propter varietatem ad certum caput commode reuocari; ob idque placuit *MISCELLANEAS* appellare. Quæ quidem varietas illud etiam effecit, vt de ijs diceremus, non ordine,

ſed pro vt in mentem, ſtilumque venirent. Inſerentur autem identidem, atque adijcientur, *SELECTAE* quædam acclamandi *FORMVLAE*, quæ cùm haud ita facilem habeant cognitionem, de ijs proinde eruditi videntur adhuc ambigere. Scribendi initium ab eis Acclamationibus deſumam, quæ in Pontificis Romani Coronatione ac Conſecratione emitti ſolebant.

QVAE fierent olim in *noui Pontificis Romani Coronatione ac Conſecratione ACCLAMATIONES*. Vota & Preces ad Deum factas inter acclamandum pro nouo Pontifice. Multa ſæpius ab Acclamantibus iterata. Adnotatum in Actis, quoties quidque repeteretur. Noui Pontificis laudes fuiſſe in ijs Acclamationibus. Eaſdem contentiùs emiſſas, alternis interdum, interdum ab omnibus ſimul Acclamantibus.

CAPVT II.

DE *ACCLAMATIONIBVS*, *in noui Pontificis Romani CORONATIONE* ac *CONSECRATIONE FIERI ſolitis*, cùm nihil omnino, quod ſciam, ex libris impreſſis ſuppetat, ad Manuſcriptos Codices confugiendum erit, vt eorum ope, quantum licebit, res iſta conficiatur.

In antiquo igitur *AMBROSIANAE* noſtræ *BIBLIOTHECAE* Pontificalium ac Ritualium Codice

dice scriptum videas hoc pacto; *In CONSECRATIONE, CORONATIONEque, PONTIFICI acclamatur his verbis, EXAVDI CHRISTE, DOMINO NOSTRO N. A DEO SVMMO PONTIFICI DECRETO, & VNIVERSALI, PAPAE VITA. Idque ter repetitur.* Extant in eâdem nostra Bibliotheca quorundã Pontificum Romanorum Vitæ à Pandulpho Pisano conscriptæ, inter quas hæc Paschali Secundo, in nouũ Pontificem electo, notantur acclamata; *PASCHALEM PAPAM S. PETRVS ELEGIT.* & inferius aliquanto; *A Primiscrinijs, & Scribis Regionarijs ter acclamatum est, responsumque, PASCHALEM PAPAM S. PETRVS ELEGIT.* In Vaticana item Bibliotheca asseruantur vetusti duo Ceremoniarum Codices, in quibus commemorantur Acclamationes quædam in nouos Pontifices Romanos emissæ. Ex vno quidem in hæc verba; *Expleta Oratione à Pontifice, antequam Lector in ambonem ascendat, pronunciat secundo Diaconus, & tertio Cantores, respondente illis Schola, hoc modo. EXAVDI CHRISTE. Respondet Schola, DOMINO NOSTRO N. A DEO DECRETO SVMMO PONTIFICI, ET VNIVERSALI PAPAE, VITA. EXAVDI CHRISTE. respondet similiter, SALVATOR MVNDI, TV ILLVM ADIVVA. Tertia vice, Exaudi Christe. respondet, Domino nostro N. Augusto à Deo coronato, magno & pacifico Imperatori, Vita, & Victoria; per ter. S. Maria. respondet, Tu illos adiuua; per ter. Exaudi Christe. respondet, Exercitui Romanorum & Theutonicorum Vita & Victoria; per ter. Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat. respondet similiter Schola, Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat. Rex Regum, Christus vincit spes nostra, Christus vincit gloria nostra, Christus vincit misericordia nostra, Christus vincit auxilium nostrum, Christus vincit fortitudo nostra, Christus vincit liberatio nostra, Christus vincit arma nostra inuictissima, Christus vincit murus noster inexpugnabilis, Christus vincit defensio & exultatio nostra, Christus vincit lux, via, & vita nostra. Ipsi soli imperium, gloria, & potestas per immortalia secula seculorum. Ipsi soli virtus, fortitudo, & victoria per omnia secula seculorum, Amen. Similiter honor & iubilatio per infinita secula seculorum Amen.* Ex altero autem Codi-

ce,

ce, hoc pacto; *Dominus Papa incipit missam, & post primam Orationem Diaconi Cardinales, Subdiacori, & alij Ordines cum Scriniarijs FACIVNT LAVDES DOMINO PAPAE taliter ORDINATO. Archidiaconus cum alijs Diaconibus & Subdiaconibus ordinatè sunt iuxta altare in duob. filis. Scriniarijs vero stantibus deorsum in Choro cum pluuialibus. Tunc Archidiaconus cum Diaconibus & alijs sic incipit laudem alta voce, EXAVDI CHRISTE. Scriniarij respondent, N. DOMINO NOSTRO PAPAE VITA. Iterum Archidiaconus dicit, EXAVDI CHRISTE. Scriniarij quoque respondent similiter. Tertio Archidiaconus dicit, EXAVDI CHRISTE. Scriniarij respondent sicut ante. Deinde Archidiaconus dicit, SALVATOR MVNDI, tribus vicibus, Scriniarijs totidem vicibus ei respondentibus, TV ILLVM ADIVVA. Post Archidiaconus dicit, S. Maria, duabus vicibus; & Scriniarij respondent duabus vicibus, Tu illum adiuua. Demum Archidiaconus dicit, S. Michael, duabus vicibus; Scriniarij totidem vicibus, Tu illum adiuua. Eodem modo dicitur, S. Gabriel, S. Raphael, S. Ioannes Baptista, S. Petre &c. Respondetur, Tu illum adiuua &c. His finitis, Archidiaconus dicit, Kirie eleyson. Scriniarij respondent, Kirie eleyson. Archidiaconus dicit, Christe eleyson. & Scriniarij similiter respondent, Christe eleyson. Tertio vero Archidiaconus cum Diaconibus & Scriniarijs vna voce dicit, Kyrie Eleyson.* Quarum Acclamationum copiam, vt alibi in hoc eodem Opere indicaui, mihi fecit olim Vir humanissimus, ac doctissimus, Nicolaus Alemannus, qui summo bonorum omnium dolore proxime decessit. Ex quibus sane, si attento animo legantur, perspiciemus, & rem omnem inibi ordine explicari, & plures item eorum exprimi Ritus, quos omnium ferme faustarum Acclamationum communes fuisse iam antea docuimus. Etenim verba illa, *Exaudi Christe Domino nostro N. à Deo decreto summo Pontifici & vniuersali Papæ, VITA*; & ea, *Exaudi Christe, Saluator mundi, TV ILLVM ADIVVA*. satis ostendunt, *habuisse* Acclamationes *BONA VOTA* & *PRECES AD DEVM PRO* eorum *SALVTE*, quibus fiebant. Dum autem dicuntur, eadem verba *TER*, aut, *TERTIO*, ab Acclamantibus *ITERATA*, planum fit, & *Multa*

sæpius

ſæpius inter acclamandum *iiſdem verbis* REPETITA, & ADNOTATVM etiam IN ACTIS, *quoties* quidque *iteraretur*. Dum item legimus, Acclamantes Archidiaconos, Diaconos, & Cantores, *incepiſſe* noui Pontificis LAVDES ALTA VOCE, cognoſcimus, *Acclamationes* & habuiſſe LAVDATIONES eorum, in quos emittebantur, & fuiſſe CONTENTIS omnino VOCIBVS factas. Dum autem ſubijciuntur ea verba, RESPONDENTIBVS *Scriniarijs*, ac *Schola*, apparet, ALTERNIS factas interdum Acclamationes. Demum dum additur, *Archidiaconus vero cum Diaconibus & Scriniarijs* VNA VOCE *dicit*, Kirie eleyſon, intelligimus, *factas* etiam interdum Acclamationes, non alternis, ſed ab OMNIBVS SIMVL ACCLAMANTIBVS. Quæ omnia in primi Libri Capitibus 15. 16. 18. 21. 23. & 24. accurate perſecuti ſumus.

Antiquitus QVAE fuerint ACCLAMATIONVM FORMVLAE, in EPISCOPI ELECTIONE, aut ORDINATIONE emitti ſolitæ.

CAPVT III.

Datis velut in Theatrum Acclamationum formulis, quæ in Romani Pontificis Coronatione ac Conſecratione fiebant, producam nunc eas, quæ in *Epiſcopi Electione*, aut *Ordinatione* emitti ſolebant. Ad quam rem illuſtrandam vno & item altero contenti erimus è veteris Eccleſiæ memoria teſtimonio.

In tertia igitur Ambroſiani Breuiarij Lectione de B. Ambroſij Ordinatione ex Paulino Epiſcopo in ipſius Ambroſij Vita, ita eſt; *Populus, Auxentio Arriano Epiſcopo mortuo,*

inter se de successore deligendo grauibus diffidijs contendebat. qua cognita re Ambrosius pro sui officij munere, vt concitatam seditionem sedaret, Ecclesiam ingressus, cùm multa de pace præclare dixisset, vox derepente exaudita est infantis, AMBROSIVM EPISCOPVM ACCLAMANTIS. qua voce populus excitatus. ACCLAMATIONE summa EPISCOPVM eum DEPOSCIT. Qui locus, licet nequaquam indicet, quæ essent Acclamationum formulæ in Episcopi Electione aut Ordinatione, exprimit tamen apertissime, *Ambrosio in EPISCOPVM ELECTO fauste acclamatum, eamque populi electionem NVDIS SOLISque ACCLAMATIONIBVS factam ac terminatam.* Rem autem totam illustrant magis, ac pene oculis subijciunt, Acta Ordinationis Eradij, quæ proxime post B. Augustini epistolam 109. habentur. In eis enim, cùm vellet Eradium Presbyterum in Episcopatu sibi successorem facere Augustinus, scriptum est hoc pacto; *Presbyterum Eradium mihi successorem volo: à populo acclamatum est, DEO GRATIAS, CHRISTO LAVDES: dictum vicies ter. Exaudi Christe, Augustino Vita: dictum est sexies decies. Te Patrem, te Episcopum: dictum est octies.* Et cum quædam suggereret Augustinus tum ad Eradij laudem, tum ad suæ mentis sensa exprimenda, omnium autem confirmationem à populo requireret; *A populo acclamatum est trigesies sexies, DEO GRATIAS, CHRISTO LAVDES. Exaudi Christe, Augustino Vita: dictum est tredecies. Te Patrem, te Episcopum: dictum est octies. DIGNVM ET IVSTVM EST: dictum est vicies. BENE MERITVS, BENE DIGNVS: dictum est quinquies.* Et post alia ab Augustino eandem in rem dicta, sic à populo acclamatum est; *IVDICIO TVO GRATIAS AGIMVS: dictum est sedecies. FIAT, FIAT; dictum est duodecies. Te Patrem, ERADIVM EPISCOPVM; dictum sexies.* Demum cùm ista pronunciasset Augustinus: *Video, me de hac re, propter quam vos inuitaui, omnia vobiscum egisse, quæ debui. Hoc ad vltimum rogo, vt gestis istis dignemini subscribere, qui potestis. Hîc mihi responsione vestra opus est: tene. m responsionem vestram: de hac assensione aliquid acclamate.* in hæc verba populus acclamauit, *FIAT, FIAT; dictum vicies quinquies. DIGNVM EST, IVSTVM EST: dictum*

vicies

vicies octies. FIAT, FIAT : *dictum quaterdecies.* OLIM DIGNVS, OLIM MERITVS : *dictum vicies quinquies.* IVDICIO TVO GRATIAS AGIMVS. *dictum tredecies.* EXAVDI CHRISTE, ERADIVM CONSERVA : *dictum octies decies.* Hæc Augustinus, seu potius Acta Ordinationis Eradij. Non erit, opinor, alienum ab hoc loco, ea subijcere, quæ olim Constantinopolitano Patriarchæ primum renunciato acclamari solebant. Rem narrat nobis Georgius Codinus in lib. de Officijs Aulæ & Ecclesiæ Constantinopolitanæ cap. 20. scribens hoc pacto; *Reperto intra septum Patriarchali sceptro, Imperator, ministerio nobilis adolescentis ex ijs, qui sine pileo in aula obambulant, accipit illud, stansque magna voce ita fatur; Sancta Trinitas per Imperium ab ipsa nobis concessum constituit te Archiepiscopum Constantinopoleos nouæ Romæ, & Oecumenicum Patriarcham. moxque vniuersi,* MVLTOS ANNOS, *acclamant.* Vberius autem Georgius Phranza in Chronico libro tertio cap. 19. in hunc modum; *Erat munus & consuetudo Christianorum Imperatorum, vt electo Patriarchæ pedum seu virgam pastoralem auream, lapillis & margaritis distinctam, donarent &c. Finito autem tropario Imperator surgens habet in manu dextra pedum. accedit candidatus, cuius vnum latus Cæsar, alterum Heracleæ Metropolita tegit &c. Deinde ad Imperatorē accedit, & consueta adoratione illum prosequitur. Imperator paululum attollens pedum ait, Sancta Trinitas, quæ mihi Imperium donauit, te in Patriarcham nouæ Romæ deligit &c. Deinde Chori psallebant, & acclamabant;* AD MVLTOS ANNOS DOMINE, *idque* TERTIO: *& illud,* ἀπόλυσις, *hoc est,* ILICET. Ex quibus omnibus cùm manifeste intelligis, quæ solerent olim hanc in rem emitti Acclamationes, tùm eorum non pauca appositè confirmantur, in quorum probatione (vt in proxime superiori Capite monuimus) multum operæ ac laboris pluribus primi libri Capitibus consumpsimus. Velut hæc; *Facta ad Deum vota, precesque emissas, pro ijs, quibus acclamabatur: Multa sæpius inter acclamandum repetita: Non plenas interdum, ac veluti decurtatas pronunciari solitas Acclamationes: Easdem per Notarios in Acta publica relatas: Adnotatum etiam, quoties quidque inter acclamandum iteraretur.*

QVAE solerent olim in *NOVI* Romanorum *IMPERATORIS ELECTIONE* emitti *ACCLAMATIONES*. Factum sæpe, vt quis statim *RENVNCIARETVR IMPERATOR*, simul ac esset *AVGVSTI NOMINE* inter acclamandum appellatus. *FACTAS* ad Deos ab acclamantibus *PRECES* pro noui Imperatoris salute. Fuisse ijs maxime verbis, *N. AVGVSTE, DII TE SERVENT*, conceptas huiusmodi Acclamationes.

CAPVT IV.

Voniam vero quæ de Ambrosij ac Eradij Electione, & Ordinatione, mox supra attulimus, simillima sunt & maxime gemina ijs, quæ ad Probi & Claudij Imperatorum Electionem factitata legimus; idcirco placet nunc illas producere Acclamationes, quæ in *ELECTIONE Imperatorum Regumque CREATIONE* emitti consueuerunt. Ob quam etiam similitudinem fiet, vt ea primo loco à nobis proferantur, quæ in eosdem Probum, & Claudium, cùm primum Imperatores renunciati sunt, acclamata memorant Flauius Vopiscus, & Trebellius Pollio.

Et

Et hæc ſane cum illis ſi comparentur, ſplendidius vtraque meo iudicio elucescent. Probi itaque Electionem his verbis perſequitur Flauius Vopiſcus in eodem Probo; *Cùm ad exercitus nuntius venisset*, de Taciti morte, *tùm primum animus militibus fuit præuenire Italicos exercitus, ne iterum Senatus Principem daret. ſed cùm inter Milites ſermo eſſet, quis fieri deberet, & manipulatim in campo Tribuni eos alloquerentur dicentes, requirendum eſſe Principem aliquem fortem, ſanctum, verecundum, clementem, probum; idque per multos circulos, vt fieri aſſolet, diceretur: quaſi diuino nutu vndique ab omnibus acclamatum eſt, PROBE AVGVSTE, DII TE SERVENT. deinde concurſus & ceſpititium Tribunal, appellatuſque IMPERATOR.* Hæc de Probo Vopiſcus; quæ ſi cum ijs conferantur diligenter, quæ ex Breuiarij lectione de Ambroſio protulimus, vtraque valde conſimilia, ac pene gemina eſſe, paruo negotio quiuis vnus deprehendet. Profert autem mox inibi Vopiſcus ceteras emiſſarum ad Probi Electionem Acclamationum formulas, quas nos etiam non multo poſt ſubijciemus. Trebellij porro Pollionis locus, conſimilis ei, quem de Eradij Epiſcopi Ordinatione protulimus, eſt in eodem Claudio ad verbum huiuſmodi; *AVGVSTE CLAVDI, DII TE NOBIS PRAESTENT: dictum ſexagies. CLAVDI AVGVSTE, PRINCIPEM TE, aut QVALIS TV ES, SEMPER OPTAVIMVS: dictum quadragies. CLAVDI AVGVSTE, TE RESPVBL. REQVIREBAT: dictum quadragies. CLAVDI AVGVSTE, tu frater, tu pater, tu amicus, tu bonus Senator, TV VERE PRINCEPS: dictum octuagies.* Reliquas nunc perſequamur Acclamationes, quibus eligebantur olim ac renunciabantur Imperatores. Maximum quidem ac Balbinum his omnino Acclamationibus Imperatores factos adfirmat Iulius Capitolinus in iiſdem Maximo & Balbino ita ſcribens; *Longa oratione opus non eſt*, (Vectij Sabini Senatoris, ſententiam de eligendis nouis Imperatoribus dicentis, verba ſunt) *FACIENDVS EST IMPERATOR; imo FACIENDI SVNT PRINCIPES: vnus, qui res domeſticas, alter qui bellicas curet: vnus, qui in Vrbe reſideat, alter qui obuiam cum exercitu latronibus pergat. Ego PRINCIPES dico, vos FIRMATE, ſi placet; ſin minus, me-*

liores ostendite, *MAXIMVM atque BALBINVM*. Post hæc acclamatum est vno consensu; *Aequum est, iustum est; Sententiæ Sabini omnes consentimus. MAXIME ET BALBINE AVGVSTI, DII VOS SERVENT. Dij vos Principes fecerunt, Dij vos conseruent. Felices vos iudicio Senatus. Felicem Remp. vestro Imperio. Quod vobis Senatus detulit, fortiter agite. Quod vobis Senatus detulit, libenter accipite.* & subijcit illico Capitolinus, Acclamationibus huiusmodi factos eos Imperatores; *His atque alijs ACCLAMATIONIBVS IMPERATORES FACTI SVNT MAXIMVS ATQVE BALBINVS*. Gordiano seniori, iam ab Afris Imperatori electo, Senatus factam electioné confirmans, ita acclamat, vt prodidit idem Capitolinus in Maximinis duobus; *GORDIANE AVGVSTE, DII TE SERVENT. Felix imperes, tu nos liberasti. Saluus imperes, tu nos liberasti. Per te salua respublica, omnes tibi gratias agimus*. Antoninum Diadumenum puerum, occiso Bassiano, à Macrino Patre in militum conspectu positum, Milites ipsi in hæc verba acclamantes Imperatorem renunciarunt; *Macrine Imperator*, inquit Aelius Lampridius in eodem Antonino, *Dij te seruent. ANTONINE DIADVMENE, DII TE SERVENT. Antoninum Diuum omnes rogamus. Iupiter Opt. Max. Macrino, & Antonino Vitam. Antoninum habemus, omnia habemus. Antoninum nobis Dij dederunt. ANTONINVS DIGNVS IMPERIO*. Alexander Seuerus à Senatu Acclamationibus huiusmodi Imperator eligitur, vt est apud eundem Lampridium; *AVGVSTE INNOCENS, DII TE SERVENT. ALEXANDER IMPERATOR, DII TE SERVENT. Dij te nobis dederunt, Dij conseruent. Dij te ex manibus impuri eripuerunt, Dij te perpetuent. Felices nos Imperio tuo, Felicem Rempublicam. Dij immortales Alexandro Vitam.* & paulo post; *ANTONINE ALEXANDER, DII TE SERVENT. ANTONINE AVRELI, DII TE SERVENT. ANTONINE PIE, DII TE SERVENT. In te salus, in te vita, vt viuere delectet. Antoninorum Alexandro Vitam. Antonini nomen, Antoninorum nomen Dij conseruent. In te omnia, per te omnia Antonine habemus.* & infra aliquanto; *ALEXANDER AVGVSTE, DII TE SERVENT. Verecundiæ tuæ, prudentiæ tuæ, innocentiæ*

centiæ tuæ, castitati tuæ. Hinc intelligimus, qualis futurus sis; hinc probamus. Tu facies, vt Senatus bene Principes eligat. Tu facies, optimũ esse iudicium Senatus. ALEXANDER AVGVSTE, DII TE SERVENT. CAESAR NOSTER, AVGVSTVS NOSTER, IMPERATOR NOSTER, DII TE SERVENT. VINCAS, VALEAS, MVLTIS ANNIS IMPERES. Idem Senatus, dum Tacitum facit Imperatorem, acclamat hoc pacto; *TACITE AVGVSTE, DII TE SERVENT*, ita est in eodem Vopisci Tacito, *TE DILIGIMVS, TE PRINCIPEM FACIMVS, TIBI CVRAM REIP. ORBISQVE MANDAMVS. Suscipe IMPERIVM ex Senatus auctoritate. Tui loci, tuæ vitæ, tuæ mentis est, quod mereris. Princeps Senatus recte AVGVSTVS CREATVR. Primæ sententiæ vir recte IMPERATOR CREATVR. Et quis melius, quàm grauis IMPERAT? Quod bonum, faustum, salutareque sit, diu priuatus fuisti. Scis, quemadmodum debeas imperare, qui de alijs Principibus iudicasti.* & non multo post; *Et Traianus ad Imperium senex venit: dixerunt decies. Et Adrianus ad Imperium senex venit: dixerunt decies. Et Antoninus ad Imperium senex venit: dixerunt decies. Et tu legisti, incanaq; menta Regis Romani: dixerunt decies. Et quis melius, quàm senex imperat? dixerunt decies. Imperatorem te, non militem facimus: dixerunt vicies. Tu iube, milites pugnent: dixerunt tricies. Habes prudentiam, & bonum fratrem: dixerunt decies. Seuerus dixit, Caput imperare, non pedes: dixerunt tricies. Animum tuum, non corpus eligimus: dixerunt vicies. TACITE AVGVSTE, DII TE SERVENT.* Quas autem paulo superius emissas diximus ab eodem Senatu acclamationes ad Probi Electionem, sunt hæ apud Vopiscum in eodem Probo; *PROBE AVGVSTE, DII TE SERVENT. Olim dignus, & fortis, & iustus. Bonus ductor, bonus Imperator. Exemplum militiæ, exemplum Imperij, Dij te seruent. Assertor reip. FELIX IMPERES. Magister militiæ FELIX IMPERES. Te cum tuis Dij custodiant. Et Senatus antea te delegit. Aetate Tacito posterior, ceteris prior. Quod IMPERIVM suscepisti, gratias agimus. Tuere nos, tuere remp. Bene tibi committimus, quos ante seruasti. Tu Francicus, tu Gotthicus, tu Sarmaticus, tu Parthicus, tu omnia. Et prius*

fuisti

fuisti semper DIGNVS IMPERIO, DIGNVS TRIVMPHIS. FELIX AGAS, FELICITER IMPERES.

Atque hæc quidem, quæ fuerint olim, siue à Senatu, siue à Militibus, emissæ in Romanorum Imperatorum Electione ac Renunciatione Acclamationes, docent planissime. Duo autem potissimum in noui Imperatoris Electione, numquam ferme prætermissa, ex his licet colligi in rem nostram. Primum, *Nouo Imperatori*, ipso Acclamationum initio, *AVGVSTI nomen tributum, idq;* NOMEN *fuisse veluti certissimum* NOVAE ELECTIONIS *ac* RENVNCIATIONIS SIGNVM. Alterum, *Facta ad Deos ab Acclamantibus* BONA VOTA *ac* PRECES PRO NOVI IMPERATORIS SALVTE. Prius illud, quæ mox suggero, apertissime confirmant. Apud Capitolinum Maximus & Balbinus, IMPERATORES tùm renunciantur, cùm *AVGVSTI NOMINE* ab acclamante Senatu in hanc formulam appellantur; *MAXIME ET BALBINE AVGVSTI, Dij vos seruent*. Seniori quoque Gordiano inter acclamandum idem *AVGVSTI NOMEN* tributur, atque ita statim in IMPERATOREM ELECTVS declaratur, vt videre est apud eundem Capitolinum in Maximinis duobus; *Gordiane AVGVSTE, Dij te seruent*. Eodem modo apud Lampridium Alexander Seuerus, apud Trebellium Pollionem Claudius, apud Vopiscum & Tacitus, & Saturninus, hac vna acclamandi formula IMPERATORES RENVNCIANTVR; *Alexander AVGVSTE, Dij te seruent. AVGVSTE Claudi, Dij te nobis præstent. Tacite AVGVSTE, Dij te nobis præstent. Saturnine AVGVSTE, Dij te seruent*. Quin ex ijsdem Capitolino, & Vopisco, plane licet intelligi, *vnum AVGVSTI nomen inter acclamandum tributum* effecisse nonnunquam, vt *quis* iuste ac legitime *esset* ac *diceretur* ELECTVS IMPERATOR & FACTVS. Etenim prodidit Capitolinus, Antoninum Pium ex eo IMPERII OMEN habuisse, quòd, cùm Italiam regeret (multò scilicet ante, quàm Imperator renunciaretur) fuisset ab acclamantibus *AVGVSTI NOMINE* appellatus; *Huic*, ait in Antonino Pio, *cùm Italiam regeret*, IMPERII OMEN *factum est. nam, cùm Tribunal ascendisset*, INTER *alias* ACCLAMATIONES *dictum est, AVGVSTE, Dij te seruent.*

seruent. De Proculo autem Imperatore renunciato hæc tradit Vopiscus; *Hic in IMPERIVM vocitatus est ludo pene & ioco. nam, cùm in quodam conuiuio ad latrunculos luderetur, atque ipse decies IMPERATOR exisset, quidam non ignobilis scurra, AVE, inquit, AVGVSTE. allataque lana purpurea, humeris eius iunxit, eumque ADORAVIT*. quo loci sane Proculus, simul atque *AVGVSTVS* (licet per ludum pene ac iocum) *inter acclamandum SALVTATVR, RENVNCIATVR* etiam illico *IMPERATOR*. Hûc item facit, quod de Probo narrat idem Vopiscus. cùm enim agitaretur inter milites, quis nouus Imperator in demortui Taciti locum suffici deberet, essetque vna omnium vox, requirendum Principem fortem, sanctum, verecundum, clementem, probum; ait Vopiscus, fuisse derepente ab omnibus simul acclamantibus *AVGVSTI NOMEN* eidem Probo tributum, atque ita Probum *IMPERATORVM* illico *RENVNCIATVM*. Placet ipsa Vopisci verba ad vtilitatem legentium, reique maiorem probationem hîc iterum subijcere; *Cùm ad exercitus*, inquit, *nuntius venisset*, de Taciti morte, *tum primum animus militibus fuit præuenire Italicos exercitus, ne iterum Senatus Principem daret. sed cum inter milites sermo esset, quis fieri deberet, & manipulatim in campo Tribuni eos alloquerentur dicentes, requirendum esse Principem aliquem fortem, sanctum, verecundum, clementem, probum; idq; per multos circulos, vt fieri assolet, diceretur; quasi diuino nutu vndique ab omnibus ACCLAMATVM est, Probe AVGVSTE, Dij te seruent. Deinde concursus, & cespititium tribunal, APPELLATVSque est IMPERATOR*. Factam porro à Militibus Probi Electionem vt confirmet Senatus, hac vna & ipse vtitur acclamandi formula, *Probe AVGVSTE, Dij te seruent*; vt scriptum reliquit idem Vopiscus.

Ex hac autem eâdem acclamandi formula elicimus alterum, quod ex dictis colligi licere paulo ante monuimus; nimirum, *Pro noui Imperatoris salute factas ad Deos ab ACCLAMANTIBVS PRECES ac BONA VOTA*. Vbi enim legimus adductis omnibus in locis Augusti nomen inter acclamandum nouo Imperatori tributum, ibi videre est hæc aut similia, illico subiecta verba, *DII TE SERVENT*, rem nostram apertissime exprimentia. quam certe formulam, quia

quia ex prolatis testimonijs patet omnibus, in promptuque est, nolumus hîc denuo iterare.

Consuetam *HEBRAEORVM* acclamandi formulam in *REGVM* suorum *CREATIONE* ac *VNCTIONE* hanc fuisse, *VIVAT REX*.

CAPVT V.

His ita narratis de communioribus acclamandi formulis in Romanorum Imperatorum Electione vsurpari solitis, crediderim operæ me pretium facturum, si nunc breuiter indicauerim, *QVID* ante Romanos consueuerint *HEBRAEI* in *REGVM* suorum *VNCTIONE* ac *CREATIONE* fauste acclamare. Hanc vtiq; vnam acclamandi formulam, duobus duntaxat verbis conceptam, obseruo fuisse ab Hebræis in Regum suorum vnctione ac creatione vsurpatum, *VIVAT REX*. Etenim Saulo *VNCTO REGI* ac *CREATO* populus non nisi in hanc formulam acclamat; *Et clamauit*, ita scriptum est in primo Regum cap. 10. *omnis populus, & ait, VIVAT REX*. Etiam Salomoni *NOVO REGI* in eandem omnino formulam acclamatum legimus in 3. Regum libro cap. 1. *Tollite vobiscum seruos Domini vestri, & imponite Salomonem filium meum super mulam meam, & ducite eum in Gihon, & vngat eum ibi Sadoc Sacerdos, & Nathan Propheta in Regem super Israel, & canetis buccina, atque dicetis, VIVAT REX Salomon.* Quem locum, factamque Salomoni nouo Regi acclamationem, sic expressit Flauius Iosephus in Antiquitatum Iudaicarum libro 7. cap. 11. *Sadocum accersit Pontificem, & Banaiam præfectum satellitum, quibus mox venientibus*

tibus iubet, vt assumpto Nathane Propheta, & cohorte Regia, impositoque filio ipsius Salomone in mulam regiam, extra Vrbem illum deducerent ad fontem, qui vocatur Gihon, vnctumque sacro oleo Regem declararent. Hoc autem munus Sadoco Pontifici, & Nathani Prophetæ iniunxit; mandauitq; vt inuecto per mediam Vrbem præcinente tubicine prosequentium multitudo ACCLAMARET, IN AETERNVM SALOMON REX IN SOLIO REGIO SEDEAT. In 4. item Regum libro cap. 11. Ioæ in Regem *VNCTO* & *CREATO*, non nisi, *VIVAT REX*, acclamatur; *Produxitque filium Regis, & posuit super eum diadema & testimonium, feceruntque eum Regem; & vnxerunt, & plaudentes manu dixerunt, VIVAT REX*. Quæ verba videre licet sic iterata in 2. Paralipomen. lib. cap. 23. *Et eduxerunt filium Regis, & imposuerunt ei diadema, & testimonium; dederuntque in manu eius tenendam legem, & constituerunt eum Regem; vnxitque illum Ioiada Pontifex, & filij eius, precatique sunt ei, atque dixerunt, VIVAT REX.*

CHRISTIANOS, *IMPERATORES* *renunciatos*, *AVGVSTI* nomine solitos inter *ACCLAMANDVM* appellari, eisque *VITAM*, & *VICTORIAM*, contentis vocibus optari. Christianissimo *GALLORVM REGI*, primùm *CORONATO*, *VIVAT REX*, acclamatum.

CAPVT VI.

Rolatis communioribus Acclamationum formulis in Hebræorum, Ethnicorumque, siue Regum, siue Imperatorum, electione ac coronatione emitti solitis, iuuat aliquid etiam indicare eorum, quæ Christianis Imperatoribus, & Regibus, primo electis ac coronatis, acclamari consueuerunt. Carolum Magnum, dum Romæ à Leone, tertio huius nominis Pontifice, coronatur, populus vniuersus, fauste acclamans, *IMPERATOREM* & *AVGVSTVM* appellat, eique contentis vocibus *VITAM*, & *VICTORIAM*, à Deo precatur. *In die Natalis Domini*, inquit incertus, sed vetustus, Annalium Francorum Auctor ad annum Christi 801. ex Petri Pithœi collectione, *ante Confessionem Beati Petri Apostoli, cùm Rex ab oratione surgeret, Leo Papa coronam capiti eius imposuit, & à cuncto Romanorum populo acclamatum est; CAROLO AVGVSTO, à Deo CORONATO, magno & pacifico Imperatori Romanorum, VITA, & VICTORIA. Et post LAVDES more antiquorum Principum adoratus est, atque ablato Patricij nomine IMPERATOR.*

RATOR, *&* *AVGVSTVS est appellatus*. Eadem ijſdem pene verbis habemus in eiuſdem Caroli Vita, olim à Monaco Cœnobij Egoliſmenſis Sancti Eparchij conſcripta, quem & Rhegino Abbas Prumenſis ad annum 814. ſequutum ſe ait, nonnullis interpolatis, quibuſdam etiam additis. Anaſtaſius vero Bibliothecarius hanc ipſam Caroli Magni Coronationem, factaſque à Romano populo eam in rem Acclamationes ijs verbis perſequitur in Leone III. *Adueniente die Natali Domini noſtri Ieſu Chriſti in iam dicta Baſilica Beati Petri Apoſtoli omnes iterum congregati ſunt; & tunc venerabilis almificus Pontifex manibus ſuis proprijs pretioſiſſima corona coronauit eum. Tunc vniuerſi fideles Romani videntes tantam defenſionem, & dilectionem, quam erga Sanctam Romanam Eccleſiam, & eius Vicarium habuit, vnanimiter altiſona voce, Dei nutu, atque Beati Petri clauigeri regni cælorum acclamauerunt; CAROLO, piiſſimo AVGVSTO, à Deo CORONATO, magno & pacifico Imperatori, VITA, & VICTORIA. Ante ſacram Confeſſionem Beati Petri Apoſtoli plures Sanctos inuocantes, TER dictum eſt, & ab omnibus conſtitutus eſt IMPERATOR Romanorum*. Hactenus Anaſtaſius; ex cuius verbis illa etiam aperte colligas; *CONTENTIS* ſcilicet *VOCIBVS emiſſas huiuſmodi Acclamationes*, & *TERTIO* item *repetitas*. Quam porro diximus vſurpatam in Caroli Magni Coronatione acclamandi formulam, ea videtur fuiſſe Imperatoriarum omnium Coronationum conſueta & quaſi legitima. Siquidem in vetuſtiſſimo Bibliothecæ Vaticanæ Ceremoniali Codice, dum multa recenſentur in Imperatorum Coronatione fieri ſolita, hæc item commemoratur tanquam legitima eandem in rem acclamandi formula; *Domino noſtro N. AVGVSTO, à Deo CORONATO, magno & pacifico Imperatori, VITA, & VICTORIA; per TER*. Vbi vides, nouum Imperatorem, vt dicebamus, *AVGVSTI* nomine appellari; *VITAM* ei, & *VICTORIAM*, inter acclamandum optari; nec non eadem *TERTIO* iterari.

In Chriſtianiſſimi autem *GALLORVM REGIS* Coronatione, eadem acclamata inuenio, quæ in Hebræorum Reges, primo electos & coronatos, emitti olim ſolita docui-

mus in proxime superiori Capite. Etenim in eo Tertiæ Thesauri Politici Partis Opusculo, quod *Coronatio Christianissimi Galliæ Regis* inscribitur, ita legimus; *Statim CORONATO REGE, atque in Throno sedente, Rhemensis Archiepiscopus ad illius amplexum & osculum accedit; moxque ad populum conuersus ACCLAMAT, VIVAT REX. Archiepiscopo autem sic acclamanti Cantorum Schola illico succinit, VIVAT REX IN AETERNVM. Et post Cantores populus vniuersus contentis vocibus formulam eandem, VIVAT REX, ITERVM ac SAEPIVS repetit.*

EDITOS à populo in Ecclesia gratulationis & admirationis *CLAMORES*, dum ad alicuius Sancti Memoriam patraretur *MIRACVLVM*. His verbis, *DEO GRATIAS, CHRISTO LAVDES*, concipi solitam huiusmodi *ACCLAMATIONEM*.

CAPVT VII.

IN primo huius Libri Capite præmonui, nihil me ordine scripturum in hac extrema Operis parte, sed omnia, pro vt in mentem ac stilum venirent. Quem modum semel admissum vt constanter retineam, eas nunc persequar Acclamationes, quas in *Miraculorum patratione* emissas vetera monumenta commemorant.

PATRATO igitur in Ecclesia ad alicuius Sancti Memoriam *MIRACVLO*, consueuit circumstans populus *CLA-*

MORES, gratulationis & admirationis testes, *EDERE*. Discimus id ex B. Augustini libro 22. de Ciuitate Dei cap. 8. cuius sunt hæc; *Ecce me disputante VOCES de Memoria Martyris nouæ gratulationis AVDIVNTVR. Conuersi sunt eò qui me audiebant, cœperuntque concurrere. ILLA enim*, ægrota mulier, cuius frater iam fuerat eiusdem Martyris precibus ad sanitatem reductus, *vbi de gradibus descendit, in quibus steterat, ad Sanctum Martyrem orare perrexerat; quæ mox, vt cancellos attigit, collapsa similiter, velut in somnum, SANA SVRREXIT. Dum ergo requireremus, quid factum fuerit, vnde ISTE STREPITVS LAETVS extiterit, ingressi sunt cum illa in Basilicam, vbi eramus, adducentes EAM SANAM DE MARTYRIS LOCO. Tum vero tantus ab vtroque sexu admirationis CLAMOR EXORTVS EST, vt vox continuata cum lachrymis non videretur posse finiri*. Factos igitur ob patratum Miraculum clamores didicimus ex hoc Augustini loco. illud nunc restat, de quo videamus; *QVA* scilicet *VERBORVM FORMVLA concipi solerent HVIVSMODI CLAMORES*.

Indicat autem idem Augustinus, consuetam in hanc rem acclamandi formulam fuisse, *DEO GRATIAS, CHRISTO LAVDES*. Eius verba id exprimentia sunt hæc ex Serm. 32. de Diuersis; *Cùm hæc diceret Augustinus, populus de Memoria Sancti Stephani CLAMARE cœpit, DEO GRATIAS, CHRISTO LAVDES. IN quo continuo clamore puella, quæ CVRATA est, ad apsidam perducta est. qua visa populus cum gaudio & fletu, nullis interpositis sermonibus, sed solo strepitu interposito, aliquandiu CLAMOREM protraxit*. Hactenus Augustini locus; ex quo illud etiam apparet, *Iterum ac sæpius repetitam hanc acclamandi formulam*. Sed hæc eadem veritas ex his, quæ mox dicemus, manifestius adhuc cognoscetur.

OB resuscitati Lazari MIRACULUM Christo Domino Hierosolymam ingredienti *acclamatum* à turbis Iudæorum, *HOSANNA FILIO DAVID* &c.

CAPUT VIII.

OSANNA FILIO DAVID, acclamasse turbas Christo Domino, Hierosolymam ingredienti, norunt omnes: *QUID* autem esset *causæ*, *CUR ita acclamaretur*, *QUI* item *sit huius acclamandi formulæ SENSUS*, haud ita manifestum est. Age igitur, executiamus hæc duo; à priore prius exorsi.

Quidquid hac de re sentiant alij, existimo ipse omnino *OB MIRACULUM* resuscitati Lazari factam à turbis Christo Domino faustam hanc *ACCLAMATIONEM*. Significari hoc à B. Matthæo arbitror, cùm in Euangelio cap. 21. inquit; *Plurima autem turba strauerunt vestimenta sua in via; alij autem cædebant ramos de arboribus, & sternebant in via; turbæ autem, quæ præcedebant, & sequebantur, clamabant dicentes, HOSANNA FILIO DAVID; Benedictus qui venit in nomine Domini, HOSANNA in altissimis*. Paulo post autem reddens causam Matthæus, cur ita acclamasset turba, hæc subiecit, rem nostram haud obscure exprimentia; *Videntes autem Principes Sacerdotum, & Scribæ, MIRABILIA quæ fecit, & pueros CLAMANTES, & dicentes, HOSANNA FILIO DAVID, indignati sunt*. Vt iam satis constet ex hoc Matthæi loco, *MIRABILIA* à Christo facta *causam fuiße turbis acclamandi*. Cuius rei rationem eandem videtur B. etiam Lucas afferre, dum in Euangelio cap. 19.

gauden-

gaudentes turbas scribit super Christi *VIRTVTIBVS*, quas viderant, *fauste* eidem Christo *ACCLAMASSE*. *Eunte autem illo*, inquit Lucas de Christo loquens, *substernebant vestimenta sua in via; & cùm appropinquaret ad descensum montis Olиueti cœperunt omnes turbæ descendentium gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus, quas viderant, VIRTVTIBVS, dicentes, BENEDICTVS, qui venit in nomine Domini, pax in cœlo, & gloria in excelsis*. Nec verendum est, ne vocabulum, *VIRTVTES*, hoc loco non idem, quod *MIRABILIA*, valeat. Dubitationem autem omnem omnino tollit, remque totam conficit Beatus Ioannes in Euangelij cap. 12. Cùm enim turbas fauste Christo Domino *acclamantes* induxisset, mox, *cur* ita *acclamassent*, suggerens rationem, *resuscitati Lazari MIRACVLVM* commemorat. *Turba*, inquit, *multa, quæ venerat ad diem Festum, cùm audissent, quia venit Iesus Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obuiam ei, & CLAMABANT, HOSANNA; Benedictus, qui venit in nomine Domini, Rex Israel*. & paulo post, *Testimonium ergo perhibebat turba, quæ erat cum eo, quando Lazarum vocauit de monumento, & suscitauit eum à mortuis. PROPTEREA & obuiam venit ei turba, QVIA audierant, eum fecisse HOC SIGNVM*. Satis igitur docui, causam, cur turbæ Christo Domino, *HOSANNA FILIO DAVID*, acclamarint, fuisse resuscitati Lazari *MIRACVLVM*. Nunc explicandum, qui sit germanus huiusce Acclamationis sensus.

Acclamandi formulæ, *HOSANNA FILIO DAVID*, in Matthęi Euangelio, qui sit verus ac germanus sensus. Nonnullorum de ea opiniones confutatæ. Verbum *HOSANNA* ex vocibus *HOSIA* & *ANNA* compositum; sed compendio sermonis *HOSANNA* pronunciatum. Voces, *FILIO DAVID*, commode posse cum *dicentes*, & non cum *Hosanna* copulari. Non plenas fuisse interdum Acclamationes. Acclamationem hanc posse congruenter accipi & exponi distinctam hoc modo & interpunctam; *HOSANNA. FILIO DAVID*. ita vt illi, tanquam non plenæ, ea subaudiantur verba, *Hoc precamur*, seu, *Hanc à Deo salutem optamus*. Posse eandem hoc modo non incommode explicari; *HOSANNA, FILIO DAVID*. hoc est, *Solemne illud Hosanna Dauidicum*, *sit*, vel *contingat*, aut *accinatur*, seu, *acclametur* Filio Dauid. In sacris Biblijs verbum *Hosiah*, à

quo

quo deriuatum est *Hosanna*, casui tertio iunctum sæpe reperiri. Hinc factum, vt Interpretes, & Græcus, & Latinus, verbum *Hosanna* retinentes in vertendo, phrasim etiam retinuerint Hebraicam; ac proinde υἱῷ & *Filio*, non υἱὸν & *Filium*, reddiderint. Quocunq; ex dictis modo accepta hæc acclamandi formula, puram semper ac sine vitio efficiet locutionem.

CAPVT IX.

Cio, de voce *HOSANNA*, in Matthæi Euangelio à turbis Christo Domino fauste acclamantibus vsurpata, permultos fuisse qui scripserint. ex quibus alij *Excellentem magnitudinem*, alij *Redemptionem domus Dauid*, *Gloriam* nonnulli vel *Laudem*, quidam *Gratiam*, non pauci *Ramos* interpretati sunt. Verbum ipse vltra addere non auderem, nisi homines hosce, ceteroqui doctissimos, in illius explicatione & ipsos falli, & simul fallere alios certo scirem. Hebraicæ nimirum linguæ, ac phraseos ignoratio, errorem hunc tantis Viris obiecit. Hæc res mihi, quanquam & ingenio & doctrina longe impari, causam attulit sane iustam, experiundi, posset ne de eâdem re dici aliquid, quod oratione mea patefactum, Lectori, tùm ad veritatis patrocinium tuendum, tùm ad illustrandum hoc Acclamationum Opus, & dictum commode, &

nouum fortassis etiam esse videretur.

Est igitur apud B. Hieronymum in epist. 145. ad Damasum his ipsis verbis scriptum; *Multi super hoc sermone*, loquitur autem de Euangelico *HOSANNA*, *diuersa finxerunt: e quibus noster Hilarius in Commentarijs Matthæi ita posuit, OSANNA Hebraico sermone significat, REDEMPTIO DOMVS DAVID. primùm, REDEMPTIO lingua Hebræa pheduth interpretatur; deinde, DOMVS beth; DAVID vero in hoc loco non esse nomen insertum, omnibus patet. Alij opinati sunt, OSANNA GLORIAM dici; porro GLORIA cabod appellatur. Nonnulli GRATIAM, cùm GRATIA thoda, siue hanna nuncupetur.* Aliorum hac de re opiniones hactenus & enumerauit Hieronymus, & quid veri, aut commentitij haberent, ostendit. proxime vero quæ adiunguntur, eò pertinent, vt vnde desumpta sit hæc acclamandi formula, sciri possit. *Ad explanandi*, inquit, *compendium venio, vt dicam, de centesimo decimo septimo Psalmo, qui manifeste de Christo prophetat, & in Synagogis Iudæorum creberrime legebatur, vnde & populis notior erat, hos versus esse assumptos; quod ille, qui repromittebatur de genere Dauid, veneri saluaturus Israel, dicente Dauid, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factus est hic, & est mirabilis in oculis nostris. Hæc est dies, quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea. O DOMINE SALVVM ME FAC, O Domine bene prosperare; Benedictus qui venit in nomine Domini. Benediximus vobis de domo Domini, Deus Dominus & illuxit nobis. Vnde & Euangelistarum scriptura commemorat, Pharisæos & Scribas super hoc indignatione commotos, quòd viderent populum Psalmi Prophetiam super Christo intelligere completam, & clamantes pueros, OSANNA FILIO DAVID, dixisse ei; Audis, quid isti loquuntur? & Iesum respondisse, Nunquid legistis, quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem? centesimum decimum septimum psalmum octaui psalmi assertione firmantem. Et de eo quidem, quod facile exprimi poterat, Benedictus qui venit in nomine Domini, omnium Euangelistarum scriptura consentit. de verbo autem OSIANNA, quia in Græcum non poterant transferre sermonem, sicut in Alleluia, & in Amen, & in plerisque fa-*

ctum

ctum videmus, ipsum Hebræum posuerunt dicentes, OSIANNA. Tandem, vt aperiat, quid sentiret ipse de hac voce, ea subdit; *Sicuti nos in lingua Latina habemus interiectiones quasdam, vt insultando dicamus, Vah, & in admirando, Papæ, & in dolendo, Heu; & quando silentium volumus imperare, strictis dentibus spiritum coarctamus & cogimus, insonando scilicet sibilum; ita & Hebræi inter reliquas proprietates linguæ suæ habent interiectionem, vt quando volunt Dominum deprecari, ponant verbum petentis affectu, & dicant, ANNA Domine. HOSIAH ergo, SALVIFICA, interpretatur. ANNA interiectio deprecantis est. Si ex duobus his velis compositum verbum facere, dices, HOSIANNA, siue, vt nos loquimur, OSANNA, media vocali littera elisa. Quapropter, vt ad Quæstionis originem reuertamur; vbi nos legimus in Latino, O DOMINE SALVVM ME FAC, O Domine bene complace, Benedictus qui venit in nomine Domini, iuxta Hebræum sensum legere possumus, OBSECRO DOMINE SALVVM FAC, Obsecro Domine prosperare, Benedictus qui venit in nomine Domini &c.* Talis ergo est Hieronymi locus, talis est expressa illius de hac voce sententia. in qua debent quatuor præcipue animaduerti. Primum, adductas hac de re opiniones, ex Hebraicæ linguæ notione, inanes & commentitias esse totas, non modo apertissime, verum etiam firmissime à Hieronymo coargui. Alterum, Turbas, hoc modo fauste Christo Domino acclamantes, animum intendisse ad eum Psalmi centesimi decimi septimi versiculum, *O Domine saluum me fac, O Domine bene prosperare, Benedictus qui venit in nomine Domini.* qui quidem Psalmus à Iudæis & legebatur creberrime, & in Synagogis frequenter canebatur, & omnibus notus erat atque manifestus. Tertium, verbum HOSANNA ex vocibus *Hosia* & *Anna* componi, verum à nobis, sermonis compendio, perque litteræ elisionem, non *Hosianna*, sed *Hosanna*, duabus vocibus in vnam contractis, scribi & pronunciari solitum. Postremum, *Hosiah*, idem quod, *Saluifica*, seu, *Saluum fac*, valere: *Anna* autem esse deprecantis interiectionem, ac proinde, *Obsecro*, sonare. Vt tandem Hieronymo *Euangelicum Hosanna* ex Psalmo 117. desumptum sit, ac pro eo accipiatur, quod Latini dicimus,

Saluifica, seu *Saluum fac obsecro*. Etiam Thisbites Elias in Lexico Hebraico eandem vocem perinde accipit, ac si diceretur, *Saluum fac obsecro*. Quod cùm Hebræorum linguę eruditissimi, non hi duo solum; sed & complures alij nostra simul & patrum memoria probarint, nefas pene esset, meo iudicio, eis non habere fidem in re tali.

Existunt tamen, qui dicant, nequaquam posse in adducto Matthæi loco vocem *Hosanna* eâ notione accipi; quòd sic esset vitiosa locutio, nec sensum congruentem haberet. Qui enim apte possunt, *Hosanna*, quod est, *Saluum fac obsecro*, &, *Filio Dauid*, inter se cohærere? An non, *Filium Dauid*, dicendum esset? Sed hoc, qualecunque est, si Hieronymi & Eliæ sententiæ, quam sequimur, opponitur, id paruo negotio redargui licet. Nam in Matthæi loco dum legimus, *Turbæ autem, quæ præcedebant, & quæ sequebantur, clamabant dicentes, HOSANNA FILIO DAVID; Benedictus qui venit &c.* quid impedit, quominus verba, *Filio Dauid*, cum *dicentes*, non cum *Hosanna*, copulemus? perinde ac si diceretur, *Clamabant dicentes Filio Dauid, Hosanna; Benedictus qui venit &c.* quam quidem opinionem, vt probabilem, animaduerti, viro Hebraice scientissimo Gulielmo Genebrardo in suis ad Psalmum 117. Commentarijs non displicuisse, quin eiusdem sententiæ assertores citat inibi Hieronymum, Eusebium, & Theophylactum. Præterea, cùm certum sit, vt est à nobis in primo huius Operis libro cap. 21. demonstratum, *Acclamationes* fuisse nonnunquam *semiplenas* duntaxat, ac veluti *decurtatas*; ita nimirum pronunciatas, vt ad perfectam earum intelligentiam aliquid omnino subaudiri oporteret: equidem, etiamsi non alia adesset ratio interpretandi ac connectendi ea verba; *Hosanna Filio Dauid*, commode tamen possent, meo iudicio, ac congruenter accipi & exponi distincta hoc modo & interpuncta; *Hosanna*. *Filio Dauid*. hoc est, *Saluum fac obsecro*, ò Deus. *Filio Dauid hoc precamur*, seu, *hanc à Deo salutem optamus*. hæc enim, aut similia, subaudienda sunt, vt non plena compleatur acclamatio. ac tale quidem fuisse Iudaici populi votum, Christo, Hierosolymam ingredienti, fausta omnia à Deo precantis, satis indicat res ipsa, & viri item doctis-

doctissimi prodiderunt. Nec reticebo, non plenæ huic Acclamationi valde consimilem eam fuisse, quam Alexandro Seuero factam ita refert Aelius Lampridius in eodem Seuero; *Alexander Auguste Dij te seruent. Iuueni Imperatori, Patri patriæ, Pontifici maximo*. ad sensum enim perficiendum ista subijcere oporret, *Hanc à Dijs salutem optamus ac precamur*. Ad hæc, vox *Hosanna* (id quod antea ex B. Hieronymo commemoraui) & desumpta est ex Psalmo 117., & aliud nihil inibi significat, quàm, *Salua obsecro*; Psalmus item ipse tunc temporis & frequenter legebatur à Iudæis, & in Synagogis canebatur, & de Messiæ etiam aduentu solebat exponi. haud dubie credendum vt sit, & vocis ipsius significationem, & Psalmum, res notas fuisse, atque apud omnes peruulgatas. Quin addunt alij, vocem hanc fuisse Iudæis solemnem ac peruagatam Acclamationis formulam (ob idque Hebraicam ab Euangelistis & acceptam, & retentam) tunc maxime solitam frequentari, cùm Festi Tabernaculorum dies agitabantur; in quibus ad singula Dei nomina, epitheta, beneficia, ac monimenta recitata, identidem repetebatur, ad eũ fere modum, quo nũc in Litanijs, *Libera nos Domine*, aut, *Te rogamus, audi nos*, iteramus. Hæc cùm vera sint ac certa, adducta Matthæi verba, *Turbæ autem, quæ præcedebant, & quæ sequebantur, clamabant dicentes, HOSANNA FILIO DAVID*, sententiam habebunt huiusmodi; *Solemne illud ac peruagatum Hosanna Dauidicum*, *sit*, vel *contingat*, aut *accinatur*, seu *acclametur Filio Dauid*; Christo nimirum, quem promissum & hactenus expectatum Dauidis filium agnoscimus. quemadmodum etiam dicere possumus, *Alleluia canatur*, seu *acclametur Christo resurgenti*. Atque in hunc fere modum inter ceteros explicat ex Hebræorum doctrina locum istum Franciscus Lucas Brugensis, vir sane doctus, & Iudaicarum rerum peritissimus. Hæc quidem omnia licet satis aperiant, locutionem istam, *Hosanna Filio Dauid* (voce *Hosanna* in eum sensum accepta, vt, *Saluifica*, seu, *Saluum fac obsecro*, significet) sine vitio esse, sensumque habere congruentem; placet tamen, vt minime dubiæ rei fides adhuc maior fiat, illud etiam apponere; In sacris Biblijs Hebraicum verbum *Hosiah*, à quo deri-

deriuatum est *Hosanna*, non semel, neque vno in loco, tertio casui iunctum reperiri. quam ob causam factum crediderim, vt Latinus Interpres, cùm hîc Hebraicum verbum *Hosanna* in vertendo retinuisset, voluerit etiam phrasim retinere Hebraicam, atque adeo, *Filio Dauid*, non, *Filium*, reddere. Id quod est à Græco quoque Interprete factitatum, cuius sunt ista, ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ. Posse autem id quod dixi de tertio casu pluribus omnino veteris scripturæ sacræ testimonijs confirmare, petitis nimirum ex Deuteronom. cap. 22. vers. 27. Iosue cap. 10. vers. 6. Iudic. cap. 7. vers. 2. Reg. lib. 1. cap. 25. vers. 26. lib. 2. cap. 10. vers. 11. Psalm. 43. vers. 4. 97. vers. 1. Ezechiel. cap. 34. vers. 22. Sed vnicum ego illud proferre statui, quod in vers. 16. Psalmi 86. hoc pacto legitur; *Hosia le ben amatheca*, hoc est, *Saluum fac filium ancillæ tuæ*. quo loci vides, voci *ben lamed* ל *appositum*, quod, iunctum nominibus, tertium casum designat. Nec verendum est, ne hîc quoque Interpretes tàm Græcus, quàm Latinus, si Hebraicum verbum *Hosanna* retinuissent, non etiam phrasim conseruassent Hebraicam; ac proinde υἱῷ, non υἱὸν, & *Filio*, non *Filium* transtulissent.

Siue igitur verba hæc, *Filio Dauid*, cum *dicentes*, non cum *Hosanna* iungantur: siue *pars* sint *non plenæ acclamationis*, ad quam complendam alia subaudiri oporteat: siue vox *Hosanna*, ex Psalmo desumpta, vt solemnis ac peruulgata apud omnes acclamationis formula, dicatur *Filio Dauid accinenda* aut *acclamanda*: seu potius (id quod ego verius puto, & textui magis consonum est) voces, *Filio Dauid*, ad ipsum *Hosanna* referantur, quod ex phrasi Hebraica, vt vidimus, tertio casui iungi consueuit: pura semper ac sine vitio erit ista locutio, & congruentem omnino sensum habebit. Quapropter, vt concludam aliquando, is erit verus ac germanus huiusce acclamationis sensus; *SALVA OBSECRO, ò Deus*, seu, *SALVVM FAC OBSECRO FILIVM DAVID*; *Benedictus qui venit in nomine Domini*; *SALVVM FAC, inquam, ex altissimis*, seu, *ò tu qui es in altissimis*. Repetunt autem Turbæ *Hosanna*, ex acclamantium more, qui, vt vehementem ijs testarentur affectum, quibus

quibus acclamabant, consueuerunt, vt planum fecimus in primo Libro, eadem inter acclamandum iterata identidem inculcare.

Quibus ita vere ac dilucide patefactis, iam ij non erunt audiendi, qui formulam acclamandi, *HOSANNA FILIO DAVID*, *Excellentem magnitudinem* interpretantur. Nec vere iudicant, qui vel *Redemptionem* domus Dauid, vel *Gloriam* seu *Laudem*, vel *Gratiam* eâ significari affirmant; quorum inanes opiniones sub ipsum Capitis huius initium abunde confutatæ sunt à Beato Hieronymo. Et longe item falli eos oportet, quibus, *Rami filio Dauid*, seu *in honorem filij Dauid*, eandem illam in Latinum vertere libuit. Nunc reliqua persequamur.

Indi-

Indicantur *Formulæ variæ*, quibus solebant Veteres inter acclamandum *LONGIOREM* alicui *VITAM*, *ANNOS*que *FELICES* à Deo precari & optare.

CAPVT X.

On semel, neque in vno huius Operis loco, facta est à nobis mentio *earum Formularum*, quibus consueuerunt olim acclamantes *LONGIOREM VITAM* alicui, *ANNOS*que *FELICES* optare à Deo, ac precari. Iuuat nunc illas omnes, sparsim commemoratas, & alias item, si quæ sunt eandem in significationem, proximis hisce duobus, aut tribus Capitibus colligare. ita tamen, vt, quæ iam satis siue à nobis, siue ab alijs, explicata sunt, aut prætermittantur omnino, aut vix attingantur; quæ autem vel ceteri tacite præterierunt, vel nos adhuc addubitata reliquimus, de ijs accuratius disputemus. Formulas autem ipsas in hæc ferme verba conceptas obseruo: *De nostris annis tibi Iuppiter augeat annos.* εἰς αἰῶνας, vel ἐπ' αἰῶνας, hoc est, *In sæculum. Viuas. Viuat. Vita. Diuturnum. Multi anni. Multos annos. Ad multos annos. Regnum in sæcula permaneat. In perpetuum maneat Imperium. Imperium in æternum.* Quarum omnium tres duntaxat, priori loco positas, illustrabimus; reliquas, abunde iam vel à nobis, vel ab alijs expositas, indicasse contenti. Prima igitur sit illa, concepta his verbis, ac pronunciata,

De nostris annis tibi Iuppiter augeat annos.

Accla-

Acclamandi Formulæ, *DE NOSTRIS ANNIS TIBI Iuppiter AVGEAT ANNOS*, *quæ* maxime *vis* esset olim ac *significatio*; & *cur acclamaretur*. Ad mirificam quandam *vim amoris* in aliquem *verbis exprimendam* solitos Veteres edicere; *Cupere se*, *ANNORVM*, *ad viuendum sibi constitutorum*, *PARTEM aliquam AD ILLIVS VITAM ADDI*.

CAPVT XI.

HAnc acclamandi formulam, *De nostris annis tibi Iuppiter augeat annos*, alibi protulimus, in primo scilicet huius Operis libro cap. 19. sed eam duntaxat in rem, vt, *Carmine conceptas aliquando ac pronunciatas Acclamationes*, euinceremus. At nunc de ea inquirimus, *Quam maxime vim haberet ac significationem*, &, *Cur soleret olim acclamari*. Atque vt ista facilius intelligantur, animaduertendum est; Veterum morem fuisse, vt, qui magnam vellent in aliquem amoris significationem verbis exprimere, palam edicerent, *Cupere se*, *ANNORVM*, *ad viuendum sibi constitutorum*, *PARTEM aliquam AD ILLIVS VITAM ADDI*. Quem sane morem apertissime expressum videmus in Senecæ libro de Breuitate Vitæ cap. 8. in hæc verba; *Dicere solent IIS, QVOS valdissime DILIGVNT,*

PARTEM ANNORVM SVORVM DARE. Hinc in Plauti Asinaria, cùm Philenium amica Argyrippo dixisset,

Cur tu, obsecro, immerito meo me morti dedere optas?

respondet amator Argyrippus,

Ego te? QVAM si intelligam DEFICERE VITA,
iam ipse
VITAM MEAM TIBI LARGIAR, ET DE MEA
AD TVAM ADDAM.

Tibullus etiam, ad hunc morem respiciens, anui cuidam ita blanditur in libro 1. Eleg. 6.

Viue diu, mi dulcis anus; PROPRIOS EGO TE-
CVM,
Sit modo fas, ANNOS CONTRIBVISSE VE-
LIM.

Neque huic voto valde dissimile illud est, quo Priscilla moriens amantem Maritum consolatur apud Statium in 5. Syluarum libro; sic enim inibi loquens inducitur,

Pars animæ victura meæ, CVI LINQVERE possim,
O vtinam, QVOS dura MIHI RAPIT Atropos
ANNOS.

Alcestis autem, Thessaliæ Regis Admeti Vxor, huiusce voti compos facta est; sola enim potuit ac voluit, fata permutando, Mariti vitam morte sua producere. rem narrant Plato in Symposio, Iuuenalis in Sat. 6. Ouidius in libris de Ponto, Euripides in Alcestide, Seneca in Medea, Valerius Maximus in lib. 4. cap. 6. & Hyginus in Fabulis. Atque Euripides facit, eam morientem superstiti Marito his verbis valedicere

O Vir, SALVTEM PRAETVLI MEAE TVAM;
PRAE ME TIBI vt LVCEM liceret CERNERE.
EMORIOR PRO TE, cùm liceret mihi non mori.

Hoc porro animaduerso, iam quiuis vnus haud magno negotio viderit, *Quæ esset nostræ huiusce acclamandi formulæ significatio*, &, *Quam ob causam soleret acclamari*. Nimirum populus olim Congiario donatus ab Imperatoribus ac locupletatus, vt memorem se muneris gratumque ostenderet, fausta multa consueuit identidem in largitores inter acclamandum emittere, atque illud inprimis,

De nostris annis tibi Iuppiter augeat annos.

quo testabatur vnusquisque (vt scilicet mirificam quandam, quemadmodum dicebamus, vim amoris in eos exprimeret) cupere se, ex annis, ad viuendum sibi constitutis, partem aliquam ad illorum vitam addi. Memini autem, admonuisse me in adducto primi Libri Capite 19. ad veterem hanc eandem acclamandi formulam & Ouidium in primo Fastorum libro, & Beatum Ambrosium in Oratione de Obitu Valentiniani, omnino respexisse. Ouidium quidem, dum longum Imperium, annosque multos Augusto precaturus, cecinit in hunc modum;

Augeat Imperium nostri Ducis, AVGEAT ANNOS.

Ambrosium vero, ita apertissime scribentem; *Quod si me ad illum reuocatis dolorem, quòd cito excessit è vita; nec ego abnuo, immatura obijsse ætate, QVEM NOSTRAE VITAE TEMPORIBVS FVLCIRE CVPEREMVS, vt DE NOSTRIS ANNIS VIVERET, qui fungi non potuit suis.* Quam orationem etiam nunc repeto; hoc fidentius, quòd, sic explicatâ nostrâ acclamandi formulâ, omnibusque inter se collatis, iam satis patebit, me nihil à vero alienum hac in re comminisci.

Επ' αἰῶνας, siue Εἰς αἰῶνας, hoc est, *IN SECVLA*, cur olim Principibus acclamaretur. Emendantur ac illustrantur obscuriores ac deprauati duo Cassij Dionis loci.

CAPVT XII.

FOrmularum altera ex tribus, quas selectas è pluribus suscepimus hoc loco explicandas, erat illa; Επ' αἰῶνας, seu Εἰς αἰῶνας, hoc est, *IN SECVLA*. Meminit de ea Cassius Dio libro 63. in Nerone; cuius locum eò libentius recitabo, quòd in vulgatis codicibus Græcis mendose conscriptus errorem magnum docto alioqui Interpreti obiecit. Vniuersam inibi triumphantis Neronis pompam describit Dio, atque hæc inter cetera eidem ab omnibus acclamata affirmat; *Auguste, Auguste. Neroni Herculi, Neroni Apollini. Quàm solus victor es periodicus, solus ex æterno tempore? Auguste, Auguste. Sacra vox. Beati qui te audiunt*. Hoc enim maxime modo Dionis locum verti posse arbitrabatur Ioannes Leunclauius, vulgatam scilicet sequutus lectionem: nec mirum, si e turbidiori fonte aquam hausit inquinatam. Mendum autem, quod tollere modo tentamus, in ijs verbis continetur, *Quàm solus victor es periodicus, solus ex æterno tempore?* quæ fuêre ex corruptis hisce Græcis expressa; ὡς εἷς περιοδονίκης, εἷς ἀπ' αἰῶνος. Viderunt & indicarunt eruditi aliquot, hanc scripturam non carere mendo, sed, qua posset mendum ratione tolli, non docuerunt. eruditissimus autem

Claudius

Claudius Salmasius, dum se torquent alij, locum feliciter emendauit, Ζώσης, περιοδονικήσης ἐπ' αἰῶνας, substituens; quæ Latine ad verbum licet isto modo transferamus, *Viuas, Omnia in orbem certamina vinces IN SECVLA*. Quæ autem me causa mouerit, quamquam & libri & Interpretes dissentiant, vt in vnius Salmasij lectione acquiescerem, audi. Vota in futurum semper, numquam in præteritum concipiuntur. acclamandi porro formula, quam nunc agitamus, aliud nihil habet præter acclamantium vota pro Principum siue Vita, siue Victoria. & hîc certe apud Dionem optant eâ acclamantes triumphanti Neroni longiorem Vitam, & Victoriæ continuationem. cur non igitur tollemus è Dionis loco ἀπ' αἰῶνος, quod præteritum tempus, & ἐπ' αἰῶνας, quod futurum respicit, reponemus? ita est. Eximiâ itaque Viro doctrinâ Claudio Salmasio est habenda gratia, qui, siue ex ingenio, siue fretus antiquorum librorum ope, mendum vtiliter sustulit, & primus inquinatum fœde locum ab omni macula purum fecit. Extat alter apud eundem Dionem in lib. 72. locus, in quo fit istius formulæ mentio; sed hic etiam est eodem modo & deprauatus, & corrigendus. recitemus eum igitur, non vt in vulgatis libris habetur, at vt vere legi & scribi debet. Πάντων, ait Dio, εὐτυχέστατος νικᾷς. νικήσεις ἐπ' αἰῶνας (ἀπ' αἰῶνος, vulgo legebatur) Ἀμαζόνιε νικᾷς. quæ sic Latine sonant; *Omnium felicissimus vincis. VINCES IN SECVLA. Amazonie vincis*. Sunt autem ista acclamantium vota, quibus Imperatori Commodo, gladiatorio munere fungenti, continuatam precantur in futurum victoriam. Atque ista sane emendatio satis confirmatur testimonio Tertulliani; apud quem in libro de spectaculis cap. 25. sine mendo Εἰς αἰῶνας legitur, prout scilicet vere scribi debet. *Quale est*, inquit, *de Ecclesia Dei in Diaboli Ecclesiam tendere? de cœlo, quod aiunt, in cœnum? illas manus, quas ad Dominum extuleris, postmodum laudando histrionem, fatigare? eo ore, quo Amen in sanctum protuleris, gladiatori testimonium reddere?* εἰς αἰῶνας *alij omnino dicere, nisi Deo Christo?* Ex quibus omnibus animo, tanquam oculis cernas, *Quomodo conciperetur hæc formula*, & *Quam ob causam soleret olim*

acclama-

acclamari. Ad tertiam, eamque postremam, accedo formulam, qua Vitam alicui longiorem, felicesque annos precabantur acclamantes.

VIVAS, seu, Ζήσειας, acclamatum olim *IN CONVIVIIS*; & *TVM* maxime, *CVM* quis *VNICO HAVSTV GRANDE POCVLVM EXHAVSISSET*. Illustratus Apulei locus. Inanis quorundam apud Suidam opinio de vocis Ζήσειας significatione. Vocem, *PROSIT*, qua nunc vtimur *in Propinationibus*, & *in fine Conuiuij*, à formula, *VIVAS*, deriuatam.

CAPVT XIII.

VNica voce, Ζήσειας, hoc est, *VIVAS*, concipiebatur hæc acclamandi formula; quam quidem *in Conuiuijs* olim vsurpatam inuenio; & *tùm* maxime, *cùm quis* ἀμυστὶ, *vno* scilicet *haustu*, *vini plurimum ebibisset*. Docet nos vtrumque Cassius Dio, apud quem non obscure libro 72. in Commodo ita scriptum legimus; *Bibebat defessus*, Commodus, *in medio certamine clauato è calice, vino dulci refrigerato, mulieris è manu sumpto, VNO HAVSTV. INDE populus, & nos omnes, statim, QVOD IN CONVIVIIS DICI SOLET, acclamauimus, VIVAS*. Sed dilucidius Suidas in voce Α'μυστὶ ex Pherecrate; *Commodus*, inquit, *Romanorum Imperator, in certamine defatigatus, cùm*

cùm dulce vinum in poculo, clauæ speciem habente, & AMPLO, refrigeratum ab Vxore accepisset, id VNICO HAVSTV, & SINE VLLA RESPIRATIONE hausit. QVAMOBREM confestim omnes acclamarunt id, QVOD IN CONVIVIIS DICI SOLET, VIVAS. Quorum locorum verba illa, *Quod in Conuiuijs dici solet*, &, *In poculo amplo*, nec non, *Vnico haustu & sine vlla respiratione*, quæ dicimus, satis confirmant. Ac de causa, quamobrem soleret inter pocula, *VIVAS*, acclamari, non debet ambigi; cùm eam apertissime nobis exprimant voces illæ, *INDE*, & *QVAMOBREM*; nimirum, *Grande poculum, vnico haustu, ac sine respiratione exhaustum, acclamandi causa erat*. Ad hunc autem eundem morem crediderim omnino respexisse Apuleium, dum in decimo Metamorphos. libro scribit hæc; *GRANDISSIMVM illum CALICEM VNO HAVSTV perhausi: CLAMOR exurgit consona voce cunctorum, SALVTE me prosequentium*. non enim vereor, ne vox, *SALVTE*, non idem, quod, *VIVAS*, valeat. Quapropter putare, acclamandi formulâ, *VIVAS*, idem significari, quod, *VITAM FINIAS*, seu, *EX VITA NVNC EXCEDAS*, quasi *VIXERIS*, diceretur, quemadmodum fecêre apud Suidam Grammatici nonnulli, plane à vero discedere est.

Illud autem non erit fortasse à re alienum hîc admonere; Vocem, *PROSIT*, quam nunc & inter propinandum, & finitâ cœnâ, aut prandio, vsurpamus, pro eo nobis esse fere, quod olim, Ζήσειας, dicebant Græci, Latini autẽ, *VIVAS*.

PRIN-

PRINCIPIBVS AD SANITATEM REDVCTIS gratulabundum populum vniuersum *FAVSTE* olim *ACCLAMASSE*. Lux allata Phædri loco. Indicatur quibus verbis soleret concipi hæc acclamandi formula.

CAPVT XIV.

ET quoniam in proxime superioribus Capitibus eas executi sumus Acclamationes, quibus olim *longior vita Principibus, annique felices* solebant à Deo optari, non erit fortasse iniucundum nec inutile Lectoribus, nūc illam aperire formulam, quam *eosdem in Principes*, *AD SANITATEM REDVCTOS*, consueuit gaudens populus *emittere*. Germanico certe quidem, *SANITATI RESTITVTO*, gratulantes vniuersos fauste acclamasse, narrat Suetonius in Caligula cap. 6. *Romæ quidem*, ait, *cùm ad primam famam valetudinis*, Germanici, *attonita & mœsta ciuitas sequentes nuntios opperiretur, & repente iam vesperi incertis auctoribus CONVALVISSE tandem percrebuisset: passim cum luminibus & victimis in Capitolium concursum est, ac pene reuulsæ Templi fores, ne quid gestientes reddere vota moraretur. Expergefactus è somno Tiberius est gratulantium vocibus, atque vndique concinentium, SALVA ROMA, SALVA PATRIA, SALVVS EST GERMANICVS*. Hactenus Suetonius; ex cuius sane loco vno plura licet alia colligi ad hoc nostrum Acclamationum Opus illustrandum mire facientia; sed ea inprimis: *Contentis omnino vocibus factas*

factas Acclamationes; si quidem dicitur ijs *EXCITATVS EX SOMNO* Tiberius: *Ad musicos easdem modos emissas*; nam *CONCINENTES* vocantur Acclamantes: denique, *Carmine conceptas interdum ac pronunciatas*; cùm sint verba illa, *Salua Roma, Salua Patria, Saluus est Germanicus, VERSVS INTEGER TROCHAICVS*. quæ tria omnium pene Acclamationum communia fuisse accurate loco docuimus. Tiberium ipsum, quem modo supra nominaui, cùm *SALVVS* in Germaniam peruenisset, gaudentes Milites cum plausu exceperunt, eique fauste omnino acclamarunt. *At vero Militum*, ait Velleius Paterculus Histor. lib. 2. *conspectu eius*, Tiberij, *elicitæ gaudio lachrymæ, alacritasque, & salutationis noua quædam exsultatio, & contingendi manum cupiditas, non continentium protinus, quin adijcerent; VIDEMVS TE IMPERATOR, SALVVM RECEPIMVS*. In Alexandrum quoque Seuerum, Romam post Persicam Victoriam *SALVVM ET INCOLVMEM* redeuntem, faustas fuisse ab omnibus emissas Acclamationes, prodidit Lampridius in eius Vita. *Leuabatur*, inquit, *manibus omnium Alexander, vixque illi per horas quatuor ambulare permissum est, vndique omnibus clamantibus, SALVA ROMA, QVIA SALVVS EST ALEXANDER*. Cui formulæ valde consimile est Scenicum illud acclamatorium canticum, quod apud Phædrum in Procaci Tibicine ita legitur;

LAETARE INCOLVMIS ROMA SALVO PRINCIPE.

quæ verba ex ambiguo iocum habent elegantem, qui rem nostram apertissime confirmet. Hic Phædri Tibicen proprio nomine *PRINCEPS* vocabatur; cùm autem semel Bathyllo, vt solebat, operam in Scena daret, concidit, & crus sinistrum fregit. abfuit à Scena per aliquot menses: sanitati tandem restitutus, prodijt iterum in Theatri conspectum; populus illico, in ambiguo *PRINCIPIS* nomine ludens, *acclamat ei eadem illa, quæ solebat in veros Principes AD SALVTEM REDVCTOS, fauste emittere*; ac proinde,

Lætare, inquit, *incolumis Roma SALVO PRINCIPE.*

Nolim autem hîc omittere; Acclamandi formulam, in

Principes, incolumitati restitutos, emitti solitam, fuisse in hunc omnino sensum conceptam semper ac pronunciatam, vt palam edicerent acclamantes, *Publicam omnium salutem & vitam ex vnius Principis incolumitate pendere*.

Vespere olim, cùm *LVMEN PRIMO* adferretur, *VINCAMVS*, ab Hispanis acclamatum; φῶς ἀγαθὸν, à Græcis. Illustrantur hæ acclamandi formulæ. *SOLE NVBIBVS OBDVCTO* solitos acclamare contenta voce pueros, *EXORERE O AMICE SOL*. In *CALENDARVM FESTO*, ad extorquendam pecuniam, acclamatum fauste & plausum. Etiam *NOVAE LVNAE FESTVM* plausibus & Acclamationibus personasse.

CAPVT XV.

Peruimus hactenus certis ac distinctis Capitibus peculiares quasdam acclamandi formulas; lubet nunc aceruatim nonnullas, inter se nequaquam cohærentes, aut continuatas, vno & item altero Capite complecti atque explicare.

Vespere igitur *cùm lumen primò infertur*, consueuerunt Hispani, *VINCAMVS*, acclamare. Id quod Ammiano Marcellino teste dicimus; apud quem ita in lib. 16. scriptum legitur. *Mali-*

gnitate simili quidem agens in rebus in Hispania, ad cœnam itidem inuitatus, cùm INFERENTES VESPERTINA LVMINA *pueros exclamasse audisset ex vsu*, VINCAMVS; *interpretatus atrociter, deleuit nobilem domum*. cuius loci verba illa, *EX VSV*, satis ostendunt, fuisse id in Hispanorum vsu communi, & quotidiana consuetudine. Assentior autem non inuitus eruditissimo Viro, Ioanni Meursio, affirmanti in Criticis suis Exercitationibus, eam ob causam, *VINCAMVS*, ab Hispanis acclamatum, vt innuerent, velle se claritate luminis noctis tenebras vincere.

Græcos vero solitos, illato primùm lumine vespertino, φῶς ἀγαθὸν, acclamare, tradit Varro lib. 5. de Lingua Latina, scribens hoc pacto; *Diei principium mane, quòd tùm manat dies ab Oriente, nisi potius, quòd bonum antiqui dicebant manum; ad cuiusmodi religionem Græci quoque, cùm* LVMEN ADFERTVR, *solent dicere*, φῶς ἀγαθόν. quæ verba, *BONVM LVMEN*, in Latinum lubet vertere: quòd scilicet optarent acclamantes, vt eo lumine nocturnarum discussio tenebrarum bene ac feliciter eueniret. ad cuius formulæ similitudinem nos etiam vesperi lumen afferentes, *NOCTEM BONAM*, præsentibus omnibus à Deo precamur. Quamquam scio, licere verba hæc ipsa, φῶς ἀγαθὸν, & fortasse commodius, aliò detorquere. quorsum igitur? an eò flectenda sunt, vbi nobis indicent, voluisse Græcos etiam *TENEBRARVM VICTORIAM* ijs significari? ita quidem est. nam in Linguæ Græcæ Thesauro, verbo φόως, sic scriptum legimus; φῶς *pro ipsa quidem certe* VICTORIA *ponitur aperte tùm alibi, tùm Iliade ζ circa principium: vbi Eustathius adnotat, vocari* VICTORIAM φῶς, *quoniam qui vincuntur, veluti iacere videntur in tenebris*. Ita vt Græcorum φῶς ἀγαθὸν aliud nihil nobis sonet, quàm *bonam ac felicem tenebrarum VICTORIAM*. quæ formula sic accepta similis erit ac pene gemina illi, quam voce *VINCAMVS* conceptam, fuisse in communi Hispanorum vsu, mox supra docuimus.

Iniecta porro hæc à nobis tenebrarum ac luminis mentio facit, vt dicam aliquid hoc loco de veteri illa puerorum acclamandi formula, quam plaudentes vsurpabant

rùm, cùm Sol tenebris ac nubibus obducebatur. his autem ipsis verbis concipiebatur; *EXORERE O AMICE SOL*. Pollux & Suidas de ea meminêre; *Lusus*, inquit ille, in lib. 9. cap. 7. *EXORERE O DILECTE SOL, plausum habet puerorum cum ACCLAMATIONE, quando NVBES præuerterit SOLEM. Vnde & Strattis in Phœnissis ait, Deinde & Sol obtemperat pueris, si acclament, EXORERE O DILECTE SOL*. Suidas vero in voce Ἐξέχειν, scribit hoc pacto; *SOLEM EXORIRE, quasi dicat, EMINERE. quod fit, cùm horizontem iam ascendit & superauit, EXORIARIS O AMICE SOL. versiculus quidem est imperfectus & prouerbialis, qui à pueris ACCLAMATVR, cùm in frigore CAELVM NVBIBVS est OBDVCTVM. Aristophanes in Insulis, Dices igitur, vt pueruli, EXORIARIS O AMICE SOL. Et in Vespis, Hæc quidem profecto probabiliter, si EXORIATVR SOLARIS SPLENDOR matutino tempore, tunc in Heliæa Dicasterio iudicabis ad Solem sedens*. Commemorat eandem formulam apertissime etiam Eustathius ad Iliadem λ', cuius verba non adscribo, quòd sint eadem ferme cum allatis. Aristophanis etiam locum adducit Eustathius à Suida prolatum, sed fabulæ nomen omittit: vt adnotauit Vir doctissimus Ioannes Meursius in pulcherrimo suo de Ludis Græcorum libello.

Iam in *FESTO CALENDARVM* fauste olim acclamatum & plausum, perspicue S. Asterius demonstrat in Homilia de Calendarum Festo; in qua acerbius inuectus in Christianos illos, quos non puderet vti hac Gentilium consuetudine, *Festum hoc*, ait, *non festum, & mendaci prorsus nomine plenum acerbitatis ac molestiæ: graue prodeuntibus in publicum, graue domi remanentibus. Viles enim de plebe homines, agyrtæ & scenici præstigiatores in turmas discreti, nulli non domui CLAMORIBVS ac PLAVSIBVS, velut FAVSTA precantes, molestiam exhibent. Et circa ianuas quidem eorum, qui tributa cogunt & exigunt, pertinacius hærent, donec tandem qui intus obsidetur, tædio molestiaque expugnatus, PECVNIAM PROIICIAT, quam habet, & quam non habet*. Hæc Asterius: ex quibus extremo loco positis aperte colligas, fuisse nonnisi *AD EXTORQVENDAM PECVNIAM*

NIAM institutas & vsurpatas huiusmodi Acclamationes.

Etiam *NOVAE LVNAE FESTVM* plausibus & acclamationibus, non modo Gentilium, sed etiam Christianorum personasse, scribit & conqueritur B. Gregorius Nazianzenus in orat. quarta, quæ est secunda in Iulianum. In ea enim docens Gregorius, quo maxime modo celebranda essent Festa Christianis; *Primum quidem*, ait, *Fratres, Festum celebremus, non corporis nitore, non vestitus mutatione ac magnificentia, non comessationibus ac ebrietatibus, quarum fructum cubilia & impudicitias esse didicistis: nec floribus vicos cingamus, nec vnguentorum turpitudine mensam, & vestibula ornemus: nec visibili lumine splendescat domus, nec tibicinum cantu, PLAVSIBVSque personent; hoc enim more GENTILES NOVAE LVNAE FESTVM CELEBRANT. Hymnos pro tympanis assumamus, psalmodiam pro fœdis modulationibus, & cantibus, PLAVSVM grati animi indicem, & CANORAM MANVVM ACTIONEM pro Theatricis PLAVSIBVS, mœstitiam pro risu, prudentem rationem pro ebrietate, grauitatem pro lasciuia &c.*

TANTO MELIOR, acclamatum antiquitus, cùm quis plus dedisset, aut fecisset, quàm quantum ab eo vere expectaretur, aut postularetur. In Saturnalibus, *IO SATURNALIA*, clamitatum. Aliquibus pugnis decertantibus spectantes identidem acclamasse, εὖ, hoc est, *EVGE*.

CAPVT XVI.

Lane cùm quis faceret, aut daret maius quiddam, quàm vt ab eo expectandum esset, aut postulandum, consueuerunt Veteres fauste ei in hunc modum acclamare, *TANTO MELIOR*. In Plauti Truculento sub finem Phronesium Meretrix à Milite Stratophane aliquid de more petens ait,

Age prior Tyro, da aliquid.

cui Stratophanes talentum argenteum dedit,

Hem tibi, dicens, *talentum argenti, Philippicum est, tene tibi.*

Tunc Phronesium, quòd scilicet plus accepisset, quàm quantum poposcisset, statim acclamat;

TANTO MELIOR. noster esto &c.

Narrat T. Liuius apud Quintilianum, fuisse præceptorem, qui discipulos doceret, quæ dicerent, inobscurare; qui autem id eximie ac supra expectationem fecisset, ei, quasi palmam obscuritatis deferens, acclamabat, *TANTO MELIOR*. Sunt

hæc

hæc Quintiliani verba Institution. Oratoriar. lib. 8. cap. 2. *In hoc malum etiam, obscuritatis, à quibusdam laboratur; neque id nouum vitium est; cùm iam apud Titum Liuium inueniam fuisse præceptorem aliquem, qui discipulos obscurare, quæ dicerent, iuberet, Græco verbo vtens,* σκότισον. *Vnde illa, scilicet egregia, laudatio, TANTO MELIOR: ne ego quidem intellexi.* Etiam Seneca hominibus laudabiliter operosis, & fortiùs quotidie agentibus aliquid, ac proinde expectationem omnium ea in re superantibus, *TANTO MELIOR*, acclamandum affirmat. *Itaque in vanum*, ait in Epist. 31. *operosos culpauerim; rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac strigare permiserint, admirabor & clamabo, TANTO MELIOR: surge, & respira.* Et in Epistol. 71. eodem modo; *Beatus vero, & virtutis exactæ, tunc se maxime amat, cùm fortissime expertus est; & metuenda ceteris, si alicuius honesti officij pretia sunt, non tantum fert, sed amplexatur, multoque audire mauult, TANTO MELIOR, quam TANTO FELICIOR.* Cui formulæ non absimilis est illa, quam idem Seneca ita commemorat in libr. de Tranquillitate Vitæ cap. 15. *Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus; TANTO FORTIOR, TANTO FELICIOR.* Et ea, cuius meminit Iunior Plinius in Panegyrico ad Traianum, scribens hoc pacto; *Iam quo assensu Senatus, quo gaudio exceptum est, cùm Candidatis, vt quemque nominauerat, osculo occurreres. Quod factum tuum à cuncto Senatu quàm vera acclamatione celebratum est? TANTO MAIOR; TANTO AVGVSTIOR.* Nimirum Traianus erga Candidatos gesserat se comiter ac benigne supra quam cuique credibile esset.

In Saturnalibus autem morem fuisse, vt, *IO SATVRNALIA*, acclamarent, discimus ex Liuio libr. 22. sic scribente; *Ad ædem Saturni Romæ immolatum est, lectisterniumque imperatum; & cùm lectum Senatores strauerunt, & conuiuium publicum; ac per Vrbem, SATVRNALIA, die ac nocte clamatum &c.* Martialis lib. 11. Epigramm. 2.

Clamant, ait, *ecce mei, IO SATVRNALIA, versus.*

Arrianus in Epicteti Disputationibus lib. 1. cap. 29. *Num pueris,*

pueris, cùm ad nos accedunt, & gestientes clamant, hodie BO-*NA esse SATVRNALIA, ea negamus esse bona? nequaquam, sed & ipsi vna gestimus*. Statius Syluarum lib. 1. in Calend. Decembres Saturnales.

Tollunt innumeras ad astra voces,
SATVRNALIA Principis sonantes.

Et Macrobius Saturnal. lib. 1. cap. 10. *Vno die Saturnalia fuisse, & nonnisi decimo quarto Calendas Ianuarias celebrata; quo solo die apud ædem Saturni, conuiuio soluto, SATVRNALIA, clamitabantur*. qui locus etiam indicat, tùm maxime, *SATVRNALIA*, clamata, cùm solueretur conuiuium.

Pugnis vtique decertantibus solebant spectatores, quasi animum pugnantibus addituri, εὖ, hoc est, *EVGE*, acclamare. Obseruo id ex Diogene Laertio in Socratis Vita. *Tum vero ille Hercle, inquit, nobis pugnis decertantibus vnusquisque vestrum acclamat, EVGE Socrates, EVGE Xantippa*. Quam eandem formulam simili in re hodie etiam videmus passim vsurpari.

Infau-

Infaustarum Acclamationum formulæ quædam enumerantur. *Tiberius in Tiberim. Sedes ei inter impios. Vncus & Gemoniæ. Galba Cupîdo fruaris ætate tua.* Illustratus, forte etiam emendatus Suetonij locus. *Viuus ardeat N. Ignis, & Saxa.*

CAPVT XVII.

QVandoquidem nemo potest in hoc libro (qui scilicet ordinem in se habet nullum, vt ante denunciauimus) vitio mihi vertere, quòd perturbata, seu peruersa, aut præpostera dicantur, nonnullas, superioribus nequaquam cohærentes, Infaustarum Acclamationum formulas, à populo siue in Principes, siue in alios, tàm Ethnicos, quàm Christianos, iactatas, hoc loco subijciã.

Romæ equidem ad primam mortis Tiberij famam sic lætatus est populus vniuersus, vt discurrentes alij; *Tiberium in Tiberim*; alij, *sedem ei inter impios*, nonnulli, *Gemonias & Vncum illius cadaueri*, clamitarent. Rem narrat Suetonius in Tiberio cap. 75. his verbis; *Morte eius sic lætatus est populus, vt ad primum nuncium discurrentes, pars, TIBERIVM IN TIBERIM clamitarent; pars, Terram Matrem, Deosque manes orarent, ne mortuo SEDEM vllam NISI INTER IMPIOS darent; alij, VNCVM ET GEMONIAS cadaueri minarentur.* Idem Suetonius in Sulpicio Galba cap. 20. tradit, Demortui Galbæ caput, hastæ suffixum, fuisse circum castra portatum, Militibus identidem per ludibrium acclamantibus, *Galba Cupîdo fruaris ætate tua*. Sic enim emendauit hunc locum vir doctissimus Hadrianus Turnebus Aduersar. lib. 24. cap. 41. vetusti Codicis auctoritatem se-

quutus, pro eo, quod in vulgatis omnibus libris, *CVPIDE*, scriptum erat. Cuius item emendationis eam illico suggerẽs rationem: sic ait Turnebus; Senex erat Galba, caluitioque deformis, at pulcher tamen etiamnum haberi ac videri volebat: inde factum, vt per irrisionem ab acclamantibus Militibus *CVPIDINIS* nomine, quasi *bellulus* ac *venustulus*, appellaretur. *Iugulatus est*, inquit Suetonius de Galba, *ad lacum Curtij, ac relictus ita vti erat, donec gregarius Miles à frumentatione rediens abiecto onere caput ei amputauit & quoniam capillo præ caluitio arripere non poterat, in gremium abdidit. mox inserto per os pollice ad Othonem detulit. Ille lixis calonibusque donauit; qui hastæ suffixum NON SINE LVBIBRIO circum castra portarunt, acclamantes identidem, Galba CVPIDO fruaris ætate tua*. Illud autem videtur omnino & petulantius à populo vsurpatum, & toleratum ab Imperatore patientiùs, quod Antiochiæ in Valentem, viuum & audientem, emitti solitum inter acclamandum affirmat Ammianus Marcellinus sub libri 31. initium, *VIVVS ARDEAT VALENS. Antiochiæ*, ait, *per rixas tumultusque vulgares id in consuetudinem venerat, vt quisque, cùm vim se pati existimaret, VIVVS ARDEAT VALENS. licentius clamitaret*. Eandem in formulam inuenio fuisse multo ante acclamatum in sanctissimum Smyrnæ Episcopum Polycarpum. etenim, cùm populus cum à Philippo Asiæ Præside *AD LEONEM* flagitasset, nec id sibi licere Philippus respondisset, quòd essent iam confecta ferarum certamina; populus, effrenato furore in Martyrem inflammatus, contenta voce acclamauit, *VIVVS ARDEAT POLYCARPVS. Post hæc verba*, ait Eusebius Histor. Ecclesiastic. lib. 4. cap. 15. ex Ruffini Interpretatione, *acclamabant Philippo munerario, vt LEONEM Polycarpo dimitteret; qui respondit, non sibi licere, quia iam editionis suæ munus explesset. tunc illi omnes pariter conclamarunt, vt POLYCARPVS VIVVS ARDERET*. Porro Saxa Igni addentes interdum, *IGNEM*, & *SAXA*, acclamabant. In Apulei Secundo Metamorphos. libro sic scriptum legimus; *Sauire vulgus interdum, & facti verisimilitudine ad criminis credulitatem impelli. Conclamant IGNEM, requirunt SAXA; paruulos ad*

exitium mulieris hortantur. Nunc formulam paulo ante commemoratam, qua quis *AD LEONEM* flagitabatur, excutiamus.

Formulam acclamandi, qua quis *AD LEONEM* deposcebatur, fuisse interdum *A SENATV* quidem *IN DELATORES* vsurpatam; sæpius tamen *A POPVLO* iactatam, tùm *IN CHRISTIANOS QVOSQVE*, tùm *IN EPISCOPOS*. Christianas quoq; *FOEMINAS* & *AD LENONEM*, & *AD LEONEM* quandoque vulgi vocibus postulatas. *Depostulatores*. *Flagitatores*. *AREAE NON SINT*; acclamantium Ethnicorum formula, qua optabant ac precabantur, vt *insepulta iacerent* Christianorum *corpora*.

CAPVT XVIII.

IN primo huius Operis libro cap. 21. cum probaremus, Non plenas interdum ac veluti decurtatas fuisse Acclamationes, hoc est, ita pronunciatas, vt ad perfectam earum intelligentiam aliquid omnino subaudiri oporteret, huius quoque formulæ, *CHRISTIANOS AD LEONEM*, seu, *AD BESTIAS*, meminimus, vt pote semiplenæ ac quasi imperfectæ; cui complendæ ac

perficiendæ hæc essent, aut similia, subaudienda verba, *POSTVLAMVS*, seu, *FLAGITAMVS*. Subiecimus autem inibi, vberius nos Septimo in Libro formulam eandem retractaturos. Memores igitur polliciti nostri, hæc nunc de ea inquiremus; *A QVIBVS*, *& in QVOS maxime soleret* ista acclamandi formula emitti.

Atque *A SENATV* quidem fuisse interdum *DELATORES AD LEONEM* postulatos, docet Lampridius in Commodo Antonino, cùm ait; *DELATORES AD LEONEM: exaudi Cæsar. DELATORES AD LEONEM. Speratum AD LEONEM*. Et inferius aliquanto; *Delatoribus fustem, te saluo. DELATORES AD LEONEM, te imperante*.

Sed *VVLGVS* maxime consueuit olim *CHRISTIANOS AD LEONEM*, & *AD BESTIAS* acclamando flagitare. *Si Tiberis*, inquit Tertullianus Apologetici cap. 40. *ascendit in mœnia, si Nilus non ascendit in arua, si cœlum stetit, si terra mouit, si fames, si lues; statim, CHRISTIANOS AD LEONEM, acclamatur*. Idem Tertullianus in lib. de Resurrectione Carnis cap. 22. *Omni POPVLARIVM cœtu clamante, CHRISTIANOS AD LEONEM*. Et in lib. de Exhortatione Castitatis cap. 12. *Ne modo non sint, qui exclament, CHRISTIANI AD BESTIAS*.

Quin *QVOTIDIE* pene solitos *AD LEONEM* deposci Christianos, testificatur idem Tertullianus in libr. de spectaculis cap. 26. *Odiße*, inquiens, *debemus istos conuentus & cœtus Ethnicorum, vel quòd illic nomen Dei blasphematur, illic QVOTIDIANI in nos LEONES expostulantur &c.*

Sed & *FOEMINAS* ipsas Christianas fuisse *AD LENONEM* quidem sæpe, interdum tamen etiam *AD LEONEM* petitas, obseruo ex eodem Tertulliano; cuius sunt ista ex Apologetici capite 50. *Proxime AD LENONEM clamando CHRISTIANAM potius, quàm ad LEONEM, confessi estis, labem pudicitiæ atrociorem omni pœna, & omni morte reputari*.

Neque vero existimandum est, in vulgares duntaxat Christianos emitti consueuisse hanc acclamandi formulam; nam & ipsos quoque *EPISCOPOS AD LEONEM* non raro flagitatos inuenio. De Polycarpo Smyrnæ Episcopo ita scribit Eusebius Histor. Eccles. lib. 4. cap. 15. *Post hæc verba*

acclamabat Philippo munerario, vt *LEONEM POLYCARPO dimitteret*. Et de se ipso hæc ait Cyprianus in Epist. 55. ad Cornelium Papam; *Toties AD LEONEM petitus in Circo, in Amphitheatro, Dominicæ dignationis testimonio honoratus: his ipsis etiam diebus, quibus ad te litteras feci, ob sacrificia, quæ edicto proposito celebrare populus iubebatur, clamore POPVLARIVM AD LEONEM denuo postulatus in Circo* &c. Etiam Pontius Diaconus idipsum de eodem Cypriano prodidit, in eius Vita scribens hoc pacto; *Potuisset quidem tunc pro velocitate, qua semper omnia consecutus est, etiam Martyrij circa eum debita corona properare; maxime cùm & suffragijs sæpe repetitis AD LEONEM postularetur &c.*

Porro, qui formulam huiusmodi in Christianos acclamando emittebant, *DEPOSTVLATORES*, seu *FLAGITATORES* appellari consueuerunt. Tertullianus Apologetici cap. 35. *Tamen Romani, nec vlli magis DEPOSTVLATORES Christianorum, quàm vulgus.* ad quem locum hæc ait Rhenanus; *DEPOSTVLABAT vulgus Christianos ad supplicium, acclamandò, CHRISTIANOS AD LEONEM.* Cyprianus in Epist. 6. ad Clerum de Cura pauperum ac confessorum, *Nec me*, ait, *in conspectum publicum, & maxime eius loci, vbi toties FLAGITATVS, & quæsitus fuissem, temere committerem*, Et in Epist. 15. ad Presbyteros & Diaconos Romæ consistentes; *Cùm me clamore violento frequenter populus FLAGITASSET, non tam meam salutem, quàm quietem fratrum publicam cogitans, secessi &c.*

Frequens erat illa quoque aduersus Christianos vulgi Acclamatio, *AREAE NON SINT*; qua scilicet optabant ac precabantur acclamantes, vt *Areis sepulturarum carerent* Christiani, eorumque corpora turpiter iacêrent inhumata. *Sub Hilariano Præside*, inquit Tertullianus in libro ad Scapulam, *cùm de AREIS SEPVLTVRARVM nostrarũ acclamassent, AREAE NON SINT; areæ ipsorum non fuerunt: messes enim suas non egerunt.* Erat libellus hic veluti deprecatorius, quo Scapulam Carthaginis Præsidem admonebat Tertullianus, vt desisteret tandem vltima Christianis minari, ne iram Dei mereretur; quandoquidem Christianorum persecutoribus vltio Diuina sæpe præsto fuit. atque

adducto

adducto quidem loco, ludens Tertullianus in ambigua *AREAE* voce (quæ scilicet *sepulturæ* communis erat, & *messi*) indicat, eo maxime anno *MESSIVM AREIS* caruisse Gentiles, hoc est, *MESSES NVLLAS* fecisse, quo cœperunt licentius insepultam Christianis sepulturam precari, acclamando, *AREAE NON SINT*.

Aduersus Christum Dominum, *TOLLE*, & *CRVCIFIGE*, ingeminatum ab acclamantibus Iudæis. Formulæ, *TOLLE, TOLLE*, inter acclamandum, quæ maxime vis esset ac significatio.

CAPVT XIX.

EA superest adhuc Infaustarum Acclamationum formula, à nobis hoc loco explicanda, quam ab efferatis Iudæis in Christum Dominum emissam Sacræ Literæ testantur. Concipiebatur autem vnicâ voce, *TOLLE*, interdum; interdum geminatâ, *TOLLE, TOLLE*. Atque in Lucæ Euangelio cap. 23. vers. 29. ita legimus; *Exclamauit simul vniuersa turba dicens, TOLLE hunc*. Et in Ioannis cap. 19. vers. 15. in hæc verba; *Illi autem clamabant, TOLLE, TOLLE* &c. Non dubium est igitur, quin fuerit vsurpata à Iudæis in Christum Dominum infausta hæc acclamandi formula. Illud haud ita certum adhuc, *Quid maxime vellent eâ significari acclamantes*. Licet enim in hoc consentiant omnes, *TOLLI*, adductis locis idem valere, ac *VITA VIOLENTER PRIVARI*, dissident tamen inter se de ipso violentæ mortis genere. Etenim

nim sunt, qui censeant, *TOLLE*, perinde esse, atque *IN SIGNA IMMITTE*; hoc est, vel, *In eam exercitus partem conijce, vbi signa sunt & vexilla*; vel, *In primâ acie colloca*, sicut de Vria factitatum est: quibus scilicet in locis Militum salus consueuit extremo semper in discrimine versari. Putatur à quibusdam, *TOLLI* aliquem pro eo esse, ac si permitteretur Militibus, vt *in illum*, ceu *in signum*, *tela dirigerent*; quemadmodum confossi sunt sagittis Martyres nonnulli. Scribunt alij, Inter Militares pęnas fuisse etiam verberationem & fustis castigationem, quæ sine carnificis operâ fiebat, Tribuno primùm leuiter tangente ac delibante reum, mox, eo veluti signo dato, omnibus, qui in castris erant, & fustibus & lapidibus tandiu ferientibus, quo ad occumberet infelix ille. atque ita existimant, *TOLLI*, esse, extremo hoc *Militari supplicio affici*. Exequerer sententias hac de re ceterorum, nisi & hæ sufficerent, & essent illæ abunde ab alijs explicatæ.

Ego vero, si de me quæratur, quid esset prolatis locis, *TOLLE*, respondebo; aliud nihil fuisse, nisi, *TOLLE IN CRVCEM*, seu, *IN CRVCEM AGE*. Quæ autem me causæ mouerint, sic vt arbitrarer, sunt hæ. Inter Euangelistas summus est in ijs, quæ scripsêre, consensus. quis inter Catholicos id potest inficiari? nam, etsi verbis videntur interdum discrepare, re tamen omnes mirifice congruunt. Marcus porro & Matthæus, mortis genus exprimentes, ad quod Christus Dominus inter acclamandum deposcebatur, turbas inducunt, *CRVCIFIGE*, acclamantes. *Pilatus*, inquit Marcus cap. 15. vers. 12. *respondens ait illis, Quid ergo vultis faciam Regi Iudæorum? at illi clamauerunt, CRVCIFIGE eum*. atque illico; *Pilatus vero dicebat illis, Quid enim mali fecit? at illi magis clamabant. CRVCIFIGE eum*. Eodem modo Matthæus cap. 27. vers. 22. *Dicit illis Pilatus, Quid igitur faciam de Iesu, qui dicitur Christus? Dicunt omnes, CRVCIFIGATVR. Ait illis Præses, Quid enim mali fecit? at illi magis clamabant dicentes, CRVCIFIGATVR*. Quin Lucas, qui cap. 23. vers. 19. vt diximus, *TOLLE hunc*, à turbis acclamatum prodidit, statim versu 21. subijcit, etiam *CRVCIFIGE*, ab ijsdem ingeminatum; *Pilatus*, inquit,

locutus

locutus est ad eos, volens dimittere Iesum. at illi succlamabant dicentes, CRVCIFIGE, CRVCIFIGE eum. & mox; *At illi instabant vocibus magnis, postulantes, vt CRVCIFIGERETVR.* Qui item apud Ioannem versu 15. capitis 19. *TOLLE, TOLLE*, acclamant, ijdem illico, *CRVCIFIGE*, quasi subobscuræ voci dilucidam copulantes, subdunt. *Illi autem clamabant, TOLLE, TOLLE, CRVCIFIGE eum.* & versu 6. iam fuerat ab ijsdem, *CRVCIFIGE*, acclamatum. *Cùm ergo vidissent eum Pontifices & Ministri*, Christum flagellatum, *clamabant dicentes, CRVCIFIGE, CRVCIFIGE eum.* Si igitur eadem dicunt Euangelistæ, vt certe dicunt, nec vllâ in re discrepant inter se, iam animo, tanquam oculis, cernas, *TOLLI* apud eos aliud nihil esse, quàm *CRVCIFIGI*: ita vt, quem turbæ acclamantes tollendum dicunt, eum *IN CRVCEM TOLLENDVM* omnino significent.

Præterea, *Crucis supplicium* vt *atrox* maxime *fuit*, sic summam semper *habuit ignominiam*. atque *HAEC* satis ex eo apparet, quòd nonnisi *vilissimo*, ac *sceleratissimo hominum generi* consueuit irrogari. quam etiam ob causam dicta est Crux, *Arbor infelix, Infame lignum, Teterrimum supplicium, Cruciatus seruilis*. *ATROCITATEM* inde colligas licet, quòd Crucem appellarunt Veteres *duram, sæuam, horrendam, Supplicium summum, supremum, crudelissimum, Pœnam extremam, Extremum pœnæ*. Ad hæc manus & pedes ijs in locis perfodiuntur, in quibus sensus est acerrimus. Augetur etiam atrocitas diuturnitate doloris; cùm enim manus & pedes membra sint à corde remotissima, fit, vt in Crucem actus vitam in multas horas, atque etiam dies aliquando extrahat. Quamuis autem soleret olim supplicium Crucis scelestissimis quibusque, ac vilissimis hominibus adhiberi, tùm vero maxime ijs irrogatum obseruo, qui essent vel *seditiosi in populo*, vel, *criminis Maiestatis læsæ rei*. His autem ita vere positis, iam licet hoc pacto & ratiocinari, & inferre. Crucis supplicium atrox summe fuit, & ignominiosum; ijsque maxime irrogari consueuit, qui vel de seditione, vel læsæ Maiestatis nomine rei essent. Porro Christus Dominus ab efferatis Iudæis & damnatur, vt *seditiosus*,

tiosus, *Maiestatisque læsæ reus*; & ad eam mortem deposcitur, quæ summam haberet & *ignominiam*, & *atrocitatem*. Igitur Christus Dominus *Crucis supplicio* addicitur. Igitur turbæ, dum Christum TOLLENDVM acclamant, CRVCI SVFFIGENDVM intelligunt.

In Theatro *FACETE* olim ac *IOCOSE* à spectatoribus acclamatum homini *PERPVSILLO*, *HECTOREM* in Scena saltanti; & alteri præter modum *PROCERO*, *CAPANEVM* agenti. *PRAEPINGVI* item ac *VENTRIOSO*; *GRACILI*que contra, ac nimium *EXILI*.

CAPVT XX.

AB Infaustis Acclamationibus ad *IOCOSAS* eò libentius pergo, vt & ipsâ rerum varietate defessus legentium animus paululum recreetur, & seuera Infaustarum acerbitas suaui Iocosarum condimento mitigetur. Iocose autem acclamabant interdum & in Theatris Spectatores, & Audientes in Auditorijs. Dicam nunc de ijs, quæ in Theatro fiebant; ceteras mox exequar.

Cuidam igitur, corpore valde pusillo, Hectorem in Scena saltanti, sic acclamant Spectatores; *ASTYANACTEM VIDEMVS, VBI HECTOR?* Erat autem Astyanax Hectoris filius, quem, infantem adhuc, Vlysses è turri præcipitauit. Salsè igitur ob id irridetur ille, quòd grandem Hectorem vellet agere, cùm perpusillus & Astyanacti infanti similis esset. Iterum, cùm quis proceræ præter mo-

Eee dum

dum staturæ, Capaneum in Theatro agens, Thebarum muris scalas admouere vellet, *TRANSCENDE MVROS*, inquiunt acclamando spectantes, *NON TIBI SCALIS OPVS EST*. Iocantur scilicet in eum, quòd tam procerus esset, vt muros facile posset sine scalis conscendere. Ventrioso item, atque impense obeso saltatori, ingentem semel in Scena saltum facere molienti, *THEATRVM*, acclamant, *NOBIS SVFFVLCIENDVM FVERAT*. Nimirum timere se iocose simulabant, ne nimio præpinguis ac crassissimi saltatoris pondere Theatrum ipsum inter saltandum corrueret. Gracili contra & exili, tanquam male sano, *BONAM VALETVDINEM* fauste ijdem inter acclamandum precantur. Sunt ista omnia ex lepidissimi ac salsissimi Auctoris Luciani libello de saltatione. *Memorabo tibi*, inquit Lucianus, *populi cuiusdam, ad huiusmodi notanda non inertis, Acclamationes. Antiochia ciues habet ingeniosissimos, quibus studio est, saltationem omnibus alijs anteponere exercitijs; adeoque dictorum & factorum obseruantes sunt, vt nihil omnino earum rerum illorum subterfugere possit iudicium. Ergo, cùm CORPVSCVLO admodum MODICVLO saltator in Scenam ingressus saltaret HECTOREM, vno ore omnes acclamauerunt, ASTYANACTEM VIDEMVS, VBI AVTEM HECTOREM MANSISSE DICEMVS? Rursus alio tempore quopiam PRAETER MODVM LONGO, CAPANEA saltare conante, idemque Thebanorũ muris cùm SCALAS adiecturus esset, TRANSCENDE, inquiunt, MVROS, NIHIL TIBI SCALIS OPVS EST. Quin etiam impendio CORPVLENTVM & OBESVM saltatorem salse subsannarunt, qui cùm INGENTEM SALTVM facere adniteretur, THEATRVM NOBIS, inquiunt, SVFFVLCIENDVM FVERAT. Contrà, nimium ARIDO & TENVI, tanquam MALE HABENTI, BENE VALERE certatim precati sunt. Horum profecto, non CONCITANDI RISVS gratia, mentionem adduxi, sed vt cognosceres, multas quoque gentes magno studio coluisse saltandi artificium, adeo vt & vitia & virtutes in illo potuerint sagaciter depræhendere*. Hactenus ex Luciano de *IOCOSIS* Acclamationibus in Theatro à spectatoribus emitti solitis.

Etiam

Etiam inter *DECLAMANDVM*, ac *RECITANDVM* fuisse *IOCA FACETIARVM PLENA* ab Auditoribus quandoque *ACCLAMATA*. Illustrantur Senecæ Patris ac Filij loca. Lux item adfertur Iuniori Plinio.

CAPVT XXI.

POrro Auditoria suas & ipsa habuêre Acclamationes, Iocorum ac Facetiarum plenas. Etenim Cestio in Milonem declamanti, cùm de se multa inter orandum iactaret magnifice, insolenterque ostentaret, vnus de Auditoribus, iustus scilicet gloriosi venditatoris irrisor, iratior factus, ita salse acclamat; *ET SI CLOACA ESSES, MAGNA ESSES*. quibus emissis, ingens omnium risus statim est consecutus. *Memini*, inquit Seneca Pater in Proœmio libri 3. Controuersiarum; *me intrare Scholas, cùm recitaturus esset in Milonem Cestius. ex consuetudine, sua miratus dicebat; Si Thrax essem, Fusius essem: Si Pantomimus essem, Batyllus essem; si Equus, Melissio. Non continui bilem, exclamaui; ET SI CLOACA ESSES, MAGNA ESSES. Risus omnium ingens &c.* Senecæ item Philosophi temporibus fuêre non pauci, qui diei ac noctis officia peruertentes, agebant interdiu, quæ noctis erant propria, & contra noctu, quæ diei. quam vitam hodie etiam multos agere videmus. In eis erat Atilius ille Buta, cui, patrimonio ingenti consumpto, paupertatem confitenti, *Sero*, dixit Tiberius, *experrectus es*. Iisdem autem temporibus flo-

rebat maxime inter recitantes Poetas Montanus Iullus, qui nimium sæpe Carminibus suis Ortum Solis & Occasum inserebat. In hunc igitur, Solis Ortum inter recitandum de more ita commemorantem,

Incipit ardentes Phœbus producere flammas,
Spargere se rubicunda dies. — — — —

Varus eques Romanus, animum ad Butam illum intendens, quem noctis ac diei munera solitum peruertere diximus, facete statim acclamat; *INCIPIT BVTA DORMIRE*. Subinde vero eodem Iullo Solis Occasum his verbis describente,

Iam dare sopitis nox nigra silentia terris
Incipit — — — — —

exclamat idem Varus; *IBO, ET BVTAM SALVTABO*. quòd Buta nimirum Salutationes, quæ mane à ceteris fiebant & accipiebantur, obiret ipse ac expectaret vesperi. Hæc quidem sunt ipsius Senecæ, à quo in Epist. 122. scriptum est; *Recitabat Montanus Iullus carmen, tolerabilis Poeta, & amicitia Tiberij notus & frigore. Ortus & Occasus libentissime inserebat. Itaque, cùm indignaretur quidam, illum tota die recitasse, & negaret accedendum ad Recitationes eius, Natta Pinarius ait; Nunquid liberalius possum agere? Paratus sum illum audire ab Ortu ad Occasum. Cùm hos versus recitaßet;*

Incipit ardentes Phœbus producere flammas,
Spargere se rubicunda dies, iam tristis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis
Incipit, & molli partitos ore ministrat;

Varus eques Romanus, L. Vinicij comes, cœnarum bonarum assectator, quas improbitate linguæ merebatur, exclamauit; INCIPIT BVTA DORMIRE. deinde cùm subinde recitaßet;

Iam sua pastores stabulis armenta locarunt,
Iam dare sopitis nox nigra silentia terris
Incipit — — — — —

Idem Varus inquit; Quid dicit? Iam nox est. IBO, ET BVTAM SALVTABO. Nihil erat notius hac eius vita in contrarium circumacta. Atque hunc Senecæ locum indicauit mihi iampridem Ioseph Meronius, Vir acerrimi iudicij, & omni

omni doctrina ac virtute ornatissimus. Libuit autem hûc eum appingere, vt & sententiam illustrarem meam, & iucundissimam magni amici memoriam gratâ recordatione renouarem. Fuit illud etiam ridiculum omnino, & suauis plenum ioci, quod Iunior Plinius retulit in epist. 15. libri 6. Recitaturus Elegos Passienus Paulus sic orditur, *PRISCE IVBES*. Aderat autem forte præsens in Auditorio Priscus, non is, quem Paulus alloquitur, sed Iauolenus: hic igitur, vt audiuit Prisci nomen, intempestiue quidem, sed facete, acclamat illico Recitanti; *EGO VERO NON IVBEO*. quæ verba mirum excitarunt in Auditorio risum. Hoc totum ita est in Plinij loco; *Mirificæ rei non interfuisti: ne ego quidem. sed me recens fabula excepit. Passienus Paulus, splendidus Eques Romanus, & in primis eruditus, scribit Elegos. gentilitium hoc illi: est enim municeps Propertij, atque etiam inter maiores suos Propertium numerat. Is, cùm recitaret, ita cœpit dicere, PRISCE IVBES? Ad hoc Iauolenus Priscus (aderat enim vt Paulo amicissimus) EGO VERO NON IVBEO. Cogita, qui risus hominum, qui ioci.*

Atque in hisce iucundissimis Plinij vocibus totum istud *ACCLAMATIONVM* ac *PLAVSVVM OPVS* clauderem non inuitus, nisi rediret in memoriam consueta illa (à nobis supra in lib. 2. cap. 3. commemorata) omnium pene Comœdiarum ac Tragœdiarum *CLAVSVLA*, his maxime concepta verbis, *VALETE, ET PLAVDITE*. quam quidem lubet *OPERIS* item nostri *CLAVSVLAM* esse: ita tamen, Amici Lectores, vt sumatis ipsi vobis partem eius alteram, alteram mihi relinquatis. *VALETE* vos igitur, vt par est; & mihi, si quid merui, *PLAVDITE*.

FINIS.

INDEX AVCTORVM, QVI IN HIS LIBRIS laudantur, illustrantur, emendantur.

A.

Balbus

INDEX

B.

C.

Dio

411

AVCTORVM.

D.

E.

F.

G.

INDEX

H.

I.

Læuinus

413

L.

M.

N.

O.

P.

AVCTORVM.

Q.

R.

S.

T.

Theo-

FINIS.

RERVM SINGVLARVM INDEX,

EARVM, QVAE SVNT IN HOC LIBRO MEMORABILES.

conti-

RERVM.

Carmina

Con-

ad

433

Lunæ

Cur

439

Publi-

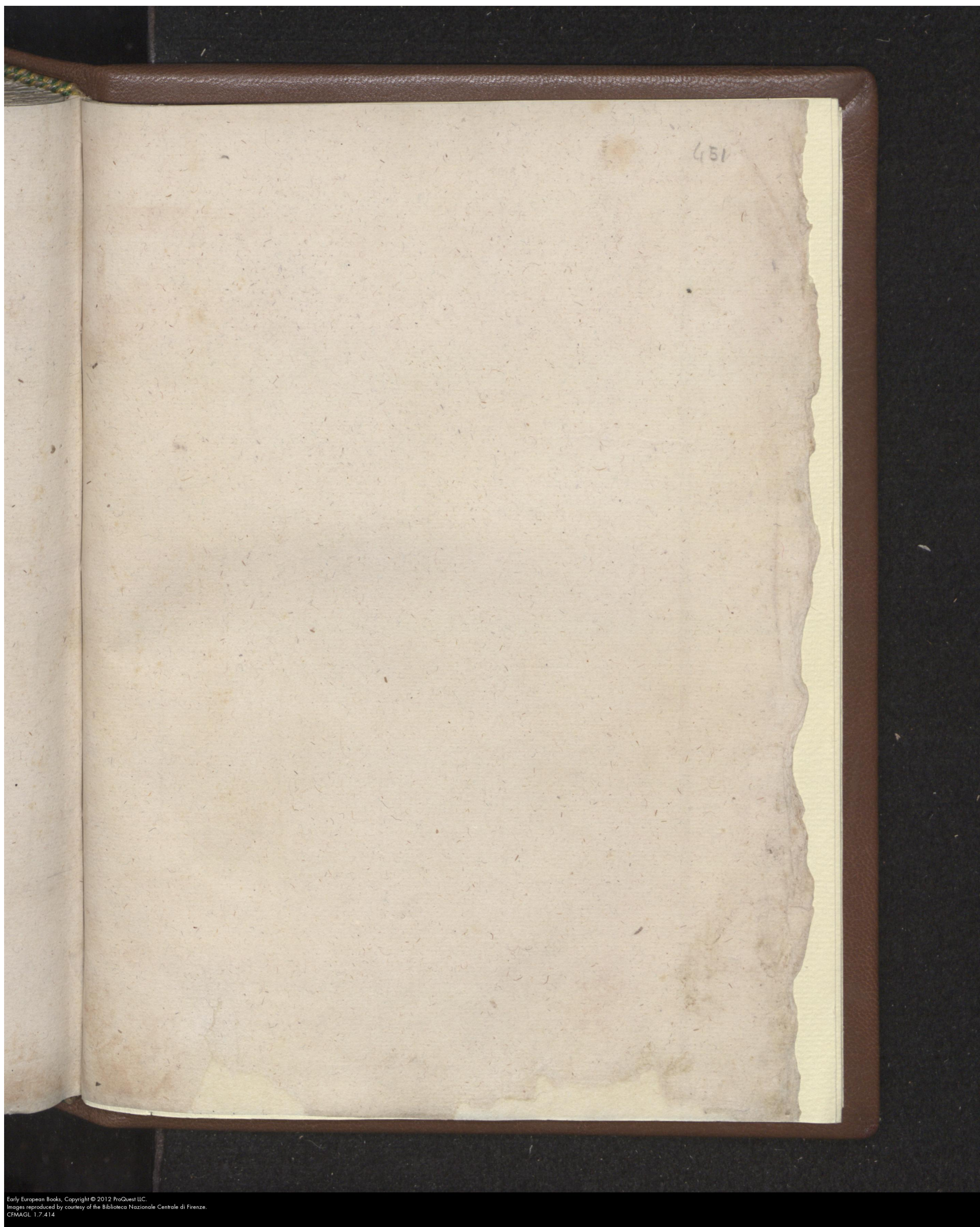
ad.

Tecti-

FINIS.

449

451

